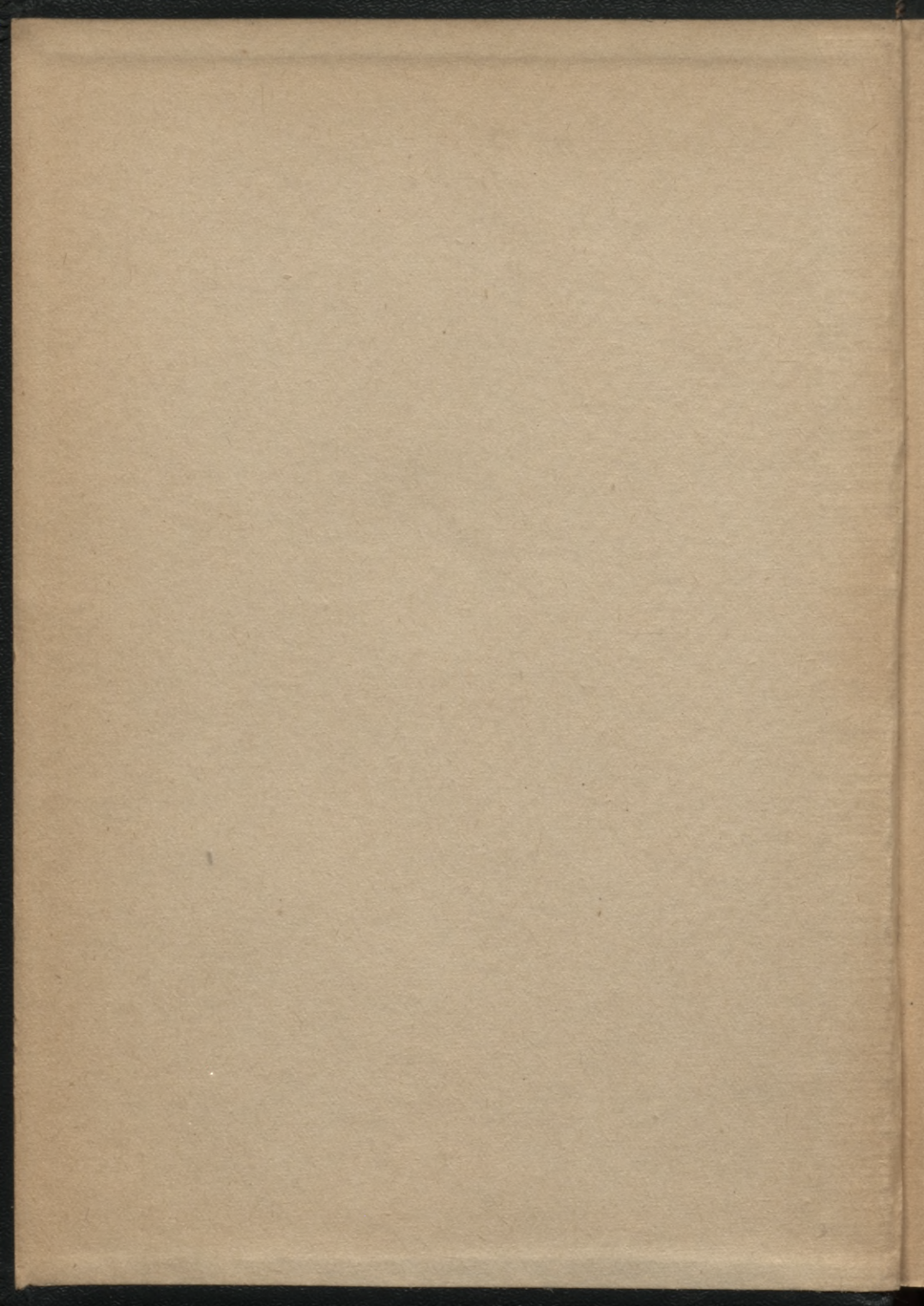
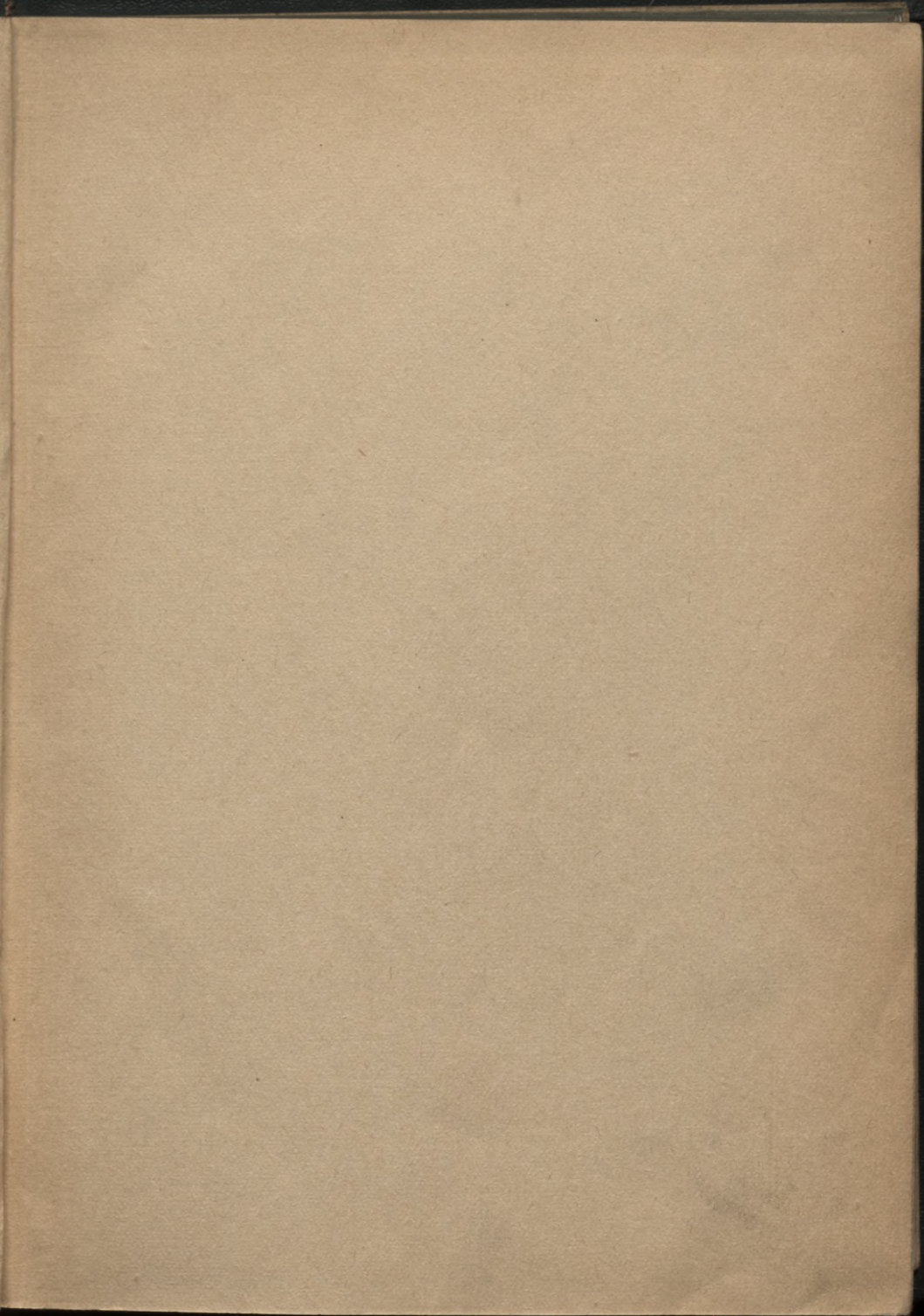

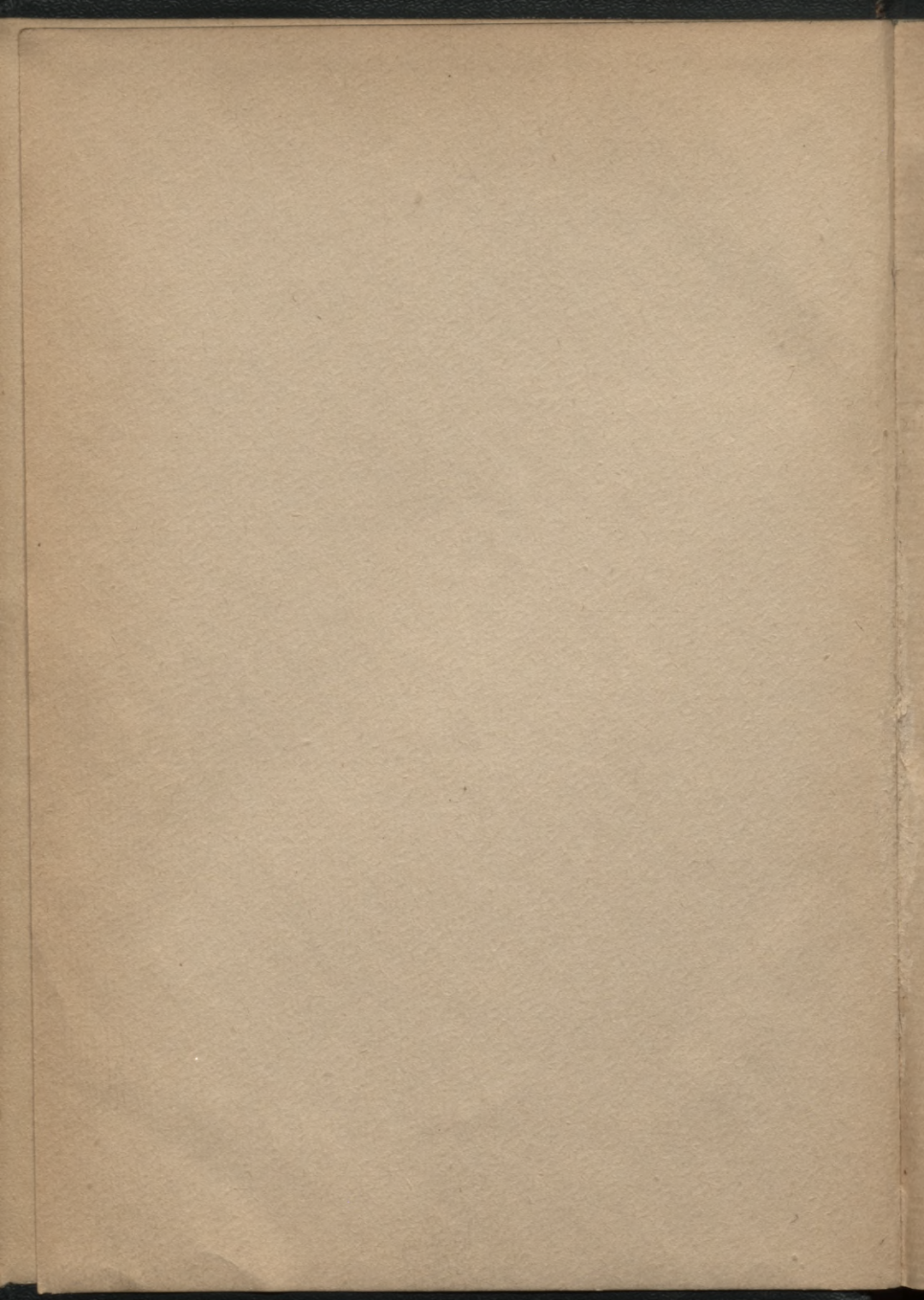
59
- 3
IX - X.

ALFREDS BRĒMS
DZĪVNIĒKU VALSTS

Trīskrāsainās, kā arī vienkārāsainās reprodukcijas izgatavotas
Akc. Sab. „SALAMANDRA“ spiestuvē, Rīgā, L. Kalēju ielā 43.

59
—
3

A. Brēms.

DZĪVNIEKU VALSTS

No pēdējā vācu izdevuma tulkots
privatdocenta P. Galenika un Edv. Jansona
redakcijā.

ZĪDĪTĀJI

IX. s ē j u m s

Viennadži
un
Gremotāji.

IZDEVNIECĪBA „GRĀMATU DRAUGS“
RĪGĀ, PETERBAZNĪCAS LAUKUMĀ 37

1 9 2 7

1953

VALSTS BIBLIOTĒKA
Inv. ~~392.936.~~

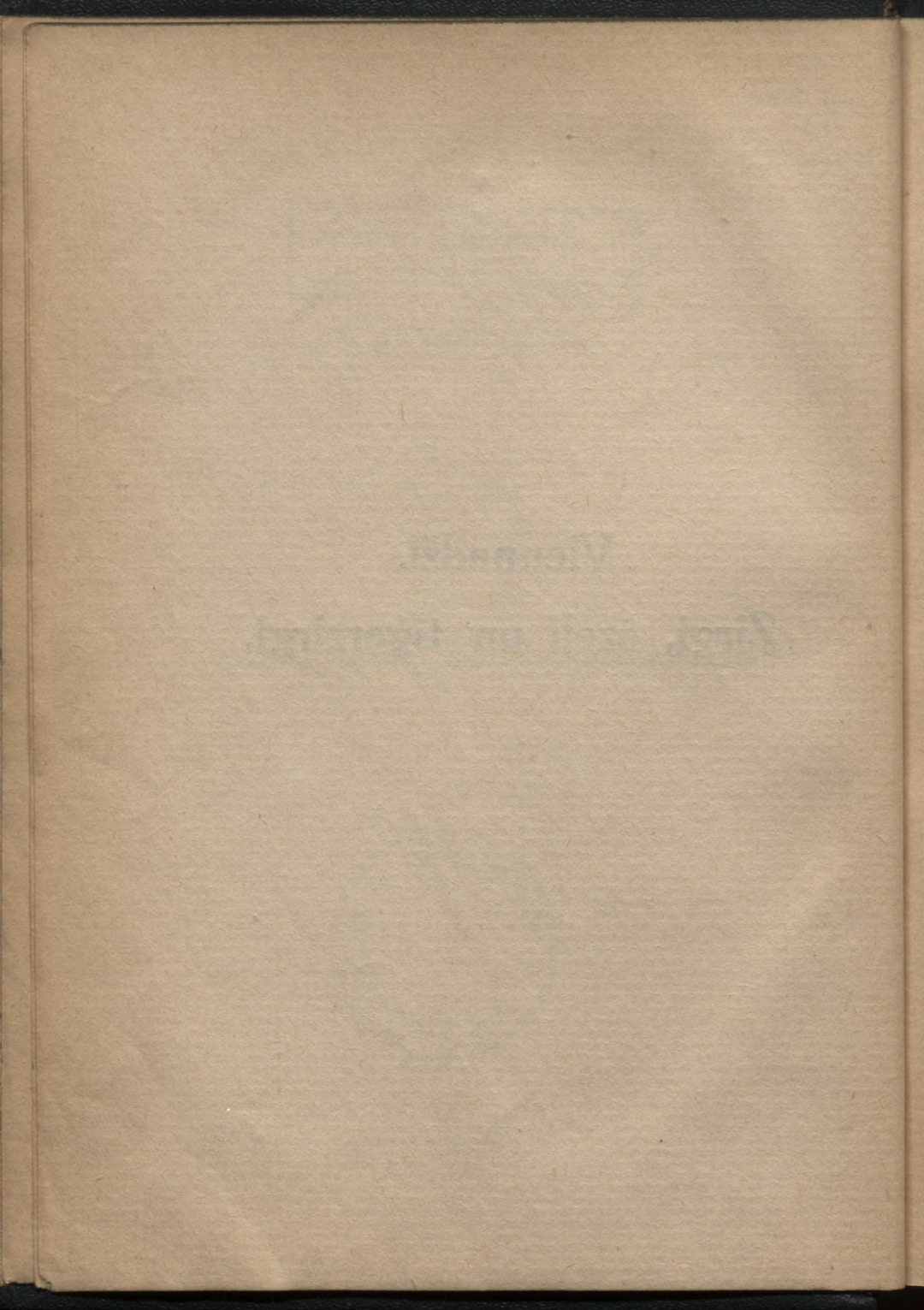
0304072678

Spiestuves Akc. Sab. „Salamandra” Rīgā, L. Kalēju ielā 43

Viennadži.

Zirgi, ēzeļi un tīgerzirgi.

Desmitā šķira.

Viennadži (Solidungula).

Visi tagad sastopamie viennadži sastāda atsevišķu, stingri norobežotu grupu nagdzīvnieku starpā un arī tādā mērā līdzinas cits citam, ka viņus var apvienot tikai vienā vienīgā dzimtā. Viennadzis un zirgs nozīmē vienu un to pašu.

Zirgi (Equidae) atšķiras ar vidēju lielumu, skaistu stāvu, samērā spēcīgiem locekļiem un liesu, garumā izstieptu galvu ar lielām dzīvām acīm un plaši atplēstām nāsīm. Kakls ir resns, muskuļains, ķermenis noapaļots un gaļīgs, spalvu sega mīksta un īsa, bet cieši pieguļoša, pakausī un pie astes krēpaina. Jau pietiek vienīgi nošķeltā un daiļā kājas naga, lai zirgus varētu atšķirt no pārējiem nagdzīvniekiem. Zobu sistemu sastāda visas trīs zobu šķiras vienādā un pastāvīgā skaitā, seši priekšzobi, seši gaļī, četrstūraini dzerokļi ar likumotām emaljas kļokām uz kodvirsmas un mazi, āķaini ilkņi strupa smaiļa veidā. Pie skeleta krīt acīs galvas kausa gaļums, no kuŗa tikai trešā tiesa nāk uz smadzeņu dobumu, bet divas trešdaļas uz sejas daļu. Krūtis aptver šēspadsmiit skriemeļi, jostas daļu izveido astoņi, bet krustus pieci skriemeļi, kamēr astes skriemeļu skaits sniedzas līdz divdesmit vienam. No gremošanas organiem sevišķu ievērību pelna šaurā barības rīkle, kuŗas ieeja kuņģī apgādāta ar vārstuli. Pats kuņģis ir vienkāršs, nedalīts, ovāls, diezgan mazs maiss.

Zirgu atliekas mēs pirmo reiz atrodam terciarā laikmeta nogulumos. Par zirga pirmātnējās izplatības apgabalu jāuzskata Viduseiropas un Ziemeļeiropas lielākā tiesa, Vidusazija un Afrika. Eiropā savvaļas zirgi izmiruši, kā liekas,

ne visai sen atpakaļ; Azijā un Afrikā viņi vēl šodien bariem klejo apkārt pa augstām stepēm un kalnājiem. Viņiem par barību noder vispār zāles, stiebraugi un citas augu vielas; gūstā viņi ir mācījušies baudīt pat dzīvnieku vielas.

Visi zirgi ir dzīvi, mundri, kustīgi, gudri kustoņi; viņu kustības ir piemīlīgas un iznesīgas. Savvaļas sugu parastā gaita ir diezgan pilni rikši, viņu skriešana — samērā viegli aulekši. Būdami miermīlīgi un labsirdīgi pret citiem dzīvniekiem, kuņi viņiem nedara ļaunu, viņi ar lielām bailēm izvairas no cilvēkiem un lielākiem plēsējiem, bet vajadzības gadījumā spērot un kožot dūšīgi aizsargājas pret saviem ienaidniekiem. Viņu vairošanās spēja ir neliela. Pēc gaŗa grūsnības laika ķēvei atnesas viens vienīgs kumeļš.

Vēl tagad Dienvidaustrumeiropas stepēs klejo apkārt zirgu bari, kurus daži uzskata par mūsu mājkustoņa savvaļas pirmcilti, bet citi par māju zirgu pēcnācējiem, kas atkal pārgājuši savvaļā. Šiem zirgiem, kurus sauc par tarpaniem, ir visas īsto savvaļas dzīvnieku īpašības, un tataru un kazaki viņus par tādiem arī uzskata. Tarpani ir mazs zirgs ar tievām, bet spēcīgām gaŗskrumšļainām kājām, diezgan gaŗu un tievu kaklu, samērā resnu galvu ar lielām nāsīm, smailām, uz priekšu noliektām ausīm un mazām, dzīvām, ugunīgām, ļaunām acīm; viņa spalvojums vasarā ir biezs, īss, viļņots, sevišķi pakaļpusē, kur viņu var nosaukt pat par cirtainu, turpretīm ziemā tas ir biezs, stiprs un gaŗš, sevišķi pie žoda, kur viņš izveido gandrīz bārdu; krēpes ir īsas, biezas, kuplas un cirtainas, aste vidēji gaŗa. Vasaras gērba valdošā krāsa ir vienmērīga bāli brūna, iedzeltēna un palsa; ziemā spalva top gaišāka, reizēm pat balta; krēpes un astes astri ir reti.

Sīkākas ziņas par tarpanu sniedz Pallas, kuŗš (1774. g.) apceļoja Dienvidaustrumkrieviju. Viņš domā, ka tarpani un zirgs pieder vienai sugai. „Arvien vairāk manī nostiprinās domas,“ saka viņš, „ka Jaikas un Donas stepēs,

bet arī Barabā apkārtklejojošie savvaļas zirgi pa lielākai daļai ir tikai uz savvaļu pārgājušu kirgizu un kalmiku zirgu pēcnācēji, vai arī radušies no ērzeļiem, kuŗi piederējuši šeit senāk apkārtklejojošām tautām un kuŗi vēlāk ir aizveduši sev līdz pa daļai atsevišķas ķēves, pa daļai veselus ganampulkus un ar tām vairojuši savu sugu.“ Citādos uzskatos ir mans draugs R a d d e. Viņš, tāpat kā minēto apgabalu apdzīvotāji, tur tarpanu par īstu savvaļas zirgu. „No plašiem stepju apgabaliem ap Dņepru un Donu,“ tā viņš raksta man, „mums nav nekādu drošu ziņu par zirgu pāriešanu savvaļā, un tāpēc mums nav pamata taisīt tam līdzīgus slēdzienus, kuŗi varētu spēlēt lomu tarpana izcelšanās noskaidrošanā. Tarpanā mēs atrodam visas īpašības, kuŗas piemīt citām zirgu savvaļas sugām. Ja viņš būtu pieņēmis savvaļas zirga dabu tikai caur sekojošām paaudzēm, tad viņam būtu palikuse viena vai otra cēla īpašība un forma. Bet mūsu gadījumā tā nav, un tāpēc, man liekas, ir ticams, ka pie tarpana mums ir darīšana ar īstu savvaļas zirgu sugu, un proti taisni ar to, kuŗa stāv patiesi tuvu audzinātam mājas zirgam. No svāra būtu zināt, cik tālā savvaļā pārgājušie Amerikas zirgi, salīdzinot ar tarpanu, ķermeņa būvē novirzas no Spānijas zirga, un attiecīgi, cik tālā viņi līdzinās tarpanam. Tas mums dotu iespēju gūt pareizus uzskatus šajā jautājumā.“

Par tarpana dzīves veidu G m e l i n s un citi sniedz apmēram sekošas ziņas. Tarpanu sastop vienmēr baros, vairāk simtu īpatņu lielos. Lielākā bara daļa parasti sadalās atkal mazākās, ģimenes veida sabiedrībās, kuŗu priekšgalā stāv pa vienam ērzeļim. Šie barī apdzīvo plašas, klajas un augstu stāvošas stepes un klejo no vienas vietas uz otru, parasti pret vēju. Viņi ir ārkārtīgi uzmanīgi un tramīgi, ar augstu paceltu galvu skatas apkārt, zviēdz, uzmanīgi ausas, izplēš nāsis un vienmēr vēl istā laikā noprot viņiem draudošās briesmas. Ērzeļis ir vienīgais sabiedrības valdnieks. Viņš rūpējas par tās drošību, bet arī necieš nekādu nekārtību to starpā, kas nodevuši sevi viņa apsardzībā. Jaunus ērzeļus viņš padzen, un pēdējie, kamēr tie paši nav ieguvuši ar pielabināšanu vai iz-

cīnījuši dažas ķēves, drikst sekot lielajam baram tikai zināmā attālumā. Manīdams kaut ko aizdomīgu, ērzelis sāk sprauslāt un ātri kustināt ausis, ar augstu paceltu galvu rikšo noteiktā virzienā, skaļi zviedz, ja mana briesmas, un tad viss bars aizbēg trakos aulekšos. Dažreiz kustoņi pazūd kā uz burvja mājienu; tie ir paslēpušies kādā dziļā grāvā un tagad nogaīda, kas notiks. No plēsīgiem kustoņiem cīņas drošie un cīņas priecīgie ērzeļi nebīstas. Vilkiem viņi metas virsū zviēgdami un nosit tos zemē ar priekškājām. Teika, ka viņi sastājoties aplocē ar galvu uz vidu un pastāvīgi sperot ar pakalkājām, ir jau sen pierādīta par nepatiesu; bet ērzeļi gan izveido aploci ap ķēvēm un kumelēm, kad tuvojas kāds no minētiem bailīgiem plēsējiem. Savā starpā tarpanu ērzeļi nikni plēšas, un proti kā kozdami tā arī sperdami. Jauniem ērzeļiem vienlīdzīgas tiesības vienmēr jāizpērk ar neatlaidīgu divkauju.

Stepju apdzīvotāji, kuņi audzina zirgus, bīstas no tarpaniem vairāk nekā no vilkiem, jo tie viņiem bieži nodara lielus zaudējumus. Pēc Gmelina ievāktām ziņām, tarpani labprāt uzturas lielu sienu kaudžu tuvumā, kuņas samet krievu zemnieki bieži lielā attālumā no apdzīvotām vietām, un „ar tādu patiku liekas pie ēšanas, ka 2 vienā naktī spēj iztukšot 1 kaudzi“. Gmelins domā, ka ar to viegli varot izskaidrot viņu treknumu un stāva apaļumu. „Bet tas,“ viņš turpina, „nav vienīgais zaudējums, ko viņi nodara. Tarpanu ērzelis ir ļoti kārīgs uz krievu ķēvēm, un ja vien viņam ir iespējams kādu dabūt, tad viņš tik ļoti kāroto izdevību nelaidīs garām, bet bez šaubām aizvilks viņu sev līdz.“

Tarpanu ir grūti pieradināt; liekas, ka šis kustonis gūstniecību nevar panest. Viņa ļoti dzīvā daba, spēks un mežonība zoboņas pat par visām mongoļu mākslām, kuņi ir labi zirgu pazinēji. Arī kumelji pieradinami tikai līdz zināmam mēram un paliek mežonīgi un tramīgi pat pie visrūpīgākās apiešanās. Par jājamiem zirgiem tādus mežonus nevar lietot, lielākais tie ļauj sevi iejūgt ratos blakus pieradinātam zirgam, bet arī šeit sagādā daudz pūļu līdzvelkošam zirgam un braucējam.

„Mans mīlais draugs Jozefs Šatilovs,“ piezīmē vēl R a d d e, „piecdesmito gadu beigās dabūja dzīvu tarpānu un nosūtīju viņu Ķeizariskai zinātņu akadēmijai, kuŗa viņu nodeva nopelniem bagātā akademiķa fon B r a n d t a rīcībā. Kārtīgi kūti barots, tarpāns izturējās gluži labi, ja vien no viņa neprasija vairāk kā to, lai ikdienas ēd savu sienu, bet pārējā ziņā bija un palika viltīgs, untumains kustonis, kas pie katras izdevības stūrgalvīgi un ietiepīgi mēģināja spert un kost, un kuŗš nepieņēma pat vismaigāko apiešanos.“ Ievērojamo zaudējumu dēļ, kuŗus tarpāns nodara brīvām ķēvnicām aizvedot zirgus, viņu cītīgi un kaislīgi vajā.*)

„1535. gadā nodibināto Buenos Airesas pilsētu,“ stāsta A c a r a, „vēlāk atstāja. Izceļojošie iedzīvotāji nemaz neparūpējās savākt visus savus zirgus. Tā kādi pieci līdz septiņi zirgi palika turpat, atstāti savā vaļā. Kad 1580. gadā šo pilsētu atkal ieņēma un sāka apdzīvot, tad tur atrada priekšā jau lielu skaitu zirgu, nedaudzo atstāto pēcnācējus, kuŗi bija pieņēmuši savvaļas dzīvnieka dabu. Jau 1596. gadā katram atļāva šos zirgus sagūstīt un izlietot savām vajadzībām. Tā radās neskaitāmie zirgu bari, kuŗi klejo apkārt Rio de la Plata dienvidos.“ C i m a r r o ñ i, kā šos zirgus sauc, tagad dzīvo visās pampasu daļās lielos baros, no kuŗiem dažā ir apmēram 20,000 īpatņi. Katrs ērzelis savāc sev tikdaudz ķēvju, cik spēj, bet paliek ar viņām pārējo bara locekļu sabiedrībā. Sevišķa vadoņa baram nav. Viņi ir tikpat lieli un stipri kā māju zirgi, bet nav tik skaisti, jo galva un kājas mēdz būt resnākas, bet kakls un ausis gaŗākas. Visi šie zirgi ir brūnā, reti kad melnā krāsā.

Cimarroni apgrūtina un kaitē, jo viņi ne tikai nelietderīgi noēd labas ganības, bet aizved arī māju zirgus. Pēdējos redzēdami viņi pilnā gaitā piesteidzas klāt, draudzīgi apsveic savus sugas biedrus ar zviegšanu, labina vi-

*) Tāpēc tarpāns mūsu dienās Dienvidkrievijā ir jau pilnīgi izskausts.

ņus un bez lielas pretošanās ieved brīvprātīgos sekotājus savās sabiedrībās. Ceļotājus nereti pat iegrūž ķezā šie bīstamie viņu jājamo zirgu aizvedēji. Tāpēc ikviens allaž uzmanas un savvaļas zirgus tramda projam. Viņi neparādas sakārtojušies kaujas linijā, bet gan kā indianieši, viens aiz otra, tomēr tik cieši, ka rinda nekad netiek pārtraukta. Par laimi naktī viņi neparādas, vai nu tāpēc, ka viņi labi neredz, vai arī tādēļ ka pieradinātos zirgus viņi nesaož. Ar izbrīnēšanos novēro, ka ceļi, kuriem viņi iet pāri, bieži uz vairākiem kilometriem ir apklāti zirgu mēsliem. Nav ne mazāko šaubu, ka viņi izmeklē ceļus, lai izdarītu dabiskās vajadzības. Un tā kā visiem zirgiem piemīt īpatnība apostīt citu savas sugas locēkļu atkritumus un tos pavairot ar savējiem, tad šādās mēslu vietās izaug īsti kalni.

Pampasu mežoni ēd cimarroņu gaļu, sevišķi kumeļu un ķēvju gaļu. Dažus cimarroņus viņi arī sagūsta lai tos pieradinātu; turpretim spānieši viņus gandrīz nemaz nelieto. Tikai tur, kur nav malķas, viņi dažreiz nogalina kādu treknu ķēvi, lai palielinātu nometnes ugunsroku ar šī dzīvnieka kaulu taukiem. Ļoti reti sagūsta kādu savvaļas zirgu, lai viņu pieradinātu. Tam nolūkam viņu piesien pie staba, trīs dienas liek badoties un ciest slāpes un pēc tam viņu iejāj; tomēr pirms tā viņš tūlī ir jākastrē, jo patiesi pieradinājas tikai kastrētie. Lai cimarroņus sagūstītu, piejāj baram klāt un sveiž zem viņiem metamās virves lodes, parasti tā, lai kustoņa kājas sapītos un viņš tiktu nogāsts zemē. Tad viņu sapin un apmēram divdesmit metrus garā, stiprā valgā ved uz māju. Muižu īpašnieki savvaļas zirgus vajā kur vien iespējams, jo citādi viņi nevar būt droši paši par saviem zirgiem.

Paragvajā nav uz savvaļu pārgājušu zirgu, proti kādas mušas dēļ, kā to pieņem R e n g g e r s, kuŗas nav Buenos Airesas pampasos un kuŗa dēļ savas olas kumeļu asiņainā nabā un ar to rāda nāvīgus augoņus. Pampasos arī

barība ir bagātīgāka nekā Paragvajā. Mājas zirgu stāvoklis Paragvajā daudz neatšķiras no savvaļas dzīvnieku stāvokļa. Par šiem dzīvniekiem, kurus sauc par *mustangiem*, rūpējas tik maz, ka viņi īstenībā izvirst. Viņi ir vidēja lieluma, ar lielu galvu, gaļām ausīm un resniem locekļiem; vienīgi kakls un viducis ir puslīdz kārtīgi izveidoti. Spalvojums vasarā ir īss, ziemā gaļš. Tikai atsevišķās lopu muižās sastop vēl zirgus, kuri atgādina savus dižciltīgos senčus. Ātrumā un veiklībā kā vieni tā otri nebūt nestāv pa-kaļ Andaluzijas zirgiem, un izturībā tie viņus tālu pārspēj. *Reנגערס* apgalvo, ka viņš bieži pat pa karstumu esot jājis ar šādu zirgu astoņas līdz šešpadsmit stundas gandrīz nepārtrauktos aulekšos, bez kā kustonim caur to būtu cēlusies kāda kaite.

Dienvidamerikas zirgi pavada visu gadu zem klajām debesīm. Pēc katrām astoņām dienām viņus vienreiz sadzen kopā, lai tie neizklīstu, izmeklē viņu ievainojumus, tīra viņus, apsmērē ar govju mēsliem un laiku pa laikam, apmēram pēc katriem trim gadiem, nogriež ērzeļiem krēpes un asti. Par sugas uzlabošanu neviens nedomā. Gaņības ir sliktas; vienas vienīgas sugas zāle aplāj zemi. Pavasarī šī zāle izaug diezgan gaļa, bet tad rada zirgiem caureju un viņus nogurdina. Vasarā un rudenī zirgi atkal atlabojas un top arī labi tauki; bet viņu brangums pazūd, tiklīdz viņus sāk lietot. Ziema viņiem ir visgrūtākais laiks. Zāle ir novītuse, tāpēc kustoņiem jāiztiek ar nokaltušiem, lietus izskalotiem salmiem. Šī barība rada viņos vajadzību pēc sāls. Viņus redz stundām ilgi uzskavējamies pie izžu-vušiem sāls ezeriem un šeit laizām sāli saturošus mālus. Labāk baroti un labi turēti šie zirgi jau pēc nedaudziem mēnešiem iegūst īsu un spīdošu spalvu, cietus muskuļus un staltu iznesību.

„Parasti,“ saka *Reנגערס*, „zirgi dzīvo noteiktā no- vadā, kuram viņi pieraduši no pašas jaunības. Katram ēr- zelim dod divpadsmit līdz astoņpadsmit ķēves, kurās viņš satura kopā un aizsargā pret svešiem ērzeļiem. Ja viņam piebiedro par daudz ķēvju, tad viņš tās vairs nesargā. Ku- meļi dzīvo kopā ar savām mātēm līdz trešam vai ceturtam

gadam. Mātes saviem kumeļiem, kamēr viņi vēl zīd, izrāda lielu pieķeršanos un dažreiz aizsargā pat pret jaguariem. Nereti viņām jāiztura īpatnēja cīņa ar mūļiem, kuriem zināmos laikos rodas zināma veida mātes mīlestība. Tad tie mēģina aizvest kumeļus ar viltu vai ar varu. Tie piedāvā viņiem zīšanai savus tukšos tesmeņus, bet nabaga kumeļi pie tam, protams, iet bojā. Kad zirgi ir palikuši drusku vecāki par diviem vai trim gadiem, tad no jauniem ērzeļiem izrauga vienu, kuram piešķir jaunas ķēves, un ieradina viņu ganīties ar tām atsevišķā novadā. Pārējos ērzeļus kastrē un apvieno īpašos pulciņos. Zirgi, kuņi pieder pie viena pulciņa, nekad neiemaisas starp citiem un turas kopā tik cieši, ka ganībās ir grūti atdalīt kādu zirgu no pārējiem. Ja viņus apvieno ar citiem, piemēram, kad sadzen visus lopmuižas zirgus kopā, tad pēc tam viņi drīz atkal atrodas kopā. Ērzelis piesauc ķēves zviegdams, kastrētie zirgi uzmeklē cits citu, un katrs pulciņš dodas atkal uz savām ganību vietām. Tūkstots un vēl vairāk zirgiem nevajaga gandrīz ne ceturtdaļstundas, lai sadalītos pulciņos pa sešiem līdz trīsdesmit īpatņiem. Man liekas, es esmu nomanījis, ka vienāda lieluma vai vienādas krāsas zirgi vieglāk pierod cits citam nekā dažādi, un tāpat, kā svešie no Banda-Orientalas un Entre-Riosas ievestie zirgi visvairāk biedrojas viens ar otru, bet nevis ar iekšzemes zirgiem. Bez tam šie kustoņi izrāda lielu pieķeršanos ne tikai saviem biedriem, bet arī savām ganībām. Es redzēju tādus zirgus, kuņi no astoņdesmit stundu attāļuma bija atgriezušies vecā ierastā vietā. Tāpēc jo divaināka ir parādība, ka dažreiz visu apgabalu zirgi dodas ceļā un vai nu pa vienam, vai arī bariem skrien projām. Tas notiek galvenā kārtā, kad pēc ilgāka sausuma pēkšņi uznāk stiprs lietus; laikam zirgi baidas no krusas, kuņa nereti pavada pirmo pārkoņa negaisu.

Šiem gandrīz savvaļā dzīvojošiem kustoņiem maņas, kā liekas ir asakas nekā Eiropas zirgiem. Viņu dzirde ir ārkārtīgi smalka; naktī no viņu ausu kustināšanas var noprast, ka viņi ir sadzirdējuši visklusāko, jātniekam pilnīgi nedzirdāmo troksni. Redze viņiem, kā jau visiem zirgiem,

ir diezgan vāja; bet savā savvaļas dzīvē viņi ļoti ievingrinātas atšķirt priekšmetus no ievērojama attāluma. Ar osmes palīdzību viņi iepazīstas ar savu apkārtni. Viņi apsta visu, kas liekas svešs. Caur šo maņu viņi iepazīstas ar savu jātnieku, jāšanas lietām, nojumi, kur viņi tiek segloti un t. t., ar to viņi prot izzināt purvainos apgabalos nepārejamos muklājus, ar to viņi atrod tumšās naktīs vai biezā miglā ceļu uz savu dzīves vietu vai uz savām ganībām. Labi zirgi apsta savu jājēju tajā acumirkli, kad tas kāpj seglos, un es esmu redzējis tādus, kuŗi jājējam nemaz neļāva uzkāpt vai pretojās viņa vadībai, ja tas nenesa pončo jeb mēteli, kādu vienmēr valkā laucinieki, kuŗi zirgus vajā un iejāj. Ja zirgi sabīstas, ieraudzījuši kādu priekšmetu, tad visvieglāk var viņus apmierināt, ja ļauj viņiem to apstīt. Uz lielākiem attālumiem viņi, zināms, nespēj saost. Reti es esmu redzējis zirgu, kuŗš būtu saodis jaguaru piecdesmit vai vēl mazāk soļu attālumā. Tāpēc Paragvajas apdzīvotās vietās viņi ir šī plēsēja parastākais laupījums. Kad sausos gados izsīkst avoti, no kuŗiem viņi pieraduši dzert, viņi drīzāk nobeidzas no slāpēm, nekā uzmeklē citus, kamēr ragu lopi iet pēc ūdens bieži desmit stundas tālu. Garša visiem zirgiem nav vienāda; vieni viegli pierod pie kūts barības un iemācas ēst visādus augļus un pat kaltētu gaļu, citi labāk nobeidzas badā, nekā aizskar citu barību bez parastās zāles. Viņu jūtas jau no pašas jaunības ir notrulinājuse dzīve zem klajām debesīm un moka, kuŗas viņiem liek ciest odi un dunduri.

Paragvajas zirgs parasti ir labas dabas; bet viņu bieži samaitā varmācīgā apiešanās pie vaļāšanas. Kad zirgs ir sasniedzis četru līdz piecu gadu vecumu, viņu noķer, piesien pie staba, neievērojot pretošanos apseglo un uzliek galvā iemauktus. Tagad zirgu atraisa no staba; bet tajā pašā acumirkli viņam uz muguras šūpojas zirgu vaļātājs, apbruņots ļoti lieliem, asiem piešiem un krietnu pātāgu, un tikmēr jādelē nabaga radijumu pa lauku, cērtot piešiem un sitot ar pātāgu, kamēr tas noguris nespēj vairs pretoties un padodas sava jājēja vadībai. Šos vingrinājumus laiku pa laikam atkārtoti un zirgs skaitas par pieradinātu, tik-

līdz viņš vairs netaisa āža lēcienus. Ir saprotams, ka pie tādas apiešanās ļoti daudzi zirgi top stūrgalvīgi un ļaunprātīgi, lēc sāņus, slienās uz pakaļkājām līdz kāmēr krīt uz muguras, īsi sakot mēģina jātnieku nosviest; turpretim pie lēnas apiešanās zirgs top ļoti paklausīgs un pieklāvīgs, pat ja viņam agrāk ir darīts pāri, ļauj ganībās sevi viegli noņert un labprāt uzņemas vislielākās pūles.

Apbrīnošanas cienīga ir šo zirgu atmiņa. Daži zirgi, kuri tikai vienu reizi bija gājuši ceļu no Villa-Reales uz misionēm, atgriezās no pēdējām uz Villa-Reali pēc vairākiem mēnešiem pa to pašu, vairāk kā piecdesmit jūdzes garo ceļu. Kad rudens lietus laikmetā visi ceļi ir pilni ar ūdeni, pelņēm, nepārejamiem muklājiem un visi strauti uzplūduši, tad tomēr labs zirgs, kurš šo ceļu ir gājis jau dažas reizes, droši iznesīs savu jātnieku ne tikai dienā, bet arī naktī cauri visām, bieži bīstamām vietām. Ja viņu nepieskubina, tad viņš ķeras pie lietas ar lielāko apdomību, un jo vairāk, jo mazāk vieta viņam pazīstama. Staigājot vietās viņš uz katra soļa apsta zemi un vienmēr izpēta to ar priekšskāju. Šī apdomība nekādā ziņā nenorāda uz drosmes trūkumu; jo Paragvajas zirgs ir ļoti drošsirdīgs un bez vilcināšanās metas katrās briesmās, jā viņu vada spēcīgs jātnieks. Viņš iet pretim trakojošam vērsim un pat jaguaram, lēc no stāva krasta upē un pilnā gaitā skrien caur degošas stepes ugunsliniju.

Vispār zirgi cieš tikai no nedaudzām slimībām. Labi baroti un pārmērīgi nepiepūlēti viņi sasniedz tikpat lielu vecumu kā Eiropas zirgi. Bet tā kā liktenis tiem nav piešķīris ne labu barību, ne labu apiešanos, tad divpadsmitgadīgu zirgu var uzskatīt jau par vecu. Citādi Paragvajas iedzīvotāji zirgus neizlieto tādā mērā kā mēs. Viņi tura zirgus galvenā kārtā sugas vairošanai un īstenībā izlieto tikai kastrētos. Tomēr nekur neatrod vairāk jājēju kā Paragvajā. Šeit zirgam ir jākalpo sava kunga iedzīmtai kūtrībai, jo pēdējais simtiem mazu darīšanu, kurās viņš būtu paveicis daudz ātrāk kājām, savas ērtības labad izdara jājot. Paragvajieši parasti mēdz izsaukties: „Kas gan būtu cilvēks bez zirga!”

Tālāk uz ziemeļiem stāvošos ljanosos uz savvaļu pār-
gājuši zirgi ir sastopami daudz lielākā skaitā nekā Buenos
Airesas pampasos. Aleksandrs Humboldts īsos
vārdos meistariski ir aprakstījis viņu dzīvi savā skaistā
darbā „Ansichten der Natur“. „Kad vasarā mākoņiem ne-
kad neaptumšotās saules vertikālos staros ir galīgi pārņo-
jusies un pīšļos sakrituse šo neizmērojamo līdzenumu zāles
sega, tad zeme pamazām saplaisā, itkā viņu būtu saplošī-
juši spēcīgi zemes trīces grūdieni. Ietīti biezos putekļu
mākoņos un iebiedēti no bada un degošām slāpēm, zirgi
un liellopi klejo apkārt, pirmējie ar uz priekšu izstieptu
kaklu, augsti ozdami pret vēju, lai no gaisa strāvas mi-
truma nojaustu kādas vēl pilnīgi neizzuvušas peļķes tu-
vumu. Apdomīgāk un citā ceļā mēģina remdināt
savas slāpes mūļi. Kāds bumbveidīgs un daudzrievains
augš, meloņu kaktuss, zem savas dzeloņainās segas ieslēdz
ar ūdeni bagātu serdi. Ar priekšējām mūļis nosit dze-
loņus uz sāniem, lai varētu dzert vēso auga sulu. Bet smel-
šana no šī dzīvā, auguvalsts avota ne arvien ir bez bries-
mām; jo bieži redz kustoņus, kuņus ir paralizējuši kaktusa
dzeloņi, iedurdamies nagā. Beidzot dedzinošam dienas kar-
stumam seko tikpat garās nakts vēsums, bet arī tad zir-
giem un liellopiem nav miera. Pa gulēšanas laiku viņus
apmeklē lappurnainie sikspārņi un pieķeras pie mugurām,
lai izsūktu viņiem asinis.

Kad pēc ilgāka sausuma iestājas labdarīgais lietus-
laikmets, tad aina mainas. Tikko zeme ir apslāpināta,
stepe pārklājas krāšņu zaļumu. Zirgi un govslopi ganās,
priecīgi baudīdami dzīvi. Garā zālē noslēpjas jaguars un
ar drošu lēcieni notver dažus zirgu, dažus kumeļu. Drīz
upes pārplūst, un tiem pašiem kustoņiem, kuņi vienā gada
daļā mira aiz slāpēm, tagad ir jādzīvo kā abiniekiem. Ku-
meļu mātes ar kumeļiem dodas uz augstākām rozām, kuņas
garu salu veidā paceļas virs ūdens jūras līmeņa. Ar katru
dienu sausais laukums sašaurinājas. Ganiību trūkuma dēļ
vienkopus saspīestie kustoņi stundām ilgi peld apkārt un
trūcīgi barojas no ziedošās zāles, kas paceļas virs brūnā,
rūgstošā ūdeņa. Daudzi kumeļi noslikst, daudzus noķer,

sadragā ar asti un aprij krokodiļi. Nereti redz zirgus, kuriem krokodiļi ir atstājuši zīmes rētu veidā pie ciskas. Arī starp zivīm viņiem ir kāds bīstams ienaidnieks. Purvu ūdeņi ir pilni neskaitamiem elektriskiem zušiem. Šīs ievērojamās zivis ir diezgan spēcīgas nogalināt vislielākos dzīvniekus ar saviem vareniem sitieniem, ja viņas savas baterijas izlādē uz reizi izdevīgā virzienā. Stepju ceļš pie Uri-Tuku bija jāatstāj tādēļ, ka tur kādā upītē šie zuši bija savairojušies tādā daudzumā, ka katru gadu no viņiem tika apdullināti un braslā noslika vairāki zirgi.“

Daudz bīstamāku ienaidnieku zirgu bars nes pats sevī. Dažreiz viņu sagrābj šausmīgas bailes. Simti un tūkstoši kā negudri drāžas projam, neapstādamies nekādu šķēršļu priekšā, skrien pret klintīm un sadragājas bezdibeņos. Cilvēku, kas nejauši kļūst par tāda briesmīga notikuma liecinieku, sagrābj šausmas; pat augstasinīgais indianietis jūt, ka viņa citādi tik drošā sirds ir pilna bailēm. Dunēšana, kas top arvien stiprāka un beidzot pārspēj pērkonī, vētras krākšanu vai ugunsgrēka trokšņošanu, paziņo un pavada uz vētras spārniem skrejošo, baiļu sagrābto zirgu garāmskriešanu. Pēkšņi viņi parādas nometnē, metas caur ugunsķuru starpu, pāri teltīm un ratiem, piepilda nastu nesējus lopus nāvīgām bailēm, atrauj viņus vaļā un uzņem savā dzīvā straumē — uz visiem laikiem. Tādas ziņas sniedz ceļotājs M u r r e j s (Murray), kas tādu uzbrukumu pats ir piedzīvojis un pārdzīvojis.

Tālāk uz ziemeļiem ienaidnieku skaitu pavairo indianieši, kuŗi šiem savvaļas kustoņiem sarūgtina dzīvi. Indianieši viņus sagūsta, lai izlietotu viņus kā jājamus kustoņus savās medībās, un tā moca, ka arī visdūšīgākam zirgam pēc īsa laika ir jāpadodas. Kā pie Saharas beduīniem, tā arī pie indianiešiem zirgs bieži ir par iemeslu visasiņainākām cīņām. Kuŗam nav zirgu, tas mēģina tos nozagt. Zirgu zagšana pie sarkanādaiņiem skaitas par goda pilnu darbu. Zagļu bandas nedēļām ilgi seko ceļojošām ciltīm vai karavanēm, kamēr rodas izdevība aizdzīt visus jājamus lopus. Amerikā zirgus cītīgi vajā arī ādas un gaļas dēļ. Pie Las-Nokas, kā D a r v i n s ziņo, katru nedēļu nokauj lielu

skaitu ķēvju tikai ādu dēļ. Karaļaikā karašpēka nodaļas, kuŗas tiek sūtītas tālumā, kā vienīgo barību ņem līdz zirgu barus. Šie kustoņi viņiem ir parocīgāki par govslapiem tā iemesla dēļ, ka tie pieļauj karašpēkam ātrāk kustēties.

Kirgizu kulanu, mongoļu džiggetaju (latviski — „garausis“), tibetiešu kingu (*Equus hemionus*) viņa zinātniskais atradējs Pallas apraksta sekoši: „Šos džiggetajus nevar nosaukt īsteni ne par zirgiem, ne par ēzeļiem. Pēc visa stāva viņi ieņem vidusstāvokli starp šiem abiem dzīvniekiem tāpat kā mūļi, tāpēc Meseršmīds (*Messerschmied*), kuŗš viņus pirmais bija novērojis, nosauca viņus par augļīgiem mūļiem. Džiggetajam piemīt zināms skaistums, kuŗš dara viņu daudz teicamāku par ēzeli. Visai viegls ķermenis, slaiki locēkļi, mežonīgs izskats un skaista spalva ir viņa labās puses. Arī ausis, kuŗām ir skaistāki samēri nekā ēzeļu ausīm un kuŗas mundri izceltas stāvus, viņam piestāv labi, un varētu arī neievērot, ka galva ir drusku smaga un mazie nagi izveidoti tāpat kā ēzelim. Viņš ir drusku lielāks par mazo mūļu sugu, gandrīz līdzīgs kleperam. Galva ir izveidota drusku smagi, krūtis lielas, apakšā stūrainas un drusku saspiestas. Mugurkauls nav kā zirgam ieliekts un apaļš, ne arī tik taisns un stūrainš kā ēzelim, bet izliekts lēzeni uz augšu un ar strupiem stūriem. Ausis ir garākas nekā zirgam, bet īsākas nekā parastiem mūļiem. Krēpes ir īsas un izpūrušas, pilnīgi tādas pat kā ēzelim, tāda pat ir arī aste un nagi. Krūtis un priekšējās ciskas ir šauras un tāļu ne tik gaļīgas kā zirgiem; arī pakalpuse ir kalsnēja un locekļi visai viegli un smalki, pie tam diezgan augsti. Džiggetaja krāsa ir gaiši dzeltēnbrūna; nāsis un locekļu iekšpuse izskatas bāli iedzeltēna; krēpes un aste ir melnganas, gar mugurkaulu stiepjās skaista, no brūni melnas sloksnes izveidota švītra, kuŗa krustos ir drusku platāka, bet uz astes pusi top atkal gluži šaura.“ Viņš apdzīvo visu Centralāziju, no Dienviduralu austrumu nogāzēm līdz Hīmalajiem un Mongolijas-Ķīnas robežām, bet uz rietumiem līdz Aralo-Kaspijas stepju Persijas robežu kalnājiem.

Līdz jaunākiem laikiem Pallas a sniegtais džiggetaja apraksts noteica mūsu zināšanas par šī kustoņa dzīvi; tikai kopš piecdesmito gadu sākuma mēs guvām vērtīgus papildinājumus pirmam ziņojumam. Par saturā bagātiem papildinājumiem mums jāpateicas Hodgsonam, Adamsam, Heijam (Hay), Eversmanim, Raddem, Severcovam un Prževalskim, bez tam Apollonam Rusinovam, kurš bija tik laipns un „Dzīvnieku valsts” labā manis uzstādītos jautājumus cēla priekšā lietpratīgiem ķirgiziem, savāca atbildes un tās sakausējis ar saviem piedzīvojumiem atsūtīja man. Sekojošās rindās es mēģinu sakopot visus dažādos dātus un ar to dodu gandrīz izsmelošu šīs sugas aprakstu, kuŗa, kā liekas, ir no zirgu celma.

Džiggetajs jeb kulans ir stepju bērns un apdzīvo visdažādākos stepju veidus. Gan vismiļāk mājodams ezeru un upju apkārtnē, viņš tomēr neizvairas arī no sausām, bezūdeņainām un tuksnešainām joslām, un tikpat maz baidas no kalnājiem, ja vien tos ir pārņēmusi stepe, citiem vārdiem, ja tie nav aplāti mežiem. Ne augstkalnāju reitais gaiss, ne kvēlojošā saules tveice vasarā vai zemo līdzenumu ledainais aukstums ziemā, ne kalnu griezīgie sniegputeņi, ne arī ielejās no vēja uzvirpuļotie karstie smilšu mākoņi nespēj novilkt robežas šim vētrās norūdītam kustonim: vienīgi cilvēks ir tas, kurš gan nenoteic, taču tomēr iespaido šī kustoņa sastopamību un atrašanos. Kur auglīgu ganību vidū izplešas joslas, kuŗas ir tik nabagas, tik vientuļas un tik tukšas, ka no viņām izvairas pat nomads, tur neaprobežotu brīvību meklējošais savvaļas zirgs jūtas drošībā. Jau Pallas a laikos, pēc tam kad bija noliktas robežu sardzes, iekšpus krievu robežām reti vairs manīja kārtīgus, vecu ērzelu vadītus barus, bet gan noklīdušus vai no tabuniem aizdzītus jaunus ērzelus vai atsevišķas ķēves; pašlaik šie atsevišķie kustoņi ir atspiesti vēl tālāk atpakaļ, bet krievu valsts robežās, kuŗas pa šo laiku ir aizeltas uz priekšu, viņi nekādā ziņā nav iznīcināti. Viņus var sastapt turpat pie Eiropas robežas. Vēl tagad viņi apdzīvo ievērojamā skaitā vairākus Akmoļinskas no-

vadus: piemēram piecsimti kilometrus garo un plato joslu gar Ču upi starp Biš-Kulanas braslu un Kaktau robežu zīmēm, kuŗu ziemeļrītos norobežo Uč-Konas upe, bet vaka-ros Ulutau kalnājs; tāpat viņi apdzīvo šauru stepju joslu starp Altaju kalnāju un Zaisana ezeru un sākot no šejienes ir sastopami uz austrumiem un dienvidiem visās piemērotās Dienvidsibirijas un Turkestana vietās, lai gan netik ievērojamā skaitā kā Mongolijas un Ķīnas ziemeļrietumu stepēs vai Tibetas kalnājos.

Kulans laikam nevienā sava plašā izplatības apgabala vietā neuzturas gadu pēc gada vienā un tai pašā novadā. Viņa dzimtene, kur laiks mainas, spiež viņu ceļot. Ar ziemas iestāšanos atsevišķās sabiedrības salasas lielākos pulciņos, apvienojas ar citiem pulciņiem un pamazām izaug par bariem, kuŗos var saskaitīt tūkstsots un vairāk īpatņu, lai kopīgi ceļotu uz barību sološiem apgabaliem. Minētās Akmoļinskas apgabala vasaras mītnes, piemēram, viņi kā vienā tā otrā gadā atstāj jau augustā, lai ceļotu uz tā saucamo Bitpakas badastepi. Mēnesi vēlāk viņus šeit sastop vecās ierastās ziemas mītnēs, un proti, arī vēl tagad tik lielos baros, ka viņu dunošos nagu ribienus var dzirdēt no tālienes un, kā mums stāstīja Sibīrijā, šis troksnis ne vienreiz vien esot licis kazakiem robežu sardzēs ķerties pie ieročiem. Ar sniega kušanas šākšanos iestājas atpakaļceļošana, un aprīlī viņi atkal ir atgriezušies vasaras mītnēs. Tā tas norit katru gadu vislielākā likumībā, un kā viņu izplatības apgabala rietumos tā arī austrumos. „Visievērojamākās džiggetaja ceļošanas“, saka R a d d e, „Austrumsibirijā notiek rudenī, jo klejošana var sākties tikai tad, kad pēdējās vasaras kumēļi ir diezgan spēcīgi līdzsekot pastāvīgiem, ātriem skrējieniem. Septembra beigās jaunie ērzēļi atdalas no bariem, pie kuŗiem viņi piederēja līdz trešam vai ceturtam gadam, un atsevišķi, pa vienam dodas kalnainās stepēs nodibināt baru priekš sevis. Tad džiggetajs ir visnevaldamāks. Stundām ilgi jaunais ērzēlis stāv uz stāvas kalnāja muguras augstākās galotnes, pagriezies pret vēju, un skatas tālē, pāri lejā guļošai ainavai. Viņa nāsis ir plaši atplestas, viņa acis maldas pa tukšo klajumu.

Cīņas kārs viņš gaida kādu pretinieku; tiklīdz viņš tādu mana, tas dodas spēcīgos aulekšos tam pretīm.

Nu ķēvju dēļ iedegas asiņaina cīņa. Uzbrucējs ar paceltu asti skrej garām bara vadonim un skriedams sper tam ar pakalkājām. Izjukušās krēpes tas vairāk un vairāk sacel uz augšu, tad pēc nedaudziem lēcieniem piepēži apstājas un rikšiem ar lielu likumu apskrej apkārt baram, tā vadoni paturēdams acīs. Bet vecais, modrais ērzelis pacietīgi gaida līdz viņa neprātīgais pretinieks tam pienāk diezgan tuvu. Izdevīgā acumirkli tas metās ātri viņam virsū, kož un sper; nereti cīņā viens vai otrs pazaudē gabalu ādas vai pusi no gludās aste. "Visi R a d d e s nogalinātie ērzeļi ar neskaitāmām rētām pierādīja, cik cīņas kāri ir šie ātrie zirgi.

Ķēvju skaits, kuņas ērzelis sev iegūst, svārstās, skatoties pēc vietas un izdevības, starp 3 līdz 20 un vēl vairāk, tā kā grupa var sastāvēt no 6 vai 8—50 galvām. Zināmos apstākļos arī vasarā, lai gan vienmēr tikai izņēmuma gadījumos, savienojas kopā vairākas grupas, un tad var sastapt vairākus simtus kulanu, kuņi zināmu laiku ganas kopā sabiedrībās un tad atkal sadalas mazākos ganāmpulkos. Katrai atsevišķai grupai priekšgalā ir ērzelis, kā neapstrīdams pavēlnieks un vadonis. Ķēvju skaits var būt lielāks vai mazāks, skatoties pēc ērzeļa spējām, viņa vecuma un drošsirdības, viņa kaujas prieka un stipruma. Lai grupa varētu pastāvēt, ērzelis ir nepieciešams; ja to nonāvē, tad ķēves izklīst, ja ērzeļi uzvar, tad ķēves seko uzvarētājam. Spēcīgi ērzeļi salasa ap sevi daudz ķēvju, jauni, vēl neizmēģināti ērzeļi tikai nedaudzas. Kamēr ērzelis vēl nav pieaudzis, bars to cieš savā vidū; tiklīdz tas sāk izrādīt savas jūtas, viņš tiek aizdzīts prom.

Sabiedriskums ir mūsu meža zirga un vispār visu vienadžu dabas raksturīgākā iezīme. Tāpat kā zebra, kvagga un dauva piebiedrojas Afrikas antilopu un strausu bariem, tāpat arī augstu kalnos redz džiggetaju ganamies kopā ar dažādām meža aitām, Tibetas antilopēm un dažām vērsu sugām, un kalnu ielejās kopā ar kākšļa un saigu antilopēm. Arī ar pieradinātiem zirgiem viņš satiek labi. Es atstāšu

neizšķirtu, ciktāl dažādus stepju dzīvniekus apvieno viņu kopīgās vajadzības, bet tomēr domāju, ka šīnī apstākļi var saskatīt ievērojamu pamatu kulanu sabiedriskumam. Vienadžu un gremotāju kopīgās ganības ļoti iespaido viņu savstarpējās attiecības. Ikvienu dzīvnieku suga drošāk jūtas citu dzīvnieku sabiedrībā, un neviena suga neaiztiek biedrus, kuŗi ganās uz tās pašas ganības. Meža zirgi ēd citas zāles un lakstaugus nekā antilopes, meža aitas un rukšķētāji vērši. Vasarā kā ziemā kulanu vismiļākā barība ir stepju vērmeles, kuŗas kirgizi sauc par čuzanu, vai arī kāds krūmveidīgs dzeloņains augs, kuŗu sauc par bajališu un kas sevišķi bieži sastopams Bada stepē. Savos ceļojumos, citādi tik izlasīgiem dzīvniekiem ir jāapmierinas un jāēd arī citas stepē augošas zāles un lakstaugi, un ziemā bieži ilgāku laiku jāpārtiek no tamarisku un citu krūmu atvasēm, lai gan šāda barība ir viņiem tik maz piemērota un sniedz tik maz spēku, ka tie līdzinas ceļojošiem ģindeņiem. Pie nabadzīgas barības viņi ganās gandrīz visu dienu, bet arī bagātīgās ganībās ar barības uzņemšanu viņi ir nodarbināti ļoti ilgi; pēc saules rieta tie mēdz atdusēties, tomēr, kā kirgizi apgalvo, vienmēr tikai uz īsu laiku. Par kulana aplecināšanās un atnešanās laiku ziņas ir ļoti dažādas. Izplatības apgabala austrumos aplecināšanās iekrīt laikā no maija vidus līdz jūlija vidum, atnešanās apmēram vienu mēnesi agrāk, jo grūsnības laiks ir tikpat garš kā mūsu zirgam.

Kas kulanu reiz ir redzējis viņa dzimtenē pilnīgā brīvībā, tas nešaubīsies to raksturot kā augsti spējīgu dzīvnieku. Acs, kā apburta, seko viņa kustībām; aizgrābta un pārsteigta ta mēģina uztvert ātrā dzīvnieka nepārspējamo veiklību. „Brīnišķs skats,“ ar pilnu tiesību par kulanu saka Heijs (Hay), „ir redzēt, ar kādu ātrumu tas kāpj kalnā vai arī cik veikli kāpj uz leju, pie kam nekad neklūp.“ Itin kā tie ar saviem nesalīdzināmiem un nepārspējamiem spēkiem gribētu rotaļāties, no mums vajātie kulani bēga pār kalniem un lejām uz stepi. Mūsu kirgizu zirgi ar krūtīm gandrīz slauka zemi: kulani ar savu vieglo nagu tikko skaŗ zemi un tomēr tik ātri skrej uz priekšu, ka viegli

izbēga no mūsu šāvieniem. Tikai jaunie kumeli drīz kļuva par mūsu kirgizu laupījumu; vecie kulani atstāja mūsu pūles izsmieklā. Neviens jātnieks tos nevar panākt; viņi ātrumā var sacensties ar katru antilopi, un kāpelēšanas mākslā tie tikko stāv iepakaļ ģemzēm. Viņu maņu spējas nav mazākas kā locekļu spēks; viņu garīgās spējas atbilst pārējām.

Kirgizi kulanus raksturo kā stūrgalvīgus un ar viņiem salīdzina cilvēkus, kuŗi citu domām nepiekrīt un to tiem par derīgu atzītam pretojas, tomēr kirgizi ar to šiem dzīvniekiem nodara netaisnību. Spītību un stūrgalvību kulani uzrāda tikai gūstā. Pašapziņa un drošsirdība, ziņkārība un pārgalvība ir kulanu raksturīgākās īpašības. Ja kulanus nevajā, tad tie, kā liekas, skrej pakūtriem soļiem savu ceļu un ar savu vienmēr kustīgo asti priecīgi sit sev pa tukšumiem; ja tos vajā, tad tie aulekšo viegli, graciozi un ātri; bet arī tad tie laiku pa laikam paliek stāvot, nostājas kopā vienā un tanī pašā virzienā, ausās un tad izveido garu rindu un metas prom bezbēdīgi, dažreiz pat pārgalvīgi ar tādu pašu ātrumu kā iepriekš. Parasti, lai gan ne vienmēr, viņi bēg, ja cilvēks tuvojas, jau no tālienes. Viens dzīvnieks parasti stāv, pēc Heija, kā sargs, pa lielākai daļai 100—200 metru atstatumā no bara. Kad sargs ierauga draudošas briesmas, tas mierīgi tuvojas līdzbiedriem, uzmodina tos, pats nostājas bara priekšgalā un nu kopā ar biedriem steidzas prom vai nu rikšos vai pilnos aulekšos. Izbiedēts kulans skrej vienmēr pret vēju un pilnā skrējienā atrasdamiem paceļ galvu un horicontali uzceļ tievo asti. Kad bars jau ir noskrējis dažus simts soļus, tas apstājas augšminētā kārtā, pārlicinas par briesmu stāvokli, metas atkal uz priekšu un skrej tālāk tāpat kā pirmo reizi, līdz beidzot, savu izturēšanos tādā pašā veidā atkārtodams, izzūd iz acīm.

Dažreiz bars pielaiž cilvēkus uz dažiem simts soļiem sev klāt, dažreiz atkal bēg jau no liela attāluma. Ērzelim ir jā rūpējas ne tikai par grupas kopā turēšanos, bet arī par tās drošību; tas vienmēr staigā grupai apkārt un parasti arī dod zīmi bēgšanai. Ja kāds bara loceklis ievēro ne-

parastu priekšmetu, piem. no tāļuma tuvojošos cilvēku, tad ērzelis lec uz priekšu un izlocīdamies mēģina tuvoties aizdomīgajam priekšmetam, līdz top par to skaidrībā. Nereti ērzelis skrej taisni uz tuvojošos mednieku un tādos gadījumos, protams, top nošauts. Dažos gadījumos viņš ilgāku laiku seko jātniekam. „Reiz,“ piezīmē Heijs, „divi kulani ilgāku laiku skrēja pakaļ kādam ponim, uz kuŗa jāja mans kalpotājs, un pienāca tam tik tuvu, ka kalpotājs baidījās, ka tie viņam neuzbrūk.“

Tik veikls dzīvnieks viegli izbēg no lielāko plēsējdzīvnieku vajāšanas. Austrumāzijas stepēs vispār nav dzīvnieku, kuŗi uzdrošinātos kulaniem uzbrukt; te mājajošie vilki neuzdrošinas veseliem meža zirgiem uzbrukt, jo tie veikli prot lietot pret ienaidnieku savus stipros nagus. Vilki uzdrošinas uzbrukt augstākais nogurušiem un slimiem kulaniem, kuŗi atrodas tāļu no bara. Izplatības apgabala dienvidu un dienvidaustrumu daļā varbūt tīgeri var uzskatīt par mūsu dzīvnieku ienaidnieku; bet tā kā stepe tikai šur un tur sniedz tīgerim noderīgas uzturēšanās vietas un tā kā no šādām vietām kulani izvairās, tad, kā liekas, arī tīgers nenodara lielus zaudējumus kulanu bariem.

Par bīstamāko ienaidnieku jāuzskata cilvēks. Stepju iedzimtjie ceļotāju gani meža zirgus medī kaislīgi, jo sevišķi tādēļ, ka šīs medības izsauca medniekā visu veiklību. Līdzēnumos dažreiz izdodas, taisni uz to ejot, pieiet pēdējam 500—400 soļu atstatumā un tad izšaut; pat krietnas šauteņes iedarbība šādos apstākļos vienmēr paliek zem jautājuma, jo kulani pret ievainojumiem ir ļoti nejūtīgi. Reti izdodas pat stipri uzkalnainos klajumos pielīst uz 300 līdz 400 soļiem, jo tāļredzīgais kulans jau mednieku ir ievērojis, sāk palīkt aizdomīgs un kad mednieks nokāpj ielejā vai garī izstieptā padziļinājumā, lai sasniegtu šāvienam izevīgu tuvumu, tas top nemierīgs un aizbēg. Ja medniekam tomēr izdodas nepamanītam sasniegt šāvienam noderīgu tuvumu, tad tam droši jāmērķē, ja kulanu grib nošaut. Tikai šāviens krūtīs vai galvā nogalina spēcīgo izturīgo meža dzīvnieku; ievainots vēderā vai ar sadragātu kāju tas aizbēg gandrīz ar nepalēninātu ātrumu un beidzot kādā

lejā nozūd no šāvēja redzes aploka; te tas nobeidzas un krīt par upuri ne šāvējam, bet vilkiem. Tādēļ arī kirgizi un mongoļi mēģina meža zirgiem uzglūnēt izzinātās dzertuvju vietās vai arī izliek lamatas, sevišķi ja tuvojas ziema, kulanu visbīstamākais ienaidnieks.

Tikai Sibīrijas austrumos, pēc R a d d e s, pielieto arī citus medīšanas paņēmienus. „Lai biklo džiggetaju nošautu, mednieks izjāj kalnos agri no rīta uz gaiši dzeltēna zirga. Pār kalniem un lejām cauri tuksnesim, kur murkšķis uzkalniņos sildās un ērgļi augstu gaisā lidina, viņš jāļ lēni. Tiklīdz ka jātnieks ir sasniedzis kāda kalnāja augstieni, tas skatas tālumā, lai redzētu, vai kāds tumšs plankums jau nesola meklējamo dzīvnieku. Ja mednieks to ierauga, tad tas ātri jāļ uz priekšu. Ceļš ir gaŗš, jo drīkst jāļ tikai pa ielejām un pretīm vējam. Uz tām augstienēm, pie kuŗām džiggetajs stāv vistuvāki, piedzīvojis mednieks rāpjas ar vislielāko uzmanību. Dzīvnieks stāv kā piesiets; tas stingri skatas uz ziemeļiem. Drīz šķirošā ieleja ir pārieta, un tikai tagad sākas īstās medības. Ātrajam zirģelim brīvos astes sarus augšā sasien kopā, lai tie vējā neplivinātos šurp un turp; tad zirgs uznes mednieku kalnu galotnē un pats te sāk ganīties. Mednieks nogulstas un pieplok pie zemes, gandrīz 100 soļu atstatumā no zirga; viņa šautene, ar stobru uz īsas zara dakšiņas, ir sagatavota šāvienam. Džiggetajs ievēro zirgu, notur to par sava dzimuma ķēvi un aulekšo uz dzīvnieku. Bet džiggetajs satrūkstas, tiklīdz pienāk tuvāk; tas apstājas un paliek stāvot. Tagad ir izdevīgs acumirkļis šaušanai. Mednieks mērķē vislabāk krūtīs, un nereti dzīvnieks nokrīt uz vietas; dažreiz džiggetajs krīt tikai pēc piecu ložu saņemšanas. Vēl biežāk izdodas, neskatoties uz dzīvnieka smalko osmi, tam pielīst, kad tas vētrainā dienā ganas pie kādas ielejas ieejas vai arī lēni iet.“

Medību ieguvums nav visai mazs. Kirgizi un tunguzi augsti ciena kulanu cepeti. Kirgizi to ciena līdzīgi zirga gaļai; tunguziem ta ir ļoti gārda maltīte. Kulanu krustu un gūžu ādu kirgizi sauc par „saur“ un to pārdod Bucharā, kur to izlieto pie safjana izstrādājumiem un par to labprāt

maksā divus rubļus sudraba un vēl vairāk; pārējo ādu sa-griež un sapin siksnām un zirga aizjūgam. Astes gala pušķi un astes ādā ir paslēpts, pēc tunguzu tautas ticēju-miem, brīnišķs dziedniecības spēks: ja daļu no tiem uz oglēm sadedzina un slimam dzīvniekam ļauj ieelpot pacē-lušos dūmus un garaiņus, tad dzīvnieks droši top vesels.

Mēģinājumi kulanus pieradināt mūsu dienās viņu dzim-tenē ir vēl reti un vienmēr beigušies bez pilnīgiem panāku-miem. Daži kirgizi, kā R u s i n o v s man ziņo, šad un tad saķer kulanu kumeļus; ķēves par tiem rūpējas kā par sa-viem un tā tos uzaudzina lielus. Kulanu kumelēni ātri pier-od pie savām zīdītājām, zīd tās ar tādu pašu apmierinā-jumu, kā savas mātes, izrāda viņām bērnišķu paklausību, tās neatstāj pat pieauguši, brīvi ganās pieradinātā ganāmpulkā un atrodas kopā ar baru jurtu tuvumā, tomēr neliec sava lepnā pakauša zem cilvēku jūga, bet uzglabā savu pat-stāvību un, neskatoties uz sirsnīgo kopšanu, arī nepār-varamu neuzticību, kuŗu tie izrāda pie katras izdevības. Kamēr tie ir jauni un tiem vajadzīga palīdzība, tie pamo-dina vislielākās cerības. Kulanu kumelš, kuŗu mūsu kirgizi saķēra, bij ļoti mīļš radījums. Ar bērnišķu ziņkārību tas aplūkoja zirgus un jātniekus, bez pretošanās ļāva sev pa-līdzēt, uzlikt apaušus, pieskārties, noglaudīt, likās pat, ka tas glāstus saņēma ar omulību, ēda, ko mēs tam devām, dzēra govš pienu, kuŗu mēs apgādājām, un vispār neiztu-rējās nemaz citādi kā kumelš viņa vecumā; mēs ļoti no-žēlojām, ka mēs viņam noderīgo kopšanu nevarējām tur-pināt. Tāpat kā minētais izturas arī visi citi. Tomēr šī izturēšanās mainas, tiklīdz dzīvnieks sāk just savu spēku. Divi kulani, kuŗus mums R u s i n o v s rādīja, bij tikko dažas dienas pēc viņu dzimšanas saķerti, un kirgizu ķēves par tiem rūpējās kā par saviem kumeljiem. Savas dzīves pirmo vasaru tie pavadīja tanī ganāmpulkā, pie kuŗa pie-derēja viņu zīdītājas un pirmo ziemu bez grūtībām pārcieta aukstā kūti. Pēc neilga laika tie sāka ēst sienu, auzas un ceptu maizi, labprāt sekoja cilvēka saucienam, ļāvās labinā-ties ar gārdiem kumosiem, ļāva arī sevi glaudīt, bet ne-milēja, kad aizskāra viņu muguru; kad tie tapa pietiekoši

stipri, tie nekad neļāva jātniekam uzkāpt mugurā, bet gan koda un spārdijās, un kad tiem uzlika iemauktus, tie tapa ļoti nikni. Pie pajūga pieradināt tos nebij iespējams. Ar katru gadu tie palika mežonīgāki un ļaunāki, tā ka beidzot visi mēģinājumi tos pieradināt bij jāatmet.

Kirgizu teikās un nostāstos kulans spēlē lielu lomu. Viena no teikām stāsta sekošo: Senos laikos dzīvoja kāds kirgizs, vārdā K a r g e r - B e j s, kurš bij tikpat bagāts cik skops. Viņš beidzot nomira, bet mantinieku neatstāja. Bet arī citi nekā nedabūja no viņa bagātībām, jo viņa ganāmpulkus, tautai par biedinošu piemēru, pārvērta par meža dzīvniekiem: aitas par saigu antilopēm, zirgus par kulaniem. No tā laika abi apdzīvo stepes. Arī teika tā tad apzīmē zirgu un kulanu par vienu un to pašu dzīvnieku.

Gandrīz neskaitamo zirgu sugu aprakstīšana vai arī tikai uzskaitīšana neietilpst mūsu uzdevumā. Viena kā otra būtu ārpus mana uzstādītā mērķa robežām, ja arī man būtu vajadzīgas zināšanas atšķirt īsto no neīstā, pareizo no nepareizā. Augstāk par visām zirgu sugām vēl šo baltu dienu stāv a r a b i e š u s i r g i. Ar gadu tūkstošu saprātīgu kopšanu viņos ir izveidojies labi attīstīts ķermenis un krietnas īpašības. Pēc arabiešu prasībām krietnam zirgam ir jāapvieno: samērīga būve, īsas kustīgas ausis, smagi, bet graciozi kauli, bezgaļaina seja, nāsis „tik platas kā lauvas rīkle,” skaistas, tumšas, uz āru izspiestas acis „izteiksmē līdzīgas mīlošas sievas acīm,” izliekts, gaŗš kakls, platas krūtis un plati krusti, šaura mugura, apaļas gūžas, ļoti gaŗas īstās un ļoti īsas neīstās ribas, saspīests ķermenis, gaŗas ciskas „līdzīgas strausa ciskām,” muskuļi, kā kamieļim, melni vienkrāsaini nagi, smalkas un retas krēpes, kuplā aste pie pamata resna un galotnē tieva. Viņam jābūt platam četrās vietās: pierē, krūtīs, gūžās un locekļos; četrās vietās gaŗam: kaklā, ciskās, vēderā un tukšumos, un četrām ķermeņa daļām jābūt īsām: krustiem, ausīm, naga staram jeb

naga šekumam un astei. Šīs īpašības rāda, ka zirgs ir labas sugas un ātrs; jo tad tas savā būvē līdzinas reizē „kurtam, balodim un kamielim“. Kēvei ir jāuzrāda meža cūkas drošsirdība un galvas platums, gaceles piemīlīgums, acis un purns, antilopes jautrums un gudrums, strausa druknā ķermeņa būve un ātrums un čūskas īsā aste.“

Sugas zirgu pazīst arī vēl pēc citām iezīmēm. Viņš ēd tikai no sava barības maisa. Viņam patīk koki, zaļums, ēna un tekošs ūdens un pat tik augstā mērā, ka tas šos priekšmetus ieraugot zviedz. Viņš nedzer, iekams nav ūdeni aptaustījis vai nu ar kāju vai purnu. Viņa lūpas vienmēr ir slēgtas, ausis un acis vienmēr kustas. Tas kaklu mētā pa labi un pa kreisi, itin kā gribētu runāt vai ko lūgt...

Arabu acīs zirgs ir dižākais starp visiem dzīvniekiem, viņš bauda tādu pašu cienību kā ievērojams cilvēks un lielāku nekā nabadzīgs cilvēks. Pie tautas, kas izklaidus apdzīvo lielu mūsu zemes lodes apgabalu, un kas ir daudz mazāk saistīta pie zemes nekā mēs, rietumzemju apdzīvotāji, un kuņas galvenā nodarbošanās ir lopkopība, zirgs ir ļoti lielā cieņā. Arabu dzīvē zirgs ir nepieciešams; ar zirga palīdzību viņi ceļo, uz viņa sēdēdami gana savus ganāmpulkus, pateicoties zirgam spīd kaujās, svinībās, sabiedriskās sapulcēs; arabs dzīvo, mīl un mirst uz sava zirga. No arabu, sevišķi no beduinu dabas mīlestība uz zirgu nav šķirama; jau ar mātes pienu arabs iezīd cienību uz šo dzīvnieku. Dižais radījums ir uzticamākais karotāja pavadonis, cienījamākais valdnieka kalpotājs, ģimenes mīlulis, un tādēļ arī arabi savu zirgu novēro ar bailu pilnu čaklumu, iemācas pazīt viņa ierašas, viņa vajadzības, apdzied to savās dzejās, paceļ savās dziesmās, viņā atrod vielu patīkamam laika kavēklim. „Kad Radītājs gribēja zirgu radīt,“ stāsta rakstu pētnieki, „tad viņš sacīja vējam: „No tevis es radišu būtni, kuņrai nolemts nest tos, kas mani godā. Maniem vergiem šī būtnē jāmiļ un jāciena. No viņas jābaidas visiem, kas maniem likumiem neklausā.“ Un Tas radīja zirgu un uz to sacīja: „Tevī es esmu radījis tādu, ka neviens tev nebūs līdzīgs. Visi zemes dārgumi atrodas starp tavām acīm. Manus ienaidniekus tu

sviedīsi sev zem kājām, bet manus draugus nesīsi uz savas muguras. Šī mugura būs tas sēdeklis, no kuŗas pacelsies lūgšanas augšup uz mani. Uz visas zemes lodes tu būsi laimīgs un tevi cienīs vairāk par visiem pārejiem radījumiem; jo tev piederēs zemes valdnieka mīlestība. Tu lidosi bez spārniem un uzvarēsi bez zobena!" No šādām domām ir cēlusies mānticība, ka dižais zirgs laimīgs var justies tikai arābu rokās; uz ta arī ir pamatots noliegums zirgus atdot citticībniekiem. Abd-el-Kaders, būdams vēl savas varas augstumos, sodīja visus tos ticīgos ar nāvi, par kuŗiem viņam bij stāstīts, ka tie kādu no saviem zirgiem ir pārdevuši kristīgiem.

Visi arābi tic, ka viņu diženie zirgi šādu pilnību ir snieguši jau kopš gadu tūkstošiem, un tādēļ ar rūpēm domā par savu zirgu audzināšanu. Īpatnējas ierašas starp viņiem ir valdošas. Tā, gandrīz katra zirgu īpašnieka pienākums ir savu ērzeli dot diženas ķēves aplecinašanai, ja kāds to lūdz, un tādā ceļā sugu uzlabo vairāk un vairāk. Labas sugas ērzelus ļoti meklē: ķēvju īpašnieki bieži nojāj simtām jūdžu, līdz sameklē šādus ērzelus ķēvju aplecinašanai. Kā pretđāvanu ērzeļa īpašnieks saņem zināmu daudzumu miežu, vienu aitu un maisu piena. Naudu ņemt uzskata par kauna lietu; kas to dara, to lamā par „zirga mīlestības pārdevēju.“ Tikai kad no ievērojama arāba prasa dot viņa diženo ērzeli parastas ķēves aplecinašanai, tad tam ir tiesība šo lūgumu atraidīt. Pa grūsnības laiku ar zirgu apietas ļoti rūpīgi, tomēr to saudzē tikai pēdējās nedēļās. Pie dzemdēšanas jābūt lieciniekiem klāt, lai tie varētu apliecināt kumeļa īstenību. Kumeļu audzē ar sevišķu rūpību un jau no pašas jaunības to tur kā ģimenes locekli. Tādēļ arī gadās, ka arābiešu zirgi paliek par mājas dzīvniekiem un tos cieš kā saimnieku mājoklī, tā arī bērnu istabā. Es pats redzēju kādu arābiešu ķēvi, kuŗa ar sava saimnieka bērniem spēlējās, kā liels suns mēdz spēlēties ar bērniem. Trīs mazi zēni, no kuŗiem viens neprata vēl pat kārtīgi iet, rotaļājās ar saprātīgo dzīvnieku un apgrūtināja to, cik tik spēdami. Ķēve atļāva visu, bija pat ļoti iztapīga, lai bērnu savdabīgās vēlēšanās apmierinātu.

Astoņpadsmitā mēnesī sākas diženā radijuma audzināšana. Vispirms kāds zēns mēģinas jāšanā. Viņš ved zirgu dzirdīt, ganīt, tīra to un vispār rūpējas par visām viņa vajadzībām. Abi mācas vienā laikā: zēns top par jātnieku, kumeļš — par jājamo zirgu. Jauns arabs sev uzticētam kumeļam nekad nedara pāri, nekad tam neuzdod darīt to, ko tas nespēj. Tas uzmana katru dzīvnieka kustību, apietas ar to ar mīlestību un maigumu, bet nekad necieš pretošanos un ļaunprātību. Tikai kad dzīvnieks sasniedz jau trešo dzīves gadu, tam uzliek seglus. Iemauktus no sākuma apetin ar vilnu un dažreiz aplaista arī ar sālsūdeni, lai dzīvnieks vieglāk varētu pierast pie nepatīkamās dzelzs mutē, seglus no sākuma lieto pēc iespējas vieglus. Kad kumeļam jau trešais gads ir aizgājis, tad to pakāpeniski pieradina visus spēkus pielietot, bet neļauj spēku novājināt. Tikai kad tas jau sasniedzis septīto gadu, to uzskata par uzaudzinātu, un tādēļ arī arābu sakams vārds skan: „Zirgam jādzīvo septiņi gadi priekš mana brāļa, septiņi priekš manis paša un septiņi priekš mana ienaidnieka.“ Nekur audzināšanas spēks nav tik liels, kā tuksnesī. „Jātnieks audzina savu zirgu tāpat, kā vīrs savu sievu,“ saka arābi.

Labi audzināta arābu sugas zirga spējas ir ārkārtīgi lielas. Atgadās, ka jātnieks ar savu zirgu jā piecas līdz sešas dienas no vietas un ikkatru dienu nojāj 70—100 km. Kad zirgs pēc tam ir divas dienas atpūties, tad tas ir spējīgs otrreiz tādā pat laikā noiet līdzīgu ceļa gabalu. Parasti ceļojumi, kurus arābi izdara, nav tik garī, un tādēļ vienā dienā nojāj vēl lielākus atstatumus, arī tad, kad zirgs ir apkrauts ar diezgan smagām nastām. Pēc arābu uzskata, labam zirgam jānes ne tikai pilnīgi pieaudzis cilvēks, bet arī ta ieroči, viņa atpūtai un guļai vajadzīgie tepiki, uzturas līdzekļi sev un savam jātniekam, karogs, ja arī vējš to kavētu, un vajadzības gadījumā tam jāskrej vesela diena bez ēšanas un dzeršanas. „Zirgs,“ raksta A b d - e l - K a d e r s ģeneralim D o m ā (Daumas), „kas vesels pie visiem saviem locekļiem un dabū tik daudz miežu, cik tam vajadzīgs, var darīt visu, ko jātnieks no ta prasa; jo sakamvārds skan: „Dod tam miežus un sit to.“ Labi zirgi bieži

nedzēŗ divas dienas, tiem nav pietiekoŗi ko ēst, un tomēr tiem sava jātnieka griba jāizpilda. Tas ir ieraduma spēks; jo arabi saka, ka zirgus tāpat kā cilvēkus varot izaudzināt un pieradināt tikai dzīves pirmajā laikā. „Bērnā mācība paliek kā akmenī iekalts raksts, kamēr mācība, ko saņem lielākā vecumā, izzūd kā putna ligzda. Koka zarus var liekt, vecu stumbru nekad!“ Jau no zirga pirmā dzīves gada arabi māca savus zirgus, un otrā dzīves gadā jau tos iejāda. „Pirmā dzīves gadā“ teic sakāmvārds, „piesieni zirgu, lai to neaizķer nelaime, otrā gadā jāŗ to, lai tas iegūst divkāŗŗu muguras platumu, trešā gadā piesien to no jauna, un ja tas tad nekam neder, tad pārdod to.“

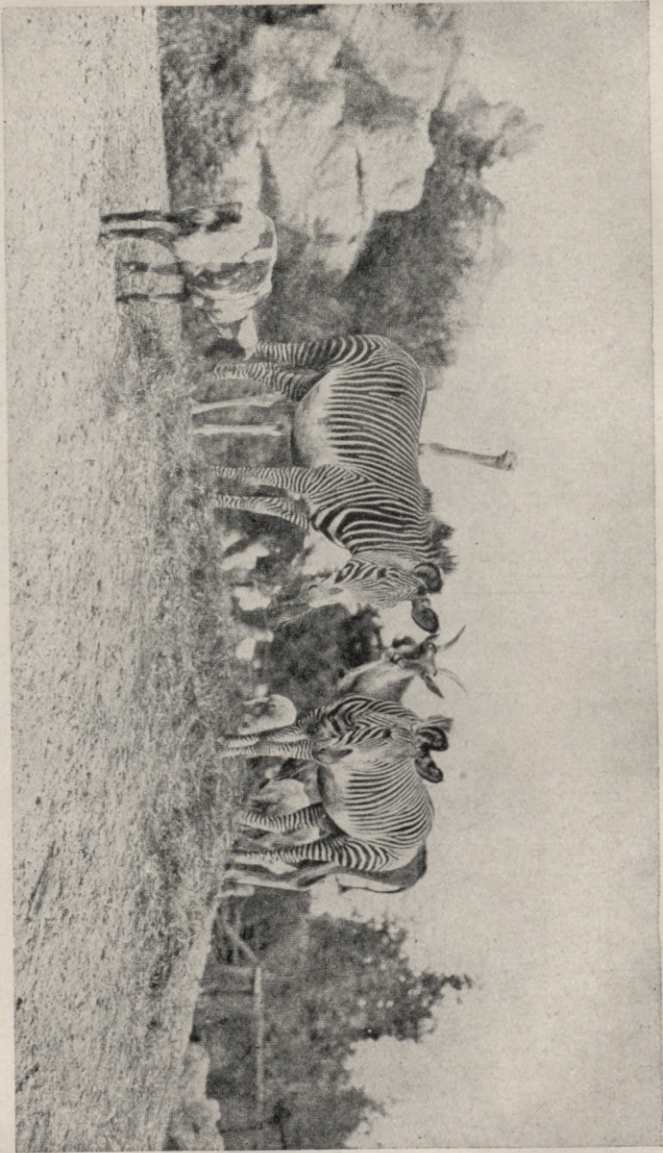
Arabi atšķir ļoti daudzas zirgu sugas un katram apgabalam ir atsevišķas sugas. Ir zināma lieta, ka arabu zirgs tikai tur, kur dzimis, sasniedz savu pilnīgu attīstību, un tādēļ arī Rietumsahasaras zirgi, cik lieliski arī tie nebūtu, vienmēr stāv tāļu iepakaļ tiem zirgiem, kuŗi ir dzimuŗi un uzauguŗi Laimīgajā Arabijā. Tikai te atrod īstos „kohheli“ jeb „Kohchlani“, kas nozīmē — vispilnīgākais; tie ir zirgi, kuŗi ir cēluŗies tieŗi no pravieŗa ķēŗēm. Ja arī par ŗo zirgu cilts koka pareizību mums stipri jāŗaubas, tad tomēr tik daudz ir noteikti zināms, ka Muhamedam, kuŗu jau viņa dzīves laikā augsti cienīja, ir piederējuŗi lieliski zirgi; jau pēc salīdzinājuma vien ar ŗiem pēdējiem var spriest par attiecīgo zirgu sugas labumu. Tikpat droŗs ir tas, ka arabi ar lielu rūpību sargā savu zirgu sugas tīrību.

Starp visiem diŗiem zirgiem arabi visaugstāk vērtē tos, kuŗi ir audzēti Nedždā, arabu pussalas iekŗienē, apgabala augstienē, kuŗā atrodas stāvas klintis. K h a d a m a ciltij ir slava, ka tai piederot labākie zirgi. Nedždā ir 20 pirmā labuma zirgu ģimenes, kuŗu senā izcelŗanās ir pierādīta. Jau par īstiem kohheli ēŗzeļiem maksā ļoti augstas cenas, bet ķēŗes gandrīz nav nopēŗkamas; cilvēks zaudē savu labo slavu, ja tas pret zeltu vai sudrabu atdod ŗo vērtīgo dārgumu. Hedŗasā zirgs tieŗi pieder pie ģimenes, un tā upurē viņam nesalīdzināmi vairāk rūpības nekā ģimenes piederīgiem. Ja kaŗotājs grib izpildīt bīstamāko uzdevumu, tad ģimene vēl labu laimi ne cilvēkam, bet zirgam,

Mustangs.

Grevyja zebra (Equus Grevyi).

un kad zirgs pēc kaujas viens pats atgriežas mājās, tad sāpes par cīnā kritušo jātnieku nav tāļu tik lielas, ka prieks par zirga izglābšanos. Kritušā karotāja dēls vai kāds tuvs radnieks kāpj uz diženā zirga, un viņa pienākums ir jātnieka nāvi atriebt. Ja zirgs ir kaujā nonāvēts vai nolauzīts un jātnieks atgriežas kājām viens pats mājās, tad viņu gaida slikta saņemšana. Žēlabām nav gala un bēdas ilgst mēnešiem ilgi.

Bet šāds zirgs arī nav ne ar ko citu salīdzinams. Arabs uztic viņa spēkiem ļoti daudz, un tādēļ kopj viņu ar mīlu, kurai nav līdzīgas. No pat jaunātnes zirgs nedzird neviena ļauna vārda, nedabū ne viena sitiena. Viņu audzē ar lielāko pacietību, ar lielāko maigumu, un viņa saimnieks dala kopā ar to priekus un bēdas, mājokli un pat gandrīz gultu. Viņam nevajaga pātagas — pietiek tikko piešu pie-skāriena. Jātnieka viena vienīga vārda pietiek, lai zirgu pamudinātu skriet. Cilvēks un dzīvnieks ir iekšķīgi sabrāļojušies un viens kā otrs jūtas nospiests, ja trūkst uzticīgā drauga. Ne vienu reizi vien ir atgadījies, ka zirgs sava kaujā kritušā jātnieka līķi atnes no kaujas lauka uz telti, itin kā saprazdams, ka kritušo nedrīkst atstāt ienaidnieka zaimiem un izsmieklam.

Tikpat liela ir arī arābu zirga pieticība. Viņš ir ar mazumiņu apmierināms un ir spējīgs panest pat pie sliktā uztura lielu piepūlēšanos. Nav brīnums, ka šādu dzīvnieku ir liesmaini apdziedājuši simtiem dzejnieku, un ka viņš ir vienīgais vīriešu sarunu objekts pie ugunsкура, — viņš ir arābu lepnums un augstākais dārgums.

Uzjautriņoši ir dzirdēt slavināšanu, ko veltī augsti diženam zirgam. „Nesaki man, ka šis dzīvnieks ir mans zirgs, saki man, ka tas ir mans dēls! Viņš skrej ātrāk nekā viesuļvējš, vēl ātrāk nekā skats slīd pār līdzenumu. Viņš ir tīrs kā zelts. Viņa acu skats ir tik skaidrs un ass, ka tas tumsā redz pat matiņu. Viņš sasniedz gaceles ātrumu. Ērglim viņš saka: es steidzos turp tāpat kā tu. Kad tas izdzird meitenes gaviles, tad tas zviedz no prieka, un ložu svilpošana pacilā viņa sirdi. No sievu rokām viņš izlūdzas sev dāvanas, bet ienaidnieku tas sit ar pakaviem sejā. Kad

viņš var skriet pēc sirds patikas, tas lej asaras iz savām acīm. Viņam ir vienalga, vai debesis ir skaidras jeb vai viesuļa vējš aizsedz saules gaismu ar putekļiem, jo viņš ir dižens zirgs, kuŗš viesuļa trakošanu nonicina. Šinī pasaulē nav nekā cita, kas viņam līdzinātos. Viņš steigas uz priekšu tik ātri, kā bezdelīga un ir tik viegls, ka varētu deļot uz tavas iemīļotās krūtīm, to nemaz neapgrūtinā-dams. Viņa zobi ir tik maigi, ka tu pilnos aulekšos vari iz-dzert kafijas tasi uz viņa muguras, neviena piliena neizlē-jis. Viņš saprot visu tāpat kā Adama dēls, — tikai valo-das viņam trūkst.“

Par arabiem līdzīgiem zirgu audzētājiem mūsu laikos jāuzskata arī angļi. Vēl pirms diviem gadusimteniem spanieši un italieši audzināja labākus zirgus nekā britāņi; bet no tā laika pirmie tikpat gājuši atpakaļ, cik pēdējie uzrādījuši panākumus. Angļu rikšotājs ir gala iznākums nenogurstošiem centieniem radīt zirgu, kuŗš vi-sus pārējos skrējiēna ātrumā pārsniegtu. Arabu, turku un berberu zirgi ir šā dzīvnieka ciltstēvi; angļu acīs tas ir skai-stākais no visiem zirgiem, kaut gan katrs objektivs sprie-dējs atradīs, ka angļu rikšotājs neaizsniedz arābu zirga skaistuma. Angļu rikšotāju raksturo ārkārtēji slaidas, jau pie karikatūras robežām stāvošas formas; galva un kakls vairs tikko apzīmējami par samērīgiem. Lai uzlabotu citu zirgu sugu, šo zirgu izved uz visiem apgabaliem, kur eiropieši dzīvo, un nereti maksā par to 200.000 vācu mar-kas un vēl vairāk. Protams, šāds zirgs, ja tas skriešanās sacīkstēs vairākkārtīgi uzvar, ienes savam īpašniekam diez-gan ievērojamas summas. Trīs gadus vecs pilnasīņu zirgs skriešanās sacīkstēs noskrien apmēram 850 metrus minūtē. Katram pilnasīņu zirgam, ja viņš par tādu grib skaitīties, jābūt ierakstītam Lielbritānijas zirgu cilts grāmatā un līdz ar to jāpierāda sava dzimuma ciltskoks.

Vācijā zirgu audzēšanai sāka piegriezt pienācīgu vēribu tikai no 18. gadusimtena sākuma. Līdz tam laikam audzēja zirgus, nepiegriežot sevišķu vēribu viņu sugas uzlabošanai. 17. gadusimtenī zirgkopība Vācijā, cik domājams, viscaur stāvēja uz zemāka līmeņa nekā viduslaikos, kuŗos, kā zināms, tika uzturētas nesamērīgi dzīvākas attiecības ar austrumzemēm, nekā vēlākos laikos. No pašu sugas zirgu audzēšanas nebij ne runas. Prūsijā tikai ķeizars Fridrichs Vilhelms I. zirgkopību ieveda pareizās sliedēs. Vispirmā kārtā, lai sagādātu pats sava galma staļļiem labus zirgus, tas ierīkoja Trakēnes ķēvnicu un līdz ar to lika pamatus līdz tam galīgā nevērībā turētā senās Prūsijas zirgu uzlabošanai. Daudzkārt krustojot šo zirgu ar arabu un angļu pilnasiņu zirgiem, pamazām izveidoja **T r a k ē n a s z i r g u**, rikšotājam tuvu stāvošu, bet spēcīgāku, augstām darba spējām apbalvotu zirgu, kuŗu mūsu laikos var apzīmēt par **v ā c u z i r g u**, jo Trakēna un viņas palīgnodaļas atstājušas svarīgu iespaidu uz visu Prūsijas zirgu audzēšanu un izkopšanu un atstāj šo iespaidu vēl joprojām.

Blakus Prūsijai mūsu laikos labus un skaistus zirgus vispārējai lietošanai audzē Virtembergā, Hannoverā, Meklenburgā un Holsteinā, kā mēr Vestfalē un Reinzemē bieži sastop smagus un neveiklus zirgus. Sevišķi te jāmin **p e r š e r o n s**, milzīgs un ļoti spēcīgs dzīvnieks, kuŗš nosaukts pēc savas agrākās dzimtenes, vecās franču provinces Perche (lasī: perš), kuŗš mūsu dienās iegūst arvienu lielāku un lielāku izplatību, jo viņš lieliski noder smagu nastu pārvadāšanai.

Mūsu laikos pieradinātais zirgs ir izplatīts gandrīz pa visu zemes virsu. Viņš iztrūkst tikai visaugstākos abgabalos un uz vairākām salām, kur cilvēkam tas vēl nav vajadzīgs. Sausos apgabalos tas jūtas noteikti labāk nekā mitros, kaut gan ēd sliktāku zāli, nekā pārējie mājlopi. Zirgus audzē mežonīgos, pusmežonīgos un pieradinātos ganāmpulkos. Krievijas mežonīgajos ganāmpulkos zirgi cauru gadu tiek atstāti paši savā vaļā. Tur piedzimušie zirgi ir ļoti izturīgi, spēcīgi un pieticīgi, bet nekad nesaņiedz to skaistumu, kādu redz pie cilvēka uzraudzībā dzi-

mušiem un uzaudzina tiem zirgiem. Pusmežonīgie ganāmpulki ir tādi, kuŗos zirgi uzturas savā vaļā mežos vai plašās ganībās no pavasara līdz rudenim, bet ziemu tiek novietoti staļļos un tur uzraudzīti. Pieradinātos ganāmpulkos jeb istās ķēvnīcās zirgu audzēšana notiek zem cilvēka vistingrākās uzraudzības. Lielākās ķēvnīcas atrodas Krievijā, Polijā un Ungarijā.

Zirgu audzēšana, saskaņā ar viņas tautsaimniecisko nozīmi, ir izvērtusies par zinātņi, kuŗai piegriežas nopietņi spēki arvien vairāk un vairāk. Pirmais un galvenais noteikums, lai centieni izdotos, ir lietpratīga un pareiza vecāku izvēle, arvien paturot acīs to mērķi, kuŗu grib redzēt iemiesotu pēcnācējos. Kā labās, tā ļaunās vecāku īpašības manto no viņiem dzimušie bērņi, un zirgkopības galvenie sasniegumi dibinas uz šīs, diemžēl tikai vēlū atzītās patiesības. Blakus iedzimtībai, svarīgu lomu spēlē arī kumeļu piemērota audzināšana, jo no vecākiem iegūtās īpašības attīstas tikai apstākļos, kuŗi šīm īpašībām labvēlīgi.

Zirgu aplecināšanās laiks krīt uz laikmetu starp marta beigām un jūņija sākumu. Trīs gadu vecas ķēves jau ir spējīgas vairoties; ērzelus gan nēlaiž pie aplecināšanas pirms ceturtā gada. Sākot ar septīto gadu ar vienu ērzeli pietiek 50 līdz 100 ķēvēm. Aplecinātās ķēves pēc 11 mēnešiem atnes vienu pašu kumeļu, kuŗš piedzimst aplāts spalvu un redzīgām acīm un jau dažas minutes pēc dzimšanas var stāvēt un staigāt. Kumeļam atļauj zīst, spēlēties un skraidīt 5 mēnešus, pēc kam to atradina no mātes, pamazām iemācot ēst atsevišķi. Pirmā gadā kumeļam ir vilnai līdzīga spalva, īsas, uz augšu stāvošas un cirtainas krēpes un tāda pat aste; otrā gadā spalva top spīdīgāka, krēpes un aste garāki un taisnākiem astriem. Tālāku vecumu var noteikt diezgan pareizi pēc priekšzobiem. Astoņas līdz četrpadsmit dienas pēc dzimšanas kumeļa augšējā un apakšējā žoklī parādas pa divi priekšzobi; divas vai trīs nedēļas vēlāk iznāk katrā pusē šiem pirmiem zobiem vēl pa zobam, tā sastādot kopā ar iepriekšējiem tā saucāmos vidus zobus. Pēc pieciem līdz sešiem mēnešiem izlien vēl ārējie priekšzobi, un līdz ar to tā saucāmie p i e n a z o b i

jeb kumeļa zobi, īsi, gludi, spīdoši, piena balti veidojumi, ir visi iznākuši. Pēc piena zobu izkrišanas zirgs iegūst īstos zobus. Divu un pus gada vecumā izkrīt divi vidējie priekšzobi, kuŗu vietā ieaug pirmie īstie zobi; gadu vēlāk apmainās pārējie viduszobi, bet vēl pēc gada — tā saucamie stūra zobi jeb ārējie priekšzobi. Līdz ar pēdējiem parādas īstie stūra zobi jeb ilkpī, ar to apliecinādami, ka dzīvnieka izveidošanās ir nobeigta. Sākot no piektā gada zirga vecuma noteicējs skatas uz zobu bedrēm — lēcas lieluma melni brūniem padziļinājumiem uz zobu kodvirsmas. Bedres nolīdzinas caur zobu virsmas nodilšanu, kas apakšējā žoklī pie pirmiem viduszobiem notiek 5 līdz 6 gadu vecumā, pie diviem tāļākiem viduszobiem — septītā gadā un pie stūra zobiem — astotā gadā; pēc tam tādā pat sekotnībā nodilst augšējā žoklī zobi, līdz 11 vai 12 gadu vecumā visas zobu bedres ir nozudušas. Līdz ar pieaugošu vecumu pamazām pārmainas arī zobu forma; tie, jo vecāki, jo top šaurāki. Dažiem zirgiem zobu bedres nemaz nenozūd.

Zirgs met spalvu galvenā kārtā pavasarī. Gaŗākā ziemas spalva izkrīt ap šo laiku tik ātri, ka spalvas mešana galvenos vilcienos ir nobeigta jau mēneša laikā. Pamazām izaug jaunā spalva, kuŗa jau septembra vai oktobra sākumā sāk atkal jūtami pagarināties. Krēpju un astes astri nemaz nemainas.

Dižo zirgu diemžēl piemeklē dažādas slimības. Svarīgākās no tām ir špats — lēcējlocītavas augonis, kuŗam seko locītavas sacietēšana, ienāši — stiprs deguna starpsienas iekaisums, kuŗš ir ļoti lipīgs un pāriet pat uz cilvēkiem, ēde — ādas izsitums, pie kuŗa izkrīt spalva, vīveles — spēji traucējumi gremošanas organos, smadzeņu iekaisums un c. Zirga zarnās, degunā nierēs un ādā dzīvo dažādi paraziti un to kāpurī.

Zirgs var sasniegt 40 gadu vecumu, bet pa lielākai tiesai ar to apietas tik slikti, ka tas bieži ir novecojis jau 20 gadu vecumā. Zirgs, uz kuŗa Austrijas feldmaršals Lasi (Lacy) jāja turku kaŗā, tika uz ķeizara pavēli rūpīgi kopts un sasniedza 46 gadu vecumu. Mecas bīskapam bij zirgs,

kuŗš bij 50 gadu vecs un kuŗu varēja pielietot pie viegla darba līdz pat viņa pēdējām dienām. Anglijā kāds zirgs esot sasniedzis pat 62 gadu lielu vecumu.

Par zirgu īpašībām, ierašām un īpatnībām, īsi sakot, par viņu garīgo dzīvi, es ļaušu runāt š e i t l i n a m. „Zirgs,“ viņš saka, „spēj izšķirt barību, dzīvokli, telpu, laiku, gaisu, krāsu, formu, sava saimnieka ģimenes locekļus, kaimiņus, draugus, ienaidniekus, citus savu māju kustoņus, tāpat citus cilvēkus un nedzīvas lietas. Viņam ir noģiduma spēja, atmiņa, spēja radīt priekšstatus, iedomu spēja un dažādas citas spējas daudzām miesas un gara stāvokļiem. Zirgs dažādos stāvokļos jūtas patīkami vai nepatīkami, ir spējīgs apmierināties ar esošiem apstākļiem vai atkal tiecas pēc citādiem; viņš ir spējīgs pat uz kaislībām, garīgu mīlestību un naidu.

Daudzi dzīvnieki redz un dzird labāk par zirgu. Toties viņa noģiduma spēja attiecībā uz tuviem priekšmetiem ir neparasti liela, un te zirgam palīgā nāk vēl viņa lieliskā atmiņa. Mēs labi pazīstam šīs noģiduma spējas izpaudumus — vietas, staļļu, taciņu un ceļu nojautā, tanī noteiktībā, ar kādu zirgs pazīst ceļu, ja arī tas tikai reizi par to gājis. Zirgs pazīst ceļu daudz labāk nekā viņa vadonis cilvēks. Jātnieks un važonis var mierīgi gulēt un pat vistumsākā naktī uzticēt zirgam pašam ceļa izvēli. Šī spēja atrast ceļu ir nākuse par labu daudziem piedzērušiem važoniem, un tūkstošiem cilvēku izglābuse viņu dzīvību un mantu. Cik ātri zirgs pazīst no jauna to iebraucamo vietu, kuŗā tas jau reiz iegriezies, un cik stūrgalvīgi tas grib no jauna tur iegriesties! Ja viņš šai iebraucamai vietai, viesnicai vai krogam ir garām, tad tas skrej atkal jo labprāt. Liekas, ka tad viņš pats sevi izlabo un domā, ka viņa vadonim tomēr ir taisnība, jo viņš taču tur nav gribējis iegriesties. Bet zirgs nepazīst iebraucamo vietu pēc izkārtnes. Viņš labprāt skrien garām tām vietām, kur vēl ne reizes nav iegriezies. Savu agrāko kungu vai kopēju tas vēl pēc gadiem tūliņ pazīst, skrien tam klāt, zviedz, laiza to un izrāda patiesu prieku; viņš tikai nezina, kā īsti savu prieku izrādīt. Zirgs acumirkļi mana, vai uz viņa muguras sēd

bet klausas tanī ne labprāt. Arī pārkoņa grāvienī tam nav patīkami.

Zirgs ir ļoti pieietams bailēm un arī šinī ziņā līdzinas cilvēkam. Viņš izbīstas no neparastas skaņas, no neparasta priekšmeta, baidas no plandoša karoga vai krekla, kuŗš izkārts pa logu. Rūpīgi viņš apskata zemi, kuŗa aplāta akmeņiem, un ar rūpēm kāpj strautā vai iet upē. Tā, piemēram, kāds zirgs, kuŗš bij iekritis bedrē un no tās tika izvilkt, bij ļoti nobaidījies; kāds cits, kuŗš bij ielēcis kaļķu bedrē, labprātīgi ļāvās sevi sasiet un izvilkt, gribēdams sa-
viem glābējiem palīdzēt. Uz šaurām kalnu tekām zirgs trīc. Viņš saprot, ka tam ir tikai kājas, ar ko iet, un ka tam nav ar ko pieķerties. No zibeņa tas ļoti bīstas. Pārkoņa laikā tas no bailēm nosvīst, bīdamies no pārkoņa spēriena. Ja viens zirgs noraujas, tad otrs, neizbījies, var to noturēt; parasti tomēr bailes sagrabj abus, un abi skrien tad prom arvien pieaugošās šausmās un izbailēs, aizdrāzdamies trakojošā ātrumā pāri visam, pāri žogiem un sētām. Cik daudz nelaimes tad nodara citādi tik saprātīgais, paklausīgais un labsirdīgais dzīvnieks, kuŗš paklausā savam saimniekam, kalpam, sievai, meitenei un katram, kas ar viņu labi apietas!

Zirga vienīgais īstais prieks ir skriet. Viņš jau no dabas ir ceļotājs; vienīgi sava prieka dēļ rikšo ganošies zirgi krievu stepēs vai daudzas stundas aulekšo aizjūgā, noskriedami veselas dienas braucienu, būdami pārliecināti, ka tie atkal atradīs savu gaŗo ceļu atpakaļ. Ganībās zirgi mundri skraida apkārt, dodas uz priekšu un atpakaļ, sacenšas savstarpīgi skriešanās, koŗš viens otram. Skriešanās prieks sevišķi izpaužas romiešu korso skrējienā, kuŗā zirgi sasniedz tīri neticamo. Zirgi ir gatavi uz doto zīmi sākt skriešanās sacensību: tie skaļi zviedz un nepacietībā sit kājām zemi. Tad tie metas uz skrejamo ceļu, un viens grib otram aizsteigties gaŗām. Neviens nesēd tiem mugurā, neviens tiem nesaka, kas jādara, neviens tos neskubina: viņi paši visu saprot. Katrs skubina pats sevi un top aizdedzināts no līdzskrējēja. To, kuŗš pirmais nonāk pie mērķa, cilvēks slavē; zirgs ir pret to jūtīgs.

Ēzelis ir grūti valdams dzīvnieks. Viņa spēks ir ārkārtīgs, viņa drošsirdība iet pār katru mēru, viņa acis liesmo ugunis. Kēve ir daudz maigāka, labsirdīgāka, paklausīgāka, vieglāk vadama un dara visu labprātāk; šo īpašību dēļ viņai bieži dod priekšroku pret ēzeli. Vaisļošanās dzīva pie zirgiem ir spēcīgāka nekā pie citiem dzīvniekiem; šāds spēks spēj arī radīt līdzīgu lielu un lepnu spēku. Kastrēts zirgs gan caur kastrēšanu daudz zaudē, bet nepārvēršas, līdzīgi bullim, par kūtro vērsi; viņš tikai top par maigāku un paklausīgāku būtni un pārstāj būt šņācoša, izaicinoša liesma.

Zirgs spēj pārdzīvot visādus uzbudinājumus. Viņš mīl un ienīst, ir skaudīgs, atriebīgs, niķīgs un t. t. Ar dažiem saviem līdzbiedriem tas satiek ļoti labi, ar citiem, turpretī, slikti vai nemaz nē.

Neviens zirgs nav pilnīgi līdzīgs otram. Viens kož un ir ļauns, viltīgs un niķīgs, otrs ir maigs un pašlūgīgs. No brūcēm zirgs nebīstas. Operācijas tas atļauj sev izdarīt ar lielu saprātu un labu gribu. Drošsirdīgi tas iztur kaujas un jūt pat prieku cīņā; te viņš bieži skaļi zviedz. Ja to ievaino, tad tas tikai vaid. No savām brūcēm tas mirst varonīgi, klusi un mierīgi; viņš jau iepriekš mana nāvi.

Cik dažāds ir zirgu liktenis! Lielāko daļu zirgu jaunībā mīl un baŗo auzām, bet vecumā nicina, ēdina ar grīšļa sienu un sit ar pātagu. Pēc daudziem labiem zirgiem ir noraudāts pa asarai un dažiem pēc nopelniem uzcelts pat marmora pieminekļis. Zirga bērnība pāriet nevainīgās draiskulībās, jaunība — lepnā dīžošanā, vīra gadi — darbā, bet vecumā tas top kūtrāks un lēnāks; viņš uzzied, nobriest un vīst!

*

Stepju ēzelis (*Equus taeniopus*) izskatā un lielumā ir līdzīgs savam Eģiptes pieradinātam pēcnācējam, bet pēc savas izturēšanās un dabas tas līdzīnas Azijā savvaļā dzīvojošiem radiniekiem. Viņš ir liels, slaidi un skaisti veidots, te pelnu pelēkā, te pālā krāsā, apakšpusē gaišāks, ar skaidri izteiktu plecu, krustu un dažām vairāki vai ma-

zāk redzamām šķērsšvitrām kāju apakšas ārējās pusēs. Krēpes ir diezgan retas un īsas, astes pušķis turpretīm kupls un gašs. Šis dzīvnieks, acīmredzot, sastopams visās stepju zemēs uz austrumiem no Nilas. Pie Atbaras, dievišķās upes galvenās pietekas, viņš ir bieži sastopams, tāpat arī Barkas līdzenumā; viņa izplatības apgabals sniedzas līdz Sarkanās jūras krastiem. Te viņš dzīvo gluži tādos pašos apstākļos kā džiggetājs un onagers. Stepju ēzelis ir ārkārtīgi bikls un uzmanīgs. Visi pieradinātie ēzeļi, kurus lieto dienvidos un laikam arī Habešā, kā liekas, ir cēlušies no šīs sugas; pēc arābu apgalvojuma, meža ēzelis līdzinās māju ēzeļim neatšķirami.

Ja arī noteikti nav zināms, kuram savvaļas ēzeļim mums ir jāpateicas par derīgo mājas dzīvnieku, tad tik daudz ir skaidri zināms, ka stepju ēzelis ir pieradināts jau no senātnes un ir izlietots ēzeļu sugas uzlabošanai. Senie romieši ir maksājuši lielas summas par šo uzlabošanu, persieši un arābi dara to vēl šo baltu dienu. Tikai pie mums pateicoties cilvēka ilgstošai nevērībai un nolaidībai, ēzelis ir noslīdējis līdz īstam kroplim.

Kad mūsu ēzeļi, kas uz laukiem nes maisus uz dzirnavām vai velk piena ratiņus, salīdzina ar viņa dienvidzemju brāļi, tad var abus uzskatīt par atsevišķām sugām, tik maza ir viņu līdzība. Ziemeļzemju ēzelis, kā labi zināms, ir slinks, iedomīgs, bieži ietiepīgs radījums, kurš vispār, lai gan netaisni, der kā muļķības un vientiesības piemērs; dienvidu ēzelis turpretīm, sevišķi Eģiptē, ir skaists, dzīvs, ārkārtīgi čakls un izturīgs dzīvnieks, kurš savos darbos nepaliek tāļu iepakaļ zirgam un dažā ziņā to pat pārspēj. Bet ar viņu arī apietas ar daudz lielāku rūpību, nekā ar mūsu ēzeļi. Daudzos rītzemju apgabalos labākās sugas uztur tik tīras, kā dižo zirgu sugas, dzīvniekus baro ļoti labi, jaunībā tos par daudz nemoka un tādēļ arī no pieaugušiem var prasīt darbus, kurus mūsu ēzelis nav spējīgs izdarīt. Rūpes, kurās pieliktas pie ēzeļu audzēšanas, ir pilnīgi attaisno-

jušās; tur ēzēlis ir māju dzīvnieks vārda pilnā nozīmē; viņš ir sastopams kā bagātnieku pilis, tā arī nabagu būdīnās un ir nepieciešamākais kalps, kādu dienvidnieki pazīst. Grieķijā un Spanijā jau sastop ļoti skaistus ēzēļus, lai gan tie vēl vienmēr tāļu stāv iepakā, tiem ēzēļiem, kuŗus lieto austrumzemēs, sevišķi Persijā un Eģiptē. Grieķu un spāniešu ēzēļi lielumā līdzinās maziem mūļiem; viņu spalva ir gluda un mīksta, krēpes diezgan gaŗas, astes pušķis samērā ļoti gaŗš; ausis ir gaŗas, bet smalki veidotas, acis ir spīdošas. Lielā izturība, viegls un ātrs gājiens un viegli aulekši padara viņu par nepārspējamu jājamo dzīvnieku. Dažas sugas iet dabīgā aidinieka solī, tā, piemēram, lielākie no visiem, kādus es esmu redzējis, tā saucamie spāniešu ogļu ēzēļi, kuŗus galvenā kārtā lieto ogļu nešanai no kalniem uz dienvidiem. Blakus lieliem ēzēļiem Grieķijā un Spanijā sastop arī mazākus; tie ir daudz smalkāki un mīkstāku un maigāku spalvu nekā mūsu ēzēļi.

Vēl daudz skaistāki nekā šie krietnie dzīvnieki ir arābu ēzēļi, sevišķi tie, kuŗus audzē Džemanā. Ir divas sugas, viena liela, dūšīga, gājienā ātra un ļoti noderīga ceļošanai, otra mazāka, vājāka, un to parasti lieto nastu nešanai. Līdzīgas sugas sastopamas arī Persijā un Eģiptē, kur par labu ēzēli dod ļoti daudz naudas. Visām prasībām atbilstošs jājamais ēzēlis tiek augstāk vērtēts nekā vidēji labs zirgs, un nereti gadās, ka par ēzēli maksā 150 vācu markas. Vislabākā suga atrodas tikai zemes ievērojamāko cilvēku rokās. Šis ēzēlis ir parastā mūļa lielumā un pēdējam līdz pat gaŗajām ausīm neatšķirami līdzīgs. To sevišķi raksturo smalkā būve un skaistās, gludās un mīkstās spalvas. Parastais ēzēlis, kuŗš sastopams vai ikkatra cilvēka īpašumā, ir vidēja lieluma, bet tomēr ļoti labs dzīvnieks. Viņš ir čakls, ārkārtīgi pieticīgs un ļoti izturīgs. Pa nakti viņš saņem savu galveno barību — cietas pupas, kuŗas tas ar skaļu troksni saberž; dienā viņš saņem tikai šād un tad kādu klēpi svaiga ābolaņa vai kādu sauju pupu.

„Derīgāks un krietnāks radījums nekā šis ēzēlis,“ saka Bogumil Goltz (Bogumil Goltz), „nav iedomājams.“ Lielākais tēviņš sēstas uz ēzēļa, kas bieži nav lielāks par

sešas nedēļas vecu teļu, un dzen to aulekšiem. Šie vāji būvētie dzīvnieki iet krietniem soļiem; kur tie ņem spēkus, ko pieaugušu cilvēku stundām ilgi, pat lielākā karstumā, rikšiem un aulekšiem nest apkārt, tas, man liekas, gandrīz pāri visiem dabas likumiem un ieiet jau ēzeļu misterijā.“

Agrākos laikos varēja sastapt pussavvaļas ēzeļus uz dažām Grieķijas archipelaga salām un Sardinijas salā, un šo baltu dienu tos vēl sastop Dienvidamerikā. Šādi no cilvēku audzināšanas izbēguši ēzeļi ātri piesavinas visas savu savvaļas priekšteču ierašas. Ēzeļu tēviņš izveido savus pulkus, cīnas ar citiem uz dzīvību un nāvi, ir bikls, modrs, uzmanīgs un tik viegli vairs nepadodas cilvēku gribai.

Iepriekš izteiktais jau dod norādījumu par ēzeļu izplatības apgabalu. Mazāzija un Vidusāzijas austrumdaļa, ziemeļu un Austrumāfrika, dienvidus un Viduseiropa un beidzot Dienvidamerika ir apgabali, kur ēzelis visbiežāk sastopams. Jo sausāks apgabals, jo labāk tas jūtas. Mitrumu un aukstumu tas panes mazāk nekā zirgs. Tādēļ arī Persijā, Sirijā, Ēģiptē, berberu zemē un Dienvidēiropā sastop skaistākos ēzeļus, bet lietus bagātā Vidusāfrikā un Viduseiropā, uz ēzeļa izplatības apgabala robežas, tikai sliktākos ēzeļus. Tomēr jāsaka, ka austrumzemēs ļoti labi apietās tikai ar vērtīgākiem ēzeļiem, kā mēr pārējie dzīvo tikpat bēdīgu dzīvi kā mūsu Eiropas ēzeļi. Spānieši, piemēram, savus ēzeļus izgrezno visādiem pušķiem un rozetēm, raibām kakla saitēm, skaistām seglu segām un t. t., un apgalvo, ka pelēkais dzīvnieks nesot savu saimnieku daudz lepnāk, kad tas esot izrotāts, tā tad par sava saimnieka uzmanību ļoti priecājas; bet saimnieks apietas ar savu četrkājaino kalpu ļoti slikti, ļauj tam ciest badu, liek tam strādāt un to ļoti nežēlīgi sit. Tāpat šim nožēlojamam dzīvniekam iet arī daudzos Dienvidamerikas apgabalos. „Sevišķi Peru valstī,“ tā H a s k a r l s (Hasskarl) man raksta, „ēzelis ir nožēlojamākais radījums pasaulē un parastais nastu nesējs. Viņam jānes akmeņi un koki celtņēm, ūdens mājas vajadzībām un citas nastas, ar vārdu viss, kas ir vajadzīgs un ko cilvēks sava slinkuma dēļ pats

nevižo nest. Turklāt vēl smagais cambo (iedzimto un nēģeru krustojums) nosēžas uz ēzeļa aiz nastas un nabaga dzīvnieku sit bez žēlastības. Divi jātnieki uz viena ēzeļa parasti nav nekas rets. Limā ir sakāmvārds, kas teic, ka šī pilsēta esot debesis sievietēm, bet elle ēzeļiem. Nekad še neredz ēzeli kā Eiropā ejam lēniem, gausiem soļiem, bet vienmēr skrejam rīkšos vai ejam pilnos soļos. Nekur citur tik bieži nedzird žēlo „i—ah“ un pa starpām lamāšanos, skubināšanu un pātagas švikoņu, un vēl tagad es katrreiz iedomājos, ka atrodos uz Lielā laukuma (Plazza major) Limas pilsētā, kad negaidot izdzirdu ēzeļa kliedzienu. “Arī parastā Eģiptes ēzeļa loma nav neko daudz apskaužamāka. Tas ir ikkatra vērģs un ikkatra nerrs. Visās austrumzemēs nevienam nenāk ne prātā iet kājām; pat nabagam ir savs ēzelis: uz tā viņš nojāj līdz vietai, kur grib dāvanas lūgt, palaiž tad ēzeli, kā pats izsakās, „Dieva ganībās“ un vakarā jā atpakaļ uz savām mājām.

Nekur jāšana uz ēzeļiem neiet tik pilnā gaitā kā Eģiptē. Te visās lielās pilsētās paklausīgie dzīvnieki ir taisni nepieciešama dzīves ērtība. Viņus lieto pat kā mūsu važonus, un tādēļ netur par kaunu ar viņiem izpalīdzēties. Pie dažū pilsētu ielu šauruma tikai ēzeļi ir spējīgi vajadzīgo ceļu saīsināt un atvieglot. Tādēļ viņus redz, piem. Kairo pilsētā visur nepārtrauktā ļaužu plūsmē, kuŗa pa ielām viņņo. Kairo ēzeļu dzinēji sastāda īpašu šķiru, atsevišķu kastu; tie pieder pie pilsētas izskata tāpat, kā minareti un palmas. Viņi ir nepieciešami kā vietējiem iedzīvotājiem tā arī ieceļotājiem; viņi ir tie, kam katru dienu jāpateicas un kas katru dienu prot arī nokaitināt. Ceļotāji viņus sastop tūlīņ, tiklīdz Aleksandrijā ir nolikuši kāju uz sauszemes. Ēzeļu dzinējus kopā ar viņu dzīvniekiem atrod uz katra apdzīvota laukuma no saules lēkta līdz saules rietam. Tvaikoņa tuvošanās viņiem ir liels savīļņojums; tagad tie nu mēģina tos, kas viņu acīs ir nezinātāji vai muļķi, sagūstīt. Tie svešniekus vispirms uzrunā 3 līdz 4 valodās, un slikti klājas ceļotājam, ja ēzeļu dzinējs izdzird angļu valodas skaņas. Ap naudīgo vīru tūlīņ sākas kaušanās, līdz ceļotājs dara to prātīgāko, ko viņš spēj, proti uz labu laimi

sēžas uz ēzeļa un ļauj jauneklīm sevi nogādāt uz pirmo labāko viesnīcu. Tādi šie ļaudis parādas pirmā acumirkli, un tikai tad, kad sāk saprast arābu valodu, vai arī viņu sameimurojumu no 3 līdz 4 Eiropas valodām, var sākt tos pazīt.

„Redzi, kungs,“ viens saka, „šo tvaika ratiem līdzīgo ēzeļi, kurū es tev piesolu, un salīdzini to ar citiem, kurus tev zēni piedāvā! Tie zem tevis pazustu, jo tie ir nožēlojami radījumi un tu esi stiprs cilvēks! Bet mans! Priekš viņa ir nieks skriet ar tevi kā gacelei.“ „Taš ir Kahirīnes ēzelis,“ saka cits; „viņa vectēvs bij gaceļu āzis un vecmāte savvaļas zirgs. Ei, tu, kahirīnieti, skrej un apstiprini šim kungam manus vārdus! Nedari saviem vecākiem kauna, staigā Dieva vārdā, mana gacele, mana bezdelīga!“

Trešais kā spēdams mēģina abus pārsolīt, un tādā kārtā tas iet tālāk, līdz beidzot ceļotājs uzkāpj vienam dzīvniekam mugurā. To nu ar pilnīgi neatdarināmu raustīšanu, sišanu, grūdieniem, dūrieniem un galā noasināta spieķa sitieniem zēns dzen kliegdams, plāpādams un nežēlodams savas plaušas tāpat kā dzenamo ēzeļi. „Skaties, kungs! Tava mugura, tava kāja un tava labā puse ir apdraudētas! Uzmani savu kreiso pusi, savu galvu! Uzmanies! Nāk kamielis, mūlis, ēzelis, zirgs! Pasargi savu seju un rokas! Noej no ceļa, mans draugs; laid manu kungu pa priekšu! Plukata, nenicini manu ēzeļi; tas ir vairāk vērts, nekā tavs tēva tēva tēvs. Atvaino, pavēlniek, ka es tevi pagrūdu.“ Šādi un simtiem citu vārdu vienmēr dūc jātnieka ausīs. Tā turpinas joņošana starp visiem briesmas nesošiem dzīvniekiem un jātniekiem, starp ielu važņiem, nastu nesējiem kamiēļiem, ratiem un kājniekiem, un ēzelis ne uz acumirkli nezaudē prieku un savā pakalpībā nav gandrīz noturams, bet skrej uz priekšu ļoti patīkamiem aulekšiem, līdz mērķis ir sasniegts. Kairo ir augstā skola visiem ēzeļiem. Te tikai mācas krietno dzīvnieku pazīt, cienīt, novērtēt un mīlēt.

O k e n a vārdi, protams, ir pilnīgi attiecināmi uz m ū s u ēzeļi: „Pieradinātais ēzelis caur ilgstošu sliktu apiešanos ir tā pagrimis, ka saviem senčiem pavisam vairs ne-

līdzinas. Viņš ir ne tikai daudz mazāks, bet ir arī nespodrākā pelnu pelēkā krāsā un tam ir garākas un stāvākas ausis. Drošsirdība pie viņa ir pārvērsta ietiepībā, ātrums — lēnumā, dzīvums — slinkumā, gudrība — muļķībā, brīvības mīlestība — pacietībā, drošsirdība — sitienu panešanā.“

Visas pieradinātā ēzeļa maņas ir labi attīstītas. Visaugstāk attīstīta ir dzirde, tad seko redze un osme. Ēzeļa garīgās spējas, kā šeitlins (Scheitlin) mums māca, nav tik aprobežotas, kā to parasti pieņem. Viņam ir lieliska atmiņa, un tas atrod katru ceļu, kuŗu jau reiz ir gājis; cik muļķīgs tas arī neizskatītos, dažreiz viņš ir ļoti liels gudrinieks, arī pietiekoši viltīgs un katrā ziņā ne vienmēr tik labsirdīgs, kā to domā. Dažreiz viņš ir pat ļoti ļaunprātīgs. Tas piepēži apstājas uz ceļa, nav pat ar sitieniem piespiežams iet, metas ar visu kŗavu pie zemes, koŗ un spārdās. Savos ceļojumos ēzelis nevar iztikt ne bez vienas savas maņas. Ja tam aizsien acis, tad tas acumirkli apstājas, ja tam aptin vai aizbāŗ ausis, tad tāpat; tikai kad tā maņas ir pilnā lietošanā, tas iet tālāk. Vienīgi iemīlēšanās ļauj tam visu pārspēt; mēs varējam vecu, aklu ēzeli, kuŗš bij nolemts ērgļiem par maltīti, tikai tad uzvest kāda Spānijas kalna galotnē, kad tam pa priekšu vedām ēzeli. Ēzelis vadījās no osmes un savai draudzenei sekoja ar lielu centību.

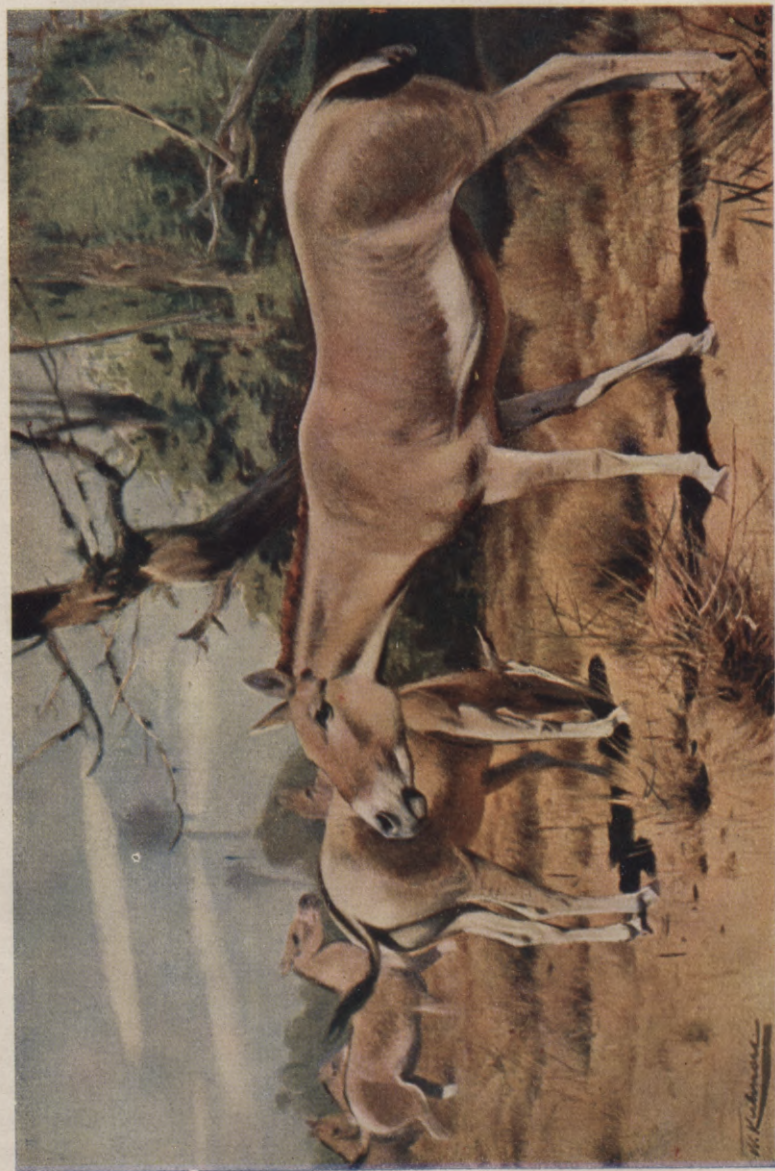
Ēzelis apmierinas ar vissliktāko un nožēlojamāko barību. Zāle un siens, ko labi audzināta govjs ar riebumu izteicošu sprauslošanu atstāj neaizskārtu, un ko zirgs nicina, tam ir vēl gārds kumoss; viņš labprāt ēd pat dadzus, ērkšķainus krūmus un citus dzeloņainus augus. Tikai dzērienu izvēlē viņš ir rūpīgs, jo viņš neaizskar duļķainu ūdeni; ūdens var būt sāļš, bet tam jābūt tīram. Tuksnešos ar ēzeli ir lielas raizes, jo tas, neskatoties uz slāpēm, nedzēŗ duļķaino, ādas maisos vedamo ūdeni. Tomēr arī te viņš ir pieticīgāks nekā katrā ziņā daudz izlasīgākais zirgs.

Pie mums ēzeļa aplecināšanās laiks krīt uz pēdējiem pavasara un pirmiem vasaras mēnešiem; dienvidos riesta laiks turpinas visu gadu. Ēzeļu tēviņš atklāj mātītei savu mīlestību ar ausis plēsošo, labi pazīstamo „I—a, I—a“ sau-

cienu, un šiem gari vilktajiem, piecas līdz desmit reizes atkārtotajiem bļāvieniem pievieno vēl veselu duci šņācošu nopūtu.

Tādam mīlas apliecinājumam nav iespējams atturēties pretīm; tas izpauž savu spēku pat uz visiem sāncensiem. Vajaga padzīvot zemē, kur ir daudz ēzeļu, lai par to pārlicinātos. Tiklīdz kāda ēzeļu mātīte liek atskanēt savai balsij — kāds nemiers izceļas visā ēzeļu pulkā! Tuvāk stāvošais ēzelis jūtas augstā mērā glaimots par to, ka tam tiesība pēc pienākuma atbildēt uz tik uzrunas pilnām skaņām, un bļauj, cik vien tam spēka. Tad otrs, trešais, ceturtais, desmitais pievienojas, un pēdīgi bļauj visi, visi, visi, tā kā varētu palikt kurls vai gandrīz traks no viņu izturības. Vai šī līdzbļaušana dibināta uz maigas līdzjušanas vai arī viņā izpaužas tikai vienkārši bļaušanas prieks — to es neņemos izšķirt; tikdaudz tomēr ir skaidrs, ka v i e n s ēzelis var ierosināt uz bļaušanu visus pārējos. Iepriekš pieminētie Kairo pilsētas ēzeļu zēni, kuņiem, kā liekas, viņu maizes lopīņu balsis dara lielu prieku, izaicina ēzeļu šausmīgo un ausis plēsošo „I—a“ saucienu vienkārši tādā kārtā, ka tie atdarina gandrīz neatdarināmās īsi izgrūstās „li, li, li“ skaņas, kuŗas ēzeļu runas galvenam saturam iet pa priekšu; tad tūlīn kāds no ēzeļiem uzņemas pūles turpināt priecīgo uztraukumu skaņās tālāk.

Apmēram 290 dienas pēc aplecināšanas ēzeļu mātīte dzemdē vienu (ļoti reti arī divus) pilnīgi izveidotu un redzošu kumeļu, ar lielu maigumu to aplaiza un jau pusstundu pēc dzimšanas piedāvā tam savu tesmeni. Pēc 5 vai 6 mēnešiem kumeļu var jau atšķirt no mātes, bet tas vēl ilgi staigā mātei visur pakāļ. Ēzeļa kumeliņš arī savā vismaigākā jaunībā neprasa nekādu sevišķu kopšanu, bet apmierinas, tāpat kā viņa vecāki, ar katru barību, kādu vien tam pasniedz. Pret laika maiņu tas ir maz jūtīgs, tāpēc arī tik viegli nesaslimst. Viņš ir augstā mērā mundrs un dzīvs kustonītis, kuŗš savu pārgalvību un sirdsprieku izsaka visjocīgākās kustībās un lēcienos. Katram ēzeļim tas iet ar lielu prieku pretīm, bet pierod arī pie cilvēka. Kad to grib atšķirt no mātes, tad abās pusēs ir liels posts un

Kulāns jeb džiggetajs.

bēdas. Kā māte tā kumeļš turas pretīm un, ja tas nelīdz, tad vēl dienām ilgi izpauž savas sāpes un ilgas ar ļaunšanu vai vismaz stipru nemieru. Briesmās vecā aizstāv savu bērnu ar lielu drošsirdību un, ja vajadzīgs, savu mīluli aizsargāt, tad nežēlo pati sevi un negriež vērību ne uz uguni ne ūdeni. Jau otrā gadā ēzelis ir pieaudzis, bet tikai trešā gadā tas sasniedz pilnu spēku. Pat tad, ja tam stingri jāstrādā, viņš var sasniegt lielu vecumu; ir zināmi piemēri, kur ēzelis sasniedzis 40 līdz 50 gadu vecumu.

Jau no seniem laikiem zirgu un ēzeli krusto savā starpā un iegūst tādā kārtā bastardus, kuŗus sauc par mūļiem (Asinus mulus), ja tēvs ir mūlis, un par mūļēzeļiem (Asinus hinnus), ja māte pieder pie ēzeļu cilts. Abiem viņu ārējā izskatā ir vairāk līdzības ar māti nekā ar tēvu, kāmēr garīgā ziņā tie vairāk manto no sava tēva. Zirgi un ēzeļi labprātīgi nepārojas, kāpēc pie mūļu audzēšanas arvien vajadzīga cilvēka piepalīdzība. Parasti ķēvei, kuŗu aplecina ar ēzeli, aizsien acis, lai tā negaidīto mīlētāju neredz; pirms tam tai mēdz aizvest gar acīm skaistu zirgu, kuŗu pēc tam apmaina ar ēzeli. Ar zirgu ēzeli jādara tas pats, ko ar zirgu ķēvi. Daudz vieglāk ir sapārot ēzeli ar zirgu, ja tie jau no jaunātnes viens pie otra ir pieraduši, tā tad kopā uzauguši. Tādā ceļā dzīvnieki zaudē labu daļu no dabīgās nepatikas krustoties. Tikai Spanijā un Habešā es esmu redzējis mūļēzeļus; liekas pat, ka mūļu tur nepavisam nav.

Mūlis apvieno sevī abu savu vecāku priekšrocības. Viņa pieticība un izturība, viņa maigie un drošie rikši ir mantoti no tēva-ēzeļa, kāmēr viņa spēks un drošsirdība ir zirga mātes dāvana. Visos kalnu apgabalos mūļus ieskata par visai nepieciešamiem dzīvniekiem; Dienvidamerikā viņiem piekrīt tāda pat nozīme, kā Arabijā kamieļiem. Labs mūlis nes 3 centnerus smagu nastu un noiet ar to dienā 3 līdz 4 jūdzes. Pat pēc garāka ceļojuma tas nemana spēku mazināšanos, arī ja barība ir trūcīga un tik slikta, ka zirgs to nemaz neēstu. Brazīlijā, pēc Č u d i vārdiem, ceļotājam mūlis pie mantu nešanas ir nesamaksājams. „Viņa spēks, izturība, saprāts un noteiktība ir īpašības, kuŗas tam šinī

darbā dod lielas priekšrocības pret daudz diženāko zirgu. Nemaz nav pārāk drošs apgalvojums, ka bez mūļa kulturrelais līmenis lielā Dienvidamerikas daļā būtu daudz zemāks, nekā tas ir tagad." Mūļu dzinējs Brazīlijā, kuŗu apzīmē par tropeiro, ar savām mūļu rindām paveic preču apmaiņas darbu starp dažādiem šīs zemes apgabaliem. No valsts visattālākiem novadiem viņš nogādā zemes bagātības un rūpniecības ražojumus uz jūras krastu, un no turienes ved atpakaļ ikdienišķīgai dzīvei nepieciešamos un greznības priekšmetus; viņš ir tirdzniecības un naudas kustības vidutājs un tāpēc valsts saimniecībā spēlē ievērojamu lomu. Viņš jau kā zēns ir gājis līdz tropām jeb mūļu karavānēm un apvieno sevī visas īpašības, kuŗas nepieciešamas viņa smagajā un nogurdinošajā darbā: drošsirdību, noteiktību, spēku, veiklību, dūšu, sīkstu izturību un vislielāko pieticību. Neliels tīrums un ganības, daži kalpi un viņa mūļi ir viss viņa īpašums, pēdējie reizē arī viņa lepnums. Viņš apgādā un kopj tos, itkā tie būtu viņa ģimenes locekļi, dod katram savu īpašo vārdu, pazīst sīki katra mūļa labās un ļaunās īpašības, zin līdz mārciņai, cik katrs var nest, zin, kuŗam mūlim drīkst uzkrāut mantas, kuŗas nesamas ar uzmanību, un t. t. Savam mūļu baram viņš piepērk labākos un skaistākos dzīvniekus, kādus vien tas var atrast un samaksāt, un gādā tāpat arī par labiem un piemērotiem segliem.

Katra tropa tiek sadalīta mazākās nodaļās no 8 mūļiem, dienvidus provincēs arī no 10 līdz 12 mūļiem, kuŗi atrodas viena dzinēja uzraudzībā. Šīs nodaļas, kuŗas seko viena otrai noteiktos, ne pārāk mazos atstatumos, pa ceļojuma laiku iet rindā viena aiz otras; katrs atsevišķs mūlis arvien kārtīgi ieņem savu noteikto vietu un ar lielu akurātību kāpj iepriekšējā dzīvnieka pēdās. Visas tropas priekšgalā iet vadošais mūlis, tā saucamā madrina. Tas ir skaistākais, stiprākais un piedzīvojušākais mūlis no visa bara; arī ārēji tas atšķiras ar savu grezno seglojumu un izrotājumiem. Uz galvas tam ir sarkans vai raibs kokvilnas panašs, uz pieres siksna liela sudraba plāksne ar

viņa īpašnieka vārdu; īpatnējā sakārtojumā tam piestiprināta vesela rinda skanīgu zvaniņu, kuŗi jautri skan pie katra galvas kustējiena; visas iemauktu un seglu siksnas, dažreiz arī mugursiksnas aplātas lieliem vai maziem sudraba izrotājumiem. Dzīvnieks apzinas savu nozīmi un ir lepns uz savu stāvokli. Visi pārējie mūļi pierod pie madrinās zvaniņu skaņām un tai parasti labprātīgi seko.

Vienā dienā tropas noiet ļoti īsus ceļā gabalus — skatoties pēc laika un ceļā apstākļiem tikai 2, augstākais 3 jūdzes, kas aizņem 4 līdz 6 stundas laika. Kad tropa pēc dienas ceļojuma pienāk tā saucamā rančo jeb šķūnī ar vienu pusi vaļā un iedzītiem pāļiem mūļu piesiešanai, tad karavanei pa priekšu aizjājušais tropeiro te visu jau sagatavojis naktsguļai, vispirmā kārtā no tuvējās pārdotavas piegādājis barību. Pienākušie mūļi tiek piesieti pie katram parastā pāļa un, viņu muguras krāva tiek noņemta; kad dzīvnieki drusku atpūtušies, tiem noņem arī seglus, rūpīgi pārmeklē viņu muguras, brūces un ievainotās vietas iezāļo, iedzen pakavos izkritušās naglas un izdara citus nepieciešamus darbus. Pa to laiku dzīvnieki jau palikuši nemierīgi, jo tie izdzirduši troksni, kuŗu rada dzinēji, bērdami kukuruzu barības kulītēs; tie zviedz, kašņā kājām, mīdas un apmierinas tikai tad, kad katram viņa kulīte uzkārtā galvā. Nu tie sāk graust cietos graudus un dara to ar tādu troksni, itkā skrotējamās dzirnavas būtu palaistas vaļā. Tiklīdz mūļi beiguši ēst, tiem noņem kulītes un iemauktus; tad tie vispirms izvārtas, pēc tam uzmeklē ūdeni un pēdīgi tiek novesti ganībās. Rūpīgāki tropeiro vakarā dzen vēl reiz savus mūļus uz rančo un dod tiem vēl drusku kukuruzas. Vēl pirms rīta gaisma sākusi svīst, mūļus ganībās salasa un dažreiz pēc ilgas meklēšanas un lielām pūlēm atved atpakaļ uz rančo, kur tos paēdina, apkrauj mantām un tad dodas atkal ceļā. Tropeiro jāļ pa priekšu, pēta ceļā un norāda vajadzīgo virzienu mūļiem ar dažādām zīmēm, kuŗas dzīvnieki ļoti rūpīgi uzmana; dzinēji pavada atsevišķās nodaļās un uzmundrina, soda un kārto, kur un kā vajadzīgs. Tādā kārtā viss gājiens kustas uz priekšu dienu no dienas, ja vien sevišķi stiprs lietus ceļojumu nepār-

trauc, līdz bieži vien ap 200 vai vairāk jūdžu attālais mērķis ir sasniegts.

Vēl jaunākos laikos ir daudzkārt apgalvots, ka mūlis vai mūļzelis nepavisam neesot spējīgs vairoties. Tas tomēr ne katrreiz ir pareizi. Jau no senākiem laikiem zināmi piemēri, kad zirga un ēzeļa bastardi savukārt dzemdējuši bērnus; šādi gadījumi tomēr bieži noklusēti, jo tik neparastos notikumus uzskatīja par raganu darbu un baidījās, ka tie var atnest nelaimi. Pirmais zināmais gadījums atzīmēts Romā 1527. gadā. Par diviem citiem gadījumiem vēsta no San-Domingo. Valencijā, Spanijā, 1762. gadā kādu skaistu brūnu mūļa ķēvi krustoja ar lielisku pelēku Andaluzijas zirgu; ķēve pēc parastā grūsnības laika nākamā gadā atnesa ļoti skaistu lapsas krāsas kumeļu ar melnām krēpēm; kumeļš uzrādīja visas tīrās zirga sugas īpašības, bij neparasti dzīvs un jau 2 $\frac{1}{2}$ gadu vecumā bij jājams. Tā pate mūļu ķēve ik divus gadus vēlāk atnesa vēl otru, trešo, ceturto un piekto kumeļu, kuŗi visi bij cēlušies no ta paša ērzeļa un arī visi bij tikpat skaisti kā pirmais kumeļš. Arī Ettingenā 1759. gadā kāda mūļu ķēve atnesa no ērzeļa kumeļu, kuŗš pilnīgi līdzinājās jaunam zirgam, bet uzrādīja drusku garākas ausis. Kāds cits kumeļš piedzima no mūļu ķēves un zirga ērzeļa Skotijā, bet godīgie ļaudis, kuŗi kumeļu apzīmēja par nezvēru, to tūliņ nogalināja. Arī no jaunākiem laikiem zināmi vairāki novērojumi, kuŗi ļauj taisīt slēdzienu, ka arī mūlis var dažreiz vairoties.

*

Kāds no senajiem latīņu rakstniekiem stāsta, ka ķeizars Karakalla 211. gadā pēc Kristus licis izvest cirkū kopā ar tīgeri, ziloni un degunradzi arī kādu tīģerzīrgu, kuŗu tas tad pats nogalinājis. Ka šis rakstnieks zem „tīģerzīrga“ apzīmējuma ir minējis kādu no švītraīņiem Afrikas savvaļas zīrgiem, gandrīz nav apšaubams, un anglim H. Smitam (H. Smith) var piekrist, ja viņš minēto vārdu (*Hippotigris*) lieto kādas zirgu dzimtas ģintas vai pareizāk grupas apzīmēšanai.

Tīģerzirgi pēc sava ārējā izskata līdzinas tikpat daudz zirgiem, cik ēzeļiem. Viņu ķermenis ir drukns, kakls resns, galva pēc izskata vidēja starp zirga un ēzeļa galvu, ausis diezgan garas, bet pie tam platas, tīsni stāvošo krēpju sari nav tik cieti un resni kā zirgam, bet nav arī tik mīksti un lokani kā ēzeļim; aste pret galu aplāta garīem astriem. Visām pazīstamām sugām ir raibs, spilgti krāsots un švitrains spalvojums. Afrikas dienvidus puse ir viņu dzimtene; pār ekvatoru un ziemeļiem iet tikai viena suga. Tīģerzirgi dzīvo kā kalnos tā ielejās; tomēr katra atsevišķa suga ciena, kā liekas, savus īpatnējus apgabalus.

Tīģerzirgs jeb dauvs (*Equus Burchelli*) bez šaubām ir diženākais no savas ģintas, jo savā stāvā viņš visvairāk atgādina zirgu; viņš ir pāri par 2 metri garš ar 1,3 metra skausta augstuma, ar apaļu ķermeņa viduci, resnām kājām, uz augšu stāvošām, ķemmei līdzīgām, 13 cm garām krēpēm, diezgan garu, gandrīz līdz pamatam astriem aplātu asti un vidēji garām ausīm. Mīkstās, gludi pieguļošās spalvas ir ķermeņa augšpusē izabellas krāsā, apakšā baltas. Četrpadsmit šauras melnas švītras sākas pie nāsīm; septiņas no tām izgriežas uz āru un savienojas ar tikpat daudz švītrām, kas nāk no augšas; pārējās švītras iet šķībi pāri vaigiem un savienojas ar apakšzokļa švītrām; viena apmet loku ap acīm. Pa muguras vidu tek melna švītra ar baltu iekantējumu; pa kaklu pāri iet desmit platas melnas švītras, kuņas dažreiz sadalas un starp kuņām ieplūst šauras brūnas švītras; pēdējā no šīm švītrām uz leju ejot sadalas un uzņem vēl trīs vai četras citas švītras. Švītras pārklāj visu ķermeni, izņemot kājas; pēdējās ir vienkrāsaini baltas.

Zebra jeb kalnu zirgs (*Equus Zebra*) ir tāda pat lieluma kā tīģerzirgs, bet tai iet švītras pār visu ķermeni, ar ko tā no dauva viegli atšķirama. Pie tuvākas apskatīšanas ir redzamas arī citas atšķirības. Zebras ķermeņa būvē ir daudz mazāk līdzības ar zirgu un vairāk ar ēzeļi, bet visvairāk šī dzīvnieka ķermenis līdzinas džiggetāja ķermenim. Uz slaidām, labi veidotām kājām novietotais ķermenis ir pilnīgs un spēcīgs, kakls ir izliekts; galva

īsa, purns uzpūsts, aste vidēji gara, visā savā garumā aplāta īsām spalvām un tikai pret galu garām spalvām, tā tad līdzīga ēzeļa astei, krēpes ir biezas, bet ļoti īsas. No purna līdz nagiem uz balta vai gaiši pelēka pamata iet šķērsšvītras, kuŗas ir vai nu spīdoši melnā vai sarkani brūnā krāsā; tikai vēdera pakalējā daļa un cisku iekšpuse nav švītrainas. Uz muguras ir tumši brūni melna švītra un pa ķermeņa apakšpusi iet vēl viena švītra.

Tik tuvu radniecīgu dzīvnieku dzimtene un uzturēšanās vietas tomēr ir pilnīgi dažādas. Tīģerzirgs sastopams Dienvidafrikas līdzenumā un uz ziemeļiem, laikam līdz stepēm starp ekvatoru un 10. līdz 12. ziemeļu platuma grādu; zebra turpretīm dzīvo tikai dienvidu un Austrumafrikas kalnu apgabalā no Labās Cerības raga līdz Abesinijai.

Zebras turas kopā diezgan lielos pulkos. Ceļotāji tās redz pa 10, 20, 30 galvu kopā; atsevišķi novērotāji runā arī par sabiedrībām, kuŗas skaitas zīmtiem locekļu. Vienmēr kopā redz tikai vienu atsevišķu sugu. Starp kvaggu pulkiem gandrīz vienmēr sastop lēcēju un raibos āžus, gnu vērsus un strausus. Sevišķi pēdējie ir pastāvīgi savvaļas zirgu pavadoņi, sevišķi tādēļ, ka savvaļas zirgi var izmantot šo milzu putnu mundrumu un uzmanību. Pēc *H a r r i s a*, arī dauvu pulki vienmēr savienojas ar gnu; liekas pat, ka minētie dzīvnieki viens bez otra nevar justies omulīgi. Dažu dzīvnieku draudzība ar citiem biklākiem un gudrākiem dzīvniekiem nav nekas rets. Šādas jauktas sabiedrības modrākie locekļi vienmēr piedod sabiedrībai noskaņu; kāmēr šie locekļi izturas mierīgi, viss pārējais pulks nedomā ne par ko citu, kā tikai par barību vai laika pavadīšanu; tiklīdz kā šie biklie dzīvnieki paliek nemierīgi, viņi vērs uz sevi visa pulka uzmanību, un ja tie sāk bēgt, visi viņiem seko. Parasti vecie un jaunie tīģerzirgi skrien kopā, bet dažreiz, laikam pārošanās laikā, jaunie no veciem turas atsevišķi.

Visi tīģerzirgi ir neparasti ātri, tramīgi, modri un bikli. Viņi skrej ar vēja ātrumu pār līdzenumiem tāpat, kā pār kalniem. *H a r r i s s* gleznaini apraksta viņu izturēšanos

un pārgalvīgās kustības: „Grūti ir iedomāties skaistāku radijumu, kā šo ar krāšņo spalvas zīmējumu apveltīto, spēcīgo, mežonīgo un ātro stepju bērnu, un tikko var dabūt jēdzienu par to iespaidu, kuŗu izsauc šis tikpat skaistais cik dzīvais kustonis, kad tas dimdina dzimtenes zemi vai kad bēg slēgtās rindās no jātniekiem-vajātājiem. Tāļu mednieka acupriekšā izstiepjas smilšsainais līdzenums; tikai šur un tur tā sarkani zaigojošā pamatkrāsa pārtraukta tumšiem plankumiem, kuŗus rada saulē izdegusē zāle; līdzenums tikai nabadzīgi apēnots atsevišķām plūksnlapaino mīmozu audzēm un lielākā attālumā ierobežots skaidrā gaisā zaigojošo kalnu asām līnijām. Šādas ainavas vidū paceļas biezs putekļu mākonis, un ne no mazākās gaisa pūsmas netraucēts, kā dūmu stabs, kāpj uz skaidrām, zilām debesīm. Daži ērgļi paceļas virs tā. Tas veļas tuvāk un tuvāk. Beidzot, laiku pa laikam, vienmēr tikai uz acumirkli, ir saskatamas arī tumšas, dzīvas būtnes, kuŗas šinī mākonī, liekas, kustas dejojot. No tumsas nošķīrušies, saules staros pamirdz krāšņi dzīvnieki ar retu zīmējumu un krāsu; ar dimdošiem kāju sitieniem, itin kā garām steigtos vesels jātnieku eskadrons, lēcienos tikko zemi skarot, atauļo bars tīģerzirgu — ciešā rindā šurpu skrejoša bara priekšpulks. Nekārtīgā steigā tie dodas uz priekšu, kaklus un astes gaisā pacēlušī, galvas blaku blakām ar viņu savādājiem gremotāju biedriem. Tagad bars maina virzienu un uz acumirkli apstājas, lai pārliecinātos par drošību. Lēnu gājienu, izplēstām nāsīm, saceltām krēpēm un ar asti pa sāniem sisdams, spēcīgs ērzelis iznāk dažus soļus uz priekšu; tas nojauš mednieku, spēcīgi nosprauslo un lec atpakaļ uz baru, un nu pēdējais steidzas no jauna, zviēgdams un švītrainās galvas kratīdams. Atkal apstājas un no jauna ko uzmana. Kāda tramīga ķēve atstāj rindu, mazās zirga ausis nikni atpakaļ pieglaudusi; viņa tuvojas, iepriekš ar savām veiklajām pakāļkājām sadevusi pa ribām kādam no saviem pielūdzējiem, kuŗš draiskulībā bij iedomājies izmantot viņinošo izdevību un aiz mīlestības tai iekodis. Un jautri zviēgdama, uzvaras skurbumā un patikt gribēdama, galvu uzmetusi, brīva un nesaistāma kā vējš, tā dodas

tājāk; pielūdzējs, kuŗš nemaz nejūtas atbaidīts, dzenas tai pakal, kā mēr virpuļojošie putekļi abus atkal ietin un paslēpj no acīm.“

Barībā tīģerzirgi nav visai izlasīgi; tomēr viņiem nav ēzeļu pieticības. Viņu dzimtene sniedz tiem pietiekoši barības uzturai, un kad barības vienā vietā aptrūkst, tie uzmeklē citas noderīgākas vietas, Viņi uzsāk, tāpat kā pārējie baros dzīvojošie Dienvidāfrikas dzīvnieki, laiku pa laikam ceļojumus, kad šinīs, tuksnesim līdzīgos apgabalos, kuŗi viņiem sniedz lielisku uzturēšanās vietu, sausums ir iznīcinājis visu zaļumu. Ir vairākkārt novērots, ka tad tie kopā ar antilopēm apmeklē apstrādātus laukus, posta un laupa un tā top iedzīvotājiem nepanesami. Ar lietus laika iestāšanos tie labprātīgi atstāj apdzīvotus apgabalus, kuŗos tiem jācieš dažādas vajāšanas vai vismaz traucējumi, un atgriežas atpakaļ uz vecām ganībām.

Tīģerzirga balss tāpat atšķiras no zirga zviegšanas kā no ēzeļa rēkšanas. Pēc K i v j ē (Cuvier) apraksta, tīģerzirgs izdod tikai īsas skaņas, kuŗas skan kā „Ju, ju, ju“, un tikai retumis tiek izgrūstas vairāk kā 30 reizes no vietas; par zebbras balsi es neatrodu nekādu dātu un nekad neesmu dzirdējis šo dzīvnieku kliedzam vai zviedzam. Salīdzinot ar zirgu vai ēzeli, tīģerzirgu var apzīmēt par klusu radījumu, cik maz tas arī nesaskanētu ar viņa parasto tramīgumu un vieglo uzbudināmību.

Visas tīģerzirgu maņas ir ļoti asas. Ausij nepazūd ne vismazākais troksnis un acis tikai ļoti reti ļaujas maldināties. Visu sugu garīgās spējas ir diezgan vienādas. Visiem parasta ir neaprobežotā tieksme pēc barības, zināma mežonība, pat viltība un augstākā drošsirdība. Tie drošsirdīgi aizstāvas pret plēsēju uzbrukumiem ar spērieniem un košanu. Hijenās, būdamas prātīgas, atstāj tos mierā. Varbūt varonīgajām lauvām izdodas pārvārēt kādu tīģerzirgu; nekaunīgais leopards metas tikai uz vājākiem, jo pieaugušie nokrata to pie zemes un ar speršanu un košanu aizden prom. Arī tīģerzirgam ļaunākais ienaidnieks ir cilvēks. Medību grūtības un dzīvnieka skaistā āda uzmodina eiropiešus uz šā vispār nekaitīgā savvaļas dzīvnieka vajā-

šanu. Daži Labās Cerības raga priekškalnu apdzīvotāji tos kaislīgi medī, bet, kā liekas, arī abisiniēši tos centīgi iznīcina, jo ievērojamākie ļaudis labprāt izgrezno savu zirgu kaklus ar bārkstīm, kuņas izgatavo no zirga savvaļas radi-
nieku raibajām krēpēm. Eiropieši tīģerzirus nogalina lodēm, iedzimtie — šķēpiem; biežāk skaistos dzīvniekus ķer lamatu bedrēs un pēc tam tos ar maz pūlēm nogalina vai nolemj gūstam. Priekš Afrikas iekšienes apdzīvotājiem vērtīgi ir tikai nonāvētie tīģerzirgi, jo viņu gaļu, kuņu eiropieši nīcina, tie uzskata par gārdu kumosu un, pēc H a r r i s a vārdiem, dažreiz mēģina no tās aizdzīt pat lauvu. Saviem „pieradinātiem“ bušmeņiem par prieku arī kolonisti paņem sev līdz nonāvēto tīģerzirgu gaļu, lai gan paši tie izmanto tikai ādu.

Netaisnā kārtā tīģerzirgi ir pieskaitīti pie nepieradināmiem dzīvniekiem. Pareiza roka nav pietiekoši nodarbojusies ar šiem lieliskajiem dzīvniekiem un līdz šim vēl trūkst īstās nopietnības, lai sasniegtu panākumus. Daži mēģinājumi izdodas, citi cieš neveiksmi. Kaplandes kolonijās nereti redz tīģerzirus starp pajūga zirgiem, un Anglijā šerifs P a r k i n s s kādu pāri šo skaisto dzīvnieku tik tālu pieradināja, ka varēja jūgt vieglā pajūgā un ar tiem, pilnīgi tāpat, kā ar zirgiem, braukāt apkārt. Citi ziņojumi runā tam pretim. K i v j ē (Cuvier) stāsta par kādu sagūstītu kvaggu, kas ļāvis sev nākt tuvumā un pat glāstīt, bet arī tikpat negaidot nikni sākusi spārdīties un ar kodieniem apdraudējusi savu kopēju. Kad to no vienas kūts gribēja pārvest uz otru, tad tā tapa ļoti nikna, nokrita uz ceļiem un ar zobiem sakoda visu, ko varēja aizsniegt. Š p a r m a n s (Sparrman) ziņo par pirmo mēģinājumu, ko kāds bagāts Kaplandes iedzīvotājs izdarījis ar tīģerzirgiem. Šis vīrs bij licis uzaudzināt dažas vēl jaunas sagūstītas zebras un, kā likās, bij apmierināts ar viņu izturēšanos. Kādu dienu tam ienāca prātā skaistos dzīvniekus iejūgt savos ratos. Bagātnieks pats paņēma grožus un sāka ar saviem skrējējiem braukt. Braukšana būs bijusi ļoti ātra, jo pēc neilga laika laimīgais zeburu īpašnieks atkal atradās savu dzīvnieku parastajā stallī, bet rati gulēja blakus ga-

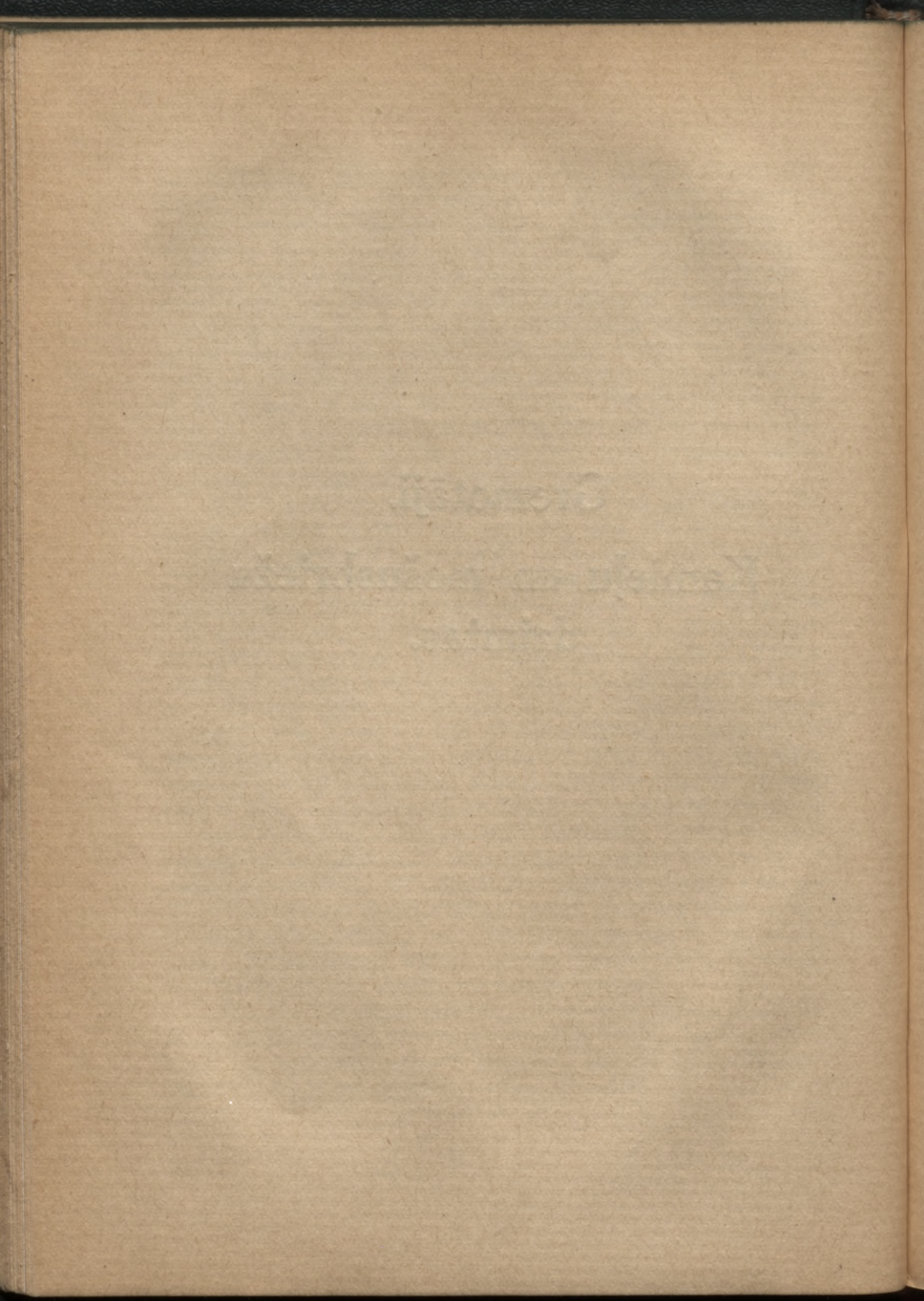
ligi sadragāti. Kādu citu jaunu zebra jaunībā rūpīgi audzēja, bet vēlāk to neuzmanīja, un tā agrākais maigums un viss iemācītais izzuda. Tomēr kāds drošsirdīgs jātnieks mēģināja šo dzīvnieku savaldīt. Tikko tas bija uzlēcis zebra mugurā, kad tā sāka šausmīgi spert ar pakalķājām, piepeži pakrita un ar visu jātnieku palika uz zemes guļot. Tad tā pēkšņi atkal uztrūkās un no augsta upes krasta ielēca ūdenī un te jātnieku nokratīja; tomēr tas stingri turējās pavadā, kopā ar zebra piepeldēja pie krasta un tā atkal laimīgi sasniedza sauszemi. Bet te jātnieks no sava jājamā lopīņa saņēma mācību, kuŗu tas, ļoti iespējams, nekad neaizmirsīs. Zebra piepeži apgriezās, piestiepa galvu pie sava valdītāja sejas un nokoda tam ausi.

Visi tīģerzirgi panes gūstu Eiropā bez grūtībām. Ja tie saņem labu barību, tad tie jūtas labi, tad tie vairojas pat šaurā gūstā. Veinlands savā agrāk izdotā žurnālā „Zooloģiskais dārzs“ ir sniedzis sakopojumu par tiem dzīvniekiem, kuŗi gūstā ir devuši pēcnākamos. No šī pārskata mēs redzam, ka tīģerzirgi auglīgi pārojas ne tikai ar sev līdzīgiem, bet arī ar citiem viennadžiem. Jau Bifons (Buffon) šādus krustojumus uzskatīja par iespējamiem; no viņa uzstādītie mēģinājumi tomēr palika bez panākumiem. Lords Klaivs (Clive) tos atkārtoja un bija laimīgāks: viņš zebra ķēvi sapāroja ar ēzeļu ēzeli, uz kuŗa spalvas iepriekš uzzīmēja zebrai līdzīgas švītras. Vēlāk Parīzē bez līdzīgas sagatavošanas no spaniešu ēzeļa un zebra ķēves dabūja labi attīstītu bastardu, kuŗš, par nožēlošanu, vairāk līdzinājās tēvam nekā mātei, un to nebija iespējams iemācīt. Itālijā 1801. gadā sakrustoja ēzeli ar zebra; šenbrunā četrdesmitos gados abus dzīvniekus sakrustoja divas reizes; par nožēlošanu, bastardi ilgi nedzīvoja. Krustojumus vēlāk izdarīja daudz plašākos apmēros, un līdz šim ir iegūti jau daudzi bastardi.

Pēc šiem mēģinājumiem, kuŗus mēs varam uzskatīt tikai kā pasākumu, nav vairs nekādu šaubu, ka visi viennadži pie krustošanas savā starpā ir auglīgi un ka dabūtie bastardi ir spējīgi savukārt tālāk vairoties.

Gremotāji.

**Kamieļu un mošusbriežu
dzimtas.**

Vienpadsmitā šķira.

Gremotāji (Ruminantia).

Gremotāji jeb divnadži ir ļoti dažādi un tomēr tuvu radniecīgi, ragaini vai bezragu, skaisti veidoti vai ļēpīgi, patīkami vai neglīti zīdītāji, kuŗu ķermeņa apmēri svārstas visai plašās robežās. Ļoti saskanoši ir viņu zobi un skeleta būve. Kāju stilbus sastāda viens pats stipri pagarināts kauls, kuŗš pirmatnēji izveidojies no diviem kauliem. Visiem gremotājiem bez izņēmuma kājās ir tikai divi pilnīgi attīstīti pirksti, proti trešais un ceturtais. Kuņģis sastāv no četrām, vismaz trim dažādām daļām: priekškuņģa, acekņa, grāmatnieka un glumekļa. Pirmais savienots ar barības vadu, pēdējais — ar zarnām. Priekškuņģis, kuŗu muskuļu josta sadala divās daļās, uzņem rupji sakosto barību un nelielās daļās grūž to uz acekni, kuŗa kŗokas paveic ie priekšējo sagremošanu un saveļ barību bumbiņās; pēdējās tiek atrītas atpakaļ uz muti, te ar gremojamiem zobiem labi apstrādātas un pamatīgi sajauktas ar siekalām, tad norītas atkal lejā un pa divām vadziņu sastāvošām barības vada kŗokām nosūtītas uz grāmatnieku, no kuŗa barība pēdīgi iekļūst glumeklī. Kamieļiem un pundurmošusbriežiem trešais kuņģa nodalījums nav attīstīts. Aklā zarna visiem ir ļoti īsa; briežu dzimtā trūkst žults pūšļa.

Pie gremotāju grupēšanas un sugu noteikšanas ne mazu lomu spēlē šo dzīvnieku ragi. Vispirmā kārtā atšķir divas lielas grupas: makstragainos un cietragainos gremotājus. Pirmo ragi ir ragu masas maksts, kuŗa uzmaukta uz tā saucamā dzīvraga jeb piereskaula izauguma; šī raga

maksts nekad netiek atjaunota, bet dzīvniekam vecākam topot tikai pieņemas lielumā. Cietragaino gremotāju ragi turpretīm ir viengabalaini cieti raga masas veidojumi, kuņī sēž uz samērā īsa piereskaula izauguma un dzīvniekam vecākam topot līdz zināmam mērām arvien vairāk un vairāk zarojas. Šādi ragi tiek ikgadus nomesti; pēc dažiem mēnešiem tie atkal ataug no jauna. Cietie ragi parasti izaug tikai tēviņiem, kamēr makstainie ragi grezno abu dzimumu galvas. Kāju nagi savā lielumā un veidā ir ļoti mainīgi.

Gremotāji apdzīvo visas pasaules daļas, izņemot Austrāliju. Kautkādas likumības galveno grupu izplatībā nav nomanamas. Visplašāk ir izplatīti vērsi un brieži, bet visšaurākais izplatības apgabals ir žirafēm un mošusbriežiem; antilopes un brieži sastopami visos no gremotājiem apdzīvotos kontinentos; kazas, aitas un vērsi iztrūkst Dienvidamerikā; mošusbrieži apdzīvo tikai Aziju un Dienvidāzijas salas.

Gandrīz visi gremotāji ir bikli, tramīgi, miermīļīgi dzīvnieki ar labi attīstītiem ķermeņiem, bet garīgā ziņā aprobežoti. Daudzi no tiem dzīvo ganāmpulkos, bet sabiedriski ir visi. Vieni apdzīvo kalnus, otri līdzenumus; ne viena pate suga nedzīvo ūdenī, kaut gan dažas sugas labprātāk apdzīvo purvainas ielejas, nekā sausus līdzenumus. Gremotāji ēd vienīgi augu barību. Tie mīl zāli, lakstaugus, lapas, jaunus dzinumus un saknes, atsevišķas sugas arī graudus vai ķērpjus. Mātīte parasti dzemdē vienu, retāk divus un tikai izņēmumā trīs mazuļus. Lielākā tiesa gremotāju kā pieradinātā tā savvaļas stāvoklī atnes cilvēkam vairāk labuma nekā nodara posta, kaut gan atsevišķas sugas tur, kur zemes apstrādašana sasnieguse zināmu attīstības augstumu, vairs netiek ciestas. Kā no savvaļas tā no pieradinātajiem gremotājiem cilvēks izlieto gaļu un ādu, ragus un spalvu, pie tam visdažādākā kārtā: gremotāji, kā zināms, sagādā mums galveno materialu mūsu apģērbam. Pieradinātā stāvoklī šie dzīvnieki gan neizrāda sevišķu gudrību, bet ir paklausīgi, pacietīgi un pieticīgi, kāpēc tie cilvēkam ir taisni nepieciešami. Tikai

no mošusvēršu, žirafu un antilopu dzimtām līdz šim laikam vēl neviens dzīvnieks nav pārvērties par mājlopu; no citām dzimtām cilvēks vienu otru sugu pārvērtis par savu kalpu un vergu. Visas savvaļā dzīvojošās sugas sastāda medību galveno objektu un tāpēc izpelnījušās lielu slavu.

Gremotāji parādījās uz zemeslodes terciarā laikmetā, pie tam apmēram tanīs pašās formās, kādās dzīvo vēl tagad, kautgan viņu pirmatnējā izplatība bij aprobežota.

Kamieļu jeb biezpēdaino (Tylopoda) dzimta atšķiras ar biezādainām pēdu apakšām, šķeltām augšlūpām un savu zobu sistemu; šās dzimtas dzīvniekiem nav ragu. Zobu sistēmas uzbūvē kamieļu dzimtas dzīvnieki atšķiras no visiem pārējiem gremotājiem. Viņu kāju nagi ir ļoti mazi un patiesībā vairs tikai parastie pirkstu nagi. Kuņģis ir sadalīts tikai trīs daļās, jo grāmatnieku, viņaniecīgās attīstības dēļ, var pieskaitīt pēdējam kuņģa nodalījumam. Kamieļi ir liela auguma gremotāji ar garu kaklu, izstieptu galvu, tukšumos ievilkto viduci un pinkainu, gandrīz vilnai līdzīgu spalvu. Kakla skriemeļi ir ļoti gaiši un gandrīz bez kaulu ataugumiem; ribas ir platas, kāju kauli ļoti spēcīgi.

Ziemeļafrika, Vidusāzija un Dienvidamerika sastāda šo dzīvnieku pirmātnejo dzimteni. Nedaudzās sugas Vecajā pasaulē ir kļuvušas pilnīgi, Jaunajā pasaulē pa daļai par mājas dzīvniekiem. Jaunās pasaules sugas apdzīvo augstkalnus līdz 4000 metru augstumā pār jūras līmeni, kamēr Vecās pasaules sugas jūtas labi tikai karstajos sausajos lidenumos. Zāles, lakstaugi, koku lapas, zari, dadži un ērkšķi ir viņu barība. Viņi ir augstā mērā pieticīgi un var ilgi ciest badu un slāpes. Viņi iet aidinieka soļiem; skriedami tie tiek ļoti ātri uz priekšu, kaut gan dzīvnieki pie tam itkā grīļojas un liekas augstā mērā neveikli. Visas sugas dzīvo baros vai vismaz mīl sabiedrību. Garī-

gās attīstības ziņā dzimta stāv uz diezgan zemas pakāpes. Mātīte dzemdē vienu pašu bērnu un kopj to ar lielu mīlestību.

Dromedars, vienkuprainais jeb Afrikas kamielis (*Camelus dromedarius*), kuŗu arabi dēvē par džemmelu, ir milzīga auguma dzīvnieks, sasniegdamš 2 līdz 2,3 metru augstumā un 3 līdz 3,3 metru garumā, rēķinot no purna gala līdz astes galam. Kaut gan kamielis neuzrāda tik daudz rāsu, kā zirgs, tomēr arī pie viņa var novērot svarīgas novirsības. Vispār var sacīt, ka tuksnešu un stepju kamieļi ir slaidi, augsta auguma un garām kājām, kamēr auglīgos apgabalos, piemēram Ziemeļāfrikā dzīvojošie, ir smagi un neveikli dzīvnieki. Starpība starp „bišarinu“ jeb kamieļu rāsu, kuŗu audzē Bišarinas nomadi, un Eģiptes nastu kamieli ir tikpat spilgta, kā starpība starp arābu zirgu un parastāko darba zirgu. Pirmais no minētiem kamieļiem ir lieliskākais jājamais lops, kamēr pēdējais spēcīgākais nastu nesējs.

Arābi atšķir vairāk nekā 20 dažādu savu „tuksnešu kuŗu“ rāsu; kamieļu audzēšanas zinātne pastāv tāpat, kā zirgu audzēšanas zinātne, un arī par kamieļi runājot atšķir diženus un vienkāršus dzīvniekus. Kamieļa galva ir diezgan īsa, bet purns izstiepts; stipri izcilus stāvošais pakausis ir apaļš. Acis, kuŗu iegāŗeni apaļais redzoklis guļ horicontali, ir lielas un ar atbaidoši trulu izteiksmi; ausis ir ļoti mazas, bet kustīgas, un stāv tāļu aiz galvaskausa. Virslūpa pārkarājas pār apakšlūpu, kuŗa savukārt ir atkārusies uz leju, itkā lūpu svars muskuļiem būtu par lielu un tie nevarētu lūpas pārvaldīt. Ja uz kamieli skatas no priekšas, tad viņa lūpas arvien izskatas atvērtas un nāsis no sāniem saspīestas; dzīvniekam ātri kustoties neglītās lūpas mētājas uz augšu un leju, itkā tās nevarētu noturēties savā stāvoklī. Aiz pakauša atrodas īpatnēji dziedzeri, kuŗi ar divu vadu palīdzību atveŗas tikai uz ādas un pastāvīgi, bet sevišķi riesta laikā, atdala melnu šķidrumu ar pretīgu smaku. Kakls ir garš un no sāniem saspīests, vidū visresnāks; vēders ir stipri izteikts un no visām pusēm noapaļots. Muguras līnija no kakla ceļas lokā uz augšu

līdz plečiem un no turienes paceļas ļoti spēji līdz kupra galotnei, no kuņienes tā atkal spēji krīt uz leju. Kuprs stāv taisni uz augšu, tomēr pa gada laiku tas ievērojami maina savu lielumu. Jo bagātāku barību karnielis dabū, jo vairāk viņa kuprs paceļas uz augšu, turpretim jo trūcīgāka viņa barība, jo kuprs vairāk sakrīt. Sausajos bada mēnešos tikko saredzamais kuprs pa lietus laikmetu, kuņā ir labas ganības, pieaug aprbrīnojami ātri, un tā svars tad var sasniegt 15 kilogramus, kamēr pirmajā laikmetā tas var noslidēt uz 2 vai 3 kilogramiem. Kājas ir neveikli piestiprinātas pie ķermeņa, kas stipri palielina kustoņa neveiklo izskatu. Diezgan garos un platos pirkstus līdz pat viņu galotnei pārsedz kājas ādas kroka, pie kuņas pirksti liekas kā piestiprināti; pirksti nošķirti viens no otra tikai biežādainās pēdas priekšgalā ar dziļas rievās palīdzību; apakšā pēda uzrāda kā spilvenā iespiestu iedobumu. Pēdas nospiezdums, kuņu dzīvnieks atstāj ejot, ir iegareni apaļš padziļinājums, kuņā ir divi ievilkumi un priekšā divi padziļinājumi, ko atstāj pirkstu gali. Tievā aste sniedzas līdz potītēm. Spalva ir mīksta un vilnai līdzīga; uz galvas, pakauša, pakaklē, uz plečiem un uz kupra tā, salīdzinot ar pārējā ķermeņa spalvu, ir ievērojami garāka, astes galā turpretim spalvas ir resnākas. Īpatnēji ir vēl ādas sacietējumi, kuņi atrodas uz krūtīm, ceļgaliem un uz kāju locītavām un kuņi līdz ar vecumu pieņemas apmēros, kā arī top cietāki. Krūšu ādas sacietējums paceļas tālu pār pārējo ādu un rada paklāju, uz kuņa ķermenis atdusas dzīvniekam gulot.

Dzīvnieka krāsa ir ļoti nepastāvīga. Visbiežāk gan sastop karnieļus gaišā smilšu krāsā, tomēr ir arī pelēki, brūni un gluži melni dzīvnieki, vai arī ar gaišāku kāju krāsu, bet nekad ne plankumaini. Arabi skaita melnus karnieļus par mazvērtīgākiem dzīvniekiem, nekā gaišos un tapēc parasti tos jau agrā jaunībā nokauj. Jauni dzīvnieki atšķiras no vecākiem ar savu mīksto vilnu, kuņa apklāj visu ķermeni, kā arī ar savu patīkamo apaļo augumu, jo stūrainums karnieļa stāvā parādas tikai pieaugot.

Mūsu laikos dromedaru sastop tikai kā cilvēka mājlopu un pie tam tikai tanīs Afrikas zemēs, kurās atrodas uz ziemeļiem no 12. platuma grada, kā arī pašos Azijas rietumos. Viņa izplatības apgabals gandrīz pilnīgi sakrīt ar arābu tautas apdzīvoto apgabalu. No Arabijas un ziemeļaustrumu Afrikas dromedars ir izplatījies uz rietumiem pār Siriju un Mazaziju un tad pār Persiju līdz Bucharai, kur jau sastopams divkuprainais kamielis; no Austrumāfrikas tas sniedzas cauri visai Saharai līdz Atlantijas okeānam un no Vidusjūras līdz jau minētam platuma gradam.

Kamielis ir īsts tuksnešu dzīvnieks un jūtas labi tikai pašos sausākos un karstākos apgabalos, kamēr apstrādātās un mitrās zemēs tas zaudē savu parasto izskatu un dabu. Eģiptē, laikam pateicoties bagātīgākai barībai, ir izaudzēti ļoti lieli un smagi kamieli; tie tomēr pazaudējuši vairākas no savām vērtīgākām īpašībām, kā gājiena vieglumu, izturību un pieticību, kāpēc tuksneša arābi tos maz ciena. Afrikas tropu apgabalos turpretim, kur augu valsts pieņem tādu pat izskatu kā Dienvidamerikas un Dienvidāzijas tropu zemēs, kamielis vairs nevar iedzīvoties. Daudzkārtēji mēģinājumi ievest to pašā īstajā Afrikas sirdī arvien ir cietuši neveiksmi. Līdz 12. platuma gradam dzīvnieks jūtas labi un iztur lieliski; turpretim tuvāk ekvatoram tas top vārgāks, un ja to ieved vēl dažus gradus uz dienvidiem, tad tas bez kāda redzama un izskaidrojama iemesla iet bojā, neskatoties uz visbagātāko barību. Arābi gan apgalvo, ka pie kamiela bojā iešanas vainojama kāda muša, no kurās tie ārkārtīgi bīstas; šis spriedums tomēr nav dibināts uz faktiem, — kamielis vienkārši nevar paciest mitri karstos apgabalus.

Visā Afrikas austrumu un ziemeļu daļā mūsu laikos kamieli audzē milzīgos daudzumos. Dažām arābu ciltīm pieder tūkstoši un simttūkstoši galvu. Sudanā es pazinu virsaišus, kuņiem vieniem pašiem piederēja 500 līdz 2000 kamielu; Kordofanas stepēs es redzēju ganāmpulkus, kuņos bij līdz 1500 galvu. Arī Laimīgajā un Akmeņainajā Arabijā audzē daudz kamielu, un sevišķi Nedžedas zemi min kā

bagātāko kameļiem. Ta apgādā kameļiem Siriju, He-
džasu un Džemenu, tāpat sūta ikgadus tūkstošiem šo dzīv-
nieku uz Anatoliju.

To kameļu daudzums, kuŗi ikgadus iet bojā lielajos
tuksnešu ceļos, nav aprēķinams; cik liels tas ir, to vislabāk
var redzēt, kad pats ceļo caur tuksnesi. Nubijas tuksnesī
tāpat kā Babindā tuksneša ceļu sākumā un beigās es
daudzu jūdžu tālumā redzēju tik daudz kameļu skeletu,
ka viņu saulē izbālējušie kauli pilnīgi apzīmēja ceļu. Tuks-
nesis ir ne tikai kameļa dzimtene, bet arī viņa kaps; tie
nedaudzie, kuŗus nokauj, pazūd to skaita priekšā, kas iet
bojā savos darba ceļos.

Kamielis ēd vienīgi augu barību un nekādā ziņā nav
izlasīgs. Var noteikti apgalvot, ka taisni pieticība ir viņa
augstākais tikums; viņš apmierinas ar vissliktāko barību.
Ja kameļim pieietami vissausākie, pilnīgi izžuvušie tuks-
neša augi, asas zāles un pusnokaltuši zari, tad tas var iz-
turēt ar šo barību nedēļām ilgi. Zināmos gadījumos vecs
kurvītis vai paklājs, kas pīti no dateļu palmas lapu strē-
melēm, sagādā viņam patīkamu maltīti. Austrumsudanā
iedzimto būdas, kuŗas sastāv no tievu kāršu skeleta un ap-
klātas stepju zāli, jāsargā no kameļiem ar biezu ērkšķu
iežogojumu palīdzību: pretējā gadījumā dzīvnieki apēstu
visu māju līdz pat viņas pamatiem. Ir patiešām apbrīno-
jami, ka pat niknākie ērkšķi un dzeloņi neievaino kameļa
cieto muti. Vairāk nekā simtreiz esmu redzējis, ka ka-
mieļi ēda mimozu zarus, uz kuŗiem stāvēja dzelonis pie
dzeloņa, šos zarus bez kā tālāka norīdami. Vajag zināt, ka
šīs mimozu adatas ir ārkārtīgi asas un duŗas cauri pat
zābaka zolei — tikai tad var saprast, ko tas nozīmē. Vai-
rākas reizes medībās, kāpdami uz šiem dzeloņiem, tikām
jūtami ievainoti; reiz kādz dzelonis man izdūrās caur zā-
baka zoli, lielo pirkstu un zābaka virsādu: — un šādus
dzeloņus dzīvnieks apēd ar vislielāko dvēseles mieru! Kad
karavane vakaros atdusas un kameļi tiek palaisti vaļā,
lai tie uzmeklētu sev barību, tie skrej no koka uz koku un
noēd visus zarus, kuŗus vien tie var aizsniegt. Viņi ar
apbrīnojamu veiksmi prot ar lūpu palīdzību nolaust zarus,

pēc kam tie tos apēd, nemaz nerūpēdamies, kādā virzienā dzeloņi uz zara stāv. Ja tie pie reizes var tikt pie sulīgas barības, tad tas viņiem ir ļoti patīkami; durras un dohas laukos tie bieži saimnieko šausmīgā kārtā un noposta veselus laukumus; arī mazas pupas, zirņus un vīkus tie ēd ļoti labprāt, un dažādi graudi viņiem ir īsti gārduma kumosi. Tuksneša ceļojumos, kur ir vajadzīgs, lai nasta būtu samazināta cik vien iespējams, arabs paņem līdz tikai nedaudz durras vai miežu graudu un katru vakaru dod no tiem pārs saujas saviem kamieļiem, parasti tieši no klēpja. Pilsētās kamieļiem dod pupas; sādžās tie bieži nesāņem nekā vairāk, kā sakaltušu zāli vai durras salmus. Liekas tomēr, ka dažādu koku un krūmu lapas ir viņu mīļākā barība; vismaz var novērot, ka kamieļi tāpat kā žirafes arvien dodas vispirms uz koku pusi.

Saņemdams sulīgu barību, kamielis nedēļām ilgi var iztikt bez dzeršanas, ja vien tas nav smagi apkrauts, netiek sevišķi piepūlēts un var izmeklēties savus barības augus pēc patikas. Bahiudas nomadi dažreiz veselu mēnesi nemaz nerūpējas par saviem kamieļiem, bet vienkārši palaiž tos, lai tie paši pēc sava ieskata izvēlas sev ganības, un tad bieži gadas, ka dzīvnieki visu laiku var dzesēt savas slāpes vienīgi ar rasā slapjām lapām un augu sulu. Citādi ir sausuma laikmetā. Ir gan daudzkārt apgalvots, ka kamielis arī tad vēl varot iztikt bez ūdens 14 līdz 20 dienas; tomēr šādi nostāsti ir tikai pasakas, par kurām katram apstākļu pazinējam ir jāsmejas. Kad es 1847. gada decembrī un 1848. g. janvarī devos cauri Bahiudas tuksnesim, mūsu kamieļi 8 dienu ceļojumā dabūja tikai vienu vienīgu reizi ūdeni; bet šīni laikā tuksnesī bij vēl diezgan daudz zaļuma, un dzīvnieki izturēja ceļu lieliski. Bet kad es divus gadus vēlāk devos gandrīz pa to pašu ceļu jūnija mēnesī, kamieļi, kuriem bez slāpēm bij jācieš arī izsalkums, jau ceļojuma sestajā un septītajā dienā, kaut gan vēl ceturtajā dienā tos bijām dzirdījuši, bij tik noguruši, ka tie zem mums gandrīz bruka kopā un tikai ar vislielākām pūlēm varēja aizvilties līdz Nilas upei, — un arī tad tikai pēc tam, kad mēs dažiem bijām noņēmuši kravu un tad jājam uz tiem

tālāk. Afrikas sausā laikmeta svelmē kamilim, lai tas varētu izturēt ceļojumu, pie pietiekošas barības jāsaņem arī pienācīgs daudzums ūdeņa; bez tam vismaz pēc katrām četrām dienām tam jādabū pilnas 30 vai 40 stundas atpūtas. Tikai retos gadījumos arabi ļauj kamilēm ciest slāpes ilgāku laiku, parasti tikai tad, kad kāda no akām ceļā, uz kuņas ūdeni ceļnieki cerēja, pa to laiku ir izžuvusi. Agrākos laikos kameļa pieticību dzeršanas ziņā izskaidroja ar viņa kuņģa īpatnībām. Domāja, ka lielais šūnojums abās pirmajās kuņģa daļās uzskatams par ūdens tvertni, un dažos vecākos ceļojuma aprakstos, sevišķi mājās sēdētāju un grāmatu taisītāju bēdīgajos darbos ir lasams, ka ceļnieki tuksnesī augstākās nepieciešamības gadījumos vēl varot atrast savu kameļu kuņģos ūdens krājumus. Kaut gan es jau no mazātnes par šādiem nostāstiem šaubījos, tomēr ar nodomu izprašāju visus tuksnesī nosirmojušos kameļu vedējus; neviens no tiem nezināja nekā par šo nostāstu, neviens pats nebija pat ne reizes šīs apbrīnojamās melu ziņas dzirdējis. Un vēlāk pie kameļu kaušanas, kas iepriekšējā dienā bija dzirdīti, es pats pārlicinājos, ka ir pavisam neiespējami dzert ūdeni, kuņš dienām ilgi stāvējis sajaukts ar kuņģi uzkrātajām barības vielām un kuņģa sulu. Visam kamilim ir pretīga smaka, bet šāds kuņģa maisījums pat pusnoslāpušā cilvēkā radītu nepārspējamu riebumu. Tikko uzšķērsta kameļa kuņģa smaka ir taisni nepanesama.

Ir jautrs skats redzēt, kad noguruši, izbadojušies un izslāpuši kameļi nonāk akas vai upes tuvumā. Cik muļķīgi šie neglītie radījumi arī nebūtu, tādas vietas, kur tie agrāk jau ir dzirdīti, tie tik viegli neaizmirst. Viņi augstu paceļ savas galvas, ož gaisu, acis pa pusei piemieguši, atliec ausis atpakaļ un tad pēkšņi sāk skriet, tā ka stipri vien jāturas seglos, lai neizkristu no tiem ārā. Kad tie nu nonākuši pie akas, tad visi sadrūzmējas ap ūdeni, un viens cēns otru aizdzīt ar šausmīgu rēkšanu. Pie Bahiudas tuksneša izejas trīs no mūsu kamilēm piegāja pie apūdeņošanas grāvja, kuņā smeļamais rats ievadīja ūdeni, tā ka pa grāvi uz lauku plūda dzīva ūdens straumīte; kameļi

nostājās visi rindā pie grāvja un trīs minūtes ilgi izdzēra no grāvja burtiski visu ūdeni, kas plūda pa to. Viņu ķermeņi acīm redzami piebrieda, un jānot tālāk kuņģi ieņemtais ūdens šļankājās ar tādu pat troksni, kādu dzird, ja valsta ar ūdeni līdz pusei piepildītu mucu. Pa lietus laikmetu, kad ir daudz ūdens, Austrumsudanas arabi nelielos dzirdinamos dīķīšos atšķaida sāļu zemi vai tīru vāramo sāli, un dzen tad pie šiem dīķīšiem savus kamieļus. Sāls ārkārtīgi veicina diženo tuksneša kuģu ēstgribu, tā ka tie drīzā laikā uzbaņo sev jo lielus kuprūs.

Ja apskata mierīgi stāvošu kamieļi, tad gandrīz nevar iedomāties, ka šis dzīvnieks ātrumā var gandrīz sacensties ar zirgu. Un tomēr tas tā ir. Tuksnesī un stepē dzimušie kamieļi ir ļoti labi skrējēji un spēj noskriet bez apstājas tādus attālumus, kā neviens cits māju kustonis. Visi kamieļi iet aidinieka soļiem, kuņģi izskatas visai neveikli, vienlīga vai dzīvnieka soļo vai rikšo; bet pie mācītiem kamieļiem šis gājiena veids ir tiešām viegls un graciozs. Parastais kamieļa gājiena ir visai īpatnēja čāpošana, un pie tam kamieļis pie katra soļa tik uzkrītoši kustina galvu uz priekšu un atpakaļ, ka grūti iedomāties neglītāku parādību par šī kroplā dzīvnieka lēno gājienu. Bet ja labas rāsas skrējējam liek skriet īstos rikšos un ja tas bez apstājas turpina doties uz priekšu savā reiz sāktajā gājienā, tad smagais radījums izliekas viegls un skaists. Jau smagi apkrauti kamieļi parastos soļos noiet 5 stundās 3 ģeogrāfiskās jūdzes un iet tādā ātrumā cauru augu dienu no 5 rītā līdz 7 vakarā bez pārtraukuma; labi jājamie kamieļi var vienā dienā paveikt trīskārt garāku ceļu. Afrikā vieglos mācītos jājamos kamieļus apzīmē ar vārdu „hedžin“ jeb svētselotāju kamieļi un viņu jātniekus dēvē par „hedžan“, kaut gan isteni zem šī vārda saprot jātnieku ziņnesi. Šādi ziņnesi īsā laikā nojāj gandrīz neticami lielus atstatumus. Ļoti ieslavēti ir kamieļi, kuņģus audzina Esnē (Esneh) tuvumā Augšēģiptē, bet vēl slavenāki ir patiesi nepārspējamie bišarinu kamieļi Augšsudānā. Uz tāda hedžina jāja Mohameds Ali, kad tas bēga no Kairo uz Aleksandriju, un šo ceļu gabalu tas nojāja 12 stundās. Tā ka atstatums

starp abām pilsētām ir vismaz 25 jūdzes, tad no ta var taisīt slēdzienu par šo dzīvnieku ātrumu un izturību. Eģiptē un Nubijā tos kameļus, kuŗi karavanes ceļā noskrien vienā dienā 10 piestātnes jeb mahhadas, sauc par „desmitniekiem“ un vērtē tos ļoti augstu; viena mahhada parasti atrodas no otras pusotras, divu vai pat divu un pus jūdžu atstatumā. Šāds ašari kameļis skrēja no Esnē Augšēģiptē uz Genē un gandrīz to pašu ceļu atpakaļ, bet tad bij tā piepūlējies, ka 3 jūdzes no sava gala mērķa gāja bojā. Deviņās stundās viņš bij noskrējis 25 jūdzes un pie tam divas reizes cēlies pāri Nilai, tā tad vismaz vienu stundu laika pazaudējis. Tādu skriešanu neiztur neviens zirgs, cik labs tas arī nebūtu. Sākumā rikšojōša zirga ātrums pārsniedz kameļa ātrumu, ja tie ietur vienādus soļus; bet drīz vien zirgs sāk palikt atpakaļ, kamēr kameļis dodas uz priekšu tāpat kā no sākuma. Ja jājamam kameļim dod pusdienas laikā atpūtu, bet pārējā laikā jājamā agra rīta līdz vēlam vakaram, tad var ar viņu jāt rikšiem 16 stundas vienā dienā, tīri ērti nojājot 20 jūdžu lielu atstatumu. Labs kameļis, kuŗu kārtīgi baro un dzirda, iztur šādu piepūlēšanu trīs un pat četras dienas no vietas bez brīvas dienas ceļojuma vidū. Ar vienu pašu kameļi tā tad 4 dienu laikā var nojāt 80 ģeografiskās jūdzes.

Arabs no laba kameļa prasa trīs lietas: lai tam būtu mīksta mugura, lai tas neprasītu pātagas un lai tas pie nogulšanās un piecelšanās neblautu. Tikai tas, kam bijis daudz darīšanu ar kameļiem, zinās, ko tas nozīmē.

Parastais nastu kameļis ir šausmīgākais radījums starp visiem jājamiem dzīvniekiem. Soļu gājienā jātnieks uz viņa tiek mētāts pa dīvainu loka līniju, kuŗu varētu salīdzināt ar iekustinātas ķīniešu pagodas figuru — uz augšu un leju, uz vieniem un otriem sāniem. Tiklīdz kameļis sāk skriet rikšiem, apstākļi mainas. Svaidīšanās uz vienu un otru pusi nu izlīdzinas, un ja jātnieks veikli turas seglos, tad viņš arī sitienus uz augšu un leju, kuŗi arī tad vēl ir stipri, nemana vairāk kā jādams uz zirga.

Kalnu apgabalos kameļis ir pielietojams tikai visai aprobežotā mērā, jo kāpšana kalnos viņu ļoti apgrūtina.

Sevišķi no kalna uz leju tas var iet tikai ar vislielāko uzmanību, jo viņa ķermenis šādam kāpienam ir ļoti nepiemērots. Tomēr ganībās šād un tad redz kamieli zināmā mērā kāpelējam, kaut gan tik neveikli, cik vien iespējams. Vēl neveiklāk kamielis izturas ūdenī. Jau kad viņu dzen ūdenī, lai padzirdītu, tas uzvedas kā neprātīgs; bet vēl daudz sliktāk iet, ja tam jāiet pāri kādai lielai upei. Nīlupes ielejas apdzīvotāji bieži ir spiesti kamielus pārvest no viena upes krasta uz otru, un to viņi dara tā, ka pēc mūsu jēdziena tiešām mati ceļas stāvus. Kamielis nevar peldēt, bet tomēr tam ir peldus jāpārceļas pār straumi, jo tur celtnes nav ierīkotas līdzīgi mūsu celtnēm, bet ir tikai parastās laivas, kurās neveiklo dzīvnieku nevar ievest. Tādēļ, lai kamieli pārvestu pār ūdeni, dara šādi: kāds arabs apsien cilpu ap kamiela galvu un kaklu, tomēr tā, lai tā nežņaugtu un nu aiz cilpas velk dzīvnieku strauvē; citi divi vai trīs no pakaļas palīdz ar pātāgu. Dzīvnieks vēlētos pēc sirds patikas rēkt, bet cilpa to neļauj; viņš gribētu aizbēgt, bet virve to tur, un ja tas labprātīgi neseko, tad apauši ļoti cieši sažņaudz purnu; un tā gribot negribot tam jāiet ūdenī. Tiklīdz ka tas pazaudē zem kājām zemi, tas plaši atver nejaukās nāsis, acis tam iziet no acu dobumiem un tas krampjaini kustina ausis uz leju un augšu. Arabs, kas sēž pakaļējā laivā, saķer kamieli aiz astes, kāds cits ar cilpas palīdzību paceļ dzīvnieka galvu virs ūdens, tā ka kamielis var elpot: un tā spārdīdamies un stampādams kājām izbiedētais dzīvnieks virzas uz priekšu. Kad tas ir nonācis jau otrā krastā, viņš parasti bēg prom, un tikai kad ir pilnīgi pārliecinājies, ka kājas atkal atrodas uz cietzemes, tas palēnām atkal atgūst savu mieru.

Kamiela balss nav aprakstama. Krākšana un stenēšana, ņurdēšana, rūkšana un rēkšana mainas viena ar otru ļoti divvainā kārtā. No maņām vislabāk attīstīta ir dzirde; redze stāv pirmajai iepakaj un osme ir noteikti vāja. Jušana turpretim, kā liekas, ir smalka; garšas sajūtu viņš vismaz dažreiz izrāda. Vispār kamielis ir jāuzskata par ļoti trulu radījumu. Ne daudz labāks ir arī spriedums par viņa garīgām īpašībām. Lai kamieli prastu cienīt, vajaga to ap-

skatīt dažādos apstākļos, kuros viņa garīgās īpašības var parādīties, vajaga izvēlēties kaut ko tādu, ko tas visgrūtāk panes, ar citiem vārdiem, redzēt to darbā. Garā pārcelsimies uz kāda tuksneša ceļa karavanes pieturas punktu.

Saiņu nešanai nolemtie kamieļi jau no vakardienas ir še un ar nevainīgu gīmja izteiksmi ēd kādas salmu būdiņas sienas; šīs būdas īpašnieks nav klāt un ir aizmirsis aizsargāt savu māju ar ērkšķiem. Kamieļu dzinēji ir nodarbināti ar saiņu pārsiešanu un svēršanu un pie tam tie strīdas ar tādu niknumu, ka jātic, ka nākošā acumirkļi jau iesāksies savstarpēja slepkavošana. Daži kamieļi, nākošos notikumus gaidīdami, ļaužu kliegšanu pabalsta ar savu īpatnējo rēkšanu; pārējie vēl nerēc līdz, un tas nozīmē tikai tik daudz, kā: „Mūsu laiks vēl nav atnācis, bet viņš nāks!“ Ja, tas nāks! Saule rāda pēcpusdienas lūgšanas laiku, pēc arābu jēdziena, visa sākuma laiku. Brūni cilvēki skrej no visām pusēm, lai savu māju ēdājus un citādu nelaimi nesošos kamieļus saķertu; drīz arī vīrus redz kopā ar kamieļiem atgriezamiem. Katru kamieli ievēd starp tikko sagatavotiem kņavas saiņiem un ar neatdarināmām rīkles skaņām vai arī ar dažiem lūgumu pabalstošiem pātagu si-tieniem uzmodina nogulties.

Ar ārkārtēju pretestību nojautu pilnais dzīvnieks paklausa, viņa gara acu priekšā gaišās krāsas stādas vesela rinda grūtu dienu. Vispirms viņš rēc, savas plaušas nežēlodams, tādā balsī, kuŗa iet caur kauliem, un saprotami un noteikti pretojas savu kaklu liekt zem jūga. Pat mīkstākais tiesnesis velti pūlētos atrast kamieļa nikni zibsnījošās acīs kaut ēnu no maiguma. Dzīvnieks padodas neizbēgamam, bet ne ar padevību un atsacīšanos, ne ar cietējam labi pietāvošo dvēseles mieru un gara augstumu, bet ar visām augstā mērā iztraucētas omulības zīmēm, ar acu bolīšanu, zobu klabināšanu, grūšanu, speršanu, košanu, ar vārdu sakot, ar neapprakstamu niknumu. Visas iedomājāmās, vai labāk sakot neiedomājamās disonanses viņš nospēlē kā fugas uz ērģelēm, bet pilnīgi bez takta un negriez-dams uz intonaciju ne mazāko vērību. Beidzot, liekas,

plaušas jau ir nogurušas. Bet ne: viņš uzņem tikai citu balsi un sāk vilkt drusku žēlākas meldijas.

Bet kamiēldzinēju sirdis ir cietas kā akmens, mocītājs ir kurls pret dziļi un sirsnīgi jūtošā dzīvnieka dvēseles maigo stīgu žēlīgo izteiksmi. Nekad tas neievēro ne vienu dzīvnieka kustību, ar kuŗu tas izsaka savu nepatīkšanu. Viens no dzinējiem nostājas uz kopā saliktām kājām un ar stingru roku saķer kamieli pie deguna, lai šinī jūtīgā vietā izdarītu, pēc vajadzības, lielāku vai mazāku spiedienu. Dzinēji apgalvo, ka locekļi esot jāsargā no šī dzīvnieka kodieniem; saniknots kamielis esot briesmīgākais no visiem briesmoņiem; tomēr mana taisnības mīlestība prasa, lai es nostājos uz kamiēļa viedokļa.

Kāds kauns! Dižais dzīvnieks var tikko kustēties, bet to apkrauj ar smagāko krāvu, kuŗu, izņemot ziloni, neviena mirstīga būtne nevarētu panest, un kamielim šī viņa necienīgā nasta jānes dienām ilgi. Par šādu pazemošanu kamielis izplūst skaņās, kuŗas lūdz pēc apžēlošanas, bet necilvēks kamielim aizspiež abas nāsīs un tā tam atņem šādai sūdzēšanai nepieciešamo elpu! Pats eņģelis pie šādas apiešanās paliktu par velnu; bet neviens kamielis nekad taču nav domājis, ka tas varētu pacelties līdz eņģeļa īpašībām. Kuŗš par to drīkst brīnēties, ka kamielis savu neapraktamo izmisumu ziņo ar ilgstošu galvas kratīšanu; kas drīkst dusmoties uz viņu, kad tas kožot, kājām sperot vai lēcot mēģina nastu nosviest, mēģina izbēgt un tad sāk rēkt no jauna, tā ka pat bungu plēvīte jāsargā no plīšanas. Un tomēr arabi vēl lamājas un lādas par šādu taisnu dusmu izplūdumu! Tie, kuŗi citādi apietas cilvēcīgi ar visiem dzīvniekiem, to tagad lād, spārda kājām un sit ar pātagu. Pret kamiēļa pārliecinošo lūgšanos, sirdi satricinošo žēlošanos un neizsakāmo niknumu arabi stāda pretīm aukstu necieņu un ļoti jūtamu nicināšanu. Kamēr viens arabs saķer kamieli aiz deguna, otrs uzliek jau sagatavotos seglus uz muguras; tas nav vēl ne pusi savu žēlabu izsūdzējis, bet jau smagā krāva guļ seglos. Tagad priekšējais palaiž degunu vaļā, bet pakaļējais atkal saķer pātagu, kuŗa zemē nogulušos dzīvnieku usceļ. Vēl reiz kamielis mēģina savas

dusmas apvienot vienā vienīgā kliedziņā, vēl reiz pie uzcelšanās tas nikni šnākdams ierēcas, tad cieš klusu visu pārējo dienu, droši vien sajusdams savu lielumu un varenību. Viņš tura par necienīgu, savas dvēseles dziļās sāpes par viņam nodarīto netaisnību vēl cilvēkam ziņot ar ārējām zīmēm, un iet uz priekšu līdz vakaram, klusā padevībā un sāpju nopūtas neizgrūzdams. Bet nogulstoties, kad krāvu noņem nost, tad viņa krūts, liekas, vēl reiz brīvi uzelpo; tad viņš vēl reiz palaiž vaļā savu niknumu.

Es domāju, ka iepriekšējās rindās esmu kamiēja viedokli vērā ņēmis un līdz ar to pierādījis savu taisnības mīlestību. No cilvēka viedokļa, protams, viss tas izskatas pavisam citādi. Nevar noliegt, ka kamielim ir tiešām apbrīnojamas spējas cilvēku kaitināt bez apstājas un pavisam neticamā kārtā. Salīdzinot ar kamieli, vērsis ir cienījams radījums, mūlis, kurš apvieno sevī visu bastardu netikumus, vēl jāuzskata par tikumīgu un godīgu, aita par gudru un ēzeli par ikkatras mīlestības vērtu dzīvnieku. Muļķība un dusmas iet parasti roku rokā; bet kad tām vēl pievienojas mazdūšība, stūrgalvība, pastāvīga neapmierinātība, pretimtūrēšanās ikkatrii saprātīgai darbībai, sava kopēja un labdaļa nicināšana vai vienaldzība pret to un vēl tūkstots citu netikumu, kuņas visas piemīt vienai būtnei un kuņas ta prot izrādīt ar meistarisku pilnību, — tad cilvēks, kam ar šādiem lopiem darīšana, pēdīgi var tiešām palikt traks. To tikai tad īsti saproti, kad pats esi no kamiēja sviests zemē, mīdīts kājām, kosts, stepē atstāts un izsmiets, kad dzīvnieks tevi dienām un nedēļām ilgi katru mīļu stundiņu ar apbrīnojamu cītību un izturību ir kaitinājis, kad visus labošanas un audzināšanas līdzekļus esi izsmēlis. Ka kamielis izplata tādu smaku, kuņas priekšā āža smaka izliekas par īstu parfimu, ka viņš ausis moca ar savu rēkšanu tāpat kā degunu ar savu smaku vai aci ar savas neizteicami muļķīgās, gaŗā strausa kakla galā novietotās galvas neizbēgamo izskatu, —tas te nemaz nekrīt svarā; bet ka viņš apzinīgi katru brīdi rīkojas pretīm sava saimnieka gribai— tas ir tas, kas viņu manās acīs nostāda tik zemu. Pa visiem maniēm Afrikas ceļojumiem starp

tūkstošiem kameļu, kuŗus esmu novērojis, esmu redzējis tikai vienu, kuŗš izrādīja zināmu pieķeršanos savam saimniekam.

Vienīgā īpašība, kuŗā kameļis ir liels, ir gan laikam viņa ēdelība; tanī pazūd visas viņa garīgās intereses. Viņa saprāts ir apbrīnojami mazs. Neiekairināts tas neizrāda ne mīlestību ne naidu, bet vienīgi vienaldzību pret visu, izņemot barību un savu bērnu. Viņš uzbudinas tūlī, tiklīdz tam jāpiepūlas; ja dusmas tam nepalīdz, tad tas nododas darbam ar tādu pat vienaldzību, kā visam citam. Savās dusmās kameļis top ļauns un bīstams. Patiesi nicinama ir viņa mazdūšība, kuŗai nav mēra. Lauvas rūciens vienā acumirkļī izjauc karavani; katrs kameļis tūlī nomet savu nastu un metas bēgt. Hijenas kaukšana rada kameļos ārkārtēju nemieru; pērtiķis, suns vai ķirzaka ir priekš kameļa šausmas iedvesoši radījumi. Es nezinu neviena dzīvnieka, ar kuŗu tas dzīvotu draudzībā. Ēzelis satiek ar kameļi diezgan labi; zirgs viņā redz pretīgāko no visiem dzīvniekiem. Kameļis no savas puses uzskata visus pārējos radījumus ar to pašu nepatiku, ar kādu tas lūkojas uz cilvēku.

Diženumā kameļis paliek pakaļ visiem pārējiem mājlopiem; viņam tiešām nav nevienas izcilus gara īpašības; viņš pieprot tikai mākslu padarīt cilvēku traku. Un tāpēc arī apzīmējumam „kameļis“, kuŗu lieto studenti, ir dziļa nozīme; jo ja ar šo tituli grib apzīmēt cilvēku, kuŗam piemīt pašas uzkrītošākās vērša, ēzeļa, aitas un mūļa garīgās īpašības, tad nevar atrast neviena labāka salīdzinājuma.

Kameļis kļūst bīstams riesta laikā. Ziemeļos šis laiks iekrīt no janvara līdz marta mēnesim un ilgst astoņas līdz desmit nedēļas. Šīnī laikā kameļa ērzelis ir nepanesams radījums. Viņš trokšņo, rēc, kož, grūž un spēŗ saviem biedriem un savam saimniekam, ir nemierīgs un bieži tiek nikns, ka tam vajaga uzlikt uzpuņni, lai izsargātos no nelaiemes gadījumiem. Vienu no maniem kameļu dzinējiem kameļis riesta laikā sakropļoja; kamēr dzinējs bijis nodarbināts ar kŗavas uzsiešanu, kameļis to bij saķēris aiz labās rokas un rokas stilba locītavu saberzis ar vienu vienīgu

kodienu. Dzinējs palika kropls uz visu mūžu. Ir zināmi piemēri, kur kamieli cilvēkus ar košanu ir pat nonāvējuši.

Dzīvnieka nemiers pieaug visu riesta laiku. Kamielis pazaudē ēstgribu, griež zobus un tiklīdz pamana citus kamielus, tūlī iz kakla izgrūž lielu riebiņu ādas pūslī — rēkšanas maisu, pie tam ļoti pretīgi gārgdams, rūkdams, rēkdams un stenēdams. Rēkšanas maiss ir tikai pieaugušam kamilim īpatnējs organs un to uzskata par otro priekšējo augšleju ataugumu. Jauniem ērzeļiem pūslis nav tik tālu attīstīts, lai tas varētu no mutes izkārties; pie veciem kamilēm tas sasniedz 30—35 cm garumu un var pat sasniegt, kad tas ir uzpūsts, cilvēka galvas lielumu. Bieži var novērot pūšļus abās purna pusēs; parasti tomēr ir redzams tikai viens un vienā purna pusē. Pie pūšļa izspiešanas dzīvnieks pamet galvu uz priekšu un iepūš gaisu šinī īpatnējā maisā, uz kuŗa atrodas sazarājušies asins trauki, kuŗi tad ir skaidri saskatāmi. Pie ieelpošanas pūslis atkal iztukšojas un nu vairāk izskatas pēc apaļa ādas maisa, kuŗš tūlī ievelkas atpakaļ mutē, bet drīz vien parādas atkal no jauna. Ar vienu tēviņu pietiek 6—8 mātītēm. Pēc 11 līdz 13 mēnešu grūsnības kamiļķēve dzemdē vienu vienīgu bērnu. Tas jau no savas dzīves pirmām dienām ir mazs kroplītis, bet arī viņā, tāpat kā visos jaunos dzīvniekos, ir drusku draiskulības un jautrības. Viņš piedzimst ar atvērtām acīm un ir apklāts diezgan mīkstām, gaŗām, biezām un vilnainām spalvām. Kuprs ir ļoti mazs un ādas sacietējumi ir tikko apzīmējušies. Lielumā viņš stipri pārsniedz jaunpiedzimušu kumeļu; viņš ir gandrīz metru augsts, bet pēc vienas nedēļas jau ievērojami augstāks. Ar tāļāku augšanu spalva ļoti pieņemas gaŗumā un biezumā, tā ka jaunam kamilim ir uzkrītoša līdzība ar pako, viņa Amerikas radinieku. Tikko kumeļš ir nožuvis, tas jau seko savai mātei, kuŗa to ar mīlestību pieņem. Kad divas ķēves ar saviem kumeļiem sanāk kopā, tad jaunie radījumi spēlējas ļoti patīkamā kārtā, un vecās ar murmināšanu izsaka savu piekrišanu. Kamielu ķēve zīda savu bērnu vairāk kā gadu un šinī laikā tā uzrāda daudz lielāku drošsirdību nekā parasti un pie vajadzības savu atvasi pēc saviem spēkiem aiz-

stāv. Tikai istā māte rūpējas par savu bērnu, bet par svešu kumeļu kamielis nekad nerupējas.

Ar otrā gada sākumu arabi atradina kameļu kumeļu no mātes. Šur un tur to sasniedz tādā kārtā, ka jaunajam kamielim caur nāšu starpsienu izdur abos galos noasinātu nūjiņu. Nūjiņa kutina un ievaino kameļķēves tesmeni un tā tādēļ spēr pat savam bērnam. Nedaudzas dienas pēc tam, kad ķēve ir dzemdējusi, to var atkal lietot pie darba; jaunais kamielis tai skrej pakaļ. Jau atšķirtos jaunos kameļus ceļojumos tomēr ņem līdzī, lai tie jau pie laika mācītos panest tāļus ceļus. Skatoties pēc viņa lielāka vai mazāka skaistuma, tos jau trešā gadā māca vai nu jāšanai vai nastu nešanai. Tur, kur kameļu ir daudz, tiem liek nest krāvu tikai piektā dzīvības gada sākumā, kāmēr kameļiem nabadzīgos apgabalos to jau pēc trešā gada spiež darbā. Jājamos dzīvniekus māca zēni. Jauniem kameļiem uzliek vieglus seglus un ar cilpu sažņaudz purnu. Jaunais jātnieks iesēstas seglos un dzen kamieli rikšos; tiklīdz ka tas sāk aulekšot, to savalda, nogulda un peļ; tiklīdz ka tas grib iet soļos, to pamudina ar saucieniem un pātagas vicināšanu, līdz tas pierod skriet rikšos, kad jātnieks ir viņam mugurā. Ar ceturtdā gada beigām to lieto lielākos ceļojumos.

Ceļojumos pa tuksnešiem nastu kamieli apkrauj augstākais ar 150 kilogramiem nastas. Eģiptes kamieli turpretīm senāk dažreiz apkāva ar tik ārkārtīgi lielu krāvu, ka valdība atrada par vajadzīgu izdot likumu, ka augstākā krāva drīkst būt 7 arābu centneri jeb 250 klgr. Pa manu uzturēšanās laiku Eģiptē mans draugs *Latifs* - pašā izskaidroja šī likuma nopietnību kādam fellaham jeb Eģiptes zemniekam ļoti pamācošā kārtā. Kādu dienu *Latifs* sēž tiesā. Te caur platajiem augstajiem tiesas zāles vārtiem ieiet milzīgs ar ārkārtīgi smagu krāvu apkrauts kamielis. „Ko dzīvnieks grib?“ prasa pašā. „Redzat, tas ir apkrauts ar neatļautu smagumu. Nosverat viņa nastu!“ To dara un atrod, ka kamielis ir nesis 1000 arābu mārciņu. Pēc īsa laika parādas dzīvnieka īpašnieks un sev par lielu izbrīnēšanos redz, ar kādu darbu ir nodarbināti amata vīri.

„Vai tu nezini,“ klieudz pašā uz to, „ka tu drīksti uzkrāut savam kamielim tikai 700, bet ne 1000 mārciņu? Protams, pat puse no šī skaita, ja to tev sitienos uzrēķinātu, tevi spiestu; cik daudz vairāk gan divkārsšais smagums nespiež tavu dzīvnieku! Bet pie pravieša bārdas un Allaha, Visuvaldinieka, kas cilvēkus un dzīvniekus ir radījis par brāļiem, es gribu pierādīt, ko nozīmē dzīvnieku mocīt. Saķerat to un uzskaitat tam 500 sitienu!“ Pavēlei paklausa. Fellahs saņēma tam nolemto sodu. „Tagad ej,“ saka tiesnesis, „un ja tavš kamielis tevi vēl reiz sūdzēs, tad gaidi ko sliktāku!“ „Tas Kungs lai tevi pasargā, Augstība, un svētī tavu taisnību,“ atbildēja fellahs aiziedams.

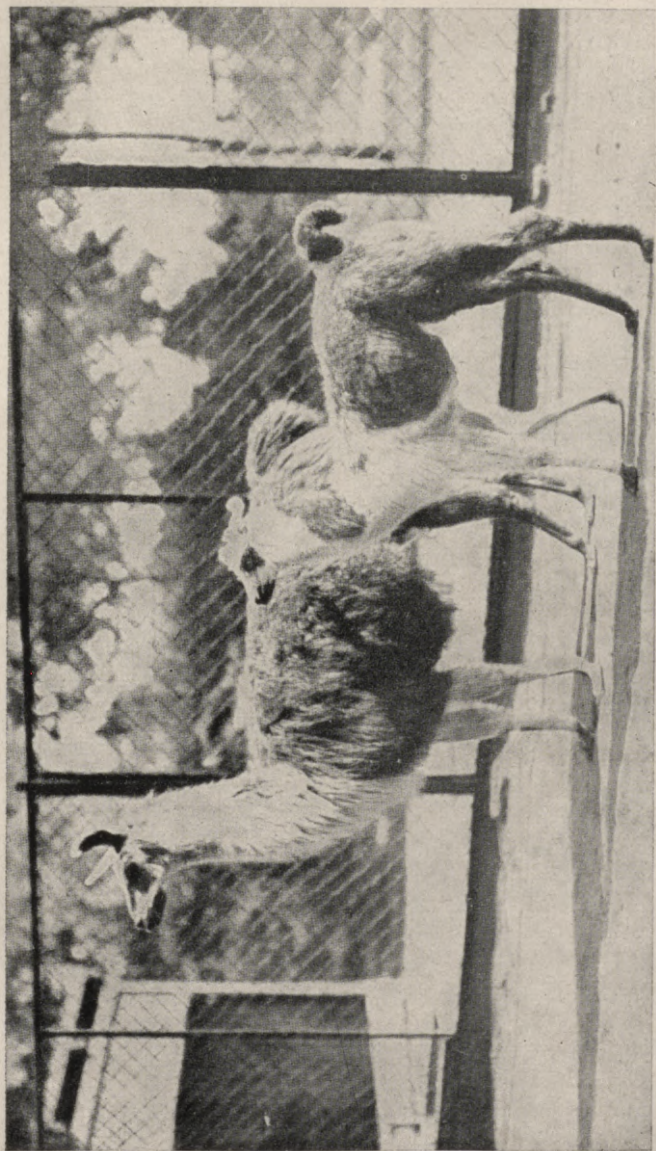
Kamielis ir padots daudzām slimībām; bet tikai zemākos platumos šīm slimībām ir sērgu raksturs; Sudanā, kā jau es minēju, kāda muša nodarot šausmīgus postījumus; liekas tomēr, ka klimats ir tas, kas dzīvniekus te nogalina. Daudz vairāk kamielu nomirst pienākumus izpildot, nekā aiziet bojā no slimībām, un tikai nedaudzus no tiem nokauj. Dzīvnieka nāvē vienmēr ir daļa dzejiskuma, kur nāve arī neiestātos, vai nu tuksneša bālajā smilšu gultā vai zem miesnieka asmeņa. Tuksnešos samums ir ļaunākais kamiela ienaidnieks. Dzīvnieki saož šo ģifti izelpojošo vēju jau stundām ilgi pirms viņa izcelšanās. Viņi saprot šausmīgā karstuma nozīmi, kuŗš rodas smilšu viesulim pa priekšu: viņi top tramīgi, bikli, mežonīgi un stūrgalvīgi un, neskatoties uz redzamo nogurumu, skrej uz priekšu cik ātri spējami. Tiklīdz viesulis tiešām iestājas, ne ar kādu uzmušināšanu tie nav piedabujami iet tālāk, bet nogulstas, muguru pagriezuši pret vēju, galvu garī izstiepj uz priekšu un noliek pie zemes. Bez šaubām viņi cieš samērā tikpat daudz kā cilvēks, jo pēc katra samuma tiem visi locekļi ir kā sasisti, un tie sajūt nogurumu, kuŗu citādi parasti izsauc tikai ilgstoša slimība. Pēc tam, kad liesmainais vējš jau ir garām, dzīvniekam atkal uzlikta krava un tie no jauna sāk iet savu grūto ceļu, diezgan skaidri ir redzams, ka tagad tiem katrs solis ir mocība. Viņu slāpes droši vien ir neparasti pavairojušās un vairāk un vairāk ņem virsroku nogurums. Un diezgan bieži notiek, ka viens no

kamieliem piepēži nokrīt un ne ar kādu uzmodināšanu, pat ar pātagas palīdzību, nav piedabūjams atkal uzcelties. Ar skumju sirdi arabs noņem kravu un varbūt ar asarām acīs nožēlojamo radījumu atstāj savam liktenim; arī arābu biedē neapmierināmā izsalkuma spoks. Nākošā rītā kamilis ir jau miris; jau pirms pusdienas laika augstu gaisā pār viņu savelkas ērgļu gredzens, un putni viens pēc otra nolaižas lejā; ap liķi sākas šausmīga asinskāra kauja, un jau vakarā izsalcis apkārtklejojošs šakalis, vai rījīgā hijena tikko vairs atrod ko nomierināt izsalkumu. Tiešām aizgrābjoši ir arī redzēt, kad miesnieks kamilim pavēl nogulties uz ceļiem, lai pastrādātu savu nāves darbu. Neko nenojausdams, dzīvnieks paklausa sava saimnieka saucienam, nogulstas uz ceļiem un piepēži saņem kaklā asā naža nāvīgo dūrienu. Tāpat kā pie samuma iestāšanās tuksnesī, viņš noliek savu galvu uz zemes, vēl pārs reižu noraustas un ir jau beigts. Tad to apgriez uz muguras, vēderu gaŗeniski uzšķērž, izņem iekšas, nodīrā ādu. Gaļa ir cieta un sīksta, kadēļ arī kilograms gaļas Sudanā maksā tikai 10 pfeniņu vācu naudā. No ādas izgatavo dažādus ādas izstrādājumus, lai gan kamilē āda nav sevišķi izturīga.

Kamiēļa piens ir tik biezs un taukains, ka baudīšanai tas ir pretīgs un tadēļ to maz izmanto. Turpretīm kamilēļa mēslus ļoti dažādi izmanto. Tuksneša ceļojumos, kur trūkst malkas, no rīta salasa cieta, stingro un sauso mēslu mazās ovalās valrieksta lieluma bumbiņas, kuŗas jau nākošā vakarā der kā kurināmais un arī ar malku nabadzīgajā Eģiptē kamilēļa mēslus, tāpat kā ragu lopu, zirgu un ēzeļu mēslus, rūpīgi salasa, samīca mīklā, saformē ovālos gabaliņos, saulē izžāvē un tad uzglabā kā kurināmo.

*

Gandrīz tāda pat loma, kādu dromedars spēlē jau minētos apgabalos, ir jāpiešķir divkuprainam jeb Azijas kamilim (*Camelus bactrianus*) austrumu un Vidusāzijā. Šis kamilis atšķiras no dromedara ar diviem

Lama (Auchenia lama).

Ziemeļbriedis (*Rangifer tarandus*).

muguras kupriem, no kuņiem viens paceļas uz skausta, otrs iepriekš krustu apgabala. Viņš ir smags un lempīgs, ķermeņa masa tam lielāka un spalvojums daudz bagātāks nekā dromedaram, arī krāsa vienmēr tumšāka, parasti tumši brūna, vasarā iesarkana.

Āzijas kamieli audzina visos Vidusāzijas stepju apgabalos un sevišķi izmanto tirdzniecības vajadzībām starp Ķīnu un Dienvidsibīriju vai Turkestanu. Te pamazām dromedars stājas viņa vietā, un tur, kur stepe pieņem tuksneša izskatu, izspiež to pilnīgi. Kirgizi augsti ciena šo kamieli, tomēr viņa audzināšanai piegriež daudz mazāk vēribas nekā visu pārējo mājaslopu audzināšanai, un arī izlieto kamieli nesalīdzināmi mazāk nekā zirgu; turpretīm Austrumāzijas mongoļiem viņš ir tikpat svarīgs, kā arābiem dromedars. Nav pazīstamas daudzas rāsas, bet tās ievērojami atšķiras savā starpā un viņu īpatnības stingri uzglabājas. Labāko Mongolijas kamieliņu rāsu audzē Halchas provincē.

Lai gan var teikt, ka Āzijas kamielis savā būtībā un savās īpašībās ir līdzīgs dromedaram, tomēr nevar neatzīmēt, ka Āzijas kamielis ir pieticīgāks un labsirdīgāks nekā dromedars. Viņš ir viegli saķerams, labprāt klausā sava saimnieka pavēlēm, bez sevišķas pretošanās un tikai klusu murminādams, be ne ausis plēšot rēkdams, viņš nogulstas, un pats apstājas, ja krāva uz muguras ir noslidējusi uz vienu pusi. Atskaitot viņa pieticību, stiprumu, izturību un cītību, ir maz kas sakāms viņam par labu. Viņa garīgās spējas stāv uz tikpat zemas pakāpes kā dromedaram; viņš ir tikpat mulķīgs, vienaldzīgs un mazdūšīgs kā dromedars. Dažreiz, pēc *P r ņ e v a l s k a*, pat viņa kāju priekšā izlēcis zaķis iedzen to nāves bailēs. Šausmās viņš metas uz sāniem un kā bez prāta skrej prom, un visi pārējie seko, nemaz nezinādami, kādēļ. Kāds liels melns akmens uz ceļa, kaulu kaudze, nokrituši segli kamieli izbiedē tādā mērā, ka tas pazaudē visu sajēgu un veselā karavanē ienes sajukumu. Kad viņam uzbrūk vilks, tas nedomā par pretošanos. Šādu ienaidnieku viņš varētu nogalināt ar vienu vienīgu spērienu; bet tas tikai splauj uz savu

ienaidnieku un tad ļļauj pilnā rīklē. Pat kļauklis dara pāri šim trulajam radījumam, uzlaižas tam uz muguras un ar knābi uzplēš no seglu spiediena cēlušās un pa pusei jau sadzijušās rētas vai arī saplosa kupri, pie kam dzīvnieks neprot neko citu darīt, kā tikai splaut un brēkt. Izņēmums no parastā likuma ir tēviņi riesta laikā, kuļi var tapt tik nikni, ka tos, lai no tiem pasargātos, vajaga pat vaļās ieslēgt. Tiklīdz kā riesta laiks ir pāri, ērzelis atkal paliek mierīgs vai vienaldzīgs un truls kā iepriekš.

Bagātās ganībās arī divkuprainais kamielis neiztur ilgi, bet gan prasa stepju augus, kuļi citiem dzīvniekiem gandrīz neder, piemēram, vērmeles, sīpolus, visādu krūmāju atvases un citus augus, bet sevišķi sālsaugus, ja tas grib spēkus iekrāt vai arī jau iekrātos piepaturēt. Sāls ir viņam nepieciešama vajadzība; viņš dzer stepju apgabalu sāli saturošo ūdeni ar labpatiku un pat ūdens malā sažu-
vušo sāli ēd kāri un lielā daudzumā. Ja tam trūkst sāls, tad tas ātri noliesē pat uz labākām viņa prasībām atbilstošām ganībām. No izsalkuma mocīts, tas ēd visu, ko var dabūt, pēc Pr ž e v a ļ s k a, pat ādas siksnas, voiloka segas, kaulus, dzīvnieku ādiņas, gaļu, zivis un citus līdzīgus priekšmetus.

Riesta laiks turpinas no februāra līdz martam. 13 mēnešus vēlāk ķēve ar sava saimnieka piepalīdzību dzemdē vienu kamielēnu. Tas ir tik bezpalīdzīgs, ka savas dzīves pirmās dienās cilvēkam tas jāliek pie mātes tesmeņa, bet drīz vien tas seko mātei visos ceļos un tā to ļoti mīl. Dažas nedēļas pēc dzimšanas tas sāk ēst, un tad to uz laikiem atšķir no mātes, jo pēdējo var tikpat labi slaukt, kā kaut kuļi citu stepju ganāmpulku dzīvnieku. Otrā gadā kumeļam izduļ degunā caurumu un šim caurumam izveļ cauri iemauktu dzelzi; tagad sākas kumeļa mācīšana. Trīs gadu vecumā to lieto īsiem jājieniem, četru — vieglu kļavu nešanai; piektā gadā to jau uzskata par pieaugušu un darba spējīgu. Pie labas kopšanas tas kalpo līdz 25 gadi.

Lai pamazinātu seglu spiedienu, uz abiem kupriem uzliek vairākas voiloka segas un tikai uz tām pa lielākai daļai mīkstī izsistos seglus, uz kuļiem tad uz sien kļavu. Spē-

cīgs divkupraīnais kamielis ar 220 kg. krāvu un ļoti stiprs pat ar 270 kg. krāvu noiet dienā vairāk kā 30—40 kilometru; ar puskravas tas rikšos noskřej divreiz garāku ceļu; kamielis var iztikt bez ūdens vasarā divas vai trīs dienas, ziemā 5—8 dienas; pusi no šī laika tas bez grūtībām var iztikt arī bez barības, un garākos ceļojumos tam reizi pa 6—8 dienām jādod 24 stundu gaŗa atpūta. Vasarā Mongolijā tam krāva jānes tikai izņēmuma gadījumos; kirgizu apdzīvotās stepēs tam augstākais jāaiznes jurta no vienas uzturēšanās vietas uz otru; bet ziemā, kā pirmā tā otrā vietā viņu kalpina pie smagiem darbiem. Uz ceļa no Peķinas uz Kjachtu tikai pēc ceļojuma beigšanās, kurš turpinas veselu mēnesi, dod kamielim 10—14 dienu atpūtu un ar šādiem pārtraukumiem tam jāstrādā visu ziemu, tas ir 6—7 mēneši; stepju austrumdaļā to nekad nespiež tik daudz strādāt. Ar spalvas mešanas sākšanos to sargā cik iespējams kā še tā tur; kad lielākā daļa spalvu ir izkritušas vai izsukātas, tad to aplāj voiloka segām, pat guldina to uz voiloka segām, lai tas nesaaukstētos. Pa šo laiku, Austrummongolijā pat visu vasaru, tam dod pēc iespējas lielāku brīvību, ļauj tam gandrīz pēc patikas stepē ganīties un tikai ķēves, kuŗas dienā piecas reizes slauc, vakaros sadzen kopā jurtu tuvumā. Šī brīvā, nesaistītā dzīve kamielim sevišķi patīk. Paša izvēlētajās ganībās viņš ātri atjauno nolietotos spēkus un, kad jaunizaugusē spalva sedz viņa pavasarī gandrīz kailo ādu, tas ar lielu lepnumu staigā pa stepi.

Lai pienācīgi uzaudzētu un uzturētu kamieli, vajadzīgi ļabi piedzīvojumi, dzīvnieka dabas pareiza izprašana un neizsīkstoša pacietība. Kirgizi un mongoļi to uzskata par vārigāko no saviem māju dzīvniekiem un atrodas pastāvīgās rūpēs par viņa labklājību. Cik maz kamielis baidas no ziemaz ledainiem sniegputeņiem un cik spēcīgi tas šīnī gada laikā turas pretīm visām gaŗo ceļojumu grūtībām, tikpat viegli tas padodas nelabvēļīgiem vasaras iespaidiem. Dienas karstums tāpat kā nakts vēsums tad viņam var būt postoši. Ziemā pat garākos ceļojumos tam nekad nenoņem seglus, bet tiklīdz kā atpūtas vieta ir sasniegta, un

krava noņemta, palaiž to ganīties ar visiem segliem un siksnām; turpretīm vasarā pat pēc vieglāka darba to vajaga atseglot, lai tam nenoberztu muguru; tomēr atseglošanu nevar izdarīt, iekams kamielis nav pilnīgi atdzisis, jo viņš citādi katrā ziņā saaukstētos un var pat nobeigties. Pārlicīgi smagu kravu tas arī neiztur. Aiz mīlestības uz sabiedrību tas karavanēs turpina iet, cik ilgi vien iztur tā spēki; ja tas reiz tomēr aiz paguruma pakrīt, tad nekāda vara to atkal neuzcels. Tādos gadījumos to mēdz uzticēt tuvākam jurtas īpašniekam, lai tas kamieli vēlāk, kad dzīvnieks ilgākā atpūtā būs spēkus atguvis, atkal aizvestu prom.

Neskatoties uz visiem trūkumiem, arī divkupraīnais kamielis jāuzskata par derīgāko radījumu, kuŗu cilvēks padarījis par savu kalpu. Šis kamielis uzrāda lielas darba spējas dažādos virzienos, un neviens cits māju dzīvnieks to nevar aizvietot. Izmanto viņa spalvas un pienu, ādu un gaļu, to jūdz ratos un izlieto kā nastu nesēju. Uz viņa muguras uzkrāuj smagumu, ko vajadzētu izdalīt uz četriem zirgiem; ar viņu ceļo pa bezūdens tuksnešiem līdzīgām stepēm, kuŗās zirgi atsacītos kalpot; uz viņa kāpj kalnos līdz 2000 metru augstumā, kur vēl var izturēt tikai vērsis jaks. Zirgs ir stepju apdzīvotāju draugs, divkupraīnais kamielis — viņu kalps.

*

Arī kamieli mums pierāda, ka Amerikas dzīvnieki, kuŗi ir Vecās pasaules sugu vai ģinšu priekšstāvji, salīdzinot ar šiem ir tikai punduri. *Lama* (*Auchenia*) ir kamieli, bet viņi stāv Vecās pasaules sugām lielumā tikpat daudz iepakaļ, cik puma lauvām vai cik lielākais Amerikas biežādis Vecās pasaules milžiem. Protams, te jāņem vērā, ka Amerikas kamieli ir kalnu apdzīvotāji un jau tādēļ vien nevar tādu lielumu sasniegt, kā viņu Vecās pasaules radnieki, kuŗi pieder līdzenumam. Tomēr lamas atšķiras no īstajiem kamieliem ne tikai ar mazāku lielumu, bet arī ar samērā lielu, stīpri atpakaļ atspiestu galvu, asu purnu, lielām ausīm un acīm, tievu, liesu kaklu, augstām un slaikām

kājām, stipri sašķeltiem pirkstiem, maziem ādas sacietējumiem un gaŗu vilnainu spalvu. Ķermenim trūkst kupra; tukšumi ir vēl vairāk ievilkti nekā īstiem kamieļiem. Gaŗā, tievā mēle ir aplāta cietām ragainām kārpiņām; priekškuņģis ir sadalīts divās daļās, grāmatnieka pavisam trūkst; zarnas ir apmēram 60 reizes gaŗākas par ķermeni.

Lamas sadalas četrās dažādās formās, kuŗās jau no seniem laikiem sauc par huanako jeb guanako, lamu, pako jeb alpaku un vikuņu. Vēl pētnieki nav vienojušies, vai visi šie četri dzīvnieki jāuzskata par atsevišķām sugām. Vieni huanako dzīvniekā redz lamas un pako cēlmu un domā atraduši apstiprinājumu savai idejai tanī apstākļi, ka lama ar huanako auglīgi krustojas un arī dod vairoties spējīgus bastardus; citi mazo atšķirību izskatā tur par diezgan svarīgu, lai četras lamas formas uzskatītu par atsevišķām sugām, kā to iedzimtie vienmēr ir darījuši.

Huanako un vikuņa vēl šo baltu dienu dzīvo savvaļā; lama un pako turpretīm jau no nezināmiem laikiem ir palikuši par māju dzīvniekiem. Jau pirmie Amerikas atrādēji abus atrada kā pieradinātus dzīvniekus; pēc peruaniešu ziņām, šo dzīvnieku pieradināšana notikusi cilvēka pastāvēšanas visagrākā laikmetā; šās ziņas ved lamas sakarā ar peruaniešu pusdievu iemiesojumu zemes virsū.

Lamu pielietošanā upuru dievkalpojumos šo tautu starpā valdīja mānticīgi ieskatī. Sevišķi dieviem par upuri izraudzītā dzīvnieka krāsa bij katriem atsevišķiem svētkiem stingri iepriekš noteikta. Spanieši, kuŗi pirmie te izcēlās malā, atrada visur kalnu iedzīvotāju īpašumā ievērojamus lamu ganāmpulkus un aprakstīja šos dzīvniekus tik sīki, ka šinīs aprakstos bez pūlēm var pazīt pat atsevišķās formas.

Visas lamas ir milzīgo Kordiljeru kalnu augsto līdzenumu apdzīvotājas. Viņas jūtas labi tikai aukstajos apgabalos un tāpēc tikai pašā Andu kalnu dienvidus galā nolaižas līdz Patagonijas lielajiem līdzenumiem. Ekvatora tuvumā viņu uzturēšanās vietas atrodas ap 5000 līdz 6000 metru augstumā pār jūras līmeni un zemāk par 2000 me-

triem tās te nespēj dzīvot, kā mēr aukstā Patagonija arī mazākos augstumos tām sniedz piemērotas dzīvesvietas. Savvaļā dzīvojošās lamas pa slapjo gada laiku uzkāpj uz kalnu augstākām šķautnēm un virsotnēm, bet sausajā laikā nokāpj auglīgajās ielejās. Viņas dzīvo lielākās vai mazākās sabiedrībās, nereti vairāk simtu galvu lielos pulkos; iedzīvotāji tās cītīgi medī.

*

G u a n a k o j e b h u a n a k o (Auchenia Huanako) kopā ar lamu, kauču būdams tikai savvaļā sastopams, ir viens no svarīgākiem Dienvidamerikas sauszemes zīdītājiem. Lielumā tas līdzinās mūsu staltajam briedim; pēc izskata tas ir īpatnēja pāreja no kamieļa uz aitu. Pilnīgi pieaugušu dzīvnieku ķermeņa gaļums ir 2,25 metri, astes gaļums 24 cm., skausta augstums 1,15 metra, augstums no zemes līdz galvas virsum 1,6 metra. Mātīte ir mazāka, bet pilnīgi līdzinās tēviņam kā izskatā tā krāsā. Huanako ķermeņa viducis ir samērā īss un drukns, krūšu un plecu apgabalā augsts un plats, pakaļgalā šaurs un tukšumos stipri ievilkts; kakls ir gaļš, tievs, slaidis un saliekts uz priekšu. Galva ir gaļa un saspiesta no sāniem, purns strupi paasināts, augšlūpa uz priekšu stāvoša, dziļi šķelta, aplāta retu spalvu un ļoti kustīga. Gaļenās, šaurās nāsis ir noslēdzamas, ausis ir apmēram pusgalvas gaļumā, garenī olveidīgas un plānas, abpusēji spalvu aplātas un ļoti kustīgas. Acs ir liela un dzīva, acs redzoklis šķērsām novietots; pie plakstiņiem, sevišķi apkašējiem, ir lielas skropstas. Kājas ir slaidas un gaļas, kāju pēdas iegārenas, pirksti līdz pusei viens no otra atdalīti, galā apsegti maziem, šauriem un nosmailotiem nagiem; pēdu apakšas ļoti biežādainas. Uz priekškāju ceļu locītavām ādas sabiezējumu trūkst, kaut gan citām dzimtas sugām, piemēram kamieļiem, tie arī te ir attīstīti. Aste, kuņu dzīvnieks nēsā uz augšu pacēlis, ir ļoti īsa, augšpusē stipri spalvainā, bet apakšpusē gandrīz pilnīgi kaila. Mātītes tesmenī ir četri pupi. Ķermenī sedz diezgan gaļa spalva. Vispārējā krāsa

ir netīri sarkanbrūna; krūšu viducis, pavēdere, tūplis un kāju iekšpuses ir bālgani, piere, mugura un acis melnganas, vaigu un ausu apgabals tumši pelēks, ausu iekšpuses melni brūnas un ārpuses tumšpelēkas.

Huanako ir izplatīts Kordiljeru kalnos, sākot no mežainajām Ugunszemes salām līdz ziemeļu Peru. Sevišķi Andu kalnu rindas dienvidus daļā dzīvnieks ir bieži sastopams; apdzīvotākos apgabalos biežās medīšanas dēļ tas stipri skaitā samazinājies, tomēr G e r i n g s (Göring) dažus sastapis vēl pie Mendocas pilsētas. Huanako dod priekšroku kalnu augstumiem, tomēr neiztrūkst arī ielejās. D a r v i n s to sastapis Dienvidpatagonijas līdzenumā lielākā daudzumā nekā jebkuŗā citā vietā. Kalnos huanako pavasarī, tā tad tādā laikā, kad augstumos ir svaiga zāle, uzkāpj līdz sniega robežai, kāmēr sausumam iestājoties tas nokāpj atpakaļ auglīgo ieleju dziļumos. No sniega laukiem tas rūpīgi izvairas, laikam tāpēc, ka viņa kāju pēdas nav piemērotas, lai uz slidenā pamata atrastu cietu pieturu. Ielejās tas uzmeklē vissulīgākās ganības. Dažreiz huanako uzsāk lielus ceļojumus, īstus atklājumu gājienus. Bahia Blankas apgabalā, kur 30 jūdžu joslā no krasta huanako ir ļoti rets, D a r v i n s kādu dienu redzējis 30 vai 40 dzīvnieku pēdas, kuŗas bij nākušas taisnā līnijā uz kādu dūnainu un sālsbagātu jūras līci. Laikam dzīvnieki bij nojauduši, ka tie tuvojas jūrai, jo tie spēji kā jātnieki bij pagriezušies un sākuši iet atpakaļ tikpat taisnā līnijā, kā atnākuši. No jūras gan tie vispār nebaidas, bet iet pat, daudz nedomādami, ūdenī un peld no vienas salas uz otru.

Huanako dzīvo baros. M e i j e n s (Meyen) redzējis pie upītēm ganāmies pulkus, kas sastāvējuši no 7 līdz 100 galvām; D a r v i n s piezīmē, ka parasti sastopot kopā pulkus no 12 līdz 30 dzīvniekiem, bet ka viņš pie Santa Krucas krastiem reiz redzējis vismaz 500 dzīvnieku lielu baru. Bars parasti sastāv no daudzām mātītēm un tikai viena veca tēviņa, jo šie pēdējie cieš savā barā tikai jaunos, vēl vairoties nespējīgos dzīvniekus. Kad jaunie sasniedz zināmu vecumu, sākas cīņas; vājākie tiek piespiesti aiziet no stīprāko ceļa un sabiedrojas tad kopā ar citiem sev lī-

dzīgiem un jaunajām mātītēm. Pa dienas laiku dzīvnieki iet no vienas ielejas uz otru, gandrīz pastāvīgi ēzdami; naktī tie nekad neēd. Dzert tie iet rītos un vakaros, pie kam sāļu ūdeni tie dzer tikpat labprāt, varbūt pat labprātāk kā saldu: Darvina pavadoni redzējuši kādu baru Kap-Blanko tuvumā pieejam pie sālsezera un kāri dzeņam pēdējā ūdeni. Sulīgas zāles un vajadzības gadījumā pat sūnas sastāda viņu barību.

Visai īpatnēja ir huanako un vispār visu lamu ieraša līdzīgi dažām antilopēm nomest savus mēslus noteiktā kaudzē; tikai kad kaudze jau kļūst par lielu, dzīvnieki apsāk blakus jaunu. Indianiešiem šāda mēslu uzkrāšana no pašiem dzīvniekiem ir visai parocīga, jo tie izlieto huanako mēslus kā kurināmo materialu un tā tiek vaļā no uzlasīšanas darba.

Visas huanako kustības ir ātras un dzīvas, ja arī ne tik ātras kā to varētu domāt. Līdzenumā labs zirgs ātri vien panāk bēgošo baru; parastiem suņiem tomēr ir grūti dzīvniekus panākt. Huanako skrējienis ir īsi aulekši ar aidiņieka soļiem, gluži kā īstajiem kameļiem. Gaŗo kaklu dzīvnieks bēgot izstiepj taisni un kustina to uz augšu un leju. Kāpelēšanu huanako pieprot lieliski; viņš skrien līdzīgi ģemzei pa stāvākām nogāzēm un klintssienām, pat tur, kur piedzīvojušākais kalnu kāpējs nevar uzkāpt, un vienaldzīgi skatas dziļumā. Miera stāvoklī huanako līdzīgi kameļiem atdusas uz krūtīm un savilkām kājām, arī nogulstas un pieceļas līdzīgi kameļiem. Atpūtas laikā tas atgremo savu barību.

Parasti huanako ir ļoti mežonīgi un bikli. Viņi uzmana visu, kas ap tiem notiek, pārvalda acīm plašu redzesaploku un aizbēg, tiklīdz šim redzesaplokā tie pamana ko aizdomīgu. Sabijušies tie bieži aizskrien jūdzēm tāļu, bet ietur pie tam skrējienu pēc iespējas pa vienām pēdām, kurās parasti izskatas pēc dziļi iemītām taciņām. Vadošais ērzelis gandrīz arvien stāv dažu soļu attālumā no sava bara un ar vislielāko uzmanību sargā to, kāmēr bars bez bažām ēd. Pie mazākām briesmām ērzelis izgrūž skaļu zviedzošu blējienu; visi bara dzīvnieki acumirkli paceļ savas galvas,

lūkojas asu skatu uz visām pusēm un tad ātri metas bēgt, no sākuma skriedami lēni, kā kavēdamies, bet tad arvien paātrinādami skriešanas ātrumu. Bēgot, pēc Meijena vārdiem, mātītes un jaunie dzīvnieki skrej pa priekšu, pie kam tēviņi bieži ar galvām grūž tos uz priekšu. Tikai retumis pagadas, ka no mātītēm sastāvošs huanako pulks atļauj cilvēkam sev tuvoties.

Meijens (Meyen) dažreiz sastapis pat tādus dzīvniekus, kuŗi nemēģināja bēgt; viņi gāja tuvu zirgiem garām, apstājās un skatījās uz tiem un tad tikai skrēja tālāk. Darvins šo uzkrītošo, arī no viņa vairākkārt novēroto izturēšanos, ar tiesību pieraksta viņu ļoti izteiktai ziņkārībai. „Ja nejauši,“ viņš saka, „sastop vienu pašu vai vairākus dzīvniekus, tad tie parasti paliek bez kustībām stāvot un stīvi skatās virsū, tad noiet dažus soļus, atgriežas atpakaļ un skatas atkal. Ugunszemes kalnos un citās vietās es vairākas reizes esmu redzējis huanako, kuŗi, kad tiem tuvojās, ne tikai nezviedza un nekliedza, bet ļoti smieklīgā kārtā, it kā pētīdami, cēlās uz pakalķājām un lēca uz augšu. Ka tie ziņkārīgi, ir redzams no tā, ka ja kāds nogulstas uz zemes un taisa visādas svešas kustības, tad tie priekšmetu pētīdami pamazam nāk tuvāk un tuvāk.“

Riesta laiks iekrīt augusta un septembra mēnešos. Starp tēviņiem notiek biežas cīņas dēļ virskundzības. Ar neticāmu niknumu un spēcīgiem kliedzieniem sāncenši metas viens uz otru, kož, spēŗ viens otram, skrej viens otram apkārt un mēģina viens otru nosviest vai ieŗrūst dziļumā. Pēc 10—11 mēnešu grūsnības mātīte dzemdē pilnīgi attīstītu, spalvām segtu un redzīgu bērnu, viņa to zīda četrus mēnešus ilgi, rūpīgi apsargā, apietas ar lielu maigumu un patur pie sevis, līdz tas ir pilnīgi pieaudzis un pats sāk cīnīties un kauties mīlestības lietās.

Huanako aizstāvas pret sev līdzīgiem ar sišanu un speršanu, kāmēr no visiem zināmā mērā apruŗotiem ienaidniekiem bailīgi bēg, par aizstāvēšanos nemaz nedomādam. Pat liels suns šo dzīvnieku var saturēt, kāmēr mednieks pienāk. Kad dzīvnieks pierod pie cilvēkiem vai māju dzīvniekiem, tad tas top drošāks, dažreiz pat droširdīgi uz-

brūk pretiniekam, mēģina tam iekost vai iespert, vismaz izlieto visām lamām īpatnējo aizstāvēšanās līdzekli, — ļauj pretiniekam pienākt tuvu klāt, atliec ausis atpakaļ, pieņem ļoti niknu izskatu un piepēži spēcīgi splauj pretiniekam sejā savas siekalas vai arī mutē atrodošo vai tikai šim nolūkam atrīto barību.

Cilvēks ir un paliek mūsu dzīvnieka bīstamākais ienaidnieks; no citiem uzbrucējiem to pasargā viņa ātrums. Lai gan kondors, kā uzdod, tiešām tam nodara lielus zaudējumus, tomēr paliek cilvēkam iepakaļ. Dienvidamerikāņi huanako medī kaislīgi, jo tie ar savu ļoti vērtīgo gaļu un ādu atmet tiem labu peļņu. Ganošos dzīvniekus ar labu suņu palīdzību mēģina iedzīt aizā, dzenās tur pakaļ un uz kakla uzmet laso virvi ar metamām bumbām. Piedzīvojuši mednieki ar labiem panākumiem prot izmantot huanako ziņkārību; viņi kāda neliela ganāmpulka tuvumā no metas pie zemes un ar agrāk minētām divainām kustībām pievīlina citādi biklos savvaļas dzīvniekus. Pēc D a r v i n a apgalvojuma, mednieki šādos gadījumos var izšaut vairākas reizes, jo dzīvnieki no tiem neļaujas traucēties, bet šāvienus tie, liekas, uzskata kā piederošus pie saistošām rotaļām. Līdzenumos tos bieži nogalina lielos daudzumos, jo tie, kā mulķīgas aitas, no vairākiem medniekiem, kuŗi nāk un jā nē no dažādām pusēm, viegli apjūk, ilgāku laiku nevar apķerties uz kuŗu pusi jāskrej, un tā beidzot izdodas tos iedzīt kādā šim nolūkam ierīkotā aplentā vietā, no kuŗas vairs nav nekādas izejas. Turpretīm pie kalnu nokārēm viņi viegli izbēg no vajātājiem; šē ir grūti, pat šāviena at-tālumā viņiem tuvoties.

Kā kalnos tā līdzenumos huanako nereti saķer, lai tos pieradinātu. Kāmēr viņi ir jauni, tie ir ļoti patīkami. Viņi ir uzticīgi un pieķeras savam saimniekam, seko tam kā suns savam saimniekam, un ar tiem var apieties kā ar jēriem; bet jo vecāki tie top, jo mazāka kļūst viņu mīlestība un pieķeršanās cilvēkiem. Nereti atgadās, ka pieradinātie huanako brīvi iziet un atnāk, lai, līdzīgi lamām, meklētu sev barību; vecāki huanako tomēr pieliek visas pūles, lai no cilvēku tiranijas izbēgtu, un ar splaušanu parāda, kādās

domās tie ir par saviem valdniekiem. Sagūstītie ir viegli uzturami ar sienu, zāli, maizi un labību pat pie mums Eiropā, kur tie pie attiecīgas kopšanas pat vairojas.

L a m a j e b l l a m a, izrunā ļama (Auchenia Lama), ir sastopama galvenā kārtā Peru apgabalā un tur visvairāk izplatīta zināmā kalnu augstumā. Viņa ir drusku lielāka nekā huanako un raksturojas ar sacietējumiem uz krūtīm un priekškāju apakšējās locītavas. Galva ir šaura un īsa, lūpas spalvainas, ausis īsas un pēdas lielas. Krāsa ļoti mainīga; ir sastopamas baltas, melnas, plankumainas, sarkani brūnas un balti plankumainas, tumši brūnas, okera krāsā, lapsas sarkanas un citas krāsas lamas. Pieauguša dzīvnieka augstums no kāju pēdām līdz pakausim ir 2,6—2,8 metri; skausta augstums ir gandrīz 1,2 metri.

A k o s t a (Acosta) mums stāsta, ka indiani veselus pulkus „šo aitu“, nastām apkrāvuši, ved pār kalniem, bieži baros no 300—500 galvu, dažreiz pat 1000 galvu. „Es bieži esmu apbrīnojis,“ viņš piebilst, „šo aitu barus, kuŗi nēsā 2—3 tūkstošus sudraba stieņu pāri par 300.000 dukātu vērtībā, pie kam bariem nebij citu pavadonu, kā daži indiani, kuŗi aitas ved, uzkrauj un nokrauj nastas, un tiem līdz augstākais daži spānieši. Viņas guļ katru nakti uz lauka, un tomēr uz šī gaŗā ceļa nekad neviena nepazūd; tik liela ir drošība Peru valstī. Atpūtas vietās, kur ir avoti un ganības, pavadoni noņem tām krāvu, uzceļ teltis, vāra un jūtas labi, neskatoties uz gaŗo ceļojumu. Ja ceļojums ilgst tikai vienu dienu, tad katra aita nes 8 arrobas (2 centnerus) un iet ar šo nastu 8—10 legvas dienā; tas tomēr jādara tikai tām, kuŗas pieder nabaga kareivjiem, kas ceļo caur Peru. Visas aitas mīlē aukstu gaisu un jūtas labi kalnos, bet līdzenumos mirst no karstuma. Dažreiz viņas ir pilnīgi apklātas ar sniegu un ledu, bet tomēr paliek veselās. Īsspalvainās bieži izsauc smieklus. Dažreiz viņas piepēži apstājas uz ceļa, paceļ kaklu uz augšu, ļoti uzmanīgi aplūko ļaudis un ilgāku laiku paliek nekustīgas, pie kam neizrāda ne baili, ne apmierinātības. Dažreiz atkal tās piepēži top biklas un ar visu krāvu skrej uz augstākām klin-

tīm, tā ka tās pat vajaga nošaut, lai sudraba stieņus nepazaudētu.“

Tikai tēviņus izlieto nastu nešanai, mātītes der vieņīgi sugas turpināšanai.

„Nekas nav skaistāks,“ saka Stevensons, „kā šo dzīvnieku gājiens, kad tie ar centneri smagu kņavu uz muguras, skrej viens pakaļ otram, ļoti kārtīgi, vadīti no vadoņdzīvnieka, kuņa galva ir izgreznota skaisti izgatavotiem iemauktiem, zvaniņu un karodziņu. Viņi iet pāri sniega apklātām Kordiljeru galotnēm vai gar kalnu sāniem pa ceļiem, kur pat zirgs vai mūlis grūti tiek uz priekšu; pie tam viņi ir tik paklausīgi, ka dzinējiem nav vajadzīga pat pātaga, lai tos padzītu vai pagrieztu uz priekšu. Mierīgi un neapstādamies tie soļo uz savu mērķi.“

Par lamu vairošanos Čudi (Tschudi) ziņo sekošo: Pārošanās notiek tikai pēc trakākā riesta laika sākšanās; pa šo laiku dzīvnieki speņ, grūž, koņ, krīt pie zemes un skraida apkārt līdz galīgam nogurumam. Visas lamu sugas dzemdē tikai vienu bērnu, kuņu zīda gandrīz četrus mēnešus, pie īstajām lamām parasti vēl drusku ilgāk; pie šīm sugām ļoti bieži otrā gada bērni zīž kopā ar jaunpiedzimušiem.“ No šī dabaspētnieka mēs dabūjam zināt, ka lamu nozīme ar viennadžu ievēšanu ir ievērojami mazinājusies, un tāļāk, ka lamu pulkus bieži šausmīgā kārtā piemeklē slimības.

Lamas gaļu ēd visur labprāt, un gada vecu dzīvnieku gaļa ir pat gārdākais kumoss. Vecākas lamas galvenā kārtā kauj, lai dabūtu žāvēto gaļu, kuņu Peru un Bolīvijā sauc par „charqui“. No vilnas izgatavo tikai rupjus izstrādājumus un virves; vilnas vērtība ir maza. Mūsu laikos lamu redz gandrīz visos zvēru dārzos. Kad viņu tur kopā ar citām sugām, tad tā, liekas, ir daudz draudzīgāka, nekā kad tā ir viena pati un garlaikojas. Viņa satiek ar savas sugas biedriem un sugas radiniekiem lieliski, un sevišķi pāņos pieķēņas viena otrai ar sirsniņu maigumu. Viņas pazīst savu kopēju un pret to izturas ciešami; pret svešiem cilvēkiem viņas izturas kā īsti kamieļi; tas ir, viņas vienmēr ir pie slihta gara stāvokļa un ārkārtīgi ātri sakaitināmas.

Pirms vairākiem gadiem Berlīnes zooloģiskā dārzā dzīvoja lama, kuŗa raksturojās ar sevišķu nepiemīlīgumu; pie viņas būŗa žoga karājās izkārtne ar lūgumu lamu nekaitināt, kam, protams, bija pretēji panākumi, jo taisni tagad katrs mēģināja dzīvnieku kaitināt. Pateicoties tam, dzīvnieks bij mūžīgi uzbudināts. Tiklīdz kā kāds tuvojās, lama izbeidza savu omulīgo gremošanu, pagrieza atpakaļ ausis, stīvi paskatījās uz svešnieku, piepēži gāja taisni tam virsū un uzspļāva tam. Līdzīgi uzvedās arī pārējās lamas, kuŗas esmu redzējis vai pats kopis, un es varu teikt, ka nekad neesmu pazinis lamu, kuŗa būtu bijusi maiga vai labsirdīga.

Viņa kopšanā un audzēšanā ir maz pūļu. Viņas iztur Eiropā tikpat labi kā huanako, neprasa siltu staļļu, un augstākais tām jādod pret asu vēju kāds nožogojums; tās apmierinas ar parasto barību un viegli vairojas tālāk.

Trešā šīs grupas forma, pako jeb alpaka (Auchenia Paco) ir mazāka nekā lama un ķermeņa būvē līdzinās aītai, bet tai ir garāks kakls un skaistāka galva; viņas vilna ir ļoti gara un ārkārtīgi mīksta; dažās vietās, piemēram, ķermeņa sānos vilna sasniedz 10—12 cm garumu. Krāsa pa lielākai daļai ir pilnīgi balta vai melna; bet ir sastopami arī raibi dzīvnieki.

„Pako,“ saka Čudi, „tur lielos baros, kuŗi visu cauru gadu ganās līdzenumu augstienēs; tikai vilnas cirpšanai viņas dzen uz būdām. Nav laīkam neviena spītīgāka dzīvnieka kā šī lama. Ja vienu no bara atšķīŗ, tad tā metas pie zemes un nav ne ar labināšanu ne sitieniem pakustināma vai piedabūjama atkal uzcelties. Viņa labāk panes stiprāko sodu un pat moku pilnu nāvi, nekā seko. Atsevišķas alpakas var dabūt prom, ja tās piebiedro lamu un aītu pulkiem. Indiaņi no pako un lamas vilnas jau no seniem laīkiem gatavo vilnas segas un mēteļus.“

„Graciozāka nekā lama,“ saka Čudi, „ir vikuņa (Auchenia Vicunna). Lielumā viņa stāv starp lamu un pako, bet no abām atšķiras ar daudz īsāku un cirtaināku vilnu, kuņa ir ārkārtīgi smalka. Galvas virsus, kakla virspuse, vidūcis un gūžas ir īpatnējā iesarkani brūnā krāsā (vikuņas krāsa); kakla apakšpuse un kāju iekšpuse ir gaišā okera krāsā, 12 cm garās krūšu spalvas un ķermeņa apakšpuse ir baltas.

Slapjos gada laikos vikuņa uzturas uz Kordiljeru kalnu mugurām, kur augu valsts ir ārkārtīgi nabadzīga. Vikuņu nagi ir mīksti un jūtīgi un tādēļ tās vienmēr uzturas zāļainās vietās; ja arī tās vajā, viņas nekad neiet uz akmeņainām, kailām galotnēm un vēl daudz mazāk nekā mūsu ģemzes uz šļūdoņiem un sniega laukiem. Karstos gada laikos viņas nokāpj ielejās. Šķietamā pretruna, ka dzīvnieki ziemā uzmeklē aukstus, vasarā karstus apgabalus, izskaidrojama ar to, ka sausajos gada laikos Kordiljeru kalnu muguras ir pilnīgi izdegušas un jau vispār nabadzīgā augu valsts var viņām sniegt pietiekošu barību tikai ielejās, kur atrodas avoti un purvi. Vikuņas ganās cauru dienu, un tikai retumis kādreiz var pārsteigt šo dzīvnieku baru guļam. Riesta laikā tēviņi cīnas ar lielu niknumu par vadona vietu mātīšu barā; jo katrs bars cieš tikai vienu tēviņu. Atsevišķi bari sastāv no 6—15 mātītēm. Tēviņš vienmēr turas 2—3 soļus baram iepakaļ un ļoti rūpīgi apsargā mātītes, kā mēr tās bez rūpēm ganas.“ Akosta (Acosta) man ziņo, ka vikuņas esot ļoti biklas un bailīgas un acimirkli no medniekiem un pat citiem dzīvniekiem aizbēgot, pie kam savus bērņus dzenot sev pa priekšu. Viņas vairojas maz un tādēļ inkas bij medības nolieguši, protams tikai saviem apakšniekiem. Ar spāniešu apmešanos šīnī apgabalā, skaisto dzīvnieku skaits ir ievērojami samazinājies, jo kristīgie viņas mazāk saudzē nekā indiāņi, kuři, lai gan daudzas saķer un nonāvē, tomēr mātītes palaiž vaļā un tā vairošanos neierobežo. Jaunākos laikos, liekas, tas ir citādi.

„Jaunībā saķertas vikuņas,“ tā Čudi stāsta tālāk, „ir viegli pieradināmas un ir ļoti pieļāvīgas; savam kopējam

tās pieķeras ar mīlestību un kā labi turēti māju dzīvnieki seko tam uz katra soļa; ar vecuma pieņemšanos tās top tāpat kā visi viņu radinieki, ļaunas un mūžīgās splaušanas dēļ nepanesamas.“ Jau A k o s t a s laikos indiaņi cirpuši vikuņas un no viņu vilnas izgatavojuši ļoti vērtīgas segas, kuŗas izskatā līdzinas baltai zīda drānai, un ja šīs segas nekrāso, tad viņas ir ļoti izturīgas. Uzvalki no šīs drānas bij sevišķi labi karstam laikam. Vēl šo baltu dienu no šīs vilnas auž smalkākās un izturīgākās drānas un veļ izturīgas, mīkstas platmales .

Daži dabas pētnieki apvieno vairākus mazus, ļoti graciosus gremotājus, starp kuŗiem atrodam vissīkākās formas visā šķirā, proti, mošus briežus (*Moschidae*), ar briežiem. Bet no pēdējiem mošus brieži atšķiras ar to, ka tiem trūkst ragu un asaru dziedzeru, kāmēr žultspūšļa un dažu citu iezīmju klātbūtne ir pietiekoša, lai tagad vispār atzītai abu dzimtu šķiršanai piekristu. Vidus- un Dienvidāzija ar savām salām un Vidusafrikas rietumdaļa ir mošusbriežu dzimtene. Še lielākas sugas dzīvo kalnu augstieņu klinšainos apgabalos, reti arī ielejās, kuŗās viņi tomēr tikai tad nolaižas, kad bargā ziema izdzen tos no augstienēm un barības trūkums spiež atgriezties labvēlīgākos apgabalos. Mazās sugas dzīvo biezos mežajos, dažreiz arī kalnos un klinšainos, krūmiem bagātos apgabalos, pat apdzīvotu vietu tuvumā. Lielāka daļa dzīvo vientuļi vai tikai vairošanās laikā pa pāriem; tikai viena suga salasas kopā lielākos baros.

Pirmās grupas (*Moschus*) priekšstāvis ir mošusbriedis (*Moschus moschiferus*), gracioss gremotājs stirnas lielumā; ķermeņa gaŗums ir gandrīz 1,15 m un skausta augstums 40 cm: Dzīvnieks ir drukni veidots, pakaldaļa stāv augstāk nekā priekšējā daļa; tam ir slaidas kājas, īss kakls, gaŗena, pie purna strupī noapaļota galva, vidēji lielas gaŗskropstainas acis ar ļoti kustīgu redzokli un olveidīgas ausis, kuŗas ir pusgalvas gaŗumā. Diezgan mazi,

gari, šauri un asi nagi ieslēdz kāju; nagi tomēr var ar viņu starpā atrodošās ādas krokas palīdzību ļoti plaši izplesties un kopā ar pakalnagiem, kuņi sniedzas līdz zemei, dod iespēju drošam un neapgrūtinātam skrējienam pa sniega laukiem un šļūdoņiem. Aste ir īsa un resna, gandrīz trīsstūrains veidots, bulļiem kaila, atskaitot pašu galu, kur atrodas spalvu pušķis. Cieši pieguļošās spalvas, kuņas krūšu abās pusēs, starp pakalējām gūžām un pie kakla ir pagarinātas, sedz ķermeni. Krāsa ir ļoti mainīga, ka pat, pēc *Adamsa* (Adams), tikko ir atrodami divi vienādas krāsas dzīvnieki. Daži dzīvnieki virspusē ir ļoti tumši, apakšpusē netīri balti, citi sarkani brūni, vēl citi virspusē iedzeltēni brūni, apakšpusē balti, daži arī uzrāda uz muguras gaišu plankumu rindu.

Pie vēdera pakalējās daļas, starp nabu un dzimumorganu daļām atrodas muskusa soma; tas ir maisveidīgs, drusku uz priekšu izspiedies, ovals organs; somas gaņums ir gandrīz 6 cm, platums — 3 cm un augstums 4—5 cm. Stīvi pieguļošas, savstarpēji slīpi novietotas spalvas apsedz to no abām pusēm, bet vidū ovalu vietīņu atstāj kailu. Te viens aiz otra atrodas divi mazi caurumiņi, kuņi ir savienoti ar somu ar īsu vadu palīdzību. Priekšējais, pusmēnešveidīgais vads ārpusē ir aplāts ar rupjākām spalvām, iekšpusē ar smalkām, gaņām un sapinkotām spalvām; pakalējais vads, kuņš ir savienots ar dzimumorganu daļām, ir aplāts ar gaņu akotu spalvu pušķi. Mazi dziedzeri somas iekšpusē atdala muskusu, kuņš pa pirmo, jau minēto vadu no somas iztukšojas, ja soma ir jau par pilnu. Tikai pie pieaugušiem mošusbriežiem soma ir sasniegusi pilnīgu lielumu un pilnīgu muskusa daudzumu. Šīs dārgās vielas caurmēra daudzumu var pieņemt uz 30 gr; tomēr dažās somās ir atrasts divreiz tik daudz. Jauni bulļi dod tikai astoto daļu. Dzīvnieka somā muskuss ir smērveidīgs; izžāvēts tas top par graudainu vai pulverveidīgu masu, kuņa no sākuma ir brūnā krāsā, bet ar laiku top tumšāka un pat līdz oglei melnumam. Muskusa smaka mazinas tādā pat mērā, kādā viņa krāsa top tumšāka, un izzūd pilnīgi, ja šo dīvaino vielu sajauc ar sēru, sēra zeltu vai kamparu. Auk-

Staltais briedis.

stā ūdenī izšķīst gandrīz trīs ceturtdaļas muskusa, verdošā — četras piektdaļas, alkoholā — apmēram puse. Pie karšēšanas tas sadeg, izplatīdams nepatīkamu smaku.

Stāvās nogāzes un Aizāzijas kalnu apgabalū mežāji ir šī slavenā dzīvnieka īstās dzīves vietas. Rietumhimalajos viņu sastop, pēc Adamsa, galvenā kārtā kalnu vidējos un zemākos augstumos, nekad ne pulkos, un reti vairāk kā pa divi kopā. Viņš vairāk mīl nogāzes, kur zālainas ganības mainas maziem krūmāju mežiņiem. Pēdējos viņš paslēpjas dienā; tas iziet uz klajām ganībām tikai krēslas un rīta stundās. Viņa gājiens sastāv no veselās rindas kūleņojošu lēcīenu, pēc kam tas uz īsu laiku apstājas, katrā ziņā tikai ar nolūku pārliecināties par drošību; tad atkal viņš sāk iet lēniem soļiem un no jauna pāriet uz saviem divvainiem aulekšiem. Lai gan muskusa dēļ viņu ārkārtīgi vajā, tomēr arī te viņš nav vairāk kā bikls un iztraucēts reti kad skrej tālu. Ja viņu iedzen biezoknī, tad tas to neatstāj, bet meklē paslēpties tumšākos krūmos. Nekad nedzird ne vienu skaņu no viņa; pat rieta laikā viņš klusē, un tikai kad to saķer, viņš izgrūž skaļu, spiedošu smilkstīenu. Viņa pēdas var tūlī atšķirt no visu kalnos dzīvojošu gremotāju pēdām, jo abi pakalējie pirksti atstāj skaidru nospiedumu. Ja atrod viņa pēdas, tad droši var cerēt viņu atkal redzēt uz tām pašām pēdām, jo tas noteikti tās uzmeklē. Raddē mošusbriedi sauc par tuksnešainu, sadrupušu kalnu sienu apdzīvotāju un saka, ka tas savai uzturēšanās vietai galvenā kārtā izvēloties augstieņu strupjās konusveidīgās galotnes. Viņš tikpat maz uzkāpj augstāk par mežu robežu, kā nolaižas bagātos ieleju apgabalos. Augstums starp 1000—2000 metru pār jūras līmeni ir viņa iecienītākā uzturēšanās vieta; izņēmuma gadījumos viņš nonāk ielejās, kurās atrodas tikai 300 metru augstumā pār jūras līmeni. Vismīlāk viņš dzīvo kalnos pie mežu joslas augšējās robežas. Viņš apstājas reiz izvēlētā vietā. Līdz rieta laikā tas dzīvo vientuļi, dienu paslēpies krūmos, nakti meklēdams barību. Viņa kustības ir tikpat ātras, cik drošas. Viņš skrej ar antilopes ātrumu, lec ar kalnu kazas pārliecību un kāpelē ar gemzes drošsirdību. Uz sniega

laukumiem, kur katrs suns iegrimst un cilvēks tikko spēj uz priekšu kustēties, mošusbriedis skrej mierīgi saviem sīkajiem riksīšiem, gandrīz neatstādams redzamu pēdu. Ja dzīvnieku vajā, tad tas lec, tāpat kā gemze no ievērojamiem augstumiem bez briesmām dzīvībai vai skrej gar klinšu sienām, kur tikko ir iespējams nolikt kāju. Vajadzības gadījumā dzīvnieks bez apdomāšanās peld pāri platām straumēm.

Mošusbrieža maņas ir lieliskas, bet garīgās spējas aprobežotas. Viņš ir bikls, tomēr nav gudrs un apķērīgs. Ja to pārsteidz nelaime, tad viņš bieži vairs nezina ko darīt un kā bez prāta skrej apkārt. Tāpat izturas arī tikko sagūtītie dzīvnieki.

Riesta laikā vēlā rudenī, parasti novembrī vai decembrī, dzīvnieki salasas kopā baros. Tēviņi izcīna karstas cīņas un bīstamā kārtā pielieto pat savus asos zobus. Viņi uzbrūk viens otram, mēģina ar kakliem saķerties, lai ar zobiem iekostos un tad ādā un gaļā izrauj dziļas rētas. Gandrīz visi pieauguši tēviņi nes šādu kauju rētas. Riesta laikā tie izplata tiešām nepanesamu muskusa smaku. Mednieki saka, ka viņus var saost jau ceturtdaļjūdzes attālumā. Sesus mēnešus pēc pārošanās, aprīlī, maijā vai jūnijā, mātīte dzemdē vienu vai divas raibi plankumainas telītes, kuŗas tā ar uzticīgu mīlestību patur pie sevis līdz nākamam riesta laikam, bet tad aizdzen. Telēni ir pilnīgi attīstīti, bet viņu aste vēl ir aplāta spalvām; jau pirmā jaunībā tēviņi atšķiras no mātītēm ar strupjāku purnu un ievērojami lielāku svaru. Trešā gada beigās telēni jau ir pieauguši.

Skatoties pēc uzturēšanās vietas barība ir ļoti dažāda. Ziemā tā galvenā kārtā sastāv no ķerpjiem, vasarā no augstāk novietotu kalnu pļavu augiem. Saka, ka mošusbriedis, kā ļoti izlasīgs dzīvnieks, izmeklējot tikai labākos un garšu vielām bagātākos augus.

Šā svarīgā un peļņu nesošā radījuma medības, vismaz Sibīrijā, ir ļoti grūtas. Viņa ārkārtīgā bikluma dēļ mednieks reti kad dabū izšaut. Parasti, lai vēlamo laupījumu dabūtu rokā, uz viņa pēdām ierīko lamatas un tad viņu saņem dzīvu vai jau nožņaugtu. Pie Jeņisejas un Baikala pa-

rasti ielejas iesprosto ar žogveidīgiem vienu pie otra iesistiem pāļiem, tā kā tie izveido šauru eju, kurā ieliek cilpas. Tunguzi mošusbriežus pievīlina ar teju blējiena skaņu atdarināšanu, ko tie izdara ar kopā sasistu bērza mizu palīdzību, un tad dzīvniekus ar bultām nošauj. Te nu nereti atgadās, ka vēlamā gremotāja vietā parādas lāči, vilki un lapsas, kuņus skaņu atdarinājums ir pievilis un kuņi te ir cerējuši iegūt laupījumu. Mošusbrieža cepetis eiropietim nav baudāms; muskusa soma dod ievērojamu peļņu un medības bagātīgi atalgo.

Otrā grupa aptver p u n d u r m o š u s b r i e ž u s (Tragulus). Visi šie piederošie dzīvnieki ir vispār patikami radījumi. Lai iedomājamiem stirnveidīgu, graciozu dzīvnieciņu ar diezgan resnu ķermeni, slaidu, labi veidotu galvu, skaistām, gaišām acīm un kājām, kuņas ir tikko resnākas par zīmuli, ārkārtīgi skaistiem nagiem, mazu, skaistu strupu astīti un patīkamas krāsas mīkstu pieguļošu spalvu; tāds ir pundurmošusbriedis.

K a n t j i l s (Tragulus pygmeus) ir gandrīz 45 cm. garš, no šī garuma 4 cm nāk uz astes; skausta augstums ir līdz 20 cm, krustu augstums 22 cm. Diezgan smalkā spalva uz galvas ir iesarkani palsa, sānos gaišāka, uz pakauša tumša un gandrīz melna, ķermeņa virspusē iesarkani dzeltēni brūna, gaņeniski pār muguru ar stipru melnas krāsas piejaukumu, pret sāniem gaišāka, kakla virspusē ar baltu lāsmojumu, apakšpuse balta. Java, Singapura, Pinanga un citas tuvumā atrodošās salas, kā arī Malaļu pussala ir šī brīnišķā radījuma dzimtene; uz Sumatras, Borneo un Ceilonas salām viņu aizvieto radniecīgas sugas. Uz Javas viņš vairāk dzīvo kalnos, nekā līdzenumā, un parasti kalnu pārsedzošā pirmatnējā meža malas joslā, sevišķi mežu priekškrūmājos, no kuņienes tas ar zāli noaugušās nokāres var sasniegt nedaudzās minūtēs. Nekad pundurmošusbriežus nesastop baros; tie vienmēr dzīvo vientuļi un riesta laikā augstākais pa pāriem. Dienā dzīvnieks atdusas

ievilcies biezākajos krūmos un gremo; ar krēslas iestāšanos tas iet uz ganībām un meklē daždažādas lapas, zāles un ogas. Ūdens viņam ir nepieciešams.

Visas dzīvnieciņa kustības ir ārkārtīgi graciozas un vieglas un turklāt vēl ļoti dzīvas. Viņš prot taisīt samērā lielus lēcienus un ar lielu veiklību pārvar ceļā visādas grūtības. Bet nevarīgie locekļi ātri atsakas kalpot, un dzīvnieks ātri nokļūtu ienaidnieka varā, ja viņam nebūtu vēl viens aizstāvēšanās līdzeklis — īpatnējā viltība. Parasti pie vajāšanas viņš mēģina krūmos paslēpties; bet tiklīdz tas redz, ka tālāk vairs netiek, tas nogulstas mierīgi uz zemes un pieņem izskatu, tāpat kā oposums līdzīgos gadījumos, itin kā tas būtu beigts. Ienaidnieks nāk klāt un ar vienu ķērienu domā laupījumu saņemt, bet te, iekams mednieks to vēl nav sasniedzis, mūsu dzīvnieciņš taisa vienu vai divus lēcienus un ar zibeņa ātrumu steidzas prom.

Jaunākos laikos bieži viens otrs pundurmošusbrīdītis ir nogādāts arī Eiropā un te ilgāku laiku turēts gūstā. Es esmu tos vairākkārt kopis un arī bieži redzējis. Dzīvnieka izskats ir skaists un patīkams, viņš ir ārkārtīgi tīrīgs un vienmēr tīras un laizas. Lielās, skaistās acis liktu mums viņā nojaust garīgi augsti attīstītu dzīvnieku; tas tomēr tā nav, jo viņš nekādā ziņā nav sevišķi saprātīgs, tas vienmēr ir mierīgs, kluss un gaļaičīgs. Viņam diena paiet ēšanā, gremošanā un gulēšanā. Reti dzird viņa maigo, kluso balsi, kuņas skaņa līdzinās vāju pūšamo instrumentu skaņām.

Javanieši, kuņi dzīvnieku sauc par poetjangu, to cītīgi vajā un labprāt ēd viņa mīksto saldeno gaļu. Dažreiz viņa smalkās kājiņas iekāj zeltā vai sudrabā un tad izlieto tabakas bāšanai pīpēs.

Brieži.

British

Ne viena vienīga grupa no visas šķiras nav vieglāk raksturojama kā briežu dzimta (Cervina). Tie ir cietragaini gremotāji. Ar šiem vārdiem tie ir jau pietiekoši aprakstīti, jo blakus šai īpatnībai visas citas iezīmes spēlē daudz mazāku lomu. No mošusbriežiem brieži atšķiras ar lielāku augumu, asaru bedrītēm acīs, dažu sugu tēviņu ļoti īsajiem ilkņiem un matu pušķi pie pakalējām. Viņu ķermenis ir slaidis un graciozs, viducis stiepts un labi veidots, kakls spēcīgs un resns, galva uz purna pusi stipri nosmailota; kājas ir garas un tievas; uz pēdām ir stipri attīstīti pakalnadziņi un šauri, smailoti lielie nagi. Lielas dzīvas acis, uz augšu stāvošas, šauras vidēji garas un kustināmas ausis, gluda, nedalīta virslūpa un 6 dzerokļi katrā žoklī ir grupas tālākās iezīmes.

Ragi parasti sastopami tikai pie tēviņiem. Šie ragi, kā jau agrāk minēts, ir zaraini kaula veidojumi, kuņi ir pieres kaula turpinājumi, kas ikgadus tiek nomesti un ataug atkal no jauna. Ragu izaugšana un viņu nomešana stāv ciešā iekšējā sakarā ar dzimumdzīvi. Kastrēti brieži ragu ziņā nemainas, tas ir, tie uzglabā arvien savus ragus, ja ir kastrēti tādā laikā, kad tiem ir ragi, un savukārt nekad vairs neiegūst ragus, ja kastrēšana izdarīta laikmetā, kad tie ragus tikko nometuši; vienpusīgi kastrēti dzīvnieki atjauno savus ragus tikai vienā pusē. Jau pirms brieža dzimšanas tā vieta, uz kuņas vēlāk atradīsies ragi, ir apzīmēta ar galvaskausa kaula stiprāku sacietējumu. Ar sesto vai astoto dzīves mēnesi uz pieres kaula, pateicoties ārējās kaula segas pacelšanai, izveidojas kaula izcilnis, kuņš paliek uz visu mūžu: tā ir ieradzīte, uz kuņas sēž ragi. No sākuma ragi ir nosmailotas nūjiņas veidā, bet vē-

lāk arvien vairāk un vairāk zarojas, pie kam uz katra raga var rasties līdz 12 atzarojumu. „Līdz ar briežu lielāku vecumu,“ saka B l a z i u s s, „ragi pārdzīvo spēcīgas pārmaiņas. Pirmā uzkrītošā pārmaiņa ir tā, ka ieradzītes ar katru gadu paplašinājas un tuvojas viena otrai uz pieres vidus pusī. Tāpat mainas ar katru gadu arī ieradzītes pamats un viss galvaskauss. Bet vēl uzkrītošākas ir pārmaiņas ragu izskatā un zaru daudzumā.

Jaunos ragus no sākuma apņēm traukiem bagātā un spalvu apklātā āda; šādi ragi ir vālitēm līdzīgi, mīksti un lokani. No sākuma no raga galvenā stieņa izaug zemāk stāvošie, pēc tam arī augstākie atzarojumi, un pēc tam, kad visi zari sasnieguši paliekošu lielumu, asins cirkulācija ragu ādā izbeidzas, un briedis jūt vajadzību sauso ādu no ragiem noberzt; tā šinī laikā sāk arī pati atdalīties.“

Pārmaiņas ragos un pēdējo tālākizveidošanās notiek šādā kārtā. Vēl pirms briedis sasniedzis pirmā dzīves gada beigas, uz ieradzītēm izveidojas galvenais raga stienis, kā ieradzītes tiešs turpinājums; ja šis pirmais rags tiek nomests, tad nākamā gadā, kā otrā dzīves gada galvasrota, izaug ragi ar vienu vai pat diviem atzarojumiem vai vismaz ierobojumiem. Trešā gada pavasarī atkārtojas tas pats, tikai stienim ir atkal viens zars vairāk nekā iepriekšējā gadā, un tā tas turpinājas, līdz sasniegta dzīvnieka vis-tālāk iespējamā attīstība. Slimības vai slikta barība dažreiz izsauc atpakāejošu attīstību, tā kā jaunizaugušiem ragiem ir par vienu vai diviem zariem mazāk, nekā iepriekšējā gadā, un tāpat ragu izveidošanos var arī paātrināt ar bagātīgu barību un mierīgu, bezrūpīgu dzīvi.

M a k s i s š m i d t s (Max Schmidt) ir sniedzis tik pārskatāmu un pareizu ainu par ragu rašanos un tālākattīstību, ka es nezinu nekā labāka, kā turpmākā aprakstā balstīties uz viņa datiem.

Jaunpiedzimušam briedim tā vieta uz pieres, kur vēlāk attīstīsies ragi, ir parasti apzīmēta ar spalvu spirāli un bieži vien ir drīzāk padziļināta nekā paaugstināta. Uz pirmā gada beigām vai otrā gada sākumā pamazām izveidojas ieradzītes, un tiklīdz tās sasniegušas savu pilnu attīstību,

var pamanīt pirmo ragu iezīmēšanos. Arvien ar ādu pārklātā ieradzīte, skatoties pēc dzīvnieka sugas, ir ļoti dažāda augstuma, dažreiz tikko paceldamās pār pieres kaula virsmu, atsevišķos gadījumos turpretīm sasniegdama 15 cm augstumu. Otrā gadā izaugušie ragi ir vai nu zemu ieapaļu izcilnīšu veidā, vai arī vairāk izstiepti un nosmailoti veidojumi, kuŗi arī mēdz būt ļoti dažāda gaŗuma, skatoties pēc sugas; pie pirmās formas arvien pamata stienis atdala atzarojumu, pie otrās formas pirmie ragi tikai dažreiz dod zaru. Vēlākos gados ragu attīstība notiek tādā kārtā, kā jau agrāk minēts.

Raga stienis piestiprinās uz ieradzītes tādējādi, ka lielāki vai mazāki stieņa pamata nelīdzenumi ieiet ieradzītes virsmas padziļinājumos vai otrādi. Šis savienojums ir tik ciešs, ka gaŗeniskā griezumā uz tikko izveidota raga tas nav pamanāms ne stienī, ne ieradzītē. Tāpēc arī gadas, ka, ja mēģina ar varu nolauzt ragus, kuŗi nav tuvu nomešanai, tad tie nelūzt viss šinī savienojumā, bet gan drīzāk nolūzt ieradzīte no pieres kaula.

Pie vairuma briežu dažas dienas pirms ragu nomešanas var manīt ap ieradzīti ādas uztūkšanu; briedis tad sargā savus ragus, izvairās ar tiem pie kā piedurties un ar to pierāda, ka tam uz pieres, ragu apgabalā, ir nepatīkama sajūta.

Ragi nokrīt vai nu paši no sava smaguma vai arī no neliela ārēja piesitiena. Visai reti nokrīt reizē abi ragi; pa lielākai tiesai starp viena un otra raga nomešanu paiet zināms starpbrīdis, kuŗš var ilgt no dažām minutēm līdz vairākām dienām. Briedis ar visu savu uzvešanos, sevišķi ar īpatnējo galvas turēšanu un ausu nokāršanu pierāda, ka ragu mešana, ja arī varbūt nav tieši sāpīga, tad vismaz savienota ar nepatīkamu sajūtu. Jau dažas dienas pirms ragu mešanas briedis vairs nebadās, bet aizsargājas ar priekškāju spērieniem. Pēc viena raga nomešanas nevienādaļsvars spiež dzīvnieku turēt galvu sāpus, un viņš bieži purina galvu, itkā gribēdams nokratīt arī otru ragu. Dažreiz, kauču reti, dzīvnieks atsvabinājas no ragiem arī ar varu, sevišķi, ja ragi ir bijuši kroplaini.

Tūlīņ pēc veco ragu nomešanas sākas atkal šīs galvasrotas atjaunošanās. Z e m m e r i n g s (Sömmering) ir uzņēmies pūles sīki novērot un aprakstīt gūstā turētā staltā brieža ragu atjaunošanās gājienu, un viņa apraksts sniedz mums pareizu šīs norises ainu. „Pēc abu ragu nomešanas briedis tiecas pēc miera, apguļas kādā vientuļā vietā un liekas esam noguris. Viņš labprāt nēsā galvu uz leju noliecīs un izvairas ar galvu no katra piesitiena vai pieskārsšanās. Jau otrā dienā pēc ragu nomešanas brūces virsmas viducis ir pārklāts ar melni sarkanbrūnu krevi, kuŗa arvien vairāk savelkas uz vidus pusi, kāmēr gredzenveidīgais izcilnis ap to top platāks un augstāks. Ceturtā dienā pati brūces virsma jau ir stipri samazinājusies, ar apmēram 28 milimetru lielu caurmēru, kāmēr gredzenveidīgā izcilņa platums ir 12 mm., šis izcilnis ir vairāk pacēlies uz augšu un tapis rievains, viņa plānā virsādiņa ir tik jūtīga, ka tā viegli asiņo. To pašu var novērot vēl astotā dienā; tikai pa to laiku izcilnis ap brūci ir tapis vēl platāks un augstāks, bet arvienu vēl pilnīgi apaļš. Četrpadsmitajā dienā vidējais brūces laukums ir vēl vairāk samazinājies; pieņēmušies joprojām ir arī gredzenveidīgā izcilņa apmēri, kaut gan diezgan stipri uz visām pusēm, tomēr sevišķi uz priekšu, tā kā var jau ļoti skaidri saredzēt to vietu, kur apzīmējas pirmais, zemākais nākamā raga žuburs, tā saucamais acu zars. No šī zara gala mērot izcilņa caurmērs ir 72 mm, kāmēr padziļinājums viņa viducī ir tikai 16 mm caurmērā. Divdesmitajā dienā izcilnis, kuŗš pamazām pieņēmis vāļītes veidu, sāk aplāties bālganu spalvu; viņa virsāda ir tapusi cietāka; nu spilgti saredzams ne tikai acu zara sākums, bet arī tā vieta, kur veidojas paša stieņa gals. No šī laika mazais padziļinājums vāļītes jeb izcilņa viducī nozūd pavisam, un vāļīte sāk ātri pieaugt gaŗumā un resnumā. Bez acu zara, kuŗš 23. dienā ir jau 60 mm gaŗš, atdalas arī vēl otrs zars, un izteicas stingrāk arī pats stienis. Vāļīte tagad ir aplāta biezu bālganu spalvu un tāpēc tapusi savā vispārējā krāsā pelēka. Tālākās 10 dienās vāļītes izskats vēl ievērojami pārmainas. Ragi savos pamatvilcienos jau izveidojušies; ar vairāk vai mazāk dziļiem vāļītes iegriezumiem jau apzi-

mējušies visi raga atzarojumi. Vāļite tagad līdzinas augam, kuŗš pavasarī pēc ziemas atpūtas izveidojis savu stumbru, no kuŗa tagad izaug lapas un ziedi, bet kuŗa saknes augšana jau beigusies. Nu tikai var pilnīgi skaidri saredzēt pār spalvām klātās ieradzītes malu pacelošos zilganu, traukiem bagātu gredzenu, kas sastāda nākamā raga stienā pamatu. Pār to paceļas acu zars. Raga gals ir tapis ļoti plats un sāk ar iežmaugumu palīdzību žuburoties. Divpadsmit dienas vēlāk, ragu augšanas 45. dienā, pēdējā vāļītes žuburošanās vēl nav nobeigta; 59. dienā visi izveidojušies gali ir tapuši diezgan gaŗi, un acu zars jau ir nosmailojies. Ragu augšējā daļa dalas tomēr tikai 62. dienā un ir gatava 79. dienā, bet arī tad vēl pārklāta ar biezām spalvām klātu un asinstraukiem bagātu ādu, kuŗa ir laikam ļoti jūtīga, jo briedis ragus vēl arvien saudzē. Vēl 120. dienā, kad ragi jau pilnīgi izauguši un to gali ir kaula cietumā, acu zars asiņo pie mazākā ievainojuma. Tikai divdesmit dienas vēlāk te apskatītais dzīvnieks sāka berst nost savu ragu virsādu.“

Še aprakstītais ragu veidošanās gājiens atkārtojas šādā sekotnībā pie katra brieža, tikai pie viena dzīvnieka augšana iet lēnāk, pie otra ātrāk. Kad ragu virsāda ir savu lomu izpildījusi, tā sažūst, un briedis nu šo ādu, kuŗa jau pate sāk atdalīties no ragiem, noberž gar kokiem un krūmiem; ragi pie tam virspusē sāk pieņemt tumšāku krāsu, cik domājams, galvenā kārtā zem to augu sulas iespaida, kuŗus briedis pie ragu berzēšanas ievaino.

Pa lielākai tiesai ragi izaug arvien pēc zināma noteikta veida, kaut gan vietas un barības apstākļi var radīt arī zināmas pārmaiņas. Sugas noteikšanā ragi vēl arvien spēlē galveno lomu.

Jau agrākos ģeoloģiskos laikos brieži bij izplatīti pa plašu zemeslodes apgabalu. Mūsu laikos tie, izņemot lielāko tiesu Afrikas un visu Australiju, apdzīvo visus kontinentus un tikpat kā visus klimatus, ielejas tāpat kā kalnus, klajumus tāpat kā mežājus. Daži dzīvo atklātās vietās, citi turpretīm noslēpušies biezos mežos cik vien iespējams, vieni sausās stepēs, otri purvos un mitros mežos. Daudzi

maina savu uzturēšanās vietu pēc gada laika; iedami pakal savai barībai tie no ielejām uzkāpj kalnos vai otrādi; daži arī laižas ceļojumos un dažos gadījumos noiet lielus gabalus. Visas briežu dzimtas sugas ir sabiedriski dzīvnieki, un daži sapulcējas kopā lielos baros. Vecie tēviņi vasarā parasti no pulka nošķiras un dzīvo vientuļi vai savienojas kopā ar sava dzimuma biedriem; riesta laikā tie tomēr pievienojas mātīšu pulkiem, izaicina citus drošsirdīgus tēviņus uz divkauju, sirdīgi cīnas savā starpā un ir vispār tad ārkārtēji uztraukti un visā savā dabā kā pārveidoti. Lielākā tiesa ir naktsdzīvnieki, kaut gan daudzi, sevišķi tie, kuŗi apdzīvo augstus kalnājus vai neapdzīvotus apgabalus, iziet meklēt barību arī dienas laikā. Visi brieži ir dzīvi, bikli un trimīgi radījumi, ātri un veikli savās kustībās, ar smalkām maņām apveltīti, bet garīgā ziņā diezgan maz attīstīti. Viņu balss skaņas pie tēviņiem ir īsi izgrūsts dobjs blāviens, kuŗš pie mātītēm pāriet blējošās skaņās.

Briežu barību sastāda tikai augu vielas; vismaz vēl nekādi nav pierādīts, vai ziemeļbrieži, kā apgalvots, ēd arī lemmingus vai ne. Zāles, lakstaugi, ziedi, lapas un skujuas, pumpuri, jauni dzinumi un zari, labība, augļi, ogas, miza, sūnas, ķērpji un sēnes sastāda viņu barības galveno daļu. Ūdens ir viņiem nepieciešamība, sāls gārdums.

Briežu govij atlec viens vai divi, retos gadījumos arī trīs telēni, kuŗi nāk pasaulē pilnīgi attīstīti un jau pēc dažām dienām seko savai mātei. Pie dažām sugām arī tēviņš izturas draudzīgi pret saviem pēcnācējiem. Mazajiem telēniem viņu mātes glāsti ir visai patīkami, un māte savus telēnus kopj visai rūpīgi un aizstāv tos briesmās.

Apgabalos, kur laukkopību un mežkopību piekopj pēc mūslaiku prasībām, brieži vairs nav ciešami. Zaudējumi, kuŗus nodara šie skaistie dzīvnieki, pārsniedz nelielo labumu, kuŗu tie atnes. Ja medības nebūtu no likumiem regulētas, tad jau sen visi brieži mūsu apgabalos būtu izskausti. Notikumu gaita tik tāļu vēl nav aizgājusi. Bet visi šās lieliskās dzimtas locekļi, kuŗi pie mums dzīvo, iet noteikti

pretīm savai bojā ejai un droši vien jau īsā laikā būs redzami vairs tikai pussavvaļas stāvokļi, zvēru parkos un zvēru dārzos.

Briežu pieradināšana nav tik viegla, kā to parasti pieņem. Jaunībā, protams, visu sugu dzīvnieki, kuŗi agri nonākuši cilvēka rokās, pierod pie ta, pieķeras, ir paļāvīgi un piemīļīgi; līdz ar vecumu tomēr visas šīs īpašības pamazām izzūd, un gandrīz visi veci brieži ir dusmīgi, ļauni un kauslīgi radījumi. Arī viena, jau no seniem laikiem gūstā turama suga, proti ziemeļbriedis, te nesastāda izņēmuma. Ziemeļbrieža pieradināšanas pakāpe nekādā ziņā nav pilnīga, kādu to redzam pie citiem gremotājiem, bet gan izdevusies tikai pa pusei.

Mēs iesāksim ar šīs dzimtas milžiem, lai gan tie ir ne vispilnīgāk, bet pat visvājāk attīstīti brieži. Alņi (Alces), kuŗiem mūsu laikos ir tikai viens vienīgs, bet ja Amerikas alni uzskata par atsevišķu sugu, tad divi priekšstāvji, ir milzīgi, ļempīgi veidoti radījumi ar īsiem, resniem kakliem, augstu un īsu ķermeni, augstām kājām, lāpstveidīgi paplašinātiem, pirkstveidīgi iegrieztiem un daudzzarainiem ragiem, pie kuŗiem acu zaru un vidējo zaru trūkst; viņiem ir mazas asaru bedrītes un matu pušķis kāju pēdu pakāpusē, bet trūkst ilķņu. Galva ir nejauka, virslūpa pārkārusies, acis mazas, ausis gaŗas un platas, aste ļoti īsa.

Jau no seniem laikiem alnis (Alces palmatus) ir ļoti pazīstams dzīvnieks. Par viņa nosaukuma izcelšanos nav skaidrības. Tik daudz tomēr ir noteikti zināms, ka latīņu nosaukums ir cēlies no senā vārda „elend“ jeb „elent“, kas nozīmējot „stiprs“; daži arī domā, ka tas ir cēlies no slāvu nosaukuma „oļeņ“ — briedis. Jau senie romiešu rakstnieki alni pazīst kā vācu dzīvnieku. „Hercinijas mežā“, raksta Julijs Cezars (Julius Caesar), „dzīvo alces, dzīvnieks, kuŗš izskatā un krāsas dažādīgumā ir līdzīgs kazai, bet lielāks un bez ragiem; kājas tam ir bez locītavām.

Viņš neapgulstas, lai atpūstos, un nevar uzcelties, ja pakrīt. Guļot tas atspiežas pret kokiem; tādēļ mednieki kokus atrok un tos tā iecērt, ka tie viegli nokrīt kopā ar dzīvniekiem, kuŗi pie kokiem ir atspiedušies.“ **P l i n i j s** (Plinius) vēl piebilst, ka alnim esot liela virslūpa un tādēļ tas ganīdamies virzoties atpakaļ. **P a u z a n i j s** (Pausanias) zin, ka tikai tēviņiem ir ragi, bet mātītēm nav. Pie Gordona III., starp 238.—244. g. pēc Kr. desmit alņus aizveda uz Romu; **A u r e l i j s** savos triumfa gājienos lika vairākus alņus vest sev pa priekšu. Viduslaikos dzīvnieku bieži piemin, sevišķi Nibelungu dziesmā. Ja tikai var ticēt, tad šinī laikā alnis ir bijis izplatīts visā Vācijā līdz galējiem rietumiem, jo pie Zigfrida medību aprakstīšanas Vasgau'ā ir sacīts:

„Pēc tam tas atkal nosita sumbru un alni,
Četrus stiprus vēršus un vienu niknu briedi.“

Ar ķeizara Otto Lielā rīkojumu 943. gadā tiek pavēlēts, ka bez bīskapa **B a l d e r i c h a** atļaujas Drentes mežos Reinzemē nevienam nav brīv medīt lāčus, stirnas, mežu čūkas un tos meža lopus, kuŗus vācu valodā apzīmē ar „Elo“ jeb „Schelo“. Tāds pat aizliegums ir atrasts arī Heinriha II. rīkojumā no 1006. gada un kādā citā, ko izdevis Konrads II. 1025. gadā. Ziemeļvācijas kūdras purvos pie Braunšveigas, Hannoverā, Pomeranijā, vecos huņu kapos un citur vēl tagad atrod alņu ragus, parasti pārakmeņotā stāvoklī. Bieži minētais Upsalas bīskaps **O l a u s M a g n u s** ir pirmais, kuŗš alni tuvāk raksturo. „Tāpat kā brieži,“ viņš saka, „šie dzīvnieki baros skraida apkārt pa lieliem mežājiem, un tur tos mednieki bieži ķeŗ izstieptos tīklos vai arī aizās, kuŗās tos iedzen ar lielu suņu palīdzību un nonāvē ar šķēpiem un bultām; arī sermulītis dažreiz pielec alņiem pie rīkles, kad tie ganas vai stāv un tikmēr kož, kāmēr tie noasiņo. Alņi cīnas arī ar vilkiem un tos bieži ar nagiem nonāvē, sevišķi uz ledus, uz kuŗa alņi turas stiprāk nekā vilki.“ „Pomeranijā,“ raksta **K a n c o v s** (Kantzow) savā grāmatā „Pomerania“ (1530. g.), „ir lieli viršāji, kuŗos kopj alņus. Dzīvnieka nosaukums vācu valodā („Elend“) ir cēlies no viņa nespēka, jo viņam nav nekā ar ko tas varētu

aizstāvēties; viņam ir gan plati ragi, bet viņš neprot ar tiem palīdzēties, bet gan paslēpjas vientuļos purvos un mežos, kur tas ir drošībā. Cilvēku vai suni viņš var tālu saost; cilvēks nevar viņam tuvu pienākt, bet tiklīdz suns pie tā pienāk, tas jau ir saķerts. Nagus tur par derīgiem pret krītamo kaiti, tādēļ no tiem taisa gredzenus un nēsā pirkstos. Daži senāk domāja, ka alņiem nav ceļgalu un locītavu; tas tomēr nav pareizi.“ Arī vecais G e s n e r s piemin šīs senās pasakas.

Pēdējos gadu simteņos alņu daudzums Eiropā ir ļoti ātrā kārtā samazinājies. Vēl 17. un ļoti iespējams pat 18. gadu simtenī šur un tur Saksijā un Sīlezijā alņi bij sastopami. Saksijā pēdējo alņi nošāva 1746. gadā, Sīlezijā, pēc H a u g v i c a (Haugwitz) 1776. gadā. Pomeranijā, liekas, viņš ir bijis tikpat ilgi sastopams, Austrumprūsijā šīnī laikā viņš bij vēl diezgan bieži sastopams; tomēr arī te pēc septiņgadu kara bij jāizdod rīkojums par šā dzīvnieka saudzēšanu. Ibenhorstas mežniecībā pie Tilzites alnis bij aizsargāts ar karaļa rīkojumu un ir uzglabājies līdz mūsu dienām. Medību svētkos 1848. gadā šo dzīvnieku skaitu samazināja līdz 16 galvām un nākošā gadā pat uz 11 galvām; stingra saudzēšana pēc tam atkal pacēla dzīvnieku skaitu, un 1874. gadā pēc karaļa virsmežziņa A k s t a (Axt) ziņojuma Ibenhorstas mežniecībā dzīvnieku skaits bij pieaudzis līdz 76 galvām.*)

Atskaitot šos stingrā uzraudzībā turamos rezervatus, alnis ir sastopams Eiropas un Āzijas visos augstākos platumos, mežiem bagātos apgabalos. Uz mūsu kontinenta viņš ir sastopams Baltijas jūras apgabala līdzenumos, bez Austrumprūsijas vēl Lietuvā un Latvijā, kā arī Zviedrijā, Norveģijā un dažos Lielkrievijas apgabalos. Norveģijā viņš dzīvo dienvidaustrumu provincēs, Zviedrijā — dienvidrietumos, citiem vārdiem, milzīgajos mežajos, kuŗi apsedz tā saucamos Kjölen kalnus, sevišķi Vermlandē, Dalekar-

*) Līdz pasaules kara dzīvnieku skaits bij pieaudzis gandrīz jau uz 300 galvu. Pasaules kara šis skaits ir gandrīz desmit reizes samazinājies.

lijā, Herjedalē, Esterdalē, Hedemarkā, Gudbrandsdalē un Valdersdalē. Daudz biežāk nekā Eiropā alnis sastopams Āzijā. Viņš ir izplatīts visos ziemeļos līdz Amurai un sastopams visur tur, kur ir lieli plaši meži, un uz ziemeļiem līdz pat koku augšanas robežai. Lenas ielejā, pie Baikal-ezera, pie Amuras, Mongolijā un Tunguzijā alnis vēl vienmēr ir sastopams diezgan lielā skaitā.

Alnis ir varens dzīvnieks. Pieauguša aļņa ķermeņa gaŗums sniedzas no 2,6 m. līdz 2,9 m., astes gaŗums apmēram 10 cm, skausta augstums 1,9 m., krustu augstums par dažiem cm. mazāks. Ļoti veci dzīvnieki sasniedz svarā līdz 500 kilogramu, caurmēra svars tomēr ir no 300—400 kilogramu. Aļņa ķermenis ir caurmērā īss un resns, plats krūtīs, augsts, gandrīz kuprains pie skausta, taisns uz muguras un zems krustos. Ķermenis balstas uz ļoti augstām un stiprām vienāda gaŗuma kājām, uz kuŗām ir šauri, taisni, dziļi šķelti un ar izstiepjamu savienotājādu saistīti nagi; pakāņadziņi viegli skaŗ zemi. Uz īsa, stipra un spēcīga kakla balstas liela, gaŗi izstiepta galva, kuŗa pirms acīm ir sašaurināta un izstiepta garā resnā, uzpūstā, ļoti platā, strupā purnā. Purns ir gandrīz izķēmots ar skrimšļainu degunu un biezu, ļoti stipri pagarinātu, ārkārtīgi kustīgu un kŗokainu virslūpu, kuŗa tāļu pārkaŗas pār apakšžokli. Mazās un neskaidrās acis ir dziļi paslēptas uz āru izspiestos acu dobumos; asaru bedres nav lielas. Lielas, gaŗas, platas, bet galos noasinātas ausis ir piestiprinātas pie galvas pakāņpuses un pavērstas atpakaļ; ļoti bieži tās kustēdamās sakļaujas kopā. Pieauguša tēviņa ragi sastāv no liela, vienkārša, ļoti plaša, trīsstūraina, plakana, lāpstveidīga un kŗokaina kroņa, kuŗa ārējā mala ir aplāta daudziem zobojumiem, un šo kroni nes raga stienis, kuŗš aplāts nedaudzām, īsām, resnām un noapaļotām pērlītēm. Pirmā rudenī tanīs vietās, kur vēlāk izaug ragi, parādās biezs spalvu uzkalniņš, nākošā pavasarī jau ieradzītes, un otrā gadā jau gandrīz 30 cm gaŗš mieta radziņš, kuŗu alnis nomet tikai nākošā ziemā. Pamazām ragi vairākkārt žuburojas. Piektā gadā jau uzaug plakanā lāpstiņa, paplašinās vēl tālāk un malās sadalas aizvien vairākos zobojumos,

kuŗu skaits var pieaugt līdz 20. Ragu svars sniedzas līdz 20 kilogramu.

Alņa spalvojums ir gaŗš, biezs un stīvs un sastāv no zobainām tievām un lūstošām akotu spalvām, zem kuŗām atrodas īsas, smalkas vilnainas spalvas; pa pakauša virsu velkas stipras, ļoti biezas, gareniskā virzienā sadalītas krēpes, kuŗas zināmā mērā turpinas arī uz kakla un krūšu priekšas un sasniedz līdz 20 cm. gaŗumu. Dīvainā kārtā vēdera spalvas ir pavērstas no ķermeņa pakalpusē uz priekšu. Krāsa ir diezgan vienmērīgi iesarkani brūna un pie krēpēm un galvas pusēs pāriet spīdoši tumši melni brūnā krāsā, uz pieres iesarkani brūnā un purna galā pelēkā krāsā; kājas ir bālgani pelnu pelēkas, acu gredzeni pelēki. No oktobra līdz martam krāsa ir drusku gaišāka, ar pelēku piejaukumu. Alņa govs ir tikko mazāka, tai nav ragu, bet ir gaŗāki un īsāki nagi, kā arī īsāki un mazliet uz āru pagriezti pakalnadziņi. Viņas galva atgādina ēzeļa vai mūļa galvu.

Mežonīgi, vientuļi meži, kuŗi bagāti ar alksnājiem un nepieejamiem purviem, sevišķi tādi, kuŗos aug vītoli, bērzi, apses un citi lapu koki, ir alņu uzturēšanās vietas. Ibenhorstas mežs sastāv no 2000 morgenu mineralzemes, uz kuŗas aug priedes, egles un bērzi, 6000 morgenu kūdras purvu un 40.000 morgenu alksnāju, kuŗos ir arī sastopami daži bērzi un oši. Starp alksņu stumbriem grāvmalās lielā apgabalā aug lielā daudzumā kārkli, niedras, zāles un citi augi un tā izveido vismežonīgākos biezokņus. Apgabals ar šādām īpašībām un augu segu dod briežiem visus vajadzīgos apstākļus omulīgai dzīvei; ne mazāk piemēroti viņiem ir arī plaši slapji skuju koku meži, ja vien tanīs netrūkst kārkļu sugu. Purvi un dumbrāji liekas viņa dzīvei un labklājībai nepieciešami. Neveiklais dzīvnieks viegli izbrien cauri purviem, kuŗos ne cilvēks, ne kustonis nevar bez dzīvības briesmām pāriet. No aprīļa līdz oktobrim tas uzturas zemos slapjos apgabalos, vēlāk viņš uzmeklē paaugstinātus apgabalus, kuŗi neapplūst un ziemā nepārklājas ar ledu. Mierīgā skaidrā laikā viņš vairāk ciena lapu koku mežus, lietainā laikā, sniegā un miglā vairāk skuju koku biezokņus.

Ja viņam trūkst barības, tad tas pārmaina dzīves vietu. Ibenhorstas mežniecībā viņš ziemā atstāj alksnājus un dodas uz kūdras purviem un augstāk stāvošiem priežu mežiem; Latvijā, Krievijā un Skandināvijā viņš klejo apkārt; Austrumsibirijā, kad uz augstienēm uzkrīt sniegs, viņš nonāk ielejās un pat augstkalnu stepēs, no kurām citādi stingri izsargājas. Alņu govjs ar saviem telēniem, pēc R a d d e s, sevišķi labprāt uzmeklē mežainu vai krūmainu kalnu ziemeļnogāzes; vecais briedis tiem te neseko, jo viņa platie ragi kavē to šē kustēties. Migu alnis sev gan nekad nerīko, bet vienkārši liekas pie zemes, vienalga, vai tur ir purvs vai sausa vieta.

Lai pēc iespējas pamatīgi un patiesi aprakstītu alņu dzīves veidu, es Ibenhorstā pats ievācu ziņas; caur mežziņu V i z e s (Wiese) un R a m o n a t a (Ramonahnt) un virsmežziņa A k s t a (Axt) laipnību es par mūsu dzīvnieku ieguvu sīkas un mūsu zināšanas stipri papildinošas ziņas. Pateicoties saudzēšanai, kuņu alnis te bauda jau gadu desmitiem, dzīvnieks te dzīvo gan citādos apstākļos, nekā pārējās sava izplatības apgabala daļās un sevišķi pazaudējis bailes no cilvēkiem, tomēr tas neizturas te kā sagūstīts, bet kā savvaļas dzīvnieks, uzrāda visas pēdējā īpatnības un tāpēc var noderēt vispārējam alņu dzīves aprakstam.

Savā dzīves veidā alnis stipri atšķiras no staltā brieža. Kā pēdējais viņš apvienojas ļoti dažāda lieluma baros, un tikai ap mātīšu atnešanās laiku vecie buļļi nodalās no šiem bariem, sastādīdami paši savas sabiedrības. Apgabalos, kur alnis ir vispār izplatīts, bet nav sevišķi bieži sastopams, piem. Austrumsibirijā, alņu mātītes ziemā savienojas nelielās grupās, bet vasarā staigā parasti atsevišķi vai lielākais kopā ar savu telēnu. Ibenhorstas mežos alņi savienojas līdz 40—50 galvu lielos baros vēlā rudenī, kad rudens plūdi spiež tos pāriet no alksnājiem uz sausu mežu vai sūnu purviem. Šādas grupas parasti sastāv no alņu buļļiem un nepieaugušiem dzīvniekiem, jo alņu govjs aiz pārliecīgām rūpēm par saviem telēniem ne tikai izturas visai nedraudzīgi pret buļļiem, bet dzen projām no sevis arī citas mātītes ar viņu teļiem. No alņu draudzīgās sadzīvošanas vis-

pār mana maz ko. Katram vienam ir ar otru kādi rēķini, viens aizdzen otru no kādas siltākas vietņas, bet sevišķi alņu mātēm visi pārējie dzīvnieki spiesti griezt ceļu; mātītes neizrāda draudzīga noskaņojuma pat pret maziem alņu bāreniem, bet dzen tos prom no sava tuvuma tāpat kā kuŗu katru citu bara locekli. Alņu buļļi, kā mēr tos riesta laiks nav iespaidojis, ir daudz sabiedriskāki par mātītēm, piemēram uzņem bez mātēm palikušus telēnus savā barā; riesta laikā tomēr arī tie izrāda savas sugas nesaticību un katrs priekš sevis mēģina sadzīt un noturēt kopā tik daudz mātīšu, cik vien iespējams, un dzen no sevis prom visus pārējos buļļus. Pavasarī bari pilnīgi izklist, un atskaitot mātes ar viņu telēniem, dzīvo pilnīgi vientuļi vai pa diviem vai trim kopā.

Alnis pacieš dažādus traucējumus vēl mazākā mērā nekā citi brieži. Viņš prasa pilnīgu mieru, un atstāj apgabalu, tiklīdz tanī vairākkārt ir ticis vajāts. Ibenhorstas mežos, kur alnis pamazām ir pieradis pie cilvēka un viņa darbības, šis dzīvnieks ir tapis visai bezrūpīgs.

Tur, kur alnis jūtas netraucēts, tas parasti, atskaitot īsus atpūtas brīžus, guļ tikai priekš un pēc pusdienas stundās; jau no pulksten četriem pēc pusdienas, tāpat vakara, nakts pirmās puses un agrās rīta stundās tas staigā apkārt. Traucēts tas barības meklēšanai izvēlas naktslaiku. Pēc V a n g e n h e i m a, alņa barību sastāda purva kārklu, bērzu, ošu, apšu, pilādžu, kļavu, liepu un ozolu lapas, egles un priedes skujuas, virši, smiltenes, jaunas niedres, kā arī augoša labība un lini. Ibenhorstas mežos alnis ēd visu koku sugas, kādas vien tur aug, bez jau minētajiem arī vēl, piemēram, ievu, lagzdu un alksni. No pēdējā tas, sevišķi kur vītolu sugas ir retākas, šad un tad ēd viengadīgus un divgadīgus dzinumus, bet vecus zarus neaiztiek. Purvos tas ēd galvenā kārtā viršus, spilvas un kosas; dažreiz tas piepilda savu vēderu ar šiem augiem vien. Maija un jūnija mēnešos minētie trīs augi un purenes sastāda viņa galveno barību. Jaunu labības zelmeni alnis ēd tikpat labprāt kā vārpās stāvošu labību, pēdējo sevišķi labprāt tad, kad vārpas tiek tikko dzītas; auzas tas cienī sevišķi tad, kad graudi

vēl pienaini. Sakarā ar to alnis maijā un junijā arī kārtīgi mēdz apmeklēt labības laukus, kāmēr pirms tam un vēlāk tas uz tīrumiem nerādas. Austrumsibirijā alnis ēd galvenā kārtā sīkos pundurbērza un zemā bērza krūmus, kā sevišķu gārdumu arī dažu ūdensaugu sulīgās saknes, kuŗu dēļ tas vasarā apmeklē ieleju ezerus un nirst tanīs zem ūdens. Tāpat tas dara arī Ibenhorstas mežos, lai iegūtu atsevišķus ūdenī stāvošus augus. Ēst zāli no vienas vietas, kā to dara citi brieži, viņš nevar, jo lielā kustīgā virslūpa to pie tam traucē; labību vai gaŗākus zāles salmus viņš noplūc ar plūksanu. Šinī darbā kā arī pie zaru plūksanas viņš prot pielietot ļoti veiklā kārtā savu smecerim līdzīgo augšlūpu. Noplēšot kokam mizu tas ielaiž pēdējā savus kaltam līdzīgos priekšzobus, noplēš daļu no mizas, saķer tad to ar zobiem un lūpām un rauj mizu uz augšu gaŗām sloksnēm. Lielākus kociņu stumbrus tas noliec ar galvas palīdzību, nolauž tad koka galotni ar visiem zariem un apēd pēdējos, kā arī mizu. Šim nolūkam viņš izvēlas visus tos kokus un krūmus, kuŗiem ir sulīga miza, kā apsi, osi, vītolu un papeli, pie kam dažreiz tas pilnīgi nograuz mizu pat ļoti resnām apsēm. No skuju kokiem tas dod sevišķu priekšroku priedei, kāmēr egli ēd tikai sevišķas vajadzības gadījumā. Ibenhorstā alnis griež tik maz vēriņas uz meža strādniekiem, ka viņš to klātbūtnē ierodas priežu cirmsēs, lai ēstu nogāzto priežu skuļas. Viņš spēj izlietot pat vēl zarus, kuŗi resnāki par pirkstu; viņš samal tos tik pamatīgi, ka viņa mēslos arvien atrod tikai smalki saberztas koku šķiedras. Dzeršanai ūdens tam nepieciešams ļoti bieži, un lai dzēstu savas slāpes, viņš to dzer lielā daudzumā.

Alņa kustības ir daudz mazākā mērā vienmērīgas un vieglas, nekā staltā brieža kustības. Viņš tomēr rikšo ļoti ātri un ar neticamu izturību; daži autori apgalvo, ka tas spējot vienā dienā noskriet 30 jūdzes. Ieraudzījis cilvēku vai kāda šķēršļa priekšā tas mēdz uz acumirkli apstāties un tad doties atkal uz priekšu; briesmās tas nekad negriežās atpakaļ, bet turpina savos lēnos rikšus uz priekšu kā agrāk.

Ļoti īpatnēju alņa iešanas veidu purvājos apraksta

V a g e n h e i m s. Tur, kur zeme alni nespēj nest pa virsu, kad tas skrien, dzīvnieks iet uz priekšu vilkdams kājas šļūkus. Mežzinis R a m o n a t s (Ramonah) apgalvo, ka redzējis to vairākkārt un pilnīgi apstiprina Vagenheima ziņojumu. „Sevišķi muklainos purvos,“ piezīmē pie tā O. f o n L e v i s (O. von Löwis), „alnis tomēr netiek uz priekšu. Tā, 1866. gada aprīlī kāds liels briedis pie Oleru muižas Vidzemē iegrīma kāda nolaista ezera dūņās, tā kā pieskrējušie ļaudis to varēja sasiet virvēm, ar lielām pūlēm to izvilka un aizveda uz muižu, kur tas tika turēts trīs nedēļas zirgu stallī. Sevišķi bīstami alnim ir muklāji ar stāviem krastiem, kuŗu malas tas priekšējām nevar aizsniegt; šādus šķēršļus viņš var viegli pārvarēt tad, ja viņam izdodas ar saliektām priekšējām nostāties uz cietas zemes; tad tas bez sevišķas piespiešanās pievelk klāt ķermeni un nostājas atkal uz zemes. Peldēšanā alnis ir liels meistars. Viņš ūdenī neiet tikai vajadzības gadījumā vien, bet, kā dažas vērsu sugas, aiz savas patikas un prieka, lai atvēsinātos un izmazgātos. Austrumsibirijā viņš uzmeklē dziļākās kalnu aizas, kur sniegs ir sastopams ilgāk nekā citās vietās, un mīl tur labprāt izvalstīties. Pa gludu ledu, kas nav pārklāts sniegu, viņš ilgi nevar iet, un ja viņš uz šī gludā spoguļa reiz ir nokritis, tad tas vairs netiek tik ātri uz kājām. No sākuma, kā to apgalvo mani Ibenhorstas draugi, mūsu briedis skrien diezgan labi arī pa gludu ledu, bet drīz viņa nagu plāksnes „sasilst“ jeb pareizāk sakot paliek mīkstas, un tad viņš viegli var kļūpt, dažreiz reizi pēc reizes. Briedim rikšojot var dzirdēt, ka pakalnadziņi piesitas pie pēdas. Ātri skrienot alnis atliec ragus atpakaļ un paceļ purnu augstu gaisā, tāpēc tas bieži streipulo un var pat viegli pakrist. Lai pieceltos, viņš īpatnējā veidā rausta kājas un ķer ar pakalējām tāļu uz priekšu. Te ir pamats teikai par to, ka šiem briežiem uznākot krītamā kaite.

Alnis jūt apbrīnojami labi, bet mazāk labi viņš redz un saoz. Attiecībā uz garīgām spējām liekas, ka viņš pilnīgi attaisno to, ko izsaka viņa neveiklais un lempīgais izskats. Viņa darbība norāda uz to, ka viņa saprāts ir sa-

mērā necīgs. Viņš maz prot būt viltīgs, vēl mazākā mērā tas ir uzmanīgs, gandrīz neprot atšķirt patiesas briesmas no iedomātām, pret savu apkārtni vispār izturas vienaldzīgi, pārmainītos apstākļos iejūtas ļoti grūti un vispār ir radījums, kurš maz ko izmācas. Sabiedriskās īpašības nekādā ziņā nav attīstītas; neko nevar manīt no tā, ka alņi turētos cieši kopā pulkos, katrs pulka loceklis rīkojas pilnīgi pēc saviem ieskatiem un tikai teļš seko mātei, bet ne viss pulks barvedim, kā tas parasti ir novērojams pie citiem briežiem. Liekas, ka alņiem augstākais dzīves uzdevums ir ēst un gulēt. Tikai riesta laiks ienes pārmaiņas viņu dzīves vienmūļībā.

Veci alņi met ragus novembrī, agrākais oktobrī, jaunākie vairāk kā par mēnesi agrāk; pirmie berzē ragus jūlijā, otrie tikai augustā un vēl vēlāk. Ragu ataugšana notiek īpatnējā veidā; no sākuma tie aug ārkārtīgi lēni un tikai sākot no maija mēneša augšana norit ātrākā gaitā. Pirms šī mēneša beigām vai jūnija sākumā ragu vāļites nav saredzamas. Riesta laiks Baltijas apgabala zemēs iestājas augustā, Āzijas Krievijā septembrī vai oktobrī. Šai laikā brieži ir vislielākā mērā uztraukti. Citā laikā alņa balsi dzird tikai izņēmuma gadījumos un tā līdzinas balsij, ko bailu gadījumos izdod stirna, bet gan ir daudz stiprāka un dziļāka, un tad arī laikam blāuj tikai vecs dzīvnieks; tagad turpretim alnis ērgelē apmēram tāpat kā staltais briedis, tikai īsākos paņēmiēnos, gandrīz tā kā dambriedis, tikai zemākā tonī. Ar šiem blāvieniē brieži, kas visi cenšas pēc viēna mērķa, tiek uzaicināti uz cīņu, ko viņi izcīna ar dusmām un naidu; pat cilvēkam viņi šai laikā viegli uzbrūk. Viņi skraida apkārt, degunu pie zemes pielikuši, itkā tie gribētu sadzīt kādas pēdas, bez apstājas un atpūtas diēnu un nakti, noiedami diēndienā daudzās jūdzes; viņi dzenā mātītes diēnām ilgi bez pārtraukuma, seko tām ļoti tāļu un peld tām pakal pat pār platām upēm.

Jaunie brieži tiek no vecajiem aizdzīti un reti kad atrod izdevību savu dziņu apmierināt. Dažreiz jaunie alņi tad kā bez prāta rikšo taisnā virzienā, apmeklē pat apdzīvotus apgabalus, no kuriem citā laikā tie bailīgi izvairas, un bei-

dzot sakrīt miesās tāpat kā vecie caur pārošanos. Aprīļa beigās vai maija sākumā alņu māte atnes pirmo reiz tikai vienu teļu, bet vēlāk arvien pa diviem, pa lielākai daļai pāriņi, retāk divus vienu un tā paša dzimuma telēnus. Dzemdēšana pie alņu govīm, liekas, ir grūtāka nekā pie citām briežu sugām, jo pēc mežziņa R a m o n a t a novērojumiem dzemdēšana rāda, ka sāpēm vajag būt ļoti stiprām, jo dzīvnieks iekožas zaros un sūnu klājā, izstiepjās un saraujas pie augļa dzīšanas un ne visai reti pat dzemdībās nobeidzas. Tūlīņ pēc laimīgām dzemdībām alņu māte, tāpat kā daudzi citi zīdītāji, un sevišķi gremotāji to mēdz darīt, apēd dzemdes plēvi un tad tikai ar mīlestību piegriežas saviem telēniem, lai tos vispirms notīrītu. Pēc nolaizīšanas telēni uzlec kājās, bet streipuļo kā piedzēruši un klanās ar galvu uz vienu un otru pusi. Sākumā mātei tie jāgrūž, ja viņa grib, lai tie kustētos, bet jau trešā vai ceturrtā dienā viņi seko alņu mātei, kuŗu tie zīž līdz nākošam riesta laikam, pat tad, kad tie jau ir tik lieli, ka tiem zīžot jānogulstas zem mātes. Pirmajās dzīvības dienās tie ir tik neizveidoti, ka dažā ziņā atgādina ēzeli; ar viņu izskatu sakarā ir arī viņu lielā nevarība. O. f o n L e v i s (O. von Löwis) man raksta, ka pirmajā jaunības laikā, ja viņus pārsteidz, tie nogulstas pie zemes un bez pretošanās ļaujās, lai tos uzņem un aiznes prom. Mātes mīlestība un pieķeršanās bērniem ir ļoti liela. Viņa aizstāv pat nonāvētu telēnu un dažreiz vēl dienām ilgi maldas ap nelaiimes vietu, ja telēns viņai tiek atņemts.

Bez cilvēka, neskatoties uz savu spēku, alnim ir vēl citi bīstami ienaidnieki: pirmā kārtā vilks, lūsis, lācis un daudzrīja. Vilks alņiem visbiežāk uzbrūk ziemā, biežā sniegā; lācis pa lielākai daļai seko atsevišķiem dzīvniekiem un atūras uzbrukt veselam alņu baram. Lūsis, un pie gadījuma arī daudzrīja, uzlec no augšas uz alni, kas iet zem tiem, ieķeras ar nagiem tam kaklā un pārkož arterijas. Šie zvēri ir jāuzskata kā neaizsargātā alņa visniknākie ienaidnieki. Vilkiem un lāciem tomēr jābūt uzmanīgiem, jo alnis prot ar panākumiem aizstāvēties arī tad, kad tam nav ragu, to vietā viņš labi prot lietot savus priekšējo kāju cie-

tos un gar malām asos nagus. Viens vienīgs labi mērķēts sitiens ar šo ieroci ir pietiekošs, lai vilks izstieptos uz višiem laikiem, vai lai to padarītu kroplu. Ka tas ir pareizi, to šad un tad pierāda pat Ibenhorstas alņi. Tā, pirms vairākiem gadiem sava saimnieka acu priekšā tika nonāvēts kāda turienes mežniecības ierēdņa suns. Kāds vecs alnis, ko vajadzēja izdzīt no kāda kaimiņu mednieka zemes, uzbruka sunim, sekoja tam, un tā kā biezā sniega dēļ suns nespēja pietiekoši ātri bēgt, tad alnis to panāca, nospēra pie zemes un ar priekškāju nagiem tā apstrādāja, ka suns dažās minutēs pārvērtās bezformas masā. Suns te krita par upuri, būdams uzticīgs savam saimniekam, jo pēdējais tikai tā varēja glābties no satracinātā alņa, ka uzrīdīja tam savu suni. Vecās mātītes ar teļiem uzbrūk biežāk nekā tēviņi, bet arī tie, sevišķi rieta laikā, uzbrūk cilvēkam. To, starp citu, piedzīvoja Ibenhorstas meža sargs Millers (Müller), kad tas 1873. gada septembrī ar savu suni gāja pa savas apgaitas attālāko vietu pļavām. Viņiem tuvojās liels alnis, bez kā suns vai vīrs to būtu aiztikuši, ar redzamu nodomu tos iznīcināt, un piespieda mežsargu meklēt glābiņu uz siena kaudzes, kas stāvēja paaugstinātā vietā. Briedis viņu tur ielenca un sekoja tam, kad tas mēģināja glābties, pāriedams no vienas siena kaudzes uz otru, līdz pat kādas mājas durvīm, kuŗas mežsargam beidzot laimīgi izdevās sasniegt. Alnis pat no šejienes negribēja ļauties aizdzīties. Laikam arī šai gadījumā alņa dusmas ierosināja sarga suns. Bet ir arī zināmi tādi gadījumi, kur noskaitušie alņi uzbrūk arī cilvēkiem, kuŗus nepavada suni. Pēc mežziņa R a m o n a t a apgalvojuma, no alņa varot samērā viegli izbēgt, ja pie katra viņa uzbrukuma ātri palec sāņus. Ātrus pagriezienus alnis ne labprāt mīlot un ja no tā aprādītā veidā mēģinot izvairīties, viņš vajāto gandrīz vienmēr liekot mierā.

Jauni noķerti alņi top rāmi un pierod pat pie tā, ka klejo apkārt un atgriežas atkal mājā atpakaļ. Pie mums gan viņi gūstniecībā reti kad iztur ilgāku laiku. Agrāk Zviedrijā esot alņi tik tāļu izdresēti, ka tos izlietojuši ragavu vilkšanai. Kāds likums tomēr noliedzis lietot šādus

darba dzīvniekus, „jo viņu ātrums un izturība varētu padarīt neiespējamu noziedznieku gūstīšanu.“ Vēlākie mēģinājumi alni padarīt par māju dzīvnieku ir bijuši veltīgi. No sākuma likās, ka jaunie brieži pierastu, bet vēlāk tie palika arvien vājāki un vājāki un vienmēr drīz vien nobeidzās. Virsmežzinis Ulrichs uzaudzināja kādu jaunu alni, kuŗu viņš bija pavisam atstāts atradis Ibenhorstas mežos. Mans draugs Bolle man par to pastāsta sekošo: „Kopējs viņu pirmajā gada ceturksnī baroja tikai ar svaigu pienu no vienas tam nolūkam nolemtas gov, kuŗa dienā deva astoņpadsmit litru piena. Tomēr pie šīs barības alnēns bija vārgs, kusls un bikls. Tad piena devums dienā tika pazemināts uz seši stopi. Blakus tam tika dotas vītoli lapas, atkal dažus mēnešus. Beidzot viņš katru dienu dabūja rudzu miltus ar trīs stopi piena. Bez tam viņš brīvi ganījās dārzā un ēda visādas zāles, ogas, biešu lapas un t. t., nenicināja pat briestošus rudzus laukā un kāri ēda pumpurus, mizu un jaunus zarus no vītoliem, apsēm, bērziem, ievām, pīlādžiem un t. t. Pie tam viņš nodarīja lielus zaudējumus. Gada laikā viņš jau bija stipri lēns. No liela karstuma viņš glābās ēnā, vismīļāk kādā vēsā, tukšā mājas piebūvē. Tikai vakarā viņš devās ganībās.

Augusts Millers (August Müller), kas ziņas saņēmis no Ulricha paša, saka: „Dzīvnieks pieauga, skrēja pakal cilvēkam kā lēns auns un pie atkalredzēšanās mīlīgi laizīja sava saimnieka rokas un seju. Lielu interesi viņš parādīja dārzim, kur tas no sākuma tikai aiz gara laika iegāja; kad tam tika atņemta viņa piena māte, tad tas sāka saprast arī šo apstādījumu derīgumu. Tā kā dārzs priekš viņa drīz vien aizslēdzās, tad viņš veikli pārlēca pār tā sētu. Pēdējo paaugstināja līdz divi metriem, bet arī šo mēģinājumu viņa veiklie locekļi izturēja. Kad viņa saimnieks gāja uz mežu, viņš labprāt to gribēja pavadīt un dažreiz ar varu bija jāatdzen atpakaļ. Reiz tam atļāva iet līdz. Viņš staigāja pa mežu krustīm un šķērsām un atrada arī sev līdzīgus. Uzmanīgi viņš tos aplūkoja, un likās, ka tie to stipri uztrauca. Tomēr pie virsmežziņa kunga tam

patika labāk, un uzticīgi tas kopā ar viņu atgriezās no meža atpakaļ.“

Pret citiem dzīvniekiem sagūstīts alnis izturas ļoti vienaldzīgi. Suniem, par kuriem citi brieži tik ļoti uztraucas, viņš nepiegrīž ne mazāko vēribu, maz liekas zinīs arī par saviem radniekiem, kad tie tiek ievietoti telpās, kas atrodas tam blakām. Ar ziemeļbriežiem viņš satiek ļoti labi, laikam tādēļ, ka to miers atstāj uz viņu labu iespaidu. Žiglās un dzīvās briežu sugas liekas ir tam pretīgas, viņš mēģina šiem dzīvniekiem pat spert; tas panes viņu tuvumu, bez kā mēģinātu tiem parādīt savu naidu, tikai tad, kad ir pārlicinājies, ka viņa pūles ir veltas.

Alni nonāvē vai nu no atstatuma, vai lielās dzinēju medībās; tāpat arī cilpās un tīklos. Tālos ziemeļos mednieki ziemā mēģina savam medījumam sekot ar sniega kurpēm un pūlas to uzdzīt uz ledus, kur tad viņi to viegli pārspēj. Labums, ko cilvēks iegūst no nonāvēta alņa, ir ievērojams. Gaļa, āda un ragi tiek tāpat izlietoti kā tie, ko iegūst no brieža. Gaļa ir sīkstāka, bet āda stiprāka un labāka nekā no staltā brieža. Viduslaikos alņu āda tika augstu vērtēta un dārgi samaksāta. Arī vēlākos laikos šī medijuma ādu vērtēja dārgāk par citām un tāpēc vajāja alni vairāk kā vajadzīgs. Tā, Krievijas ķeizars Pāvils I. lika vest pret alņiem īstu iznīcināšanas karu, lai saviem jātņniekiem sagādātu bikses, kam pēc viņa uzskatiem katrā ziņā vajadzēja būt no alņu ādas. Dažas ziemeļu tautas uzskata skrimšļainos ragu stieņus, ausis un mēli par gārdumu. Laplandieši un sibīrieši izlieto alņu cīpslas tāpat kā ziemeļbriežu cīpslas. Sevišķi slaveni ir cietie un spīdošie baltie kauli.

Viss tas labums, ko alnis atnes, nevar atsvērt tos zaudējumus, ko viņš nodara. Šis dzīvnieks ir īsts koku postītājs un kārtīgi apsaimniekotos mežos ir tik kaitīgs, ka nekur nedrīkstētu to aizsargāt un saudzēt, ja grib mežu saimniecību nostādīt pēc tām prasībām, kādas tai mūsu laikos uzstāda. Tanīs mežos, kur ir viņa dzimtene, zaudējumi tā nekrīt svarā, kā to pavirši aplūkojot varētu domāt, jo tie pa pusei ir mūža meži. Bet arī Ibenhorstas mežos alnis ne-

nodara tik lielu nelaimi, ka būtu nepieciešami to iznīdēt. Pēc tam, kad es esmu par visu pārliecinājies uz vietas, es varu piebalsot Ibenhorstas meža kalpotājiem, ka: „alnim nestie upuri nestāv nekādā samērā ar to vērtību, ko dod jaukais un dzīvais piemineklis šim slavenajam Prūsijas pirmiedzīvotājam.“

**

Pie ziemeļbriežiem (Rangifer) abu dzimumu dzīvnieki nes ragus, kas sākot no īsā pamata stieņa lokveidīgi izliekti no muguras uz priekšu, galos, kā arī acs zarā lāpstveidīgi paplašināti, pirkstveidīgi iešķelti un viegli rievoti. Ļoti plats nags un iegareni, neasi un smaili veidoti pakāpnadziņi raksturo šos briežus. Viņu stāvs ir samērā neveikls, sevišķi galva nav skaista. Kājas ir samērā zemas, aste ļoti īsa. Tikai vecu tēviņu augšējos žokļos ir mazi ilkņi.

Ziemeļbriedis jāuzskata par svarīgāko no visiem briežiem. Veselas tautas var tam pateikties par savu eksistenci, jo viņas bez šī savādā mājas dzīvnieka beigtu pastāvēt. Lapam un somam ziemeļbriedis ir daudz nepieciešamāks, nekā mums vērsis vai zirgs, nekā arabam karnielis vai viņa kazu pulki, jo briedim jāizpilda gandrīz visu citu mājlopu uzdevumi. Pieradinātais ziemeļbriedis dod gaļu un ādu, kaulus un cīpslas, lai apgērbtu savu kakla kungu un pabarotu to. Viņš dod pienu, ļaujas, lai to izlieto kā nastu nesēju un uz vieglām kamanīņām velk visu ģimeni un viņas saimniecību no vienas vietas uz otru. Ar vārdu sakot, ziemeļbriedis dod iespēju ziemeļu tautām dzīvot viņu klejojošo dzīvi.

Ziemeļbriedis (Rangifer tarandus) ir stalts dzīvnieks, brieža lielumā, bet ne brieža augstumā. Viņa garums ir no 1,7 līdz 2 metri; astes garums ir 13 centimetri; augstums pie skausta 1,08 metri. Ragi nesasniedz to lielumu, ko pie briežiem, bet vēl tālāk tie stāv aiz viņiem skaistuma ziņā.

No staltā brieža viņa ķermenis atšķiras varbūt tikai ar platāku pakaldu; bet kakls un galva daudz smagāka un nav tik skaista, kājas ievērojami zemākas, nagi daudz nejaukāki kā staltajam briedim; ziemeļbriedim nav nekad arī tās cēlās gaitas, kas pēdējam, viņa izturēšanās ir daudz neskaistāka nekā šim staltajam radījumam. Kakls apmēram tikpat garš kā galva, spēcīgs, drukns un tikko manāmi paliekts uz augšu, galvas priekšējā daļa tikai nedaudz šaurāka, ar neglītu purnu, taisniem deguna kauliem; ausis īsākas kā staltbriedim, tomēr izveidotas līdzīgi, acis lielas un skaistas, asaru bedrītes mazas, apsegtas ar spalvu kušķi, apaļais purna gals viss ar spalvām, nāsis šķībi viena pret otru; virslūpa pārkaņas, mute dziļi šķelta. Govij rāgi parasti mazāki nekā bullim, bet abiem it īpaši atšķiras ar to, ka ragu stieņi ļoti plāni un tikai apakšā apaļi, turpretim uz augšu plakani, un ar to, ka acu atzarojumi, kuņģi priekšā izplešas platā lāpstā, guļ tik cieši virs deguna kauliem, ka starpā nevar pat pirkstu lāgā iebāzt. Zaru vidū zem otrā zara, kuņģis tāpat dalās un dod atzarītes, ir vēl tikai viens zars, un proti atpakaļ; ragu gali izauguši par garu kroni ar visādām atzarītēm. Ārkārtīgi reti var sastapt normali izaugušus ragus kā staltbriedim; bieži gadās, ka pat galvenie zari, tāpat kā, piem., acu zari, pavisam neizaug. Ciskas ir resnas, bet kājas tomēr arvien stipras un zemas, nagi ļoti lieli, plati, plakani un dziļi šķelti; pakalnadziņi sniedz līdz zemei. Pieradinātiem nagi izaug tik plati, ka, ja gribetum ievērot tikai nāgu būvi vien, tad savvaļas un pieradinātos ziemeļbriežus katrā ziņā būtu jāuzskata par atsevišķām sugām. Vispār savvaļā dzīvojošiem ķermeņa būve ir daudz glītāka un graciozāka nekā pieradinātiem, kuņģi cilvēka kopšanā un apsardzībā vispār nav vis kļuvuši staltāki, bet šķiet, ka drīzāk gan tapuši kroplaināki un nejaukāki.

Miesas sega tik bieza, kā nevienam citam briedim. Spalva ļoti gara, bieza, sagriežta, savelta, šūnota, cieta un trausla, lokanāka un izturīgāka tikai uz galvas un pakaklē, kā arī uz kājām, kur tā vēl garāka. Pakaklē ir krēpes, kuņģis dažreiz nokaņas līdz krūtīm, un arī uz vaigiem spalva

izaug gaŗāka. Ziemu tā viscaur izaug līdz seši centimetri gaŗa, un tā kā spalviņas gul cita citai cieši klāt, tad rodas vismaz četri centimetri bieza sega, un tad varam arī saprast gluži labi, kā ziemeļbriedis var viegli pārciest lielu aukstumu. Vispārējā spalvas krāsa dažāda, skatoties pēc vietas un vēl vairāk atkarībā no gada laika. Savvaļas ziemeļbrieži maina spalvu un krāsu diezgan regulāri divreiz gadā. Pavasaŗa sākumā ziemas kūla novelkas un tās vietā nāk īsa, vienādi pelēka spalva; bet pa starpām sāk augt arvien lielākā daudzumā citas spalvas ar baltiem galiem, kuŗi īsās spalvas pelēko krāsu sāk arvien vairāk nomākt, kāmēr beidzot viss dzīvnieks kļūst baltganpelēks vai gandrīz palss un krāsā pilnīgi līdzinas netīram, kūstošam sniegam. Krāsas maiņa sākas vienmēr no galvas, papriekš ap acīm, un tad virzas arvien tālāk. Ausu iekšpuse vienmēr ir baltām spalvām; tādā pašā krāsā arī spalvu kušķis pie pirksta iekšējās malas; skropstas melnas. Mājas briežu spalva pa vasaru uz galvas, uz muguras, pavēderē un uz kājām tumšbrūnā krāsā, un vistumšāka, gandrīz jau pilnīgi melna mugurai pa vidu, gaišāka sānos, gar kuŗiem parasti velkas vēl arī divi vēl gaišākas gareniskas švītras. Kakls daudz gaišāks par muguru, pavēdere balta, piere parasti melnbrūna, ap acīm riņķis melns, galva sānos balta. Ziemu brūnā krāsa nozūd un viscaur vairāk parādas baltā spalva; tomēr nav mazums arī tādu ziemeļbriežu, kuŗu spalva pa ziemu izaugusi tikai gaŗāka, bet krāsa nav mainījusies.

Ziemeļbriedi pazinuši jau senātnē. *Julijus Cezars* ir aprakstījis to diezgan pareizi. „*Hercinijas meŗos,*“ tā viņš saka, „dzīvo kāds vērsis brieŗa veidā, kuŗam pieres vidū paceļas daudz lielāki ragi, nekā citiem brieŗiem mēdz būt; ragu kronis izplēŗas daudz ŗuburiem kā rokas. Mātītei arī tādi paŗi ragi.“

Eliāns (*Aelian*) stāsta, ka meŗonīgie skiti jāgot ar pieradinātiem brieŗiem tāpat kā ar zirgiem. *Olaus Magnus* (1530.) zina pastāstīt, ka ziemeļbrieŗi ēdot kalnu sūnas, kuŗas izrokot no sniega, ka viņus turot pulkos un apsargāgot, ka citā klimatā tie ātri nobeidzoties; viņš stāsta vēl, ka gani, dzīdami savus brieŗu pulkus, nostaigā-

jot pa ielejām katru dienu piecdesmit tūkstoš soļu, un piemin arī par briežu derīgumu un izlietošanu, piemetinādams, ka ādu izlietojot drēbju pagatavošanai, guļas vietām, segliem un plēšām, cīpslas lietojot kā auklas un diegus, kauli un ragi noderot lokiem un bultām, nagi kā līdzeklis pret krampjiem un t. t. Vēlākie dabaspētnieki jauc patiesību ar aplāmību kopā, un tā tas iet līdz pat š e f f e r i m (Scheffer) no Strasburgas, kurš savā 1675. gadā izdotā darbā par Laplandi apraksta ziemeļbriežus diezgan pareizi. Tomēr, tikai lielais L i n n e j s ir tas, kurš viņu novērojis pamatīgi pats. Man arī ir bijusi izdevība pašam novērot savvaļas ziemeļbriežu barus un pieradināto ganāmpulkus, un tāpēc es varu runāt no personīgiem piedzīvojumiem. Bet daudz ko esmu dabūjis zināt arī no sava vecā mednieka E r i k a S v e n s e n a un no citiem ticamiem norveģiem.

Ziemeļbrieža dzimtene ir Vecās pasaules tālie ziemeļi un arī Jaunās pasaules galējie ziemeļu apgabali, jo Amerikas karibu arī varam pieskaitīt pie mūsu sugas. Tas sastopams visās zemēs viņpus 60. gradam, dažos apvidos nolaižas arī vairāk uz dienvidiem, līdz 52. gradam, bet uz ziemeļiem aiz 80. grada ir vēl sastopams parasti. Savvaļā tas dzīvo Skandināvijas un Laplandes alpinajos kalnos, Somijā, pa visu Ziemeļsibiriju, Grenlandē un Amerikas kontinentā pašos ziemeļu kalnos. Arī Špicbergā viņš sastopams; Islandē, kur ziemeļbriedis ievests kopš vairāk kā simts gadiem, viņš pārgājis pilnīgi savvaļā un izplatījies pa visiem šīs salas kalnājiem ievērojamā daudzumā. Zviedrijā pie Dovrefjelda es sastapu vēl diezgan daudz ziemeļbriežu. Ziemeļāzijā tūlīt aiz 50. ziemeļu platuma grada viņa vairs nav, bet šinīs robežās gan savvaļā, gan arī kā mājas dzīvnieks tas sastopams vietumis lielos pulkos.

Ziemeļbriedis, tāpat kā ģemze, ir īsts alpīno kalnu bērns, un mājo tikai uz ziemeļu kalnu platajām mugurām, kur nav koku un aug tikai sūnas un nedaudzi alpinie stādi un kuņas vietējie iedzīvotāji tik zīmīgi nosaukuši par f j e l d i e m. Norveģijā viņa uzturēšanās apgabals ir kalnu josla starp ne mazāk kā tūkstoš un divi tūkstoš metriem virs jūras līmeņa. Še nekad viņš nenolaižas līdz mežu joslai,

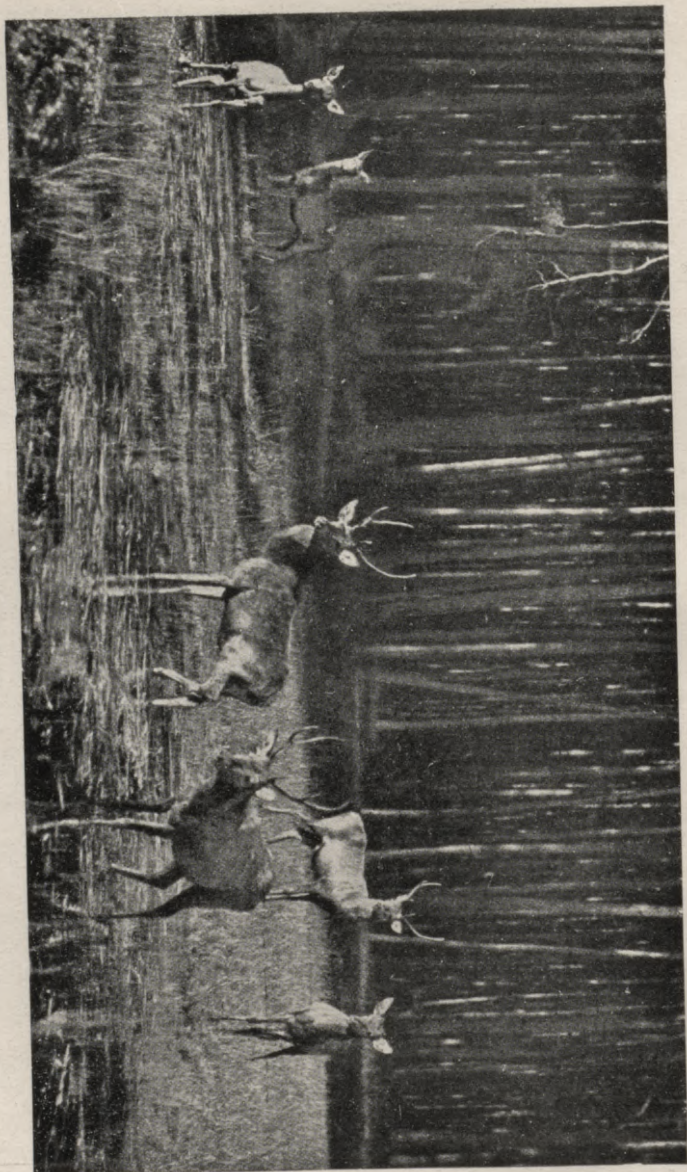
tāpat kā vispār no mežiem viņš bailīgi izvairas. Par šī dzīvnieka uzturēšanās vietām jāuzskata kailie kalnu līdzenumi un kalnu nokāres, kur starp akmeņiem redzams pa retam augam, vai arī viņi plašie līdzenumi, kuŗi aplāti ar biezu briežu ķērpju segu, un vienīgi pārceļdamies no viena kalnāja uz kādu otru, ziemeļbriedis pārskrien arī kādam purvainam zemākam līdzenumam pāri; bet no meža viņš izvairas bailīgi arī šādā gadījumā. Pallas norāda, ka Ziemeļsibirijā viņš gadoties arī mežos, un to apstiprina arī Vrangels (Wrangel). Bet no abiem šiem rakstniekiem mēs dabūjam zināt, ka Sibirijā ziemeļbrieži arī kārtīgi un uz tāliem apgabaliem ceļojot. Lai glābtos no dunduriem, tad šis dzīvnieks, kā Pallas stāsta, pa vasaru aizceļojot no klajām vietām uz mežiem apaugušiem kalniem, un līdzenumā atgriežoties atkal tikai ziemei tuvojoties. Tiklab dodamies kalnos, kā arī ceļodami atkal atpakaļ uz ieleju, ziemeļbrieži salasas lielos pulkos, kuŗi iet garā rindā un izskatās kā kāds kustīgs mežs; tie iemin tāli redzamas tekas un pār platajām Obas, Jenisejas, Anadiras un Lenas upēm peld pāri ikgadus apmēram tanī pašā vietā. Gājienu atklāj govīs ar teļiem, noslēdz briežu tēviņi. „Maija beigās,“ tā papildina Vrangels, „savvaļas brieži, iedami lielos baros, atstāj mežus, kur tie pa ziemu bij meklējuši zināmu patvērumu no nežēlīgā sala, un dodas uz līdzenumiem ziemeļos, pa daļai tādēļ, ka tur sūnu klajumos var atrast daudz labāku barību, pa daļai arī, lai glābtos no knišļiem un mušām, kuŗu šausmīgie bari jau pavasara sākumā lido pa gaisu kā tumšs padebess. Pavasara ceļojums turienes tautām nav izdevīgs, jo tad šie dzīvnieki ir liesi un, kukaiņu sadurti, vienās tulznās un rētās; bet augustā un septembrī, kad ziemeļbrieži nāk no klajumiem atpakaļ uz mežiem, tie ir veseli un labi nobarojušies un no tiem iznāk garšīga un spēcīga barība. Ja labs gads, tad briežu pulkā var saskaitīt vairāk tūkstoš gabalu, un kaut gan tie iet atsevišķos pulciņos, kopā pa divi līdz 300 gabalu, tomēr visi turas diezgan tuvu, tā kā viss gājiens kustas kā brīnumliela masa. Ceļu viņi vienmēr ietur to pašu. Kur upi pārceļot viņi izmeklē tādas vietas, kā varētu pa sausu taciņu

nokļūt līdz pašam krastam un otrs krasts lai būtu lēzns un smilšains, lai vieglāk izkāpt malā. Še tad briežu pulciņi sadrūzmējas cieši kopā un visa upe ir pilna dzīvniekiem." Pie Baranichas Sibīrijā V r a n g e l s sastapis patlaban ceļā divus nepārredzamus ziemeļbriežu pulkus, un patecējušas divi stundas, kāmēr tie pagājuši garām. Ne mazāk lieliski ir mūsu briežu gadskārtējie ceļojumi arī zemes lodes rietumu daļā. Pavasarī, nākdami no Amerikas kontinenta un izlietodami ledus segu jūrā kā tiltu, viņi pārādas Grenlandē, paliek še līdz oktobra beigām un tad sāk ceļot atpakaļ. Norveģijā ziemeļbrieži neceļo, augstākais, ja pārceļas no vienas kalna muguras uz otru; cik tālu, tas vēl nav noskaidrots. Bet kalni še ir arī tādi, ka var sniegt viņiem visus tos pašus labumus, ko Sibīrijā dod ceļojums. Kad parādas kniži, tad ziemeļbriedis kāpj vienkārši augstāk kalnā līdz šļūdoņiem un sniega laukiem, kuŗus viņš bez tam jau mīl tik stipri, ka še pavada vismaz divi atpūtas stundas dienā; rudenos, ziemu un pavasaros viņš nokāpj dziļāk lejā.

Ziemeļbrieži ir pilnīgi piemēroti dzīvei viņās ziemeļu zemēs, kuŗas vasarā nav īstenībā cits nekā purvi, bet ziemu — viens vienīgs sniega klajums. Viņu platie nagi der tiklab pa purviem brienot un pa sniegu ejot, kā arī kāpelējot pa kalnu nogāzēm. Ziemeļbrieža gaita ir vai nu diezgan niecīgs solis, vai arī ātri rikši. Tik stipri kā mūsu staltbriedis viņš nebēg tomēr pat tad, ja kāds no pulka ir sašauts un visus pārējos sagrābj bailes. Gandrīz pie katra soļa var dzirdēt savādu knikšķēšanu, kas līdzīga troksnim, kāds ceļas elektriskai dzirkstelei sprakšķot. Esmu daudz pūlējies, lai šī knikšķiena cēloni izdibinātu, un šinī nolūkā esmu stundām gājis ziemeļbriežiem pakāļ, esmu licis arī dažus nogāzt gar zemi un tad visvisādi locījis viņiem kājas, lai tiktu par šo jautājumu pilnīgā skaidrībā, bet skaidrības man šodien nav vairāk kā agrāk. Vispirms, kad es dzīvnieku biju novērojis tik pamatīgi, cik nu tas iespējams, man likās ticami, ka mīklainais troksnis ceļas, sasitoties ciskām kopā, un tiešām, berzēdamus vienu kāju gar otru, es varēju izdabūt līdzīgu knakšķēšanu; bet novērodams

Alnis (Alces palmatus).

Brieži (*Cervus elaphus*).

ziemeļbriežus zvēru dārzos, es atzinu, ka šāds ieskats aplams; jo pie šiem briežiem dzirdams šāds troksnis arī tad, kad viņi kāju nemaz neceļ uz augšu; viņiem knakšķ, līdz ko tie stāvēdami uz visām četrām kājām paliecas mazliet uz priekšu vai uz sāniem. Ka šādi paliecoties pakaļa pret kājām nemaz neatsitas, to es uzņemtos gan apgalvot. Un tā atliek tikai domāt, ka troksnis ceļas iekšā locītavā*), līdzīgi kā kad velkam pirkstu un tas knakšķ.

Ejot lēnām pa purvainām vietām, nagi ziemeļbriedim tā izplēšas, ka pēdas atgādina vairāk govi, nevis briedi, un līdzīgi viņš soļo arī pa sniegu, kuņā briedis neiestieg vairs, ja sniegs kaut mazliet sagulis.

Peldēšana ziemeļbriedim iet ļoti viegli; bez kādas apdomāšanās viņš peld platām upēm pāri, un lapi dzen tos veseliem bariem pāri par fjordiem no vienas salas uz otru. Bet pieradinātie gan ir ar mieru iet ūdenī tikai pēc zināmas pretošanās; turpretīm savvaļas brieži no ūdens nebaidas un bēgot ies kaut vai caur uguni un ūdeni.

Augstākās maņas ziemeļbriedim visas ir priekšzīmīgas. Viņš saoz īsti teicāmi uz pieci līdz seši simti soļu, kā es pats tiešām esmu pārlicinājies; viņš dzird vismaz tikpat labi kā staltbriedis un redz tik smalki, ka medniekam ir pilnīgs pamats slapstīties uz to rūpīgāko, arī tad, ja tuvojas briedim pret vēju. Viņš ir gārdēdis, jo meklē tikai labākos alpinos augus, un cik viņš jūtīgs, tas redzams skaidri, kad viņam uzbrūk knišķi; pieradinātais ziemeļbriedis saraujas arī pie vismaigākās pieskārsšanās. Visi mednieki, kuņi savvaļas ziemeļbriedi ir novērojuši, atzīst to par gudru, ja, zināmā mērā pat par viltīgu; tramīgs un uzmanīgs jau nu viņš ir bez šaubām visaugstākā mērā. No citiem zvēriem tas nebaidas nemaz. Govīm un zirgiem, kas ganās tanīs pašos kalnājos, viņš nāk palāvīgi klāt, un mājas briedis biedrojas ar minētiem mājlopiem ļoti labprāt, kaut gan saprot gluži labi, ka tie ir pavisam citi dzīvnieki.

*) Jaunāka laikā E. Mors (Mohr) izpētījis, ka knakšķiens rodas locītavas skrimsli.

No tam varam spriest, ka tramīgumu un bailes no cilvēka viņi mantojuši piedzīvojumos, un tādēļ mums jāatzīst viņiem zināmas saprāta spējas.

Pa vasaru savvaļas ziemeļbriedis ēd sulīgus alpinus augus, proti, sniega gundegu, brieža skābeņu, ziepeņu, gundegu, auzuņu un t. t. lapas un ziedus. Pa ziemu viņš kaš saviem nagiem briežu ķērpjus no sniega apakšas un no ēd no akmeņiem ķērpjus. Norveģijā viņš arī ziemu izvairas no meža, kur uztura daudz, bet tad gan aizstaigā biežāk uz purviem pamieloties ar turienes zaļumiem. Ļoti kāri viņš plūc pumpurus un jaunus zariņus pundurbērzam, turpretīm citiem bērziem ne. Pārtikas izvēlē tas ir vienmēr ļoti rūpīgs un aprobežojas ar nedaudz augiem. Ziemeļbriedis nekad nerok rāgiem, kā tas bieži ir apgalvots, bet vienmēr tikai priekšskājām. Visnaigāk viņš meklē pēc barības no rīta un vakaros; pa dienas vidu atpūšas gremodams, visbiežāk sniega laukā un uz šļūdoņa, vai vismaz tieši viņu tuvumā. Vai viņš arī guļ pa naktīm, tas nav zināms.

Norveģijā riests sākas septembra beigās. Rāgi, kuri tika nomesti decembra beigās vai janvarī, ir tagad atkal pilnīgi atjaunoti, un tos viņš prot arī lietot. Skali brēkdams viņš izaicina uz cīņu savus sāncenšus, stabulē pārliecinošā balsī vairāk reiz un, ja barā, kuņš tagad kļuvis arī stipri lielāks, pretinieki gadās, tad cīņas notiek bieži. Drošie cīkstoņi nereti sapinas saviem rāgiem tā, ka paliek saķērušies stundām ilgi, un tad te notiek tāpat kā pie staltbriežiem, ka vājākie bulļi, kuņus vecie riesta laikā vajā bez žēlastības, izmanto šādu gadījumu un iet pie govīm. Pret brieža govī bullis ir ļoti bargs, arī iecerētu viņš to dzenā vēl ilgi apkārt, pirms notiek aplekšana. Tad tas paliek maigāks. Kad pēc ilgākas skraidīšanas viņš beidzot ir apstājies, tad vispirms aplaiza savu draudzeni, paceļ galvu gaisā un izgrūž vienpakaļ otrai ātras, dobjas, rukšņošas skaņas, piepūš lūpas, sasit tās atkal kopā, saliec ķermeņa pakaldaļu uz leju un vispār izturas augstākā mērā savādi. Pati pārošanās norit ļoti ātri un velkas tikai īsu laiciņu; tad bullis sprauslo un šņāc ar degunu. Aprīļa vidū ir at-

nešanās laiks; tā tad govs staigā grūsna apmēram trīsdesmit nedēļu. Savvaļas ziemeļbriežiem nekad neatlec vairāk kā viena telīte. Tas ir mazs, glīts radījums, kuŗu māte mīl maigi un zīda ilgi. Norveģijā jauno ziemeļbriedi sauc vai nu par bulļu teļu, vai par govs teli, skatoties pēc tā, vai tas vīriešu kārtas, vai sieviešu; tāpat arī pieaugušos iedala bulļos un govīs. Jau pavasarim tuvojoties grūsna govs atšķiras no sava pulka kopā ar kādu bulli un staigā abi kopā līdz atnešanās dienai un arī pēc tam vēl. Šādas ģimenes, kuŗas sastāv no bulļa, govs un no telītes, var sastapt bieži. Citi brieži un jaunie bullēni savukārt atkal sadodas lielākos pulkos, kuŗu vadību uzņemas kāda ālavica. Tikai pēc tam, kad teļi izauguši jau lieli, ģimenes sadodas atkal pulkā, kuŗa vadīšanā tad govis dalās. Par savu drošību ziemeļbrieži rūpējas tik nopietni, ka vadonis paliek vienmēr stāvot un uzmanot, arī tad, kad visi citi pulka locekļi guļ gremodami; ja arī viņš grib apgulties, tad tūlīt pieceļas cita govs un uzņemas sardzes pienākumus. Nekad ziemeļbriežu pulks neies ganīties uz tādu nogāzi, kur varētu piezagties viņam pret vēju; vienmēr tas izmeklē tādu vietu, kur ienaidnieka tuvošanās būtu manāma jau no tālienes, un tad laižas rikšos steidzīgi prom, bieži jūdzēm tālu. Bet uz labām ganībām pulks nāk atkal atpakaļ, ja nu arī tuvākās dienās nē. Zināmas Dovrefjelda nogāzes ar bagātīgi augošiem sulīgiem stādiem ir kļuvušas slavenas kā labas medību vietas.

Savvaļas briežus medīt jāiet kaislīgam medniekam vai arī īstam dabas pētniekam, kuŗš nebīstās arī no grūtībām un pūliņiem; parastajam svētdienas šaudītājam te nebūs nekāda prieka. Tanīs augstumos, kur uzmanīgais meža zvērs dzīvo, nav nekādu ganu būdiņu ar milīgām ganu meitām vai ar ganu puīšiem, kuŗi trinkšķina cīteru, tur var sastapt vienīgi grūtības un var mācīties pazīt tikai pūliņus. Tāpat kā ģemžu medībās, arī šē vajag nodrošināties ar pārtiku uz vairāk dienām, un tāpat kā kalna kazu medībās, naktis jāpavada klinšu spraugās vai, ja veicas labāk, pamestās akmeņu būdās, kuŗas vispirms jānoslēdz pret vēju; jo ja grib nakti pārgulēt kādā ganu būdā, kuŗas vi-

sur tā arī vis negadās, tad laimīgā gadījumā jānolaižas trīs līdz pieci simts metri lejā un no rīta, saprotams, jākāpj tikpat atkal augšup. Medībās būt — nozīmē uzmanīt! Viss jānoskata, vējš un laiks, saules stāvoklis un t. t. Jāzina, kur ir ziemeļbriežu iemīlotās vietas, jāpazīst labi zvēru ierašas un jāprot list kā kaķim. Bet jo sevišķi nepieciešams ir pazīt arī pēdas tā, lai varētu noteikt, vai tās šīsdienas, vai vakardienas, vai varbūt pat vēl vecākas. Norādījumus dod ikkatra noplūkta lapa nogāzē, ikkatrs novēlies akmens. Norvēģijā ziemeļbriežu medībās briesmas gan nedraud, bet grūtību ir diezgan. Nogāzēs te sagrūztas vislielākā nekārtībā krusfām un šķērsām slānekļa plātes, kuņas pāri ejot kustas vai ir tik asiem galiem un malām, ka katru kājas spērienu jūt caur zābaku zolēm; plātes, pār kuņām lejup tek ūdens, ir ārkārtīgi gludas, un tāpēc ceļa grūtības vēl pavairojas un ik pēc ceturtdaļstundas jāmacas taisīt daudzus un ne visai patīkamus vingrinājumus lēkšanas mākslā pāri glumajām kalnu tērcītēm, ja nevēlies izpeldēties aukstajā ūdenī pats pret savu gribu un sadauzīt turklāt vēl rokas un kājas līdz asinīm. Un pat tad vēl, ja visām šīm nepatīkamajām lietām negribētum piegriezt daudz vērības, arvien vēl paliek savas īpašas grūtības. Zvēru krāsa sakrīt ar viņa uzturēšanās vietas krāsu tik pamatīgi, ka vispār grūti ievērot atsevišķi gulošu ziemeļbriedi; bet veselam pulkam netiek tik viegli atkal klāt. Nogāzes nogrāvumi bieži vien mednieku maldina, viņš redz it kā vajātā zvēra tēlu, viņš domā pat, ka tur rēgojas ragu žuburi, un pat tālskatis tikai apstiprina šo vilšanos; tad paiet stunda, kāmēr beidzot nokļūst domātā vietā un nu redz, ka ir maldījies, ka tas, ko acs vērojusi, ir tikai klints gabals. Vai arī, kas iznāk vēl nepatīkamāk, mednieks noturējis ziemeļbriežus par akmeņiem, gājis droši tiem klāt un nu uzreiz redz, ka vesels pulks briežu ceļas kājās savu divi vai trīs simts soļu attālumā un dodas prom. Vislielākā uzmanība ir arī tad nepieciešama, kad beidzot esi pienācis zvēram tuvu klāt. Nekādas ātras kustības tad nav atļautas. Norvēģu mednieki prot īpatnējā kārtā nomesties ceļos un piecelties; vienmērīgā ātrumā centimetru pēc centimetra tie

vārda pilnā nozīmē prot nogrimt un pazust tik pamazam, ka ziemeļbriedis šo arvien vairāk nozudušo stāvu nevarētu pazīt par cilvēku pat ne tad, ja gamīdamies viņš būtu to arī ievērojis. Līdz ko mednieks nogulies pie zemes, viņš vēl pārbauda vēja virzienu, noplikdams mazus sūnu kušķiņus un mezdams tos gaisā, tad sāk līst uz vēdera, gribēdams tuvoties pulkam cik vien iespējams.

Mans vecais E r i k s šādu kustēšanos prata tik meistariski, ka es, kas arī iedomājos, ka protu līst un ložņāt, stāvēju, vai pareizāk gulēju viņa priekšā kā izgāzies skolas puika; jo, pirkstu locītavas izņemot, šim cilvēkam nekustējās nekur neviens loceklis, bet viņš tomēr šļūca pastāvīgi uz priekšu, lai nu ar' bezgala lēnām. Ja nu medniekam gadās pa ceļam kāda ūdens pilīte, tad, saprotams, izvairīties nav iespējams; bet tā kā tērcīte tek drusciņ dziļāk, tad viņš tiek arī tai pāri. Ieroci uzliek uz pakauša, tā kā gailis un stobra gals nemirkst ūdenī, pulvera ragu vai lodes iebāž azotē; vai pārējais nu paliek sauss, vai samirkst, par to medniekam, protams, nav ko raizēties, un tā nu viņš laižās četrrāpus kalnu strautā iekšā un pāri, — es arī esmu to darījis. Mazākiem grāvjiem rāpjas pāri bez liekas domāšanas; jo briežu ķērpji ir jau tik mitri, ka rāpojošam medniekam priekšgals paliek gluži slapjš, itin kā viņš būtu ūdenī bijis. Tādā kārtā tad nu tuvojamies briežu pulkam arvien vairāk un varam būt priecīgi, ja pieklūstam tuvāk kā uz divi simts soļiem. Norveģu mednieki lielākā daļa no liela tāluma nešauj un nevar arī šaut, jo viņu ieroči nav diezgan attāluma, tad droši nepaliktu bez medījuma ne vienu reizi; jo tik tuvu veikls mednieks var ziemeļbriedim parasti pielīst. Ja tuvumā atrodami akmeņi, tad šļūcējs, saprotams, turpina savu ceļu tādā kārtā, kā papriekš, vidū starp sevi pašu un starp pulka vadoni, vienmēr bīda kādu lielāku akmeni, tā tad slēpjas aiz tā. Tad var gadīties, ka viņš pielien pulkam uz simts divdesmit soļiem un izlieto savu veco, pārbaudīto bisi ar drošiem panākumiem. Viņš uzmanīgi noliek to uz kāda akmens, mērķē rūpīgi un ilgi un atklāj uguni uz vislabāko bulli pulkā, ja tas pagriežas pa šāvienam.

Skrejošam ziemeļbriedim kalnu mednieki ziemeļzemēs šauj tikai ļoti retos izņēmuma gadījumos.

Kā es pats esmu redzējis, tad briežu pulks no pirmā šāviena tā apmulst, ka paliek izbrīnējies stāvot vēl labu laiciņu pēc šāviena; tikai galīgi pārliecinājies par briesmām, viņš sāk bēgt. To pašu novērojuši arī norveģu mednieki, un tāpēc labprāt iet uz medībām divatā, trijatā vai četratā, vispirms pielien kādam pulkam klāt, mērķē katrs savam zvēram, kā norunāts, un ļauj, lai viens izšauj pa priekšu; tad šauj arī šie. Esmu cieši pārliecināts, ka ar labām, drošām dubultnīcām bruņoti mednieki var izšaut no viena paša pulka piecus vai sešus briežus, ja tikai citādi viņi ir pietiekoši veikli un prot pielīst un guļ aiz akmeņa bez kustēšanās. Mazākā kustība, zināms, pulku iztramda uzreiz, un tas aizbēg kā traks.

Savvaļas ziemeļbriedim ir vēl daudz ienaidnieku arī bez cilvēka. Visbīstamākais no tiem ir vilks. Viņš ielenc pulku pastāvīgi, bet visnegantāks ir tomēr zieme. Ja sniegs ir tik ciets, ka jau nes ziemeļbriežus, tad ļaunajam laupītājam, ievērojot viņa upuru uzmanību, tikai ārkārtīgi reti izdodas pielavīties pulkam klāt, un sliktākā gadījumā arī ziemeļbriežu buļļi ir vēl tik spēcīgi, ka var ar priekškājām dot atsparu; bet apstākļi mainās, kad tikko kā nosnidzis sniegs. Tad ziemeļbriedis iestieg dziļi mīkstajā sniega segā, nogurst ātri, un laupītājs, kuŗš jau glūn kaut kur aiz klints gabala vai aiz kāda biežāka krūma, noķer viņu daudz vieglāk kā citādi. Augstu kalnos vilki sadodas kopā laupītāju bandās taisni ap to pašu laiku, kad arī ziemeļbrieži sāk salasīties lielākos pulkos, un nu sākas nebeidzama cīņa dzīvības dēļ. Simtām jūdzēm vilka bars staigā ceļojošam briežu pulkam pakal, un lieta nonāk tik tālu, ka pat cilvēki taisni vilku dēļ sāk lādēties par tādu ziemeļbriežu klejošanu pulkos. Norveģijas dienvidus kalnājos vajadzēja atteikties no ziemeļbriežu audzēšanas taisni vilku dēļ. Un šis rījīgais laupītājs nav nebūt vienīgais ienaidnieks. Arī daudzrija (tinis) cītīgi dzenas ziemeļbriežiem pakal, kā es pats tiku redzējis, bīstams ir arī citādā kārtā kā vilks. Blakus šiem lielajiem plēsējiem

kā visļauņākie ziemeļbrieža ienaidnieki jāmin arī sīkie, kā liekas, tik nožēlojamie kukaiņi. Tie ir kāds ods un pārs dunduru. Odi ierosina un noteic ziemeļbriežu ceļojumus. No odiem viņi bēg vai nu lejup uz jūrmalu, vai augšup kalnos; odi moca viņus šausmīgā kārtā neatlaidīgi dienām un naktīm vai, taisnību sakot, visu gaŗo pavasara dienu, kuŗa velkas veselu mēnesi. Tikai tas varēs saprast nabaga dzīvnieka mokas, kuŗu pašu šie mazie negantnieki būs dzēluši un dūruši dienām un nedēļām ilgi. Bet šīs mokas nav tās ļauņākās, jo dunduri nodara ziemeļbriežiem varbūt vēl smagākas ciešanas. Kāda dunduru suga dēj savas olas ādā uz muguras, kāda cita nāsīs; attīstas kāpuri, un pirmējās sugas kāpuri urbjas ādai cauri gaļas audos un pārtiek no pūžņiem, kuŗi viņu dēļ rodas, sacēļ augstākā mērā sāpīgus uzpampumus, lien arvien dziļāk iekšā un, kad tuvojas jau to gatavība, urbjas atkal laukā. Otrās sugas kāpuri lien iekšā pa deguna dobumu, iespiežas smadzenēs un rada nedziedējamo griešanās kaiti, vai arī salien augšlejās un neļauj ziemeļbriedim ēst, jo gremojot sāp, kamēr tad beidzot nomocītais dzīvnieks izmet tos laukā spēcīgi šķāvādams, nereti kā veselu piku, bet tikai tad, kad tie ir jau pietiekoši nobarojušies. Julijā vai augusta sākumā oliņas tiek iedētas, aprīlī vai maijā kāpuri ir gatavi. Jau no paša sākuma nožēlojamais radījums izrāda savas ciešanas smagi elpodams, un diezgan bieži, un proti, taisni pie jauniem dzīvniekiem, nāve ir tā, kas dara šīm ciešanām galu. Šādiem dunduru nomocītiem ziemeļbriežiem vārna un aitu cielava ir draugi un labdari; tie nolaižas nabaga dzīvniekam uz muguras un knābā no augoņiem kāpurus, un ziemeļbriedis saprot gluži labi, cik daudz laba šie putni tam dara, jo ļauj tiem mierīgi rīkoties.

Jauni sagūstīti ziemeļbrieži kļūst ļoti ātri rāmi; bet būtu aplam, ja pieradināšanas ziņā viņus gribētu pielīdzināt mājlopiem. Arī to briežu pēcnācēji, kuŗi jau kopš seniem laikiem dzīvojuši gūstā, nav tik rāmi, kā mūsu mājlopi un arvien paliek vēl pusmežoņi. Vienīgi lapi kopā ar saviem suniem spēj šādus lopu pulkus pārvaldīt un noganīt.

Pieradinātais ziemeļbriedis ir lapietim viņa atbalsts

un bagātība, viņa prieks un greznība, un arī viņa mokas un lāsts; pēc lapieša ieskatiem tas cilvēks, kuŗa briežus var skaitīt simtiem, ir sasniedzis augstāko svētlaimību, kāda cilvēkam pieejama. Dažam lapietim pieder divi līdz trīs tūkstoši, visam vairumam tomēr augstākais līdz pieci simti briežu; bet cik lieli īstenībā šo cienījamo cilvēku ganāmpulki, to nevar dabūt zināt neviens, jo lapieši tic visi kā viens, ka ja viņi, proti, briežu īpašnieki, ielaidīsies nevajadzīgās sarunās par saviem lopiem, jo sevišķi vēl par viņu skaitu, tad tūlīt dažiem lopīņiem jākrīt vai nu no vilkiem, vai negaisā. Fjeldu lapietis, īstais ziemeļbriežu audzētājs, lepmi noraugas uz visiem citiem saviem tautiešiem, kuŗi jau atmetuši nomadu dzīvi un nokāpuši lejā pie upēm, ezeriem un jūras līčiem un nodarbojas ar zveju, vai pat salīguši par kalpiem pie skandināviešiem; tāds lapietis iedomājas sevi par vienīgo brīvo cilvēku; viņš nepazīst neko augstāku, kā savu „jūru“, kā viņš mēdz saukt lielāku ziemeļbriežu pulku. Viņa dzīve šķiet tam vērtīga, un viņš domā, ka tas labākais, ko dzīve var sniegt, ir kritīs taisni viņam.

Un kā šie cilvēki dzīvo! Dzīves veidu nenoteic viņi paši, bet to noteic ganāmpulks; ziemeļbriedis iet, kurp iedomā, un lapietis viņam gribot negribot seko. Fjeldu lapietis dzīvo tiešām suņa dzīvi. Cauriem mēnešiem viņš pavada lielāko dienas daļu zem klajas debess, un vasaru viņu vajā un moka odi, bet ziemu sals, no kuŗa viņš nespēj aizsargāties. Bieži viņam nav iespējams ne uguns-kuru iekurt, jo tik augstu, kur viņa ganāmpulks patlaban uzturas, nevar atrast neviena koka; bieži viņam jācieš bads, jo ir aizgājis tālāk, nekā pats būtu gribējis. Viņa trūcīgais apgērbs sargā maz, un viņš nodots visu laika untumu varā; viņa dzīves veids padara to pa pusei par dzīvnieku. Viņš nemazgājas, viņš pārtiek no šausmīgām vielām, kuŗas bads liek mutē bāzt; bieži viņam nav neviena cita biedra, kā tikai uzticamais suns, ar kuŗu viņš godīgi un taisni dala to pārtikas mazumiņu, kas viņam tiek. Un šo visu viņš panes ar prieku un mīlestību sava ganāmā pulka labad.

Pieradināto ziemeļbriežu dzīve atšķiras no aprakstītās savvaļas briežu dzīves gandrīz itin visur. Kā jau

agrāk minēts, pirmie ir mazāki un nejaukāki, velkas vēlāk, arī vairojas citā laikā un pastāvīgi klist. Dzīvodami dažubrīd pilnīgā cilvēka vadībā, zināmos periodos tie bauda atkal pilnīgu brīvību. Pārtikas viņiem dažbrīd tik daudz, ka tie nobarojas spēcīgi un brangi, bet tad atkal jācieš trūkums un bads, tāpat kā viņu kungam. Vasaru tie neganti cieš no odiem un briežu dunduriem, ziemu cieš no sniega, kuņš aplāj ganības un kuņā cietā garoza bieži ievaino viņiem kājas.

Norveģijā un Lapu zemē lapi, odu dzīti, parasti ceļo gar upēm vai nu augšup kalnos, vai arī lejup uz jūru, bet ziemeļiem tuvojoties, trūkuma spiesti no kalniem atkal lejā vai arī no jūrmalas uz zemes iekšieni. Julijā un augustā ziemeļbrieži dzīvo kalnos un jūrmalā, septembrī tie sāk ceļot atpakaļ, un ap šo laiku, kad lapietis nokļuvis savā rudens nometnē, mazā būdelē, kur glabā to, kas viņa dzīvē visvairāk nepieciešams, un ja „zemē valda miers“, t. i. ja tuvumā nekļūst vilki, viņa brieži bauda brīvību. Šinī laikā iekrīt riešts, un tad notiek, ka pieradinātie brieži sajaucas ar savvaļā dzīvojošiem, par ko ganāmpulka īpašnieks ir jo priecīgs, tāpēc ka tā iegūst labāku sugu. Kad sāk krist pirmais sniegs, briežus atkal sagūsta un sāk apsargāt, jo šinī laikā jāsaugas no vilkiem vairāk, kā jēl kad citād. Nu tuvojas pavasaris un tam līdzīgi jauni brīvības laiki. Tad lopus sadzen vēlreiz kopā pulkā, jo tagad sāk atlekt telītes un govīs sāk dot dārgo pienu, kuņš nedrīkst iet pazušānā; tā tad briežus dzen atkal turp, kur maz odu. Un tā tas iet gads uz gadu.

Ziemeļbriežu pulks — tas ir ļoti īpatnējs skats. Viņš tiešām līdzinās kustīgam mežam, saprotams, ja pieņem, ka koki ir patlaban bez lapām. Ziemeļbrieži iet cieši kopā, tāpat kā aitas, bet žirgtiem, vingriem soļiem un tik ātri, kā neviens cits no mūsu mājlopiem. Gar vienu malu iet gans ar saviem suņiem, kuņi savukārt cītīgi pūlas saturēt ganāmpulku kopā. Bez mītēšanās tie skraida ap pulku apkārt, piedzīdami acumirkli klāt ikkatru, kas drusciņ atdalījies. Tā viņi panāk, ka pulks vienmēr paliek cieši kopā. Viņiem

pateicoties lapietim arī ļoti viegli uzmost cilpu kaut kuņam briedim, ko gans arī veikli prot.

Ja tuvumā labas ganības, tad, lai atvieglotu slaukšanu, lapiēši iežogo aploku un sadzen tur briežus ikvakarus. Aplokam tuvojoties vispirms var dzirdēt nemitīgu blēšanu un tad, briežiem pastāvīgi staigājot, knakšķienus, itin kā būtu laists darbā simtiem elektrisko bateriju. Aploka vidū nosviesti vairāki lieli koku blūķi, pie kuņiem ziemeļbriežus sien slaucot. Bez metamās cilpas neviena briežu govš neļaus, ka viņai laupa pienu; tādēļ neviens lapietis un neviena lapiete nestaigā bez savas cilpas. Tā sastāv vai nu no garas siksnas vai arī no virves, tiek salocīta vaļīgos riņķos, saņemta ciet aiz abiem galiem un mesta tā, ka kristu dzīvniekam ap kaklu vai ap ragiem; tad savelk galus arvien īsāk, kamēr dzīvnieks pievilks gluži klāt, tad apmet tam ap purnu savelkamu cilpu un tā droši un cieši to savalda un piespiež padoties bez žēlastības. Tad piesien pie blūķa un sāk slaukt. Tūlīt pēc beigšanas slaukšanas aploku attaisa un dzen atkal ganos, vienalga, vai lopiņi bijuši sadzīti agri no rīta vai vēlu vakarā; jo ganos tie ir dienām un naktīm.

No tā piena mazumiņa, ko viņa ganāmais pulks lapietim dod, pēdējais vasarā taisa mazus un ļoti garšīgus, kaut gan drusku paskarbus sierīnus. Vēlāk šie sierīni noder kā svarīgs uzturas līdzeklis. Starp citu, lapietis prot pagatavot no tiem arī kādu zupu, par kuņu stāsta, ka tā esot ļoti garšīga. Septembrī ir īstais briežu kaujamais un dzīru laiks; jo ziemeļbriežu, un proti, buļļu gaļa pēc pārošanās dabū nelabu garšu. Lai briedi dabūtu gar zemi, tad sit tam pa pakausi; tad kāvējs duņ dunci savam upurim sirdī, skatīdamies uzmanīgi, ka visas asinis saplūst krūšu dobumā. Dīrājot dūriena rētas aizbāž ar kādu kociņu. Kad āda novilkta, tad izņem iekšas un vēl nenotecējušās asinis sasmeļ iztukšotā un mazliet jau notīrītā kuņģī, kuņu lapietis sauc gan vairāk par „brieža krūti“. No asinīm vāra zupu, un tikai pēc tam, kad tā gatava, stājas pie nokautā dzīvnieka dalīšanas. Nogriež galvu un kaklu, izgriež muguru, sānus un krūtis un piekar pie mieta, ka suņi nevar dabūt. Cik vēl asiņu tek, tās savāc traukos. Dalīšanu turpinot rūpīgi

izgriež cīpslas, jo vēlāk no tām iznāks diegi un svārku saišķi. Smadzenes ieskata par sevišķu gārdumu. Mājas tēvs rūpējas pats kā par kaušanu, tā arī par ēdienu pagatavošanu, šad un tad arī iekozdams, un proti, tik pamatīgi, ka varētu gan būt paēdis jau pirms maltītes, bet pēc tam tomēr vēl ēd tik, cik viņa kuņģī vēl iet iekšā, un tikai pēc tam viņš atceras arī par bērniem un beidzot arī par suņiem. Uz šādām briežu bērēm tiek salūgti arī apkārtējie lapieši; tā tad visu septembri nāk dzīres pēc dzīrēm.

Ziemeļbriežu pulkus stipri posta visādas sērgas, un bez tam arī bargais klimats palīdz vēl, ka ganāmpulki nesavairojas tik daudz, cik to varētu gan sagaidīt, ievērojot brieža lielo vaislīgumu. Jaunie un vārīgie teļi nosalst vai arī cieš no sniega puteņiem tik stipri, ka pagurst pilnīgi un nevar vairs sekot savam pulkam; vecākie nespēj sagādāt pietiekoši barības, sevišķi ja dziļš sniegs, un kaut gan lapietis šādās reizēs pūlas palīdzēt, nolīdzdams mežos tos kokus, kas bagātīgi apauguši ķērpjiem, tad tomēr sagādāt tādā kārtā barību veselam ganāmam pulkam nav iespējams. Ir ļoti slikti, ja sniegam pa vidu uzlīst lietus un uz sniega rodas cieta garoza. Tad lapiešiem bieži iesākas trūkuma un posta laiki, un tie, kas pēc turienes ieskatiem skaitījās par bagātiem, dažreiz tad kļūst nabagi pa vienu pašu ziemu.

Vass tas labums, ko pieradinātais ziemeļbriedis savam īpašniekam atnes, ja to pielīdzinātu mūsu dzīves apstākļiem, nebūtu nemaz aprēķināms. Tiek izlietots viss, ko vien dzīvnieks dod, nevien gaļa un piens, bet ikkatra atsevišķa ķermeņa daļa. Vēl nesacietējušos, skrimšļainos ragus ēd ar tikpat gardu muti, kā alņu ragus līdzīgā stāvoklī; no mīkstajām teļādiņām šuj drēbes, vilnas spalvu vērpj un auž; no kauliem taisa visvisādus rīkus, cīpslas lieto kā diegus un tamlīdzīgi. Bez tam dzīvniekam jāaizved visa ģimene ar visu viņas mantību no vienas vietas uz otru, un proti, ziemā. Lapu zemē ziemeļbriedi izlieto galvenā kārtā braukšanai, nevis nastu nešanai, jo vājo krustu dēļ pēdējais darbs ziemeļbriedim ir par grūtu. Bet tunguzi un korjaki uz spēcīgākajiem ziemeļbriežiem arī jā, uzlikdami nelielus seglus taisni uz pleciem un sēdēdami atstieptām

kājām savādajam jājamam lopam mugurā. Lapu zemē ar briežiem nejāj neviens, un tikai spēcīgākie bulļi jeb „briežu vērši“, kā norvegieši saka, tiek lietoti braukšanai. Iepriekš apmācīts braukšanā netiek neviens; ņem tikai bez liekas gudrošanas kaut kuŗu spēcīgāku bulli no pulka laukā un jūdz ragavās, kas pilnīgi piemērotas kā zemes apstākļiem, tā arī ragavu vilcējam. Ragavas, saprotams, gluži citādas nekā mūsējās un drīzāk līdzinas gan laivai. Tās taisītas no ļoti plāniem bērza dēļiem, kuŗi lēzni izliekti un sasīsti kopā tā, ka iznāk muldiņa, kuŗa priekšgalā ir ar vāku. Stāvs dēlis pakaļā noder par atzveltni, stipra kārts priekšā par dīseli. Saprotams, šādā ragavu laivā var sēdēt tikai viens vienīgs braucējs, un tad ar' kājas jāizstiepj taisni uz priekšu. Bet tā kā ragavas izklātas brieža ādām, tad šinī savādajā stāvoklī var sēdēt mierīgs gluži ērti un silti. Pakām vai nepieciešamām mantām ir atkal ragavas ar aizbīdamu vāku, citādi gan gluži līdzīgas pārējām.

*

Gluži dabīgi blakus ziemeļbriedim jānostāda d a m - b r i e ž i (Dama). Ģints pazīme ir ragi ar divžuburu stieni, kuŗš tikai apakšā apaļš un uz galu izveido iegarenu lāpstīņu ar sānu atzarojumiem. D a m b r i e d i s (Dama vulgaris) paliek augumā stipri pakaļ savam cēlajam radniekam. Viņa kopgarums, ierēķinot 19 cm gaŗo asti, ir 1,7 metra, augstums 90 cm; vecie bulļi ir 1,8 metra gaŗi un vēl gaŗāki, tepat 1 metru augsti, un pie krūtiem vēl 5 līdz 7 cm augstāki. No staltā brieža dambriedis atšķiras ar isākām un ne tik spēcīgām kājām, ar samērā spēcīgāku ķermeni, isāku kaklu, isākām ausīm un ar gaŗāku asti, kā arī ar citādu krāsu. Neviens no mūsu meža zvēriem neuzrāda tik dažādu krāsas maiņu, kā dambriedis. Viņa krāsa mainās pēc vecuma un pēc gada laikiem. Vasaru virsa, ciskas un astes gals ir brūngansarkani, apakša un kājas iekšpusē turpretīm baltas; melngani gredzeni iet ap muti un acīm; muguras spalva ir baltgana pie pamata, sarkanbrūna vidū un melna galos. Ziemu ķermeņa virsdaļa ap galvu, kaklu un ausīm

paliek brūnpelēka, uz muguras un sānos melngana, bet apakša ir pelnu pelēka, dažreiz ar iesarkanu atsitumu. Nav tik reti arī pilnīgi balti dambrieži, kuŗi savu krāsu pa gadu nemaina nemaz un ziemu atšķiras vienīgi ar gaŗāku spalvu. Daŗiem brieŗiem ir jaunībā arī iedzeltēns apģērbs; beidzot, vēl retāk gadās melni.

Dzīves veidā un kustības dambriedis līdzinās staltajam daudzējādā ziņā. Abēju maņas ir vienādi attīstītas, un arī garīgās īpašības ir apmērām vienādas. Tomēr tik tramīgs un uzmanīgs kā staltais briedis pirmējais nav, un tāpēc klejo arī gaišā dienas laikā pa klajākām vietām meŗā un arī neceļo tik regulāri un tik tālu, ka viņa staltais radnieks. Ātrumā, izveicībā un lēkšanas sparā dambriedis gan varbūt tikai nedaudz paliks pakāļ; bet kustības veids katram savāds, jo rikšojot dambriedis ceļ kājas augstāk, ne visai sparā bēgot lēc kā kaza ar visām četrām kājām uzreiz. Viņa gaitā ir kaut kas piemīlīgs; viņš rikšo viegli un var pārlekt pār divi metri augstu sienu. Ja vajadzīgs, arī peld viņš labi. Apgulstas tas vienmēr ar visām četrām kājām apakšā, uz sāniem nekad ne. Gulstoties viņš priekš nometas uz priekškājām, pieceļas papriekš uz pakājkājām. Barība abiem brieŗiem ir gluŗi tā pati; tomēr dambriedis grauŗ vairāk nekā staltais, un taisni tādēļ top kaitīgs. ļoti uzkrītoŗi ir, ka mūsu dzīvnieks ēd dažreiz ģiftīgus augus un no tiem arī nobeidzas. Tā kādā zvēru dārzā Prūsijā reiz nobeidzās vesels pulciņš dambrieŗu, kā vēlāk izrādījās, tikai no tam vien, ka brieŗi bij ēduŗi ģiftīgas sēnes.

Savai nomeŗanās vietai dambrieŗi cieŗi pieķeras. Viņi sadodas kopā lielākos vai mazākos pulciņos, kuŗi riestam tuvojoties vēl aug, bet tad atkal izkliŗ, jo spēcīgie brieŗi pa vasaru staigā vieni paŗi par sevi, bet vājākie gan kopā ar govīm un teļiem. Ap oktobra vidu dambriedis uzmeklē savu pulku un aiztrenc gadu vecus bullēnus un vājos brieŗus no pulka prom, tā piespiezdams ŗos sadoties arī pulciņos; bet tiklīdz vecie nobeiguŗi riestu, tad jaunie atkal parādas pulkā. Riesta laikā dambriedis ir ļoti uzbudināts. Pa naktīm tas mauro skaļi, un divi vienlīdz spēcīgi cīnas

mātītes dēļ ļoti strauji. Zvēru dārzos var turēt tikai trīs un četri gadi vecus bullēnus, jo vecāki ir tik kāri uz ciņu, ka cilts vairošanās caur to tiek stipri iespaidota. Viena bullļa pietiek apmēram astoņām govīm; apvaišlot spēj jau arī gadu veci. Riests ilgst apmēram četrpadsmit dienas.

Dambrieža govjs ir grūsna astoņi mēneši un parasti jūnijā atnes vienu telīti, retāk divas. Mazā no sākuma ir ļoti nevarīga, un vecai tāpēc vajag viņu rūpīgi sargāt un aizstāvēt. Mazākos plēsējus, kuņi iekārojuši pēc raibās telītes, māte aiztrenc, sperdama priekšējām, bet no lielākiem tā lēnām bēguļo, lai aizvilinātu tos prom no tās vietas, kur paslēpies guļ viņas bērniņš, tad veikli aizbēg un atgriežas atpakaļ, mezdama bezgalīgus likumus un cilpas. Kad dambrieža teļam jau pagājuši seši mēneši, tad parādās uz pieres puniņi, no kuņiem nākošā februāra beigās izlien mieta radziņi un aug līdz ragu braucīšanai augustā. Tādu teļu sauc arī par mieta briedi; otrā gadā no viņa iznāk tā saucamais dakšainis; trešajā gadā parādās īsie acu zari, un ja ir labas ganības, tad arī pie katra zara vēl pa vienam vai divi strupiem galiņiem, kuņu skaits nākošā gadā mēdz pavairoties. Tikai piektā gadā sākas lāpstas jeb kroņa attīstība, kuņš aug ar laiku par tik, par cik pavairojas sānu zari. Vecu dambriežu ragi ir nereti ļoti skaisti un sver 7 līdz 9 kilogrami.

Vecie brieži jau maijā, bet mieta brieži tikai jūnijā met ragus, parasti katru ragu par sevi, nevis reizē, bet divu vai triju dienu laikā. Līdz augustam ragi ir atkal attīstījušies.

Pēdas dambriedim ir priekšā ļoti sašaurinātas un, salīdzinot ar staltbriedi, gaŗākas, visvairāk tām līdzības ar kazas pēdām, bet, pats par sevi saprotams, tās ir daudz lielākas.

Dambriedi medī vai nu ar dzinējiem, vai arī ielencot; atmaksājas arī gaidīšana, jo viņš noteikti pieturas pie iestaigātas stigas. Visvieglāk var viņam piekļūt ielencot, kad mednieks kopā ar palīgu iet trallinādams vai svilpodams viņam pakaļ pa stigu, bet nemanot pieiet no vienas vai no otras malas klāt. Pienācīgā attālumā, ka bise sniedz,

mednieks paliek stāvot uz vietas, paslēpies aiz kāda krūma vai kā citādi, bet palīgs arvien trallinādams vai svilpodams turpina savu ceļu tālāk, kāmēr nav atskanējis šāviens. Ja briedis ganās viens pats, tad piezagties var diezgan viegli, ja tikai labi ievēro vēju. No zirgiem un ratiem viņš vienmēr vairas; bet ja reiz ir satramdīts, tad no vismazākām briesmām bēg tālu prom.

Dambrieža ādu vērtē augstāk kā staltbrieža ādu, tāpēc ka tā labi stiepjas un ir mīksta. Cepetis ir ļoti garšīgs, visgaršīgāks no jūlija līdz septembra vidum, kad briedis nobarojas tauks. Tikai riestam tuvojoties brieža gaļa dabū bulļa smaku, kapēc šai laikā dambriedi nedrīkst šaut.

Zvēru parkiem šo briežu pulciņi noder īsti labi. Uz piecdesmit morgeniem var turēt sešdesmit gabalu un ikgadus šaut pa astoņi. Dambriedis ir mundrs un mīl spēlēties, tikai negaisā tas nemierīgs un tramīgs. Šīs pašas īpašības viņam paliek arī stingrākā gūstā, kuņam viņš viegli pierod. Jauni saķerti un ar govš vai kazas pienu dzirdinot izaudzēti teļi paliek gluži rāmi un pierod pat tik tālu, ka skrien pakaļ savam kungam ik uz soļa kā suns. Muzika, kā liekas, dambriedim patik jo sevišķi; pat savvaļas dambrieži, izdzirduši raga skaņas, nāk arvien tuvāk, lai labāk varētu sadzirdēt. Dambriežu bulļi riestam tuvojoties paliek gūstā ļauni un grasas uz badīšanas, tāpat kā visi brieži, kas tiek turēti stingrāk ieslodzīti, iet pārdroši virsū cilvēkam un var to arī smagi ievainot, neraugoties uz to, ka ragi tiem nav visai spēcīgi. Kā es pats esmu novērojis, tie trakā pārgalvībā mēģina pat ar citiem briežiem badīties un negrib prasties pat tad, ja dabū labi pa ādu. Sagūstītie ir tikpat maz patīkami vai pēc savas dabas piemīļīgi, kā citi brieži.

*

Arī briežiem šaurākā nozīmē (*Cervus*) tikai tēviņi nes ragus ar apaļiem žuburiem vai stiepiem. Vismaz trīs zari no diezgan prāvā pārējo skaita stāv galiem uz priekšu, un šiem briežiem vienmēr ir acu un vidējie zari,

bet otri malējie zari ne tik parasti. Kājām ārpusē pret vidu atrodas spalvu kušķis. Asaru bedrītes skaidri redzamas. Veciem tēviņiem (retāk arī ļoti vecām mātītēm) augšžokļa stūra zobi sniedzas tālu uz priekšu pāri citiem.

Staltākā, skaistākā un mums arī vissvarīgākā šīs grupas suga ir staltais briedis (Cervus Elaphus). Neraugoties uz savu slaikumu, viņš tomēr ir spēcīgs un skaists dzīvnieks un viņa iznešanās ir tik stalta un cēla, ka viņa vārds tam pilnīgi pieder. Viņa ķermeņa garums ir apmēram 2,3 metra, astes garums 15 centimetri, augstums pie skausta 1,5 metra, pie krustiem dažī centimetri mazāk. Govs ievērojami mazāka un arī krāsa tai citāda. Lielumā mūsu staltbriedis paliek pakaļ tikai vāpiti briedim un Persijas briedim, turpretim visas pārējās savas ģints sugas tas lielumā pārspēj. Viņa ķermenis ir garš, paslēpenēs ierauts, platām krūtīm un stipri attīstītiem pleciem, ar taisnu un platu muguru, kuņas apaļums pie skausta mazliet izliekts un pie krustiem priekšā mazliet noapaļots, ar garu, slaiku, plakanu kaklu un garu, pakauša daļā augstu un platu, bet pret purnu stipri sašaurinātu galvu, ar līdzenu, starp acīm dobu pieri un taisniem deguna kauliem. Acis vidēji lielas un žirgtas, redzokļi ovali. Asaru bedrītes stāv šķībi atpakaļ pret mutes kaktiņiem, ir diezgan lielas un izveido šauru, iegarenu vadziņu, gar kuņas iekšmalu atdalās taukaina, mīklai līdzīga masa, kuņu vēlāk dzīvnieks izspiež ārā, berzēdamies gar kokiem. Brieža ragi sēd uz īsām ieradzītēm un ir vienkārši zaroti, daudz atvasēm un stāvi. Sākot no pamata ragu stieņi taisa diezgan lielu likumu uz sāniem un atpakaļ, liekdamies pieres līnijas virzienā, augšā izliecas atkal lēzenāk uz iekšu un tad pagriežas galiem apmēram preti. Tieši virs nāsīm no stieņa priekšējās malas atdalas acu zars, kurš iet augšup uz priekšu un uz āru; tieši virs tā izlien tad gandrīz tikpat garš un tikpat resns otrs zars; stieņa vidū izaug vidējais zars un galā izveidojas kronis, kuņa zariņi tāpat stiepjas uz priekšu, bet mainas dažādi, raugoties pēc brieža īpatnībām un vecuma. Stieņi ir viscaur apaļi un daudzām gareniskām, pa daļai taisnām, bet pa daļai arī līkumainām rievām, starp kuņām ragu

Stirna.

apakšā, tuvu pie pamata, attīstas iegareni vai ieapaļi mezgli jeb krelles. Galos rāgi gludi. Ķermenis stāv uz vidēji garām, slaikām, bet tomēr spēcīgām kājām, kuŗu pirkstus ieslēdz taisni, šauri, slaiki un asi nagi; nadžiņi ir ovāli, strupiem galiem un stāv taisni uz leju, bet līdz zemei nesniedz. Aste konusveidīga un uz galu šaurāka. Miesu sedz smalka vilnas spalva un rupja saru spalva, kas pieguļ diezgan cieši un gludi un tikai pakaklē ir ievērojami gaŗāka. Es domāju, ka ziemas uzvalks nesastāv vis no saru spalvām, bet no vilnas spalvām, kuŗas stipri izaugušas un īpatnēji pārveidotas, bet pa starpām sastopamas arī nedaudzas parastās vilnas spalvas. Noteikt pareizi, kas par spalvu mūsu meŗa zvēriem ziemā, ir vispār grūti un maldīšanās šinī ziņā viegli iespējama. Uz cietās virslūpas, kuŗa nepārkaras pār apakšējo, staltbriedim aug trīs rindas tievu, gaŗu saru; līdzīgi matu veidojumi ir arī virs acīm. Skatoties pēc gada laika, pēc dzimuma un pēc vecuma mainās arī staltbrieŗa krāsa. Ziemu saru spalvas vairāk pelēkbrūnas, vasaru vairāk iesarkanbrūnas; vilnas spalva pelnpelēka ar brūnganiem galiem. Ap muti spalva paliek melnignēja, pie tūpļa iedzeltēna. Tikai teļiem pirmos mēnešos var redzēt baltas lāses uz sarkanbrūna pamata. Gadās arī dažādas krāsu variācijas, un tad pamatkrāsa dažreiz ir melnbrūna, dažreiz atkal pāls dzeltēna. Brieŗi ar baltām lāsēm uz kāda krāsaina pamata, vai arī pilnīgi balti brieŗi ir reta parādība.

Vēl tagad staltbriedis apdzīvo gandrīz visu Eiropu, izņemot vistālākos ziemeļus un lielu daļu Āzijas. Eiropā viņa ziemeļu robeŗas daļa sniedzas apmēram līdz 65., Āzijā līdz 55. ziemeļu platuma gradam; dienvidus robeŗa ir Kaukazs un Mandŗurijas kalni. Visās apdzīvotās zemēs viņš tapis stipri retāks vai ir pat galīgi izskausts, kā piemēram, šveicē un Vācijas lielākā daļā. Visbieŗāk tas sastopams vēl Polijā, Galicijā, Bohemijā, Moravijā, Maŗarijā (Ungarijā), Semigradijā, Karintijā, ūsteiermarkā un Tirolē; bet daudz bieŗāk nekā tikko minētās zemēs to var sastapt Āzijā, un proti Kaukazā un meŗiem bagātajos Dienvidsibīrijas apgabalos. Labāk viņam patīk kalnaini apgabali nekā līdzeni, un vislabāk lieli, savā starpā saistīti meŗi, un proti, lapu

meži. Še staltbrieži dodas lielākos vai mazākos pulciņos, kuri atšķiras viens no otra pēc vecuma un pēc dzinuma. Vecās govīs, teļi, mietabrieži, dakšaiņi un telenes parasti paliek kopā; vecākie briežu bulļi sastāda īpašas nelielas trupas un visvecākie jeb kapitalbrieži dzīvo savrūp līdz riestam, kad arī viņi pievienojas pārējiem pulciņa locekļiem. Tā tad vislielākie pulki sastāv no briežu govīm un jauniem briežiem, nelielie no vidēja vecuma briežiem. Teļi paliek pie mātes līdz jaunam atnešanās laikam un pēc tam kā mieta brieži, tā arī telenes piebiedrojas tiem pulkiem, kuri sastāv no vecākiem briežiem un telenēm, turpretim teļu mātes dodas īpašos jaunos pulciņos, tiklīdz telītes spēj viņām sekot, un tikai vēl rudenī, kaut gan arī nevienmēr, savienojas ar viņējiem pulkiem. Pulkam par vadoni vienmēr ir kāda govs, pēc kuņas rīkojas visi pārējie pulka locekļi. Tas tā ir pat riesta laikā, ja vien bullis govi patlaban nedzenā. Bullis pulkā parādas arvien pēdējais, un tas tā jo noteiktāk, jo spēcīgāks bullis ir. „Ja riesta laikā,” saka Bla zi u s (Blasius), „redz pulkā vairākus spēcīgus briežus, tad vienmēr gandrīz droši var teikt, ka kāds vēl spēcīgāks skraida ap pulku kaut kur pieci simts soļu atstatumā.” Pa ziemu pulciņi dodas no kalna uz ieleju atpakaļ, pa vasaru tie kāpj līdz pašām visaugstākajām vidējo kalnu galotnēm; bet vispār ņemot staltbriedis paliek savai vietai uzticīgs, ja vien viņu netramda, un savu veco dzīves vietu atstāj no laba prāta tikai riesta laikā, vai arī kad aug jauni ragi, vai beidzot, kad vecā vietā aptrūkst barības. Sniegs nodzen viņu pa ziemu no augstākiem kalniem priekškalnu ielejās, un mīkstie ragi spiež uzturēties krūmos vai tādos mežos, kur neduras zari klāt. Ja mežā paliek par daudz nemiēriģi, tad viņš pa reizei apmetas arī labības laukos. Pa dienu viņš guļ paslēpies savā mīgā, pievakarē iet ganībās, vasaru agrāk kā ziemu. Tikai tur, kur viņš apzinas pilnīgi drošs, viņš iet pa reizei ganos arī dienu. Ganos ejot viņš mēdz skriet ātros rikšos, atpakaļ nākot no rīta viņš iet lēnām, kāpēc mednieki to sauc par mūku gājienu. Pat tad, kad saule jau uzlēkusi, viņš vēl pakavējas mežmalā; jo rīta rasa uz koku lapām viņam nepatīk.

Visas staltbrieža kustības ir vieglas, graziozas un lepnas; taisni briedis atšķiras ar savu cildeno iznesību. Parastais solis viņam visai šķirmīgs; rikšojot viņš tiek uz priekšu ļoti ātri, bet skriet spēj gandrīz ar netīcamu ātrumu. Rikšojot viņš izstiepj gari kaklu, aulekšos atliec to vairāk atpakaļ. Neredzētus lēcienus viņš taisa viegli kā rotaļādamies, visādus kavēkļus pārvar bez apdomāšanās, vajadzības gadījumā tāpat bez apdomāšanās peld pār platām upēm un Norveģijā diezgan bieži pat jūras līciem pāri. Mednieku valdzina ikkatra šī brieža kustība, katra zīme, ko viņš iedams pie savām pēdām atstājis vai kuŗa vispār norāda uz viņa klātbūtni. Kopš seniem laikiem visas briežu zīmes ir rūpīgi novērotas. Ievingrinājies mednieks jau ātrumā apskatījis droši varēs pateikt pēc pēdām, vai gājis bullis, vai govš, pat vecumu novērtēs diezgan pareizi. Senāk zinājuši septiņdesmit divas tādas zīmes; *Ditrichs Vinkels* (*Dietrich aus dem Winkell*) turpretim domā, ka šo skaitu varot samazināt līdz divdesmit septiņi. Gribu minēt tikai dažas. Ja briedis nobarojies, tad labo un kreiso kāju pēdas nestāv taisni viena aiz otras, bet līdzās; pēc soļu platuma spriež par brieža svaru. Bullim pēdas tālāk viena no otras, kā govij; ja viņš soļo platāk par 75 centimetriem, tad tas var būt jau ar desmit ragu galiem. Īpašs pakalkājas iespiedums līdzās priekškājas pēdām arī norāda uz brieža brangumu. Briedis var soļot tik spēcīgi, ka pakalkāju pēdas nāk priekškāju pēdās iekšā; govš nekad tā neiet. Trīdams ragus pie kokiem, briedis arī atstāj zīmes. Un t. t. Kas nebūs ievingrinājies, tam būs grūti atšķirt bullļa pēdas no vecas govš pēdām pat tad, kad viņš tikko redzējis tos abus blakām ejot.

No staltbrieža maņām priekšzīmīgi attīstītas ir dzirde, osme un redze. Vispār tiek apgalvots, ka dzīvnieks spējot saost cilvēku četri līdz seši simts soļu atstatumā, un es neiedrošinos arī par šā apgalvojuma patiesību vairs šaubīties pēc tam, ko esmu novērojis pie ziemeļbriežiem. Arī dzirde ir ārkārtīgi smalka; pat neviens visniecīgākais troksnītis mežā nepaiet viņam garām. Liekas, ka daži toņi atstāj uz staltbriedi ļoti patīkamu iespaidu; tā, ir novērots, ka meža

raga, gana stabules un fleites skaņas viņu bieži pieviļina klāt, vai vismaz liek apstāties un stāvēt mierīgi uz vietas.

Attiecībā uz staltābrieža raksturu un garīgām īpašībām ieskati ir stipri dažādi. Mednieks gatavs atzīt savu iemīļoto meža zvēru par visas pilnības iemiesojumu, mazāk valdzināts novērotājs, kuŗš staltbriedi salīdzina arī ar citiem dzīvniekiem, tik labvēlīgu spriedumu nedos. Kā jaunākā laikā domā, tad staltbriedis nav nedz atjautīgāks, nedz saprātīgāks, nedz arī laipnāks par citiem gremotājiem meža zvēriem. Viņš ir ļoti bailīgs un tramīgs, bet nav nedz gudrs, nedz saprātīgs. Atmiņa šķiet viņam vāja, aptveršanas spējas niecīgas. Bet pamazām vien sakrāj arī viņš piedīvojumus un prot izlieto tos ne bez apķērības; bet to gan nevarēs teikt, ka viņš savu izturēšanos nopietnāk būtu pārdomājis. Viņš rīkojas uzmanīgi, nepārdomāti, ir aušīgs, bet gudrs nē. Ja viņā pamostas kaislības, tad bieži viņš aizmirst savu drošību, kuŗu citādi gan arvien ievēro. Laipns viņš nav nepavisam. Briežu bullis domā tikai par savām paša priekšrocībām, un viss cits tiek ziedots vienīgi tām. Ar govi tas vienmēr ir rupjš un nežēlīgs, un visnejaukāks riesta laikā. Pieķerties spēj tikai govš savai telītei; šīs jūtas bullim nav pazīstamas. Kāmēr viņam vajadzīga citu palīdzība, tad viņš gan līp klāt un šķiet pieejams draudzības jūtām; bet līdz ko viņš nācis pie sava spēka apziņas, tad arī tūlīt aizmirst visu, kas viņam agrāk laba darīts. No citiem dzīvniekiem viņš baidās, vai arī tie viņam ir vienaldzīgi, ja ne taisni nepatīkami; pret vājākiem viņš ir nežēlīgs. Ja viņš iedomāties, ka tam nodarīta kāda pārestība, vai ja viņu karina, tas tūlīt savelk šķību augšlūpu, griež zobiem, bola nikni acis, nodur galvu un sagatavojas uz duršanu. Rieta laikā viņš paliek gluži bez prāta, aizmirst visu, neiet pat kārtīgi ganos un, kā liekas, domā tikai par briežu govi, kuŗu citādi ievēro maz, un par citiem bulliem, kuŗi arī cenšas pēc tā paša. Meža barībā rieta bullis ir lielisks, bet aiz šaurām restēm riebīgs. Aprobežotā telpa nospiež brieža lielo kaislību, izķēmo to un tāpēc padara arī pašu pretīgu. Govš liekas maigāka, paklausīgāka, pieķērīgāka, vārdu sakot, laipnāka, bet pamatā tā ir tāda pat,

kā bullis. Brīvībā viņa vēl bailīgāka par bulli, jo viņai nav ieroču, un tāpēc tā arī parasti uzņemas pulka vadību; bet patiesas saprašanas viņai tikpat maz kā šim. Tiklab bullis, kā arī govš izliekas gudrāki kā patiesībā ir tāpēc, ka ārkārtīgi smalkās maņas ļauj tiem visniecīgākās briesmas noskārst īstā laikā.

Bez šaubām, staltbriedis ir tik bikls tāpēc, ka no piedzīvojumiem mācījies pazīt cilvēku kā savu vislaunāko ienaidnieku un prot arī pienācīgi viņa bīstamību novērtēt. Tur, kur briedis pilnīgi apzinas, ka ir drošs, viņš top ļoti pašāvīgs. Praterī pie Vīnes agrāk šie staltie radījumi dzīvoja prāvos pulciņos un bij pilnīgi pieraduši pie publikas, kuŗa tur pastaigājās, un, kā es to no saviem piedzīvojumiem varu apgalvot, ļāva cilvēkam pienākt uz trīsdesmit soļiem. Viens no šiem briežiem bij palicis pamazām vien tik drošs, ka pārgalvīgi nāca galdiem klāt, staigāja starp tiem un laizīja skaistās dāmu rokas, lūgdams ar to, lai iedod viņam kādu gabaliņu cukura vai cepumu, kā tas bij iesākts darīt. Šis skaistais dzīvnieks, kuŗš nedarīja nekā ļauna nevienam, kas domāja par viņu labi, bet rādīja gan savus spēcīgos ragus ikkatram, kas to aizskāra vai gribēja ķircināties, dabūja bēdīgu galu. Neveikli pakustoties rāgi viņam aizķērās kādā caurumotā krēsla atzveltnē, tos paceldams viņš nogāza diezgan nemīlīgi sēdētāju, nobijās pats, iegrūda ragus vēl dziļāk atzveltnē iekšā, ārkārtīgi saskaitās par šo negaidīto traucējumu un beidzot galīgi satrakots sāka skraidīt pa parka apstādījumiem, satramdīja arī pārējos briežus un sāka uzbrukt kā negudrs gaŗāmgājējiem, tā kā beidzot vajadzēja nošaut. Baŗojamās vietās staltbrieži paliek neticami rāmi. „Dessavā,“ saka Dītrichs Vinkels, „divās baŗojamās vietās stāv pa septiņdesmit, astoņdesmit un vairāk briežu. Ja viņi, gribēdami ko labāku pameklēties, ir aizgājuši drusku nostāk, tad mednieks uz zirga tos var gluži mierīgi piedzīt atkal klāt. Ja viņš iebāzis redelēs sienu un izbārstījis ap zemi nelielas auzu vai zīļu kaudzītes, atkārtoti sauc: „koš, koš, briedīt!“ tad brieži klausā un nāk klāt tik droši, ka mednieks, kuŗu viņi pazīst, var mierīgi jādelēt star viņiem un dažam kādreiz pieskār-

ties arī ar roku. Šāds skats, kurā var noraudzīties arī vairāki skatītāji turpat tuvumā, sagādā ikvienam medību mīlotājam lielu prieku.“

Citādi viņš izturas, kad ieslodzīts šaurā telpā, vai kad iestājies riests. Abos gadījumos viņš bieži skaišas visniecīgākā iemesla dēļ un tad uzbrūk arī cilvēkam. Nodomājis iet uzbrukumā, viņš nodur galvu, pagriež acu zarus taisni ienaidniekam pretī un skrien virsū tik ātri, ka grūti izbēgt. Vecākās un jaunākās medību grāmatās var atrast nostāstus par daudziem briežiem, kuŗi bieži bez kāda iemesla uzbrukuši cilvēkiem un tos ievainojuši vai nodūruši. „Tanī 1637. gadā,“ stāsta f o n F l e m m i n g s savā „Vācu medniekā“, „Hartenšteinas pilī tika ēdināti ikdienas no kungu ķēķa kāds jauns briedis un kāda nabadzīga kalpone. Rudenī briedis sastop nabaga cilvēku mežā un nodur beigtu. Bet pirms kā nodurtā kļuva apglabāta, briedis tapa nošauts un suņiem pamests.“ Zvēru parkos, kur brieži pamazām vien atmet savu iedzimto bailšanos no cilvēka, viņi kļūst bīstamāki kā mežā. L e n c s K a l e n b e r g ā pie Koburgas redzējis kādu briedi, kuŗš bija jau divus bērņus nodūris un uzbruka bīstami pat savam barotājam, kad tas negribēja vairs nemaz barības dot. „Ta kā četrkājainajam briesmonim nebij patlaban ragu,“ tā stāsta mūsu uzticības vīrs tālāk, „un ragu vietā rēgojās tikai mīkstas vālītes, tā tad viņš nebij par sevi ņemot vairs tik bīstams, tad es palūdzu apkopējam, lai atnes barību un lai dod man to kreisā rokā nelielām porcijām, bet labajā paņēmu krietnu rungu. Tā nu es sāku briedi barot. Līdz ko porcija bij apēsta, viņš atkāpās, lai būtu kur ieskrieties, raustīja dusmās degunu, skatījās šķībām acīm bargi uz mani, bet izvairījās katreiz, kad es sāku draudoši vicināt ar rungu, un tad, kad parādījās jauna barības porcija, nāca gluži paļāvīgi atkal klāt.“ Gotā kāds pieradināts briedis, būdams saskaities, iegrūda kopējam, kuŗu citādi ļoti mīlēja, ragu taisni aci līdz pašām smadzenēm, tā kā ievainotais saļima uz vietas un bij beigts. Potsdamā kāds balts, gluži rāms briedis nonāvēja savu apgādnieku nejaukā kārtā, kaut gan abi bij dzīvojuši vislabākā saskaņā. Tam-

līdzīgus gadījumus varētu minēt vēl daudz. Zvēru dārzos no ieslodzītiem staltbriežiem baidās vairāk, kā no tīģeriem un lauvām; jo pie pēdējiem var pateikt uz pirmā acu uzmetiena, vai tie pie laba prāta vai ne, par pirmējiem turpretīm iepriekš neko nevar apgalvot un riesta laikā viņi paliek gluži bez prāta. Vienīgi jaunībā viņi savam kopējam zināmā mērā pieķeras, bet jo paliek vecāki, jo vairāk grasās taisni saviem vislabākajiem paziņām darīt pāri. Pilnīgi uzticēties nevar viņiem nekad, jo uzticību tie nepelna. Govs nav ne drusiņas laipnāka un piemīlīgāka par bulli, vienīgi tā ir ne tik bīstama un neprot tā aizstāvēties. Bet arī viņai dusmas aizsvilstas tikpat kā pakulas, un savus nagus arī viņa prot lietot vienlīdz spēcīgi un veikli, kad grib parādīt savu nepatikšanu vai savus jaunus untumus. Tomēr tiklab bulli, kā arī govi var līdz zināmam mēram pieradināt un iedītītiem pat dažus tā sauktos mākslas gabalus; bet kaut kuŗa kaza šinī ziņā sasniedz gan vairāk, nekā viņi. A u g u s t s III., Polijas karalis, brauca 1739. g. karietē ar astoņiem briežiem; Cveibrikas un Meiningenas hercogiēm bij baltu briežu aizjūgs. Mūsu dienās tamlīdzīgi šos staltos dzīvniekus izlieto ja daudz, tad tikai iejādītāji un akrobati. Baŗot un koŗt sagūstītos staltbriežus nav grūti, un tāpēc arī šaurākā cietumā tie dzīvo ļoti labi, labi vairojas un rada ar saviem tuvākiem radniekiem auglīgus krustojumus. Šo ievērojot pēdējā laikā izdarīti vairākkārt, un ne gluži bez panākumiem, staltbrieža un vapiti krustošanas mēģinājumi, ar nolūku, iegūt rezervatos spēcīgākus meža zvērus.

Staltbrieža barība mainas skatoties pēc gada laika. Ziemu tas lieto zaļos sējumus un daudzus no tiem augiem, kuŗi parādas avotu tuvumā, tad pumpurus, koka mizu, viršus, avenāju lapas, āmuļus u. t. t., pavasarī pumpurus un jaunus zariņus ar vai bez lapām, dažādus zaļaugus un zāles, vēlāk arī labības graudus, kāļus, kāpostus, dažādus augļus, kartupeļus, skabaržu augļus un zīles. Kā Blaziuss raksta, tad Ziemeļvācijā staltbriedis sācis kartupeļus ēst apmēram tikai priekš piecdesmīt gadiem, tāpat agrāk nesot arī priedēm mizu grauzis, vispār viņa tieksmes esot

vairāku paaudžu laikā vairākkārt mainījušās. Riesta laikā vecie tēviņi ieēd tikai to visniepieciešamāko, visvairāk lietodami tad sēnes, un pat tādas, kuŗas priekš cilvēka ģiftīgas. Sāli staltbriedis mīl tikpat stipri, kā lielākā daļa pārējo gremotāju.

Spēcīgie brieži nomet ragus jau februārī, visvēlākais martā, un līdz jūlija beigām ir tos jau pilnīgi atjaunojuši; jaunie, sevišķi gada teļi — mieta brieži, bieži vēl maijā staigā ar vecajiem ragiem, bet augustā ir jau tos atjaunojuši un noberzuši.

Zināmā sakarā ar ragu mešanu stāv spalvas maiņa, bet dzimuma dzīve norisinās saskaņā ar abām. Kad ragi nomesti, aug vasaras spalva, un līdz ko tā izaugusi, govij atlec telīte. Bullis pārojas vēl pilnīgā vasaras apģērbā, saru spalvas izkrīt drīz pēc riesta un tad sāk augt ziemas spalva.

„Staltbrieža riesta laiks,“ saka D i t r i c h s V i n k e l s „iestājas septembra sākumā un velkas līdz oktobra vidum. Jau augusta beigās, kad brieži visbrangāki, spēcīgākajos pamostas dzimuma dziņa. To viņi izrāda ar brēkšanu, — tā ir skaņa, kuŗa patīk gan medniekam, bet muzikalai dzirdei nav glaimojoša, — un no tam viņiem pašā sākumā uzpamst kakls. To pašu vietu, kur briedis jau reiz pārojies, viņš pastāvīgi izvēlas arī turpmākajos gados, ja tikai mežs nav izcirsts un ja viņu netraucē. Turpat tuvumā tad uzturas arī govīs, pulciņos pa sešas, astoņas, desmit līdz divpadsmit gabalas katrā, bet slēpjas no riesta bulla, varbūt koķetēdamas. Bullis skraida bez mitēšanās galvu nodūris un ostīdams, kur palicis govju pulciņš. Ja pulciņā viņš vēl atrod arī vājākus briežus un gada teļus, tad padzen tos un uzmetas par patvaldnieku, valdīdams no šī brīža sākot ļoti stingri. Neviena no iecerētām mīlākām nedrīkst noiet ne trīsdesmit soļu nost; visas viņš sadzen izvēlētā riesta laukumā. Še, kur visapkārt tik daudz skaistuļu, viņa riesta dziņa pieņem ar katru stundu; bet šās arvien vēl izvairās, vismaz jaunās spītnieces, telenes, kuŗas viņš dzenā bez apstājas, tā kā laukums ir beidzot nomīdīts gluži plīks.

Vakaros un rītos mežs skan no riesta bullu brēkšanas, kuŗi tagad, ja daudz, tad iekoŗ pavirši tik, cik īpaši nepieciešams, un aiziet pa reizei atvēsināties uz kādu tuvēju pelķi vai avotu, uz kuŗieni govīm vajag bulli pavadīt. Pārējie, ne tik laimīgie sāncenši, uz brēcienu skaudīgi atbild. Apņēmušies visu ko izciest, lai tikai ar pārdošību vai ar viltību varētu ieņemt laimīgā vietu, viņi nāk arī tuvāk. Līdz ko bullis, kuŗš atrodas jau pie govīm, ierauga citu, tūlīt aiz greizsirdības satrakots tas dodas pretīm. Nu sākas cīņa, kuŗa bieži vienam, bet nereti arī abiem cīkstoņiem maksā dzīvību. Nikni iet tie nodurtām galvām viens otram virsū un lūko ar apbrīnojamu izvcicību uzbrukt vai aizstāvēties. Tāļu pa mežu skan ragu sasišanās, un vai tai pusei, kuŗa aiz vecuma vai cita kāda iemesla dēļ pielaidusi kādu vājību! Otrs izmanto šo gadījumu droši, lai cirstu pretniekam sānos rētu ar saviem asajiem acu zaru stūriem. Ir zināmi gadījumi, kur cīnoties ragi tā sapinušies, ka abi zvēri dabūjuši galu, nevarēdami tikt vaļā, un arī tad vēl cilvēka spēks izrādījies par vāju, lai varētu ragus izšķirt, neobjātot tiem galus. Strīdus bieži paliek stundām ilgi neizšķirts. Tikai tad, kad uzvarētais pilnīgi paguris, viņš atkāpjas; bet uzvarētājs saņem kā algu nebeidzamu un vienmēr jaunu baudu, ko viņam labvēlīgi sniedz govis, kuŗas arī cīņā noskatījušās. Pa cīņas laiku dažreiz arī gluži jauniem bullēniem izdodas uz brītiņu iegūt tās tiesības, par kuŗām vecie patlaban tik neatlaidīgi cīnas, tie pielavās govīm klāt un bauda to, ko citādi tie varētu panākt tikai trīs nedēļas vēlāk, kad spēcīgie bulli ir beidzot pilnīgi paguruši un atstāj riesta vietu.

Govs grūsnība velkas četrdesmit līdz četrdesmit vienu nedēļu. Viņa atnes vienu, reti kad divi telītes vai nu maija beigās, vai jūnijā, skatoties pēc tā, kad notikusi aplekšana, — pašā sākumā, vai vēlāk. Kad tuvojas atlekšanās laiks, govš kāro pēc vientulības un miera visdziļākajā meža biežoknī. Pirmās trijās dienās telītes ir tik nevarīgas, ka nespēj ne no vietas pakustēties. Viņas var pat rokām saņemt. Šinī laikā māte atstāj tās vienas tikai reti un uz īsu laiciņu, un pat izbaidīta neiet tālāk, kā vajadzīgs, lai

izlikdamās bēgot novērstu iedomātās vai patiesās briesmas. Šo mērķi tā lūko sasniegt ar lielu viltību, sevišķi ja tuvojas suns vai kāds plēsīgs zvērs. Neraugoties uz savu citkārtējo bailīgumu, viņa nebēg tad agrāk un ātrāk, kā vajadzīgs, lai nekristu vajātajam nagos, jo viņa saprot, ka tas ir labākais līdzeklis novērst sparīgā ienaidnieka uzmanību no teļa un piegriezt to sev un aizraidīt pa neīstu ceļu prom. Bet tikko viņa aizgājusi pietiekoši nost, tad steidzas atkal atpakaļ uz turieni, kur palicis viņas mīlulis. Kad teļš jau nodzīvojis ne vairāk vēl par vienu nedēļu, tad būtu veltīgas pūles, mēģināt noķert to bez tīkla. Tagad viņš seko mātei visur un tūlīt pieplok gaņajā zālē, līdz ko māte „meldē“, t. i. izlaiž brīdinošas skaņas vai arī piesit ar priekškājām ātri un spēcīgi pie zemes. Teļš ziņš govi līdz nākošam rīstam un tiek no mazotnes mācīts arī izmeklēt derīgu barību.“

No šī brīža staltbriedim sākas raiba dzīve. Tele ir izaugusi jau trešā gadā, bet jaunajam bullim jāpavada vēl vesela rinda gadu, kamēr var iegūt visas patvaldnieka tiesības. Septītā mēnesī viņš pirmo reiz dabū ragus un sākot no šī laika maina savu galvas rotu ikkatru gadu. Ja nu arī ragu gali ne ikreiz attīstas gluži noteiktā kārtībā un nereti pat saņūk, tad tomēr viņu attīstība notiek stingrā pakāpenībā, un noteicot šādu pakāpenisku attīstības rindu pēc galu skaita mēs ne tik bieži maldsimies savos spriedumos par ragu vecumu, kā skaitot galus pēc mednieka paņēmienu. Dabaszinātniski apskatot, ragu veids ir svarīgāks par galu skaitu. Bet galus skaitot jāievēro atkal vairāk viņu stāvoklis, nevis skaits pats. Nozīme ir tikai tiem galiem, kuŗi nāk no galvenā stieņa, visus atzarojumus, kuŗi nenāk no galveniem stieņiem, var uzskatīt kā gadījuma novirzījumus, kuŗi attīstības likumā neko svarīgu negroza. Galvenajam stienim no sākuma ir tikai viens neliels un vienāds izliekums; tad tanī vietā, kur atdalās vidējais zars, galvenais stienis pēkšņi liecas atpakaļ, bet gals tam vienmēr paliek uz iekšu. Otru tādu leņķa likumu stienis dabū divpadsmitgaļa kronī; tas iet atkal atpakaļ un izveido leņķi pie kroņa pamata; trešais leņķa likums ir

četrpadsmitgalim, ceturto dabū divdesmitgalis un arvien augstāk kronī, bet galiņš jeb žubura ārpusē arvien stāv uz iekšu. Ikviens no šiem likumiem paliek par pamatu turpmākām attīstības pakāpēm. Tikpat uzkrītošas ir arī pārmaiņas acu zaru attīstības gaitā. Vispirms acu zari stāv diezgan augstu virs pieres, vēlāk tie nāk arvien tuvāk ieradītēm. No sākuma šie zari stāv pret galveno stieni šaurā lenķī, vēlāk lenķis kļūst arvien lielāks. Līdzīgas pārgrozības notiek arī vidējos un malējos zaros un kronī. Mieta briedim galvenie stieņi ir slaiki un žuburoti, ar vienādu likumu uz āru, bez lenķa liekumiem; bet gali atkal uz iekšu. Dakšainim pie attiecīgā galvenā stieņa ir vāji, augšup augoši acu zari tālu no ieradītēm. Sešgalim galvenais stienis visumā izliekts vēl tāpat, bet vidū jau rādies arī pēkšņs lenķveidīgs liekums; abas lenķa malas savukārt saliektas vidū atpakaļ; pie lenķa virsotnes, kuŗa tā tad stāv uz priekšu, tad parādas stāvus uz augšu nelielais vidējais zars; acu zars stāv jau vairāk uz leju. Vidējie zari var arī nebūt vai nu nevienam no abiem galveniem stieņiem, vai arī tikai viens vien tos nes; tad pēc formas ņemot tas būtu sešgalvis, bet kā mednieki skaita, tad tas būtu jāuzskata par dakšaini; ja arī acu zaru trūktu, tad tas būtu mieta briedis, kuŗu pēc formas ņemot vajadzētu uzskatīt par sešgali. Astoņgalim acu un vidējo zaru galā rodas žuburs, kuŗš ir spēcīgāks un stāv vairāk svērtēniski uz leju. Arī šē sānatvases ir iezīmējušās bieži tikai galvenā stieņa lenķa liekumiem; tā astoņgalis pēc formas ņemot, pēc mednieku rēķina būtu jāuzskata tikai par sešgali. Desmitgalim pirmo reiz parādās otrais acu zars; bet tas var palikt arī tikai iezīmētā ar asu šķautni galvenajā stienī; tad būtu astoņgalis, kuŗš jāuzskata tomēr par desmitgali. Nu var sarūkt arī ārējais žubura zars; tad desmitgala vietā ir tikai sešgalis; ja, var pat gadīties, ka sarūk arī vidējais zars, un tad ir dakšainis, kuŗu zoologam tomēr jāuzskata par desmitgali. Divpadsmitgalim pirmo reiz parādās kronis; galvenais stienis met strupu likumu atpakaļ, palikdams ar galu uz iekšu. Šē tad pirmo reiz gali nepaliek vairs visi vienā un tanī pašā vienmērīgi izliektā plāksnē; galvenā

stieņa gals, stienim otrreiz leņķveidīgi izliecoties, ieņem tagad citādu stāvokli. Nedalītā galvenā stieņa augšgalā nu abi žubura zari parādas vienā un tanī pašā punktā, un tas piešķir kroņa izskatu. Še bieži notiek arī saņukšana. Visbiežāk trūkst otrā acu zara; caur to rodas kroņa brieži ar galiem, kuņus zooloģiski ņemot ar pilnīgu tiesību jāuzskata par divpadsmitgaliem; var trūkt arī žubura ārējais zars, tad ragu gals ir atkal dakšveidīgs; tomēr gali stāv vēl vienā un tanī pašā vienlīdzīgi izliektā plāksnē; arī šādi desmitgali jāuzskata par divpadsmitgaliem. Saņukšana var iet tik tālu, ka pēc mednieka rēķina briedi var skaitīt par sešgali, bet zooloģiski ņemot, tas ir divpadsmitgals; bet šādi ragi gadās reti. Četrpadsmitgalim tas galiņš, kuņš divpadsmitgalim vērsts atpakaļ, var atkal dot pareizu žuburu, t. i. no viņa izaug uz āru sānu zars; caur to izveidojas aiz pirmā žubura otrs, un viņa dalīšanās vieta stāv drusku augstāk nekā pirmajam. Šis dubultžuburs ir četrpadsmitgala pazīme; ja tādiem ragiem nav otro acu zaru, tad pēc mednieka rēķina tāds briedis ir divpadsmitgals u. t. t. Sešpadsmitgalim galvenais stienis kronī virs dubultžubura saliecas atkal atpakaļ, bet gals griežas atkal uz iekšu; pieckārtīgajā astoņpadsmitgala kronī atkal attīstas galvenajā stienī galiņš uz iekšu un sānu zars uz āru; caur šo rodas trīskārtīgas dakšas vienas pār otrām un aiz otrām, sākot no priekšas un ejot atpakaļ arvien augstāk; tās kopā ar divkārtšo galvenā stieņa leņķa liekumu raksturo astoņpadsmitgali. Divdesmitgalim galvenais stienis aiz trīskārtīgajiem kroņa žuburiem liecas atkal leņķveidīgi atpakaļ, tā tad kronim ir septiņi gali un trīs leņķveidīgi liekumi. Divdesmitdivgalim būs viens aiz otra četri kroņa žuburi un galvenā zara kroņa daļā trīs leņķveidīgi liekumi u. t. t. Ar šo regulārā attīstības rinda ir apzīmēta, un galu skaita un ragu veida sakars ir gaiši saprotams; ragu forma ir galvenais, noteicošais, galu skaits saskaņojas ar formu kā nesvarīgais, kā tas, ko noteic. Zoologam ir blakus lieta visi novirzījumi no šīs formas, arī tādi, kur sānu zari neparasti sadalījušies; jo tāda sadalīšanās var notikt ar ikkatru galvenā stieņa atzarojumu un var turpināties bez gala. Tā

redzama nereti pie ļoti veciem briežiem kroņu galos un gadās bieži arī vidējā zarā. Tā iznāk, ka zem dabaszinātnieka skata lielais galu skaits daudzos slavenos ragos, piemēram sešdesmitsešgaļu ragos Moricbergā, kuŗu 1696. g. nošāvis pie Firstenvaldes kurfirsts Fridrihs III., ļoti spēcīgi krītas. Vairāk kā divdesmit regulāru galu būs gan ļoti reti gadījies; astoņpadsmitgaļus var dabūt redzēt jau ikkatrā vidējā krājumā, un starp dzīvajiem staltbriežiem sešpadsmitgaļi nav vēl nemaz tik reti. Ja labas ganības, tad gadās, ka briedis sešiem un desmit galiem pārlec pāri; bet vēl biežāk atkārtojas tas pats galu skaits un tikpat bieži arī saŗūk uzniecīgāku galu daudzumu. Desmitgaļi šinī ziņā ieņem uzkrītošu robežstāvokli. Ja briedim reiz bijis kronis, tad galu skaits nekad nekrīt zemāk par normāliem desmit.

Ir zināmā mērā uzkrītoši, ka katram veselam briedim jaunie ragi rodas tādā pašā formā un stāvoklī, kādi tam bijuši iepriekšējā gadā. Ja tie bijuši plati, vai šauri, ja tie stāvējuši uz priekšu, vai atpakaļ, tad tādā pašā veidā būs arī jaunie, un ja acu zariem vai otrajiem acu zariem, vai citiem ragu galiem bijis kāds sevišķs izliekums, tad tāds parādas arī tuvākajos nākošos ragos. Tie mednieki, kuŗiem bijusi izdevība daudz novērot, apgalvo pat, ka zināmas ragu savādības iedzimstot arī pēcnākamiem no paaudzes uz paaudzi. Viņi saka, ka varētu zināmas ģimenes pazīt uzreiz pēc ragiem vien. Ka savs iespaids uz ragu izveidošanos arī vietai, par to gandrīz nevarētu šaubīties. Piemēram, Donavas salu briežiem, lai cik vāji tie arī nebūtu, ragi ir uzkrītoši daudzgaloti; divdesmitčetrgaļi starp viņiem nav sevišķs retums, kaut gan viņu ragi nav tik smagi, kā kalnu briežiem. Ragu svars var būt ļoti dažāds: vājiem briežiem 9 līdz 10, ļoti spēcīgiem 16 līdz 18 kilogramu.

Staltbrieža ienaidnieki ir vilks, lūsis un tinis, retāk lācis. Vilks ar lūsi gan jāapzīmē par visļaunākajiem. Vilki dzenās barā briedim pakaļ pa dziļu sniegu un nodzen un nokausē to; lūši lec no augšas kaklā, kad briedis neko nenojauzdams iet gaŗām. Bet vienmēr un visur visļaunākais

ienaidnieks ir un paliek cilvēks, kaut gan mūsu dienās staltbriedis tik nežēlīgā kārtā vairs netiek vajāts un nogalināts, kā agrāk. Es domāju par medībām neko neminēt, jo pamatīga medību aprakstīšana novestu mūs par tālu, un kas vēlas, var palasīties par to citās grāmatās. Mūsu laikos šī izprieca ir jau ārkārtīgi ierobežota, un lielākā daļa tagad dzīvojošo profesionālo mednieku nav šāvuši neviena staltbrieža; šis medījums tiek taupīts augstākiem kungiem. Tiem laikiem vajag gan būt bijušiem isti jaukiem, kad zaļsvārcim nebij gandrīz vairāk nekā, kā mīlā bise, un kad gludos skrošu ieročus uzskatīja vēl tikai kā neizbēgamu ļaunumu! Lieliski, ka bij ko redzēt, tika sarīkoti medību gājieni, un medības gāja līgsmi un jautri, sevišķi tad, ja viens, otrs svētdienas mednieks vai arī kāds ne visai vēl lietpratīgs profesionālais mednieks pielaida kādu kļūdu.

Arī staltbriedi moka dažas dunduru sugas. Šie pretīgie kukaiņi iedēj arī viņam savas oļiņas gluži tāpat kā ziemeļbriedim, un kāpuri izlodā nabaga radījumam gandrīz visu ādu. Arī kāda uts, kas iemetas spalvā, kā arī mušas un knišļi staltbriedi stipri moca. Lai no šiem ārkārtīgi ienīstajiem radījumiem glābtos, staltbriedis bieži vien stundām plunčojas pa ūdeni. Bez tam viņiem uzkrīt arī dažas slimības. Liesas kaite bieži parādas kā sērga, tāpat plaušu puve, asinssērga, zobu vēzis un delamā kaite dažreiz staltbriežu pulkus stipri izposta, un sliktos gados nobeidzas daudz briežu arī vēl aiz citiem nenoskaidrotiem iemesliem.

Diemžēl zaudējumi, ko staltbriedis nodara, ir daudz lielāki par to labumu, ko no viņa var iegūt. Tikai tādēļ viņš arī izskausts lielākā Vācijas daļā. Kaut gan par cepeti, ādu un par rāgiem tiek maksāts labi un arī medību priekurs var rēķināt ļoti augsti: zaudējumi, ko staltbriedis nodara, nav ar to atsvērti. Spēcīgi staltbriežu pulki nav nemaz vairs savienojami ar mūsu mežkopības pamatnoteikumiem.

Agrāk ar visām staltbrieža ķermeņa daļām bij saistīta kāda māņticība; mūsu dienās pie māņticīgiem ieskatiem pieturas laikam vēl vienīgi ķīnieši, kuŗi staltbrieža (tā sau-

camā „marala“) ragus, kad tie vēl mīksti, izlieto kā ārstniecības līdzekli un maksā par tiem ārkārtīgi augstas cenas. Pie mums agrāk augsti cienīja kā daudzsološus ārstniecības līdzekļus tā sauktos matu kaulus, asaru dziedzerus, iekšas, asinis, dzimuma organus, kuņģī nereti sastopamos becoarus, ja, pat mēslus. No staltbrieža nagiem taisīja gredzenus kā aizsarglīdzekli pret krampjiem; viņa zobus aptaisīja ar zeltu un sudrabu un tad mednieki tos nēsāja kā amuletus.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

Trīskrāsainās, kā arī vienkāršainās reprodukcijas izgatavotas
Akc. Sab. „SALAMANDRA” spiestuvē, Rīgā, L. Kalēju ielā 43.

A. Brēms.

DZĪVNIEKU VALSTS

No pēdējā vācu izdevuma tulkots
privatdocenta P. Galenieka un Edv. Jansona
redakcijā.

ZĪDĪTĀJI

X. s ē j u m s

Gremotāji

(turpinājums).

IZDEVNIECĪBA „GRĀMATU DRAUGS“
RĪGĀ, PETERBAZNĪCAS LAUKUMĀ 37
1 9 2 7

Spiestuves Akc. Sab. „Salamandra“ Rīgā, L. Kalēju ielā 43.

Staltbriedim maz tuvu radnieku. Pie tādiem vispirms jāpieskaita lielākais starp visiem īstajiem briežiem, proti, Ziemeļamerikas v a p i t i (*Cervus canadensis*). Visi citi stipri atšķiras no mūsējā, kuŗš salīdzinot ar viņiem, tomēr vienmēr pelna savu staltā brieža nosaukumu.

Starp šiem, pēc manām domām, b a r a z i n g a (*Cervus Duvaucelii*) minams vispirms. Viņa būve ir slaika un augsta, galva samērā īsa, ar piramidveidīgi nosmailotu purnu, ausis lielas, proti, uzkrītoši platas, acis ļoti lielas un skaistas; kājas augstas, bet spēcīgas; aste īsa, gan labi gaŗāka, kā mūsu staltbriedim, bet apmēram tikai pusi tik gaŗa kā dambriedim. Raģi atšķiras ar platiem un atkārtotiem zarojumiem. Visumā ņemot tiem zināma līdzība ar alņa platragiem, kaut gan še nevar runāt par lāpstveidīgo formu. Spalva kupla un bieza, atsevišķie mati gaŗi un diezgan smalki; bet visa spalvu sega izskatās izpūrusi, jo mati nav vienādā gaŗumā. Kopējā krāsa vasaru ir zeltaini sarkanbrūna, bet uz apakšu cauri pelēkai krāsai pāriet gaiši dzeltēnā, jo spalvu gali še krāsoti pelēki un atkal dzeltēni. Pa muguru iet plata tumšbrūna švītra, kuŗa aizķer arī lielāko daļu astes ar gaišdzeltēno galu, un abpus mugurai redzama sevišķi spilgti rindā sakārtoto zelt dzeltēno plankumu dēļ. Galva uz pieres un purna virsdaļā sarkanbrūna ar zeltainām lāsēm; galva pati un purna sāni pelēki, purna apakša, rīkle un smakrs pelēkbalti. Tūlīt aiz kailā purna gala redzama diezgan plata, tumšbrūna josla, kuŗa manāma vēl arī uz baltās apakšlūpas. Otra josla, kas maz manāma un zināmā mērā ir tumšo uzaču turpinājums, iet no vienas acs uz otru, mezdama likumu pret purna galu. Savādas ir atsevišķās gaŗās, sarveidīgās spalvas, kuŗas aug ap purna galu un ap acīm. Ausis brūnganas, ārpusē ar tumšu, bet pret pamatu ar iedzeltēnbaltu apmali, tāda pat krāsa arī

spalvai auss iekšpusē. Pavēdere un ciskas iekšpuse iedzeltēna, stilbi priekškājām brūnpeleki, pēdas gaiši palspelēkas; vēzīši pakalkājām tumšāki par ciskām. Nagi lieli un var izplesties ļoti plati. Cik līdz šim zināms, tad šis graciozais dzīvnieks sastopams visā Aizindijā. Kivjè (Cuvier), kuŗš viņu atrada, noteica to pēc atsūtītiem ragiem; jau labi vēlāk dabūja šo briedi redzēt izbāztu un tikai jaunākā laikā arī dzīvu.

Spriežot pēc saviem novērojumiem ar kādu sagūstītu barazingu, kuŗu es tiku kopis, es domāju, ka tas varētu arī pie mums palikt par pilsoni. Liekas, ka mūsu klimatu viņš panes itin labi un ir tik piemīlīgs radījums, ka kaut kuŗā zvēru parkā vai kaut kuŗā mežā tas būtu par lielāko krāšņumu. Viņa iznešanās ir stalta un drusciņ izaicinoša, gaita glīta, tomēr nosvērta, viņa izturēšanās izliekas dzīvāka, es gribētu teikt nebēdīgāka, kā citiem briežiem. Mans gūsteknis bij pārgalvīgs zellis, kuŗš visādi izmēģinājās. Ar savu kopēju viņš bij īsti pa draugam, klausīja kad sauca pie vārda un nāca klāt labprāt, ja viņu aicināja, bet nepalaida arī neviena izdevīga gadījuma gaŗam, kur varēja kopējam dot kādu dūrienu, vairāk gan aiz draiskulības, kā visā nopietnībā. Pret tiem briežiem, kuŗi dzīvoja viņam blakus, viņš bij nereti izaicinošs un tad sāka cīnīties caur restēm pat ar to visspēcīgāko. Kādu baltu staltbriedi, kas bij milzīs pret viņu, tas pastāvīgi ķircināja, āzēja un izaicināja uz cīņu, tā ka man beidzot vajadzēja to pārvest uz citu vietu, lai barazinga nebūtu tā apdraudēts. Balss viņam skan kā diezgan augsts, īss blējiens, kuŗš ļoti līdzīgs izbie-dēta jauna kazlēna brēcienam, bet izgrūsts tiek daudz īsāk. Atšķirībā no citiem briežiem barazinga blēj cauru gadu, zināmā mērā pats sev laiku kavēdams; viņš mēdz arī kārtīgi atbildēt uz saucieni.

Ziemeļamerikā dzīvo m a c a m b r i e ž i, glīti, piemīlīgi dzīvnieki, kuŗi atšķiras tiklab ar savu ķermeņa būvi, kā arī ar ragiem. Pazīstamākā suga šinī ģintī ir Virdžīnijas briedis, amerikāņu baltastainais briedis (Cervus virginianus), un tam dažā ziņā līdzība ar mūsu dambriedi, kuŗam viņš līdzinas apmēram arī augumā,

bet uzreiz tomēr atkal atšķiras ar graciozo ķermeņa būvi, proti, ar gaŗo, smalko galvu, kuŗa varbūt būtu jāsauc par visskaistāko pie brieŗiem. Kā V i d a s p r i n c i s apgalvo, tad Virdžinijas briedis vispār esot ievērojami lielāks par mūsu dambriedi un šinī ziņā nepaliekot staltbriedim daudz pakal. Krāsa mainas saskaņā ar gads laikiem. Vasaras spalvai pamatkrāsa ir skaisti un vienādi dzeltēnsarkana, kuŗa uz muguras sametas tumšāka un sānos pāriet dzeltēnsarkanā; pavēdere un locekļu iekšpuses bālākas; aste virsū tumšbrūna, apakšā un sānos apzīlbinoši balta. Zīmīga ir galvas krāsa, kuŗa vienmēr tumšāka par pārējo ķermeni, proti, iebrūni pelēka. Ziemu ķermeņa virsdaļa pelēkbrūna, apmēram tāda pat kā mūsu stirnai, apakša iesarkana; pavēdere, pakalējo cisku iekš- un priekšpuse un astes apakša spodri balta. Teļam uz tumšbrūna pamata glītas baltas vai iedzetēnbaltas lāses, citādi krāsa līdzīga vecākiem.

Kā amēriķaņu pētnieki uzdod, tad šis skaistais briedis izplatīts visos Ziemeļamēriķas meŗos, izņemot tos, kas pašos ziemeļos. Zvērādu apgabalos tas neesot sastopams; bet Kanadā gan. No Amēriķas austrumpiekrastes tas iet līdz Klinšu kalniem un uz dienvidiem līdz Meksikai. Agrāk tas visur bijis sastopams lielākā daudzumā; patlaban no stipri apdzīvotām vietām viņš gandrīz jau pavisam izspiests, vai vismaz ir bijis spiests atkāpties uz lielākiem kalnu meŗiem. Savienoto Valstju vidējos rietumos viņa vietā stājas g a ņ a s t a i n a i s b r i e d i s, kuŗš nav rets viesis mūsu zvēru dārzos. No tipiskās formas viņš atšķiras ar mazliet sīkāku augumu, bālāku krāsu un melnās krāsas iztrūkumu sejā un pie astes.

„Šis meŗa zvērs,“ tā tēlo O d i b o n s (Audubon) vēl viņos senākos laikos, „pieķeras savai izvēlētai vietai cieši un pēc vajāšanas vienmēr atgriežas uz turieni atpakaļ. Tanī pašā vietā viņš nu gan nākošo reizi neapgulstas, kur iepriekš, bet tanī pašā apgabalā, kur viņš agrāk ticis iztraucēts, to var gan atrast, bieži ne tālāk par 50 soļiem. Vislabāk viņam patīk veci lauki, kur atkal jau saauguši pa daļai krūmāji un viņš tanīs var paslēpties. Dienvidus štātos viņš uzmeķlē, īpaši pa vasaru, kad viņu mazāk vajā,

krūmu malas un stāv te cauru dienu niedru, meža vīnu un erkšķaino krūmu biežoknī, katrā ziņā iespējami tuvu savām ganībām. Bet bieži var sastapt zvēra pēdas arī laukos, kurus viņš var apmeklēt tikai nākdams no tālienes. Aukstā laikā viņš labāk uzturās aizsargātās un sausās vietās, un tad labprāt stāv aizvējā un sildās saulē; vasarā pa dienu viņš ielien mežā, kur ēnains un paliek mazāku upīšu vai vēsu upju tuvumā. Lai glābtos no knišļiem un durenēm, viņš bieži iebēg upē vai diķī un stāv ūdenī līdz purnam.“

„Zvēra barība mainās pēc gads laikiem. Pa ziemu viņš ēd krūmu zarus un lapas, pavasaros un vasarā paliek liels kārumnieks un izvēlās tikai mīkstākos lakstaugus un bieži nāk arī laukos pēc jauniem turku kviešiem un citas labības. Viņš bezgala mīl dažādas ogas, riekstus un tamlīdzīgus augļus. Būtu jādomā, ka pie tik bagātīgas izvēles barībā viņam vienmēr vajadzētu būt arī brangam; bet tā tas nav, jo, izņemot zināmus gads laikus, šis briedis arvien ir vājš. No augusta līdz novembrim tas ir treknš. Esmu pats nošāvis tādu, kas svēra 80 kilogramu, un man stāstīja, ka daži sasniedzot svarā pāri par 90 kilogramu. Riests sākas, mazākais Karolinā, novembra mēnesī, dažreiz arī drusku agrāk. Tad briedis bez mitēšanās ir uz kājām, gandrīz pastāvīgi skraida, meklēdams pretņiekus. Satiekoties ar citiem briežiem, viņš iesāk spēcīgu cīņu, kur dažreiz viens no cīnītājiem tiek nonāvēts; nereti divi vienlīdz spēcīgi brieži tā saķeras ragiem, ka nevar vairs vaļā tikt un tiem nožēlojamā kārtā jānonīkst. Riests velkas apmēram divi mēneši, un vecajiem sākas agrāk kā jaunajiem. Janvarim tuvojoties brieži nomet ragus un nu sāk dzīvot mierīgi kopā.“

„Vistreknāki ir šie dzīvnieki no novembra līdz janvarim, tad sāk miesās izkristies, un jo vairāk, jo tuvāk nāk atnešanās laiks, un pieņemams atkal, kad teļi ziž. Karolinā telītes atlec aprīlī; bet jaunās gotiņas atnesas tikai maijā vai jūnijā. Ziemeļu štātos atnešanās notiek vēlāk kā Floridā vai Teksasā. Māte paslēp tikko atlekušo telīti zem bieza krūma vai arī garā zālē un apmeklē to vairāk reiz dienā, un proti, no rīta, vakarā un pa nakti. Tikai vēlāk tā

sāk ņemt mazo līdz. Kad telītes vēl tikai nedaudz dienu vecas, viņas var ļoti viegli pieradināt un tās pieķeras savam sagūstītājam dziļi jau pēc nedaudz stundām. Kādam manam draugam bij telīte, kuŗu pēc sagūstīšanas nodeva kazai un tā viņu arī pieņēma, un es esmu redzējis citas, kuŗas izzīdījušas govīs. Gūstā tās uzvedas teicami; bet man jāatzīst, ka šie mīļi ir par apgrūtināšanu. Kāds pāris, kuŗu mēs turējām dažus gadus, bij pieradis apmeklēt pa vaļēju logu mūsu istabu, un, nebēdādams par stikliem, nāca iekšā arī tad, kad logi bij aiztaisīti. Šiem dzīvniekiem, kā likās, vispār ļoti patika postīt, un tie laizīja un grauza mūsu grāmatām vākus un nereti sajauca galīgi mūsu papīrus. Nevienu krūmu dārzā tie neturēja par svētu; viņi sāka grauzt pat mūsu zirglietas un sāka beidzot ņemties ar mūsu pīlēniem un cālišiem, nokoda tiem galvu un kājas un pameta nedzīvo vidukli guļot uz zemes.“

„Govs atnesas pirmo reiz, kad viņai ne mazāk kā divi gadi, un no sākuma parasti atlec tikai pa vienai telītei, turpretīm vēlāk pa divas. Spēcīga un veselīga govš atnes bieži arī trīs telītes, un kādai grūsnai govij, kuŗu bijām nošāvuši, mēs atradām pat četrus labi attīstījušos mazos. Normālais teļu skaits ir divi. Māte mīl savu telīti bezgala un steidzas uz viņas saucieni acumirkli klāt. Indiaņi izlieto tādu viltību, ka atdarinādami ar niedras stabuli teļa balstiņu, govi pievilina klāt, un pēdējā tad parasti krīt viņu bultām par upuri. Aizstāvēt savu bērnu pret cilvēku māte neiedrošinas, bet domā tikai par bēgšanu. Mūsu briedis ir ļoti sabiedrisks dzīvnieks, un rietumu prerijās to var sastapt bieži ļoti lielos pulkos, kuŗu locekļu skaits sniedzas daudzos simtos. Pēc rieta, kā jau minēts, arī brieži sadodas pulkos, vai arī jaunākie piebiedrojas govīm un dzīvo kopā lielāko daļu gada.“

„Kādu skaņu no šī dzīvnieka dabū dzirdēt reti. Telīte izgrūž paklusu blējienu, kuŗu smalkā mātes auss sadzird no 100 soļu atstatuma; klusām murminādama, viņa sauc mazo klāt. Skaļu brēcieni mēs tikām dzirdējuši vienīgi tad, kad zvērs bij ievainots. Iztraucēts briedis, īsi nosprauslojas; bet mums gadījies dzirdēt arī pa nakti skaļu svilp-

šanu, līdzīgu ģemzes svilpšanai, apmēram pusjūdzi tāju. Osme ir tik priekšzīmīga, ka šie brieži var iet ostīdami pēdas viens pakal otram. Kādu rītu rudenī mēs redzējām, ka paskrien gaļām govš; minutes desmit vēlāk mēs varējām novērot, ka kāds briedis skrien tai pakal ostīdams zemi visur, kur govš bij metusi cilpas; pusstundu vēlāk parādijas vēl viens briedis un labu laiku vēlāk kā trešais nāca gada bullēns, un visi pa vienām pēdām. Redze liekas maz attīstīta; vismaz mums ir bijusi izdevība novērot, ka tad, ja mēs stāvējām mierā, zvērs pagāja tikai nedaudz soļu no mums gaļām un mūs neievēroja, turpretim ja mēs pakustējamies vai nostājamies pa vājām, tad tas sāka tanī pašā brīdī bēgt. Dzirde ir tikpat smalka kā osme.“

„Mūsu meža zvērs nevar iztikt bez ūdens un ir spiests, ikkatru nakti uzmeklēt upes vai avotus. 1850. gadā mūsu dienvidus apgabalos bij vispār liels sausums, un tāpēc šie brieži, atstādami savas apdzīvotās vietas, devās lieliem pulkiem uz ūdens bagātiem apgabaliem. Ļoti kāri viņi uz sāli: tie mednieki, kuŗi to zina un ir atraduši tās vietas, kur brieži laiza sāli, parasti iegūst šo vietu tuvumā labu medījumu. Ja ar' Virdžīnijas briedi dēvē par nakts dzīvnieku, tad jāpiezīmē tomēr, ka prerijās vai arī tādās vietās, kur viņu reti traucē, tas iziet ganībās arī rīta un pēcpusdienas stundās. Tādā gadījumā viņš atpūšas tikai pa dienvīdu. Saprotams, ka Atlantijas štātos, kur mednieki to pastāvīgi vajā, viņš tikai retumis ceļas no savas migas pirms saules noiešanas. Pavasaros un vasarā tas biežāk ganās pa dienu, nekā ziemā.“

„Tanīs apvidos, kur šo zvēru pastāvīgi tramda, viņš pielaiž mednieku savai migai daudz tuvāk, nekā tur, kur traucējumi gadas tikai retumis. Viņš paliek mierīgi guļot, bet nebūt nav jādombā, ka viņš aizmidzis vai ka neuzmanas... Esmu redzējis to guļot gatavu uz lekšanu, atpakaļ atšņieb-tām ausīm un rūpīgi uzmanot ikvienu miera traucētāja kustību. Tādā gadījumā mednieks var vienīgi tad cerēt uz panākumu, ja jāda lēnam ap dzīvnieku apkārt un izliekas, ka to nemaz nebūtu manījis, bet tad uzreiz dod uguni,

pirms kā tas pagūst uztrūkties no migas. Kad viņš vēl nepazīst, kas ir vajāšana, tad, medniekam tuvojoties, pieplok pie zemes un tā mēģina aizšmaukt prom.“

„Gaita ir dažāda. Skrejot viņš galvu nodur un iet savu ceļu uzmanīgi un klusām, dažreiz kustinādams ausis un asti. Trupas vadītāja parasti ir kāda lielākā govs, kura ved to tā sauktajā indiaņu rindā; retumis iet pa divi brieži līdzās. Ja zvērs nav nobijies, tad iet mierīgiem soļiem. Kad iztraucēts, bet nav tomēr vēl sabaidīts, tad palecas divi vai trīs reizes uz augšu un krīt atpakaļ, izliekas ka neveikli, uz trim kājām, brītiņu vēlāk pagriežas uz pretējo pusi, paceļ savu balsto asti un groza to uz vienu pusi un uz otru. Tad seko daži augsti lēcieni, kur galva tiek grozīta uz visām pusēm, lai pēc iespējas tiktu skaidrībā par traucējuma cēloņiem. Palekšanās un lēcieni ir tik skaisti, ka tos var noskatīties ar izbrīnēšanos un apbrīnošanu. Turpretīm, ja dzīvnieks savu izbailu cēloni jau pamanījis pirms uztrūkšanās no migas, tad žigli mūk prom pieplacis pie zemes un izstiepis galvu un asti vienā taisnā linijā, un tā viņš var noskriet vairāk simtu soļu, sacenzdamies ar dažu labu staltu zirgu. Bet ilgi šādā kārtā kustēties viņš tomēr nevar; vairāk reiz man gadījies redzēt, ka izveicīgs jāt-nieks to panāk un atgriež atpakaļ, un man zināms arī, ka labu suņu bars zvēru panāk apmēram pēc vienas stundas, ja tikai viņam neizdodas sasniegt kādu purvu vai kādu upi, kur viņš šādās reizēs acumirkli metas iekšā. Ūdenī viņš arī tāpat iet iekšā bez piespiešanās un peld ļoti ātri, turēdams virs ūdens tikai galvu, bet pats viss ūdenī iekšā. Kā esmu novērojis, tad viņš dažreiz dodas pāri ļoti platām upēm un nopeld divi (angļu) jūdzes tik ātri, ka ar laiviņu tikko var panākt. Dienvidus piekrastē suņu dzīts viņš metas viļņos, iepeld jūrā vienu vai divi jūdzes un atgriežas atpakaļ parasti uz to pašu vietu, kur iesācis peldēt. Ja mums gadījās jāt caur mežu naktī un garām briežiem, tad bieži tikām dzirdējuši, ka tie sit kājām pie zemes vai arī sprauslo. Pēc tam viss pulks aizdrāzās gabaliņu tālāk un sita atkal kājām pie zemes un sprausloja. Kā liekas, tā viņi dara tikai nakti. Cepetis ir garšīgāks par visiem. Tas

ir smalkāks kā vapiti vai Eiropas briežiem; bet visgaršīgāks tas tomēr tikai tad, kad brieži trekni.“ Pēc *Lid-ek-er-a* (*Lydekker*), iztramdīti Virdžīnijas brieži paceļ asti stāvu gaisā, tā kā viņas baltā apakša kopā ar cisku balto iekšpusi noder biedriem par labi saredzamu bēgšanas zīmi.

Jau indiani prata izlietot Virdžīnijas briežu medībās visādas viltības, kā pārgērbšanos un citas. Bet ar iznīcināšanu šim kādreiz tik lielā skaitā sastopamam dzīvniekam draud tikai baltā cilvēka medības ar modernajiem šaujamiem ieročiem, kuŗas dažreiz tiešām kļūst mežonīgas, kā arī kulturas iespiešanās un iedzīvotāju vairošanās. Taču ir ticis nošauts laikā 1908.—10. gadam ikgadus apaļos skaitļos pa 57—60.000 gabalu, kā tas redzams no kādas *S. T. Palmera* statistikas, kuŗu publicējis *Horn-dējs* (*Hornaday*).

„Ar dzīvu nožēlošanu,“ tā rakstīja jau *O-dibons* (*Audubon*), „mums jāapstiprina mednieku izteiktā bailošanās, ka mūsu zvērs ātri samazinas un drīzumā var tikt pavisam izskausts. Jau tagad Karolinā nezina vai būs vairs viena piecdesmitā daļa no tiem dzīvniekiem, kas pirms 20 gadiem. Ziemeļu un vidienas štātos tas ir jau izskausts, un vienīgi dienvidu štātos, kur zeme vēl nav strādājama plašo mežu, lūzas un purvu dēļ, viņš vēl kļūst apkārt, kaut gan arī šē daudzi kolonisti savus suņus ir jau izdāvājuši, jo tiem nav vairs nekāda darba.“ Atsevišķos štātos Virdžīnijas briežu skaits ir gan kļuvis atkal lielāks, pateicoties īpašam zvēru taupīšanas likumam, kā *Horn-dējs* to ziņo par *Massačuzetu*, *Konnektikutu* un *Dienvidpujorku*. Bet visumā pret neprātīgo iznīcināšanu vēl maz kas darīts.

Zvēru dārzos ar īsto Virdžīnijas briedi nav bijuši sevišķi teicami panākumi, vismaz pēdējā laikā ne; tomēr viņš vairākkārt ir gan arī šē vaislojies, un viņa baltlāsainās tēlītes pieder pie vispatīkamākajiem un graciozākajiem radījumiem, ko te dabū redzēt; grūsnības laiks ir noteikts uz 205—212 dienām. Ir pazīstami jau agrāki pāriešanas gadījumi savvaļā meža parkos, piem., grafa *Breiner-a* (*Breuner*) īpašumos *Grafenēgā* *Lejasaustrijā*.

No citiem Amērikas briežiem, kuri vispār ir tuvi mūsu stirnai, vislidzīgākā tai ir zarradžu briežu (*Blastoceros*) apakšģints. Galvenie ragu stieņi stāv taisni uz augšu un pret galiem ir plataki; žuburoti tie gluži regulāri. Aste īsa.

Viens no pazīstamākajiem Dienvidamērikas briežiem ir pampasu briedis jeb gvacuī (*Cervus* (*Blastoceros*) *campestris*), viņa gaišās krāsas dēļ Brazīlijā arī par *Veado branco* („baltā stirna“) saukts, kas mūsu dzimtā uzskatāms kā vidēji liels dzīvnieks ar 1,1—1,3 m garu ķermeni un 10 cm garu asti, bet augstumā pie skausta 70, pie krustiem 75 cm. Spalva bieza, rupja, trausla un spīdoša, virsū un ārpusē gaiši iesarkanbrūna vai pāls dzeltēnbrūna, sānos, pakaklē un locekļiem iekšpusē visgaišāka, sejā tumšāka, bieži ar melnu plankumu galvvidū. Mugurai vidū un uz pakauša pa virpulim. Apakšā, tā tad smakrs, rīkle, krūts un gareniskās švītras cisku iekšpusē ir netīri baltā, pavēdere, cisku pakajdaļa, astes apakša un astes gals tīri baltā, ausis no ārpuses iesarkanbrūnā, iekšpusē baltganā krāsā. Balts gredzens iet ap acīm un ap ieradzītēm, un balti plankumi redzami virslūpai galā. Jauniem krāsas gaišākas un abpus mugurai iet pa baltai plankumiņu rindai un otra starp plecu un cisku. Šī brieža ragi atgādina mūsu stirnas ragus, ir tāpat ar seši galiem, bet tikai slaikāki, smalkāki un garākiem zariem; apakšējie zari stāv arī zemāk. Tie nekad nedalās. Dažreiz gadās tādi ragi, no kuriem stieņa nodalās uz priekšu vēl otrs zars. Ragu garums reti kad lielāks par 25 cm; 32 cm garī stieņi ir izņēmums.

Brazīlijas, Paragvajas, Urugvajas un Ziemeļargentīnas atklātie kampi ir šī brieža dzimtene. Pampasu briedis izvairas no purviem un mežiem, neiet tiem tuvu un visvairāk mitinas visaugstākajās kampu vietās, no kurienes vislabāk var manīt briesmas. Viņš dzīvo pa pāriem vai nelielos pulkos; vecais bullis atsevišķi. Pa dienu, izņemot dienas vidu, briedis guļ paslēpies augstā zālē. Maņas viņam asākas un kustības ātrākas un veiklākas, kā daudziem citiem briežiem. Panākt viņu var tikai uz ļoti laba zirga; bet ja viņš kādu gabalu priekšā, tad arī pats labākais jātnieks viņu

nepanāks. Īsi pirms saules noiešanas viņš iziet ganībās un klejo tad cauru nakti. Brieža mātei atlec tikai viena telīte vai nu pavasarī, vai rudenī. Pēc dažām dienām viņa ved to pie buļļa un abi vecie rūpējas par mazo ļoti. Līdz ko briesmas draud, tie paslēpj mazo gaŗajā zālē, rādas paši medniekam, ved to nost no teļa un tad pa aplinkus ceļiem atgriežas atkal atpakaļ pie mazā. Ja teļu saķer, tad, ja vien suņi nedzenās pakaļ, vecie nekad nepaliek medniekam tāļu pakaļā, nemierīgi staigā ap to lieliem riņķiem un, izdzirduši mazā blēšanu, nāk tuvāk, pat tik tuvu, ka šāviens niedz. R e n g g e r u, kuŗš mazo reiz bij sagūstījis un veda līdz, kāds briežu pāris pavādīja veselu pusstundu. Pēc A. B o r n m i l l e r a (Bornmüller), Dienvidbrazīlijā pampasu briedis met ragus maijā un līdz oktobrim tie ir jau atjaunoti un nobraucīti.

Jauni sagūstīti, šie brieži paliek ārkārtīgi rāmi, mācas pazīt visus mājas iedzīvotājus, iet visur tiem līdz, klausu kad sauc, rotaļājas ar tiem un laiza rokas un seju. No pieauguša buļļa riesta laikā nāk ļoti nepatīkama, noteikti ķiplokaina smaka, kuŗa ir tik stipra, ka saožama pat tādā vietā, kur ceturtdaļstundu iepriekš bullis gājis gaŗām. Tiem priekšmetiem, kuŗiem briedis pieskāries, šī smaka paliek vēl ilgi, un ragiem pat gadiem ilgi.

Lai gvacuī nošautu, vajag sarīkot medības ar dzinējiem. Daži mednieki zirgos nostājas uz lauka puslokā un gaida zvēru, kuŗu citi dzen ar suņiem, Kad kāds briedis ir jau pietiekoši tuvu, mednieks pēkšņi aulekšo tam pretī un met bolasu uz ragiem vai starp kājām. Ja briedis jau ilgi vajāts, tad, līdzīgi mūsu stirnai, viņš met cilpas sānis, lai suņiem sajauktu pēdas, un pieplok beidzot kādā vietā, kur augsta zāle. Vajadzības gadījumā viņš parāda arī drosmi un aizstāvas pret suņiem un cilvēkiem vai nu durdams ragiem, vai arī sperdams priekškājām. Izdodas arī, uzmanīgi caur kamposu jājot, nošaut gvacuī zirgā sēdot, kad tas uzlec no migas, vai, kā A. B o r n m i l l e r s ziņo, pielienot viņam gulus, izlietojot turklāt brieža ziņkārību, jo viņš bieži kaklu izstiepis nāk raudzīties medniekā, kuŗš sādā kārtā viņam tuvojas. B o r n m i l l e r s ar šādu paņēmienu

nošāvis daudz. Argentīnā, kā P. Neimans (Neumann) ziņo, pampasu briežu dienas esot jau skaitītas, jo zemi sākot apstrādāt arvien plašāk. Izņemot cilvēku, šim meža zvēram jābīstas vienīgi no pumas. Jaunu briežu cepetis ir patīkams, vecai briežu govij gaļa ir pasīksta, bet bullim smakas dēļ pavisam nav baudama. Ādu gērē un lieto jājamjiem deķiem un gultas rāmjiem. Zvēru dārzos pampasu briedis nokļūst reti, un stipri retāks jau un izdzīts tas arī savā dzimtenē nemitīgās vajāšanas dēļ.

Arī stirnas ir sevišķas apakšģints (Capreolus) pārstāves, kuŗas pazīmes ir velteniski apaļi, maz zaroti, dakšveidīgi žuburoti, cieti ragi bez acu zariem. Zobu ir 32, jo ilkņu nav, vai, ja tie parādās, tad tomēr tikai reti.

Stirna (Cervus Capreolus) sasniedz 1,3 metra garumu un krustos 75 cm augstumu; astes sprungulītis ir tikko 2 cm garš. Sver tā 20 līdz 25, retos gadījumos pat līdz 30 kilogramu. Salīdzinot ar staltbriedi stirna ir drukna, galva tai īsa un strupa, kakls slaiks un gaŗāks par galvu, ķermenis salīdzinot ne visai slaiks, priekšā mazliet pilnīgāks kā pakalā, gandrīz taisnu muguru, pie skausta zemāks kā pie krustiem; kājas augstas un slaikas, nagi mazi, šauri, asi, acis lielas un žirgtas, ar gaŗām skropstām pie augšējā plakstiņa, asaru bedrītes ļoti mazas, patiesību sakot tikai nedaudz iezīmējušās, jo nav nekas cits, kā tikai 6 milimetri gaŗi, sekli, kaili iedobumiņi, noapaļoti trīsstūrainā veidā; ausis vidēji gaŗas un stāv tāļi uz sāniem. Ragiem plats pamats un samērā spēcīgi stieņi ar stipri attīstītiem mezgliem. Parasti galvenais stienis dod tikai divi zarus; bet stirnas ragu attīstība, kādu tā spēj sasniegt, ar to nav vēl nobeigta.

„Kā mednieki skaita stirnas ragu galus,“ saka Blazius, „tad ar to nav domāts apzīmēt kādu likumību ragu attīstībā. Ja gribam zinātnisku attīstības likumību izteikt, tad jāievēro ne tik daudz galu skaits, kā vispārējā ragu forma, sakarā ar kuŗu tad iegūst nozīmi arī galu skaits. Pirmo ziemu gada teļš dabū nedalītus, slaikus mieta ragus ar vājām ieradzītēm stieņu pamatos; dakšainim stienis apmēram vidū pārdalīts. Pēc pārdalīšanās galvenais stienis

pagriežas lenķī atpakaļ, sānu zars uz priekšu. Šis lenķveidīgais likums galvenā stienī ir daudz svarīgāks, nekā priekšējais sānu zars, un vecuma ziņā āzi var uzskatīt par dakšaini tad, ja ir tikai šāds liekums, kaut ar' sānatvase nebūtu. Sešgalim atpakaļ atliektais galvenais stienis daļās otrreiz un pēc pārdalīšanās noliecas uz priekšu, kamēr otrā virsējā sānatvase pagriežas atpakaļ. Otrais lenķveidīgais liekums ir sešgaļa pazīme, un vecuma, kā arī ragu ziņā āzi var uzskatīt par sešgali, ja vien viņam ir abi lenķveidīgie likumi, kaut arī nebūtu gadījies nevienas sānatvases. Pie sešiem galiem vispārējā attīstība nobeidzas, un turpmāk ragus atjaunojot āzis parasti dabū to pašu galu daudzumu. Bet kārtējā attīstība var iet tomēr tālāk. *A s t o ņ g a l i m* augšējais gals virs otrā žubura jeb virs otrā lenķveidīgā likuma, kas stāv vai nu uz augšu, vai arī atpakaļ, daļās atkal un dod vienu sānatvasi. *D e s m i t g a l i s* ir augstākā kārtējās attīstības pakāpe, kāda man pie stirnu ragiem zināma. Tas rodas, kad sešgalim abi augšējie gali sadalās žuburos; tad ragos varam izšķirt vienu priekšēju vidējo zaru, vienu virsēju gala žuburu un vienu pakaļēju sānžuburu. Šādi veidotus ragus es pazīstu tikai no Sirmijas un no Kroatijas. Stirnu ragiem bieži ir tieksme, izveidot galvenā stieņa iekšpusē zem vidējās uz priekšu stāvošās atvases uzkrītoši garu un abās pusēs vienādu mezglu („pērli“). Dažreiz šis mezgls sasniedz 25 mm garumu, un pēc mednieku paņēmieniem skaitot, to var uzskatīt kā atsevišķu galu.“

Dažādas anomalijas stirnu ragos ir ārkārtīgi biežas. Krājumos var dabūt redzēt visdīvainākās ragu formas; dažiem vesela rinda galu, kā tos skaita mednieki, citi lāpstveidīgi izplēsti un no vietas ar sānatvasēm. Gadās stirnu āzi ar trim stieņiem un trim ieradzītēm, vai arī ar vienu pašu ieradzīti un vienu vienīgu vienkāršu stieni u. t. t. Arī ļoti vecām stirnu mātēm rodas uz pieres mazi ikšķīši un izaug vāji radziņi. *R a d d e* Sajanā bij dabūjis tādu ragu, kuŗu stirnu māte nesusi vidū uz pieres. Parādas arī četras garākas atvases no viena pamata, kuŗas saaugušas pretējos virzienos visapkārt. Par kādiem citiem tamlīdzī-

giem ragiem man ziņo B l o k s (Block), ka tie sastāvējuši no divi, apmēram pieci centimetri gariem stiepiem un piemānījuši pat kādu vecu mednieku, kurš stirnu kazu noturējis par āzi un nošāvis.

Biezā stirnas spalva mainās pēc gads laikiem un, pēc manām domām, tāpat kā briedim, vasaru attīstas tikai saru spalvas, ziemu it īpaši vilnas spalvas. Pirmās ir īsas, stīvas, cietas un apaļas, pēdējās gaļas, savēlušās, mīksta un trauslas, viscaur arī krāsotas citādi kā tās. Ķermeņa virsa un ārpuse vasaru tumšā rūsas sarkanā, ziemu brūnpelēkā krāsā, ķermeņa apakša un iekšpuse locekļiem vienmēr gaišāka. Uz pakauša un uz purna virsas piejaucas vēl melnbrūna krāsa, bet galvai sānos un atpakaļ virs acīm sarkan-dzeltēna krāsa; smakrs, apakšžoklis un nelieli laukumi abpus virslūpai ir balti; apakšlūpai pret vidu tālāk uzkrīt mazs brūns plankumiņš. Ausu ārpuses nedaudz tumšākas kā pārējā miesa, bet iekšpuse ar iedzeltēnbaltām spalvām. Pakala un tai piegulošā gurnu daļa ir asi norobežota ar gaišu krāsu, vasaru iedzeltēna, ziemu balta. Teļiem uz iesarkana pamata parādas rindām mazas, ieapaļas, baltas vai arī iedzeltēnas lāses.

Stirna izplatījies pa visu Eiropu, izņemot pašus ziemeļus, un pa lielāko daļu Azijas. Vispār ņemot var teikt, ka savā izplatības apgabalā tā sastopama visos lielākos mežos, vienalga, vai tas būtu kalnos vai līdzenumā, un vai tie būtu skuju, vai lapu meži. Taisni pēdējie gan liekas stirnai sevišķi pa prātam, tāpat kā labāk tai patīk arī sausi apgabali. Mežs ar kuplu pamežu, jauns mežs, meža malas, meži lauka vidū, kur krēsla un ēna, — tas viss viņai der. Pa ziemu viņa nolaižas no augstumiem ielejās, vasaru kāpj atkal uz augšu. Sibīrijā viņa ceļo diezgan regulāri visos tanīs apgabalos, kur pavadīt ziemu tanīs pašās vasaras mītnēs būtu par grūtu. Arī mūsu augstajos un vidējos kalnos notiek kaut kas līdzīgs, tikai ar to starpību, ka ceļots netiek tik tālu; bet Sibīrijā aukstajam gada laikam iestājoties stirnas noteikti atstāj savu vasaras dzīves vietu, salasās lielos pulkos un izvairas nu no kalniem pavisam,

pavadīdamas ziemu līdzenumu mežos. Ceļošana sākas tieši pēc riesta un, stingri ņemot, turpinas visu ziemu, turpretīm, kad sāk sniegs kust, stirnas sāk pamazām atkal kāpt kalnos. Ne vasaru, ne ziemu stirna Sibīrijā neiet skuju mežos, izvēlas turpretīm vislabāk ieleju lejas galus, līdzenās vietas gar kalnu rajonu un nelielos, ne sevišķi bieziem mežiem apaugušos priekškalnus, vai arī dzīvo biežajos alpinās joslas pamežos, un it sevišķi ozolu, priežu un Sibīrijas egļu biežokņos. Pie mums viņa labprāt uzturas mežmalēs, arī tādās, kurām ar īstu mežu tikai vājš sakars, nereti arī lielu klajumu centros, un vasaras sākumā pārceļas arī pavisam uz laukiem un pa dienu guļ garajā labībā. Kā uz vietas dzīvojošs meža zvērs vārda stingrākā nozīmē viņa ir vienīgi tādās vietās, kur tā jūtas pilnīgi droša; bet arī še tā labprāt uzņemas garāku pastaigāšanos vai nu meklējama kādu zināmu barības augu, vai arī apciemodama citas stirnas. Brīvību uz visām pusēm, bet sevišķi vietas, barības un pat sabiedrības maiņu viņa mīl vairāk kā staltbriedis un nesalīdzināmi vairāk kā dambriedis. Viņa ir nevien izvēlīga, bet tiešām untumaina, šodien tai patīk še, rītu jau citur, dažreiz tai patīk visādi traucekļi, citreiz atkal ņem tos tik stipri par ļaunu, ka šķiet pie gadījuma pavisam cits dzīvnieks.

Stirnas kustības ir žiglas un piemīlīgas. Viņa spēj taisīt apbrīnojami platus, lokveidīgus lēcienus un bez kādām manāmām pūlēm tiek pāri par platiem grāvjiem, augstiem žogiem un krūmiem, peld ļoti labi un kāpelē diezgan pietiekoši. Viņa sadzird, saož un saredz priekšzīmīgi, ir viltīga, uzmanīga un ļoti bikla. „Laipnība un pieklāvība staro no katra viņas skatiena,“ saka *D i d r i c h s n o V i n k e l a s* (*Dietrich aus dem Winckell*), „un tomēr rāma ta kļūst tikai tad, ja cilvēks to mākslīgi audzinājis jau no pašas agrās jaunības; pretējā gadījumā viņa, neraugoties arī uz to visrūpīgāko kopšanu, patur to pašu kautrību un bailošanās no cilvēka un dzīvniekiem, kas raksturīgi tai savajā. Šīs īpašības tai piemīt tik lielā mērā, ka pārsteigta, tā dažreiz nevien īsi no bailēm iebrēcas, bet bieži nespēj arī aiz nobīla vairs bēgt lai glābtos, jo tai pilnīgi sajūk lek-

šana un tā pa kādu šaurāku aploku daudzās apkārt uz vietas un nereti krīt nagos parastajiem, gausajiem zemnieku suņiem, bet it īpaši jau plēsīgajiem zvēriem. Vienīgi parkos, kur stirnas tiek ļoti maz šaudītas un bauda pastāvīgu mieru, viņas atmet arī savu baiļošanos no cilvēka tik tālu, ka ganīdamās neuztraucas, ja cilvēks paiet gažām trīsdesmit soļu attālumā. Guļot neviens cits meža zvērs netiek pārsteigts biežāk kā stirna; viņa laikam jūtas pietiekoši droša no savu vajātāju asā skata, kad tā guļ aizmigusi zem kāda bieza krūma vai gažā zālē, vai arī ir nodevusies pilnīgi gremošanai, kad guļ nomodā.“ Citādi stirna pēc būtības ļoti līdzīga mūsu staltbriedim. Tikpat maz to var atzīt par gudru un laipnu dzīvnieku kā staltbriedi, bieži tā ir tāpat strauja, ātra uz skaišanos un karsta duzmās, arī kāra uz plūksanos un cīņu. No „laipnības un pieklājības,“ kuŗu ar tādu uzslavu min V i n k e l s, var manīt pie viņas ļoti maz, ja vien ielaižas tuvākās attiecībās. Kamēr vēl jauna, tā liekas gan katrā ziņā ļoti laipna, bet vecumā ir ļoti patvaļīga, spītīga un ļauna. Vecai kazai jau arī ir savi niķi, bet trūkst tikai spēka savus nolūkus nodomātā kārtā un ar vajadzīgo sparū izpildīt; bet āzis nu ir nepanesams, ļaunprātīgs un savtīgs zellis, kas mīl uzvesties citiem par kungu, apietas šausmīgi ar savas sugas vājākiem radījumiem vienmēr, un nereti arī ar kazu, ir nežēlīgs pret saviem pēcnācējiem, tiklīdz iedomājas, ka tie varētu viņa izpriecām būt par šķērslī, rāda ragus ikkatram radījumam, no kuŗa viņam nav jābaidas vai no kuŗa iesācis nebaidīties, un lieto arī tos ļoti bīstamā kārtā. Uzticēties viņam nevar; jo viņa prāti augstākā mērā nepastāvīgi un grozīgi kā vējš, viņa skaišanās neticami ātra un viņa stūrgalvīgā ietiepība nav vērtējama par zemu. Viņš nepazīst patiesu pieķeršanos un nodošanos uzpurējoties; ja briesmas tuvojas, viņš ir pirmais, kuŗš mēģina laisties lapās bez kādas manāmas viltības un mānīšanās; aizstāvēt kazu un savus bērņus viņam nenāk ne prātā. Ne pastāvīgi, bet tomēr bieži viņš turas gan ar tiem kopā, bet laikam gan ne aiz kādām siltākām pieķeršanās jūtām, bet galvenā kārtā tikai milēdams sabiedrību un ērtības, jo viņš to zina, ka uzmanīgā kaza ir pastāvīgi no-

modā par savas telītes drošību, un tas arī viņam der. Pat riesta laikā viņš neparāda kazai nekādi ne mīlestību, ne maigumu, bet vienīgi tikai jūteklību un baudas kāri. Galvenā īpašība viņa raksturā ir galīgs savtīgums.

Tik lielās trupās kā staltbrieži stirnas nesadodas nekad. Lielāko gada daļu viņas dzīvo kopā ģimenēs, āzis ar vienu, retāk ar divi līdz trim kazām un to mazajiem; vienīgi tad, ja āžu ir trūkums, rodas pulciņi ar divpadsmit līdz piecpadsmit gabaliem. No ģimenes āzis šķiras laikam vienīgi tad, kad viņa vietā stājas jaunie un viņš atzīst par labāku, zobus griezdam doties vientulībā. Tas notiek visvairāk pašā vasaras sākumā, bet nevelkas ilgāk kā līdz riestam; tad viņš nemierīgi bizo apkārt, meklēdams jaunās kazas. Pēc riesta viņš paliek lielāko tiesu pie jaunās kazas; bet ja patlabanējā kaza grūsna, viņš uzmeklē citu, un līdz nākošajam pavasarim šī nu viņam ir vismīlākā draudzene. Pa ziemu dažreiz sabiedrojas vairākas ģimenes un dzīvo ilgāku laiku kopā. Teļi paliek pie mātēm līdz nākošajam riestam, tad tās aizdzen viņus un tie bieži sadodas īpašos pulciņos.

Pa dienu stirna paliek kādā mierīgākā un paslēptākā sava apdzīvotā apgabalā stūrītī, pievakarē, bet apsargātās vietās jau ap launaga laiku, dodas uz jauniem mežiem, uz meža un klajām pļavām vai uz laukiem ganībās; uz rīta pusi viņa iet atkal atpakaļ biezokņos vai augstā labībā, izkarpa priekšējām sūnām vai velēnu un pataisa tā mīgu vai guļas vietu, kur atpūsties. Viņa staigā labprāt, kaut gan ne pilnīgi regulāri, pa noteiktām stīgām, un āzis te mēdz iet pa priekšu, turpretīm bēgot parasti pa priekšu skrien kaza. Riesta laikā stirna, tāpat kā visi brieži, maina stipri savu dzīves veidu.

Barība ir gandrīz tāda pat kā staltbriedim; tikai gārde stīrna vairāk izmeklējas tos mīkstākos augus. Galvenā barības sastāvdaļa ir lapas un jaunie zariņi visvisādiem lapu kokiem, skuju koku pumpuri, zaļa labība, zāles un taml. Pie mums stirna pārtiek no ozolu, vīksnas, bērzu, skabardžu un kļavu, kā arī skuju koku, it sevišķi priežu lapām un jaunajiem zariņiem, no tikko uzdīgušiem rap-

šiem, kviešiem, rudziem, miežiem, auzām, zirņiem, zālājiem un āboliņā, no visādām zālēm, arī no zilēm un citu koku augļiem, bet Sibīrijā bez minētiem augiem stirna ēd arī vērmeles, retējus u. t. t. Sāli ta laiza labprāt, un tīrs ūdens viņai nepieciešams; bet lietum līstot vai arī kad stipra rasa, viņai pietiek arī no tām pilitēm, kas piekērušās uz lapām. Vienā otrā vietā tā dažreiz ienāk arī dārzos, kuŗu garšīgie augļi tai patīk, un tad lec pārdroši un veikli par diezgan augstiem žogiem. No brieža viņa atšķiras caur to, ka nekaš kartupeļus no zemes un neizguļ tik daudz labību; turpretīm mežos un dārzos tā bieži pavisam apskādē jaunos kokus un nodara tad jūtamus zaudējumus.

Stāsts par stirnas vaišļošanos ir īsumā šāds. Pēc tam, kad vecajam āzim oktobrī vai novembrī nomestie ragi ir atkal izauguši un izliekušies un kad āzis tos arī jau nobraucījis, kas notiek martā, vai visvēlākais aprīlī, tad viņš arī vairs neizskatās tik nevainīgs, kā pa to laiku, kad nebij ieroču, bet nav tomēr vēl arī visai uztraukts, un drīzāk gan izturas kā pilnīgi ciešams biedrs kazai un dažreiz pat kā rūpīgs tēvs saviem vai citu āžu bērniem. Bet ap jūlija vidu jaukai satīcībai ir beigas. Viņš paliek nemierīgs, kārs uz plēšanos un cīņu; lai kas, bet vecais āzis nu šķiras no līdzšinējiem biedriem vai no ģimenes, klejo tāļu apkārt, stājas izaicinoši citiem āžiem pretī, bieži palaiž savu balsi, dobjū, īsi izgrūstu „bäö, bäö“ vai „bö, bö, bö“, un sāk dzenāt jaunās kazas, kuŗas ir ļoti iemīlējušas, bet vēl kaunīgas, t. i. sāk dedzīgi tās trenkāt uz priekšu un atpakaļ. Viņa uzbudinājums aug ik ar katru dienu; bieži neprātīgās dūmās viņš brūk virsū saviem sāncensiem, sabiedrojas pat ar citiem radījumiem, retos gadījumos pat ar cilvēku, bada un pat nodur teļus, ja viņu klātbūtne tam izliekas traucējoša, un arī ar tām kazām, kuŗas negrib viņa iegribai uzreiz padoties viņš apietas vienlīdz rupji un strauji. Viņa greizsirdība un plēšanās kāre iet pat tik tāļu, ka ieraudzīdams sāncensi, tas pavisam aizmirst par savu iecerēto skai-stuli un metas strauji virsū tādām pašām āžīm kā pats, kuŗš arī dzenā kādu kazu, un neliekas vairs ne zinīs par savu kazu. Tā ir gandrīz tikpat uztraukta, un savas jūtas

attiecīgā kārtā arī izteic, cenzdamās piegriezt āža uzmanību sev un ielūgdama pie sevis ar sevišķām skaņām, kuŗas izklausās kā „ī, ī, īe, īe, īe, īe“. Izdzirdis šo zīmi, jaunais āzis steidzas pie skaistules strauji un bez apdoma, bet kas vecāks, tas jau uzmanīgāk, un vecais, pīdzīvojumiem bagātais līdzdams kā lapsa, lai saņemtu mīlestības nodevas. Veca kaza arī ļaujas uz vietas, turpretīm telene nekaunīgajam uzbrucejam vēl pretojas, tiek ilgāku laiku vēl dzenāta, lielāko tiesu sāk stipri bailoties un izrāda bailes ar īpašām skaņām „ī, īa, īāīa,“ bet beidzot taču padodas āža gribai. Tā kā šis, kad sasniedzis jau zināmu vecumu, parasti dzenā tikai telenes un par vecajām kazām neliekas daudz neko zinot, tad pēdējās savukārt atkal labprāt nāk pretīm jaunajiem āžiem. Ja kādā apvidū kazu vai āžu par daudz, tad liekie, kuŗiem neizdodas sapāroties, iet meklēt laimi citur.

Kā medību meistara fon Veltheima, Pokela (Pockel), Cīglera (Ziegler) un sevišķi Bišofa (Bischoff) pētījumi neapšaubami noteikti pierādījuši, tad apaugļotā oliņa ātri iziet pa olvadū, še dalās un nokļūst dzemdes mātē tikpat liela kā no sākuma, un te to parasti nepamana, jo atrast to iespējams tikai ļoti rūpīgi vērojot. Apmēram četri mēneši, līdz decembra vidū, viņa attīstas tikko manāmi, bet tad sākas neparasti ātra normāla attīstība, un maijā vai jūnijā auglis sasniedzis jau pilnīgu gatavību. Tā tad stirna arī ir apmēram četrdesmit nedēļas grūsna, un viņas augļa attīstība atšķiras, cik tas zināms, no pārējo briežu attīstības vienīgi un tikai ar to, ka dīgļis neparasti ilgu laiku paliek vienādā stāvoklī.

Tas ir šē likums, bet izņēmumi ir arī tam. Un proti, var gadīties, ka kaza tiek aplekta tikai dažas nedēļas vēlāk, un tomēr atnesas istā laikā. Sagūstītās kazas, piemēram, kuŗas riesta laikā nevarēja tikt pie āža un tas tika ielaists pie viņām tikai vēlu rudenī, var sevišķi labvēlīgos apstākļos arī tad vēl sapāroties, kas ir gan izņēmums, un atnes telīti gandrīz ne pēlāk kā parasti. Par šādu vēlo riestu pie stirnām man ienākušas pilnīgi saskanīgas ziņas no vairāk pusēm, tā kā par novērojumu pareizību es nedrīkstu šaubī-

ties. Taisni tamdēļ, ka apaugļotā oliņa paliek tik ilgi bez nojaužamas attīstības, vieglāk ir arī pielaist, ka tas laika sprīdis, kāds paiet no apaugļošanās līdz nojaužamai turpmākai oliņas attīstībai, varētu būt arī īsāks. Es negribu attiecināt šos novērojumus pie sagūstītām stirnām arī uz tām, kas dzīvo savvaļā, bet man tomēr jāpiezīmē, ka arī pie pēdējām pārošanās oktobrī un novembrī ir jau patiesībā arī novērota.

Četras vai piecas dienas pirms atnešanās stirnu māte uzmeklē kādu mierīgu vietīņu vientuļā, pēc iespējas nomaļā meža stūrī, un te tad atlec telītes. Jaunām kazām atlec viena, vecākām divas, retos gadījumos pat trīs. Māte sargā savus mazos rūpīgi no katra ienaidnieka, kas tuvojas un jau druscīņ nojauzdama kādas briesmas, brīdina tos tūlīt, piesizdama ar vienu kāju vai arī īsi ieblēdamās. Agrā bērņībā mazie, šo izdzirduši, tūlīt pieplok pie zemes; vēlāk bēg kopā ar māti. Pašās pirmajās dzīvības dienās, kad telītes vēl par daudz nespēcīgas, māte ķeras pie savas mātīšanas mākslas un mēģina ienaidnieku aizvīlināt prom. Ja mazo viņai nolaupa un viņa nespēj tur neko aizkavēt, tad ilgi iet laupītājam pakaļ, vienalga, arī cilvēkam, un izrāda savas raizes, pastāvīgi un nedroši skraidīdama turp un atpakaļ un saukdama. „Šī mātes mīlestība,“ saka *D i t r i c h s n o V i n k e l a s* (*Dietrich aus dem Winckell*), „mani piespiedusi ne vienreiz vien palaist atkal brīvībā telīti, kuŗu es biju jau paņēmis līdz, un māte man par to bagātīgi atmaksāja, rūpīgi apskatīdama, vai ar bērnu nav gadījusies kāda nelaime. Atradusi to bez vainas, viņa priecīgi lēkāja tam apkārt un, likās, apbēra glāstiem, dodama tam tūlīt arī pazīst.“

Apmēram astoņas dienas pēc atnešanās kaza ņem savus mazos jau līdz ganībās, un pēc desmit līdz divpadsmit dienām viņi jau ir pietiekoši spēcīgi, lai varētu staigāt mātei pakaļ. Nu viņa atgriežas kopā ar bērniem uz agrāko dzīves vietu un viņai tam līdz ir arī nolūks, parādīt tagad arī tēvam viņa bērņus. Teļi ziņ māti līdz augustam, bet piena barībai klāt pieņem jau otrā mēnesī arī smalkāku

zaļbarību; māte māca, kas jāņem. Četrpadsmit mēneši veci tie spēj jau vaisloties un nu nodibina paši savu ģimeni.

Jau ceturtā mēneša beigās jaunajam āzim pieres kauls velvveidīgi izliecas, nākošajās četri nedēļās attīstas mazi ikšķīši, tapdami arvien garāki, un pa ziemu izlien pirmie mietiņi astoņi līdz desmit centimetru garumā. Martā jaunais āzis brauka ragus „kaislīgi un pārgalvīgi,“ nākošā decembrī mietiņi tiek nomesti. Triju mēnešu laikā ir attīstījušies otrie ragi. Pienāk laiks, arī tie tiek nomesti, bet mazliet agrāk kā iepriekšējā rudenī, un vietā nāk trešie. Vecie āži, kā jau minēts, nomet jau novembrī.

Stirnas medī gandrīz tāpat, kā citus lielos meža zvērus, kaut gan patlaban tās šauj vairāk ar gludajām skrošu un nevis ar ložu bisēm. Piedzīvojuši mednieki riesta laikā pievilina āzi ar viņa mīlākās čirkstošām aicinājuma skaņām un tad šauj. Sibīrijā uz stirnu stigām ierīko bedres, dzen tās ar suniem un zirgiem, kad sniegs pēc atkušņa pārklājies ar plānu ledus kārtiņu, piebrauc ar ragavām, kad viņas pie tām jau pieradušas, un tad šauj; dur, kad ceļodamas tās peld pāri par upēm, bet visumā ņemot nepieļauj medībās vairāk negantības, kā mūsu malu mednieki un zemnieki. Bez cilvēka stirnu vajā vēl lūši un vilki, meža kaķi un lapsas, pirmie kā lielās tā arī mazās bez kādas starpības, bet otrie taisni teļus, kuņi dažreiz krītot arī necīgai asinskārai zebiekstai par upuri.

Labums, ko stirna cilvēkam dod, ir attiecīgi tas pats, kas no citiem lielajiem meža zvēriem, bet zaudējumi, ko viņa nodara, ir tomēr vienmēr daudz lielāki. Un proti, jaunus mežus viņa bieži maitā ļoti stipri un izposta daudzgadējus mežkopja rūpīgā darba augļus. Pie mums izlieto vērtīgo cepeti, ragus un ādu; Sibīrijā no ādām šuj kažokus kuņi plaši iecienīti, jo ļoti viegli un lēti.

Zvēru parkos un zvēru krātiņos vai šaurākā cietumā stirnas vispār grūtāk turēt kā staltbriežus, jo viņas nevaldāmais raksturs necieš nekādus spaidus. Ja zvēru parks par mazu, tad stirnas sāk vārgt, vārgst arvien vairāk un beidzot novārgst pavisam, vienalga, kaut arī netrūktu piemērotas un bagātīgas ganības, vai kaut arī tās tiktu baro-

tas kā pienākas. Pēc grafa fon Mengersena piedzi-
vojumiem, kuŗam bij labi uzturēts stirnu parks, uz katru
stirnu jārēķina vismaz septiņi morgeni zemes, un tad vēl
arī ziemu tās jābaŗo ar āboliņu, kartupeļiem, kāļiem un zī-
lēm, tad tikai var cerēt uz panākumiem. Zvēru dārzos stir-
nu skaita pie tādiem dzīvniekiem, kuŗus uzturēt grūti.
Stirna te izrādījusies par izvēlīgu, vārīgu un grūti apmier-
nāmu radījumu, ir vāja un nīkuļo, turklāt arī nevairojas
kārtīgi un bieži nobeidzas aiz gluži niecīga iemesla. No
mazotnes audzēta, tā ātri top ļoti rāma, draudzējas ar cil-
vēkiem un zvēriem, apdzīvojas kā īsts mājlops un tad dara
daudz prieka. Bet ilgākus priekus var piedzīvot tikai pie
kazas, un nevis pie āŗa; jo pēdējais ar laiku parāda savu
īsto dabu, paliek pārdroŗs, uzmācīgs un bezkaunīgs, tur-
pretīm kaza parasti ir lēnprātīga.

„Vienam no maniem brāļiem,“ stāsta Dītrichs no
Vīnkela, „bij pieradināta kaza, kuŗai, kā likās, cilvēku
sabiedrībā patika vislabāk. Bieži tā gulēja mums pie kā-
jām un labprāt izlietoja arī atļauju, gulēt līdzās manai
svainei uz dīvana. Suņi un kaķi bij viņai rotaļu biedri.
Ja tie viņai nodarīja pāri, tad ar spēcīgiem kāju spērieniem
tika stingri sodīti. Mīļā kaziņa gāja svabadībā pastaigāties
kopā ar mums, vai arī viena pati. Riesta laikā viņa palika
meŗā parasti vairākas dienas, izņemot īsus apciemojumus,
ko viņa neaizmīrsa saviem labdariem izdarīt, bet tad, kad
jutās jau grūсна, nāca atkal uz māju un atnesās pienācīgā
laikā. Bet teļi, kuŗi pārtika no savas rāmās mātes piena,
palika meŗoņi, un tos tāpēc nākoŗā oktobrī dzinām prom.
Ja viņas kungs sauca to pie vārda, tad pat riesta laikā tā
atstāja āŗi vienu un sekoja savam kungam līdz pašai meŗa
malai; bet te gan šķīrās no viņa un ar parasto saucienu
deva vīram zīmi, lai nāk tuvāk.“

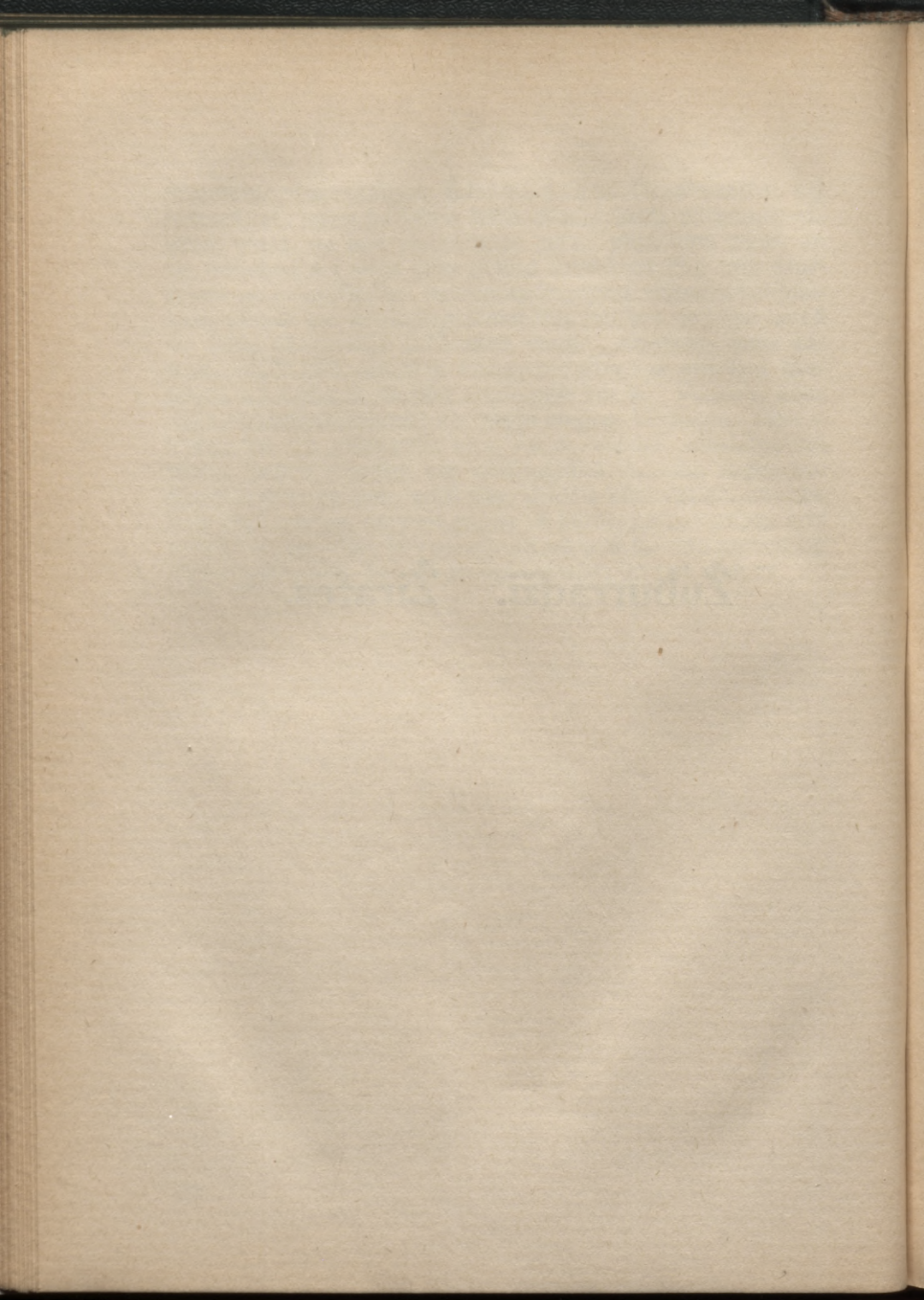
Pieradinātie āŗi parasti izturas citādi kā kazas.

Pierazdami pie cilvēka, viņi iedzimto bailoŗanos atmet;
viņi cilvēku nu pazīst un zina, ka nedz viņš, nedz arī suņi
nedrīkst neko darīt, un tad paliek nevien iedomīgi, bet pat
bīstami. Kāds jauns stirnu āŗis, kuŗš piederēja mana tēva

draugam, virsmežzinim Hērvartam (Heerwarth), bij iedomājies, ka suna būris būtu viņam gluži patīkama atpūtas vieta, un kad vien ienāca prātā, gāja būrī iekšā. Ja nu patlaban arī suns pats gulēja savā būrī, tad āzis droši spēra ar priekškājām savam spēcīgajam sugas ienaidniekam, kāmēr tas ar iemiegtu asti līda beidzot no būra laukā un laida pārgalvīgo zelli savā vietā. Krietnais suns saprata gluži labi, ka sava kunga mīlulim tas nedrīkst pretoties un padevās tiešām smieklīgā kārtā. Vecākus āžus nekad nedrīkst uzskatīt kā rotaļu biedrus bērniem. Tie nebīstas pat no pieauguša vīra, ne nu vēl no sievietes vai bērna, paliek dusmīgi aiz visniecīgākā iemesla, ragus nodūruši iet virsū tam, kuŗš tiem darījis pāri vai arī nav nemaz pāri darījis, un prot ragus tā lietot, ka pat stiprs vīrs nespēj atgaiņāties, bet sievas un bērnus tie var nevien bīstami apdraudēt, bet arī smagi ievainot un pat nodurt.

*

Žuburradži. Žirafes.

Briežiem gluži dabiski pierindojams kāds gremotājs, kuŗu līdz pat pēdējam laikam turēja par antilopi, kaut gan viņa savādie ragi, kuŗi atšķiras no visu pārējo ragu dzīvnieku ieročiem, runāja šādam uzskatam preti. Mūsu gremotājs, proti, žuburāzis, atšķiras no visiem pārējiem savas šķiras radiniekiem ar to, ka ragi viņam dobi, tukšu vidu, bet žuboroti, un neaug vis pastāvīgi un bez pārtraukuma tālāk, kā ragu lopiem, bet pēc zināma laika tiek nomesti un atjaunoti, līdzīgi brieža ragiem, bet tikai pavisam citādā kārtā. Žuburāzis, arī žuburantilope (*Antilocarpa americana*) visumā izskatas pēc prāvas antilopes un ir drusku lielāks par stirnu. Galva neskaista, atgādina aitas galvu, acis, kuŗas sargā visapkārt stipri uz āru izspiestie acu dobuma malas kauli, lielas, tumšas un dzīvas, un ragi, kas ir abiem dzimumiem, paceļas virs un starp acīm un atliekti mazliet atpakaļ, bet veciem āžiem tie pie pamata no divi pusēm saspiesti un tāpēc gandrīz divtik plati kā biezi, ar īpatnēji rupju un grubuļainu virspusi, dažās vietās aplāti bez noteiktas kārtības ar gandrīz centimetru gaŗiem izaugumiem. Trīs dažādas krāsas, kas pa lielākai daļai viena no otras stipri atšķiras, padara viņa spalvu ļoti raibu. Lielākā daļa kakla, visa mugura un ciskas ir skaistā, maigā rūspālā krāsā, kuŗa kāju ārpusē un uz ausīm pāriet maigā rūsbāldzeltēnā krāsā; turpretīm ķermeņa sāni, sākot gandrīz no vidus, ķermeņa apakša un iekšpuse, galvvidus, smakrs un rīkle ir balta. Pēc Vīdas priņča (Prinz von Wied) mērījumiem, pieauguša āža kopējais gaŗums ir 1,53 metra, no kuŗiem 30 centimetri nāk uz galvu un 19 centimetri uz asti, augstums priekšā 80 centimetri, augstums pakaļā 96 centimetri. Mātīte jeb kaza labi mazāka par āzi, tikai ar ļoti īsiem, lielāko tiesu 6 līdz 8 centimetri gaŗiem ragiem, bet citādi no āža neatšķiras.

Žuburāža izplatības apgabals ir Ziemeļamerikas rietumu lielākā daļa, no Saskačevanas līdz Vidus Meksikai un no Misuri līdz Klusā okeana piekrastei. Kā bizonis ir raksturīgs dzīvnieks līdzenumos un līdzīgi viņam izvairīdamies arī no mežiem un kalniem, arī žuburāzis apmetas uz dzīvi tannīs nepārredzamos līdzenumos bez kokiem un pa daļai arī bez ūdens, kuŗi aplāti tikai ar ļoti īsu zāli, kuŗus Amerikā sauc par „bizonu stepēm“ un ar pilnu tiesību atšķir no pavisam citādām garzāles stepēm.

Diemžēl šis skaistais dzīvnieks, pēc Horn dēja (Horn day), ir jau pie izmiršanas. Horn dējs domā, ka pēc 20 gadiem viņa vairs nebūšot. Te vainīga kā neprātīga iznīcināšana, tā arī par visām lietām kāda sērga, kuŗu apzīmē ar vārdu aktinomikoze, no kuŗas iznīkst arī Amerikas meža aitas. Ārējā slimības zīme ir žokļu uzpampums. Līdzekļu ārstēšanai nav nekādu. Cik ārkārtīgi strauji žuburgemžu skaits krītas, to varēs redzēt sekošā piemērā. Kolorado viņu skaits 1898. gadā tika rēķināts uz 25.000, bet 1908. gadā bij vairs tikai 200. Pa visām Savienotām Valstīm patlaban to varēs būt ap 17.000. Pēc Horn dēja arī zvēru rezervatos nevarot žuburāzi pasargāt no izmiršanas, jo tur viņš nevaišļojoties, tāpat kā gūstā turēts. Šiem dzīvniekiem nav arī iespējams atstāt tik plašus apgabalus, cik tas vajadzīgs, lai viņi izdotos. Tanī plašajā apgabalā, kuŗu ikkatrs pulks apdzīvo un neatstāj, žuburāži regulāri ceļo: pa ziemu, vai arī kad liels sausums, tie aiziet kalnos, pa vasaru nāk uz līdzenumiem. Vislabāk žuburāzis mīl apmesties prerijās ar īsu zāli. Arī Meksikā šo dzīvnieku skaits ir ievērojami krities; daudzos biežāk apdzīvotos novados viņi ir jau galīgi izskausti.

Par žuburāža ikdienišķo dzīvi un par dzīves pārmaiņām gadslaiķā vispamatīgāk stāsta Ken f i l d s (Canfield). „Dažus gadus“, tā viņš stāsta, „es dzīvoju kādā vairāk jūdžu garā un apmēram pusjūdži platā ielejā ar zāli apaugušiem uzkalniņiem visapkārt, Montrejas aprinča dienvidos, Kalifornijā, esmu tikpat ilgi arī žuburāžu novērojis, medījis un vairāk par pusotra simta arī nošāvis, sagūstījis un izaudzējis lielus. Reti kāda diena pagāja, kur tie nebūtu

gaŗām manai mājai gājuŗi tāpat vai arī ūdeni dzert, kas atradās apmēram simts soļus no mana dzīvokļa. Beidzamā gadījumā tad nebij arī grūti, noŗaut tos ar kolta revolveri. Ŗie nāca pulciņos pa seŗi līdz astoņi, vai pulkos pa vairāk simtiem.“

ŗuburāzis, kā mēs to jau zinām no agrākiem novērotājiem, pārtiek galvenā kārtā no īsas, sulīgas preriju zāles un daŗādiem citiem augiem, no sūnām, zariem un tamli-dzīgām vielām. Sāļu ūdeni vai tīru sāli ŷuburāzis seviŗki mīl, tāpat kā lielāka daļa pārējo gremotāju, un tāpēc sāli saturoŗu vietu tuvumā viņi īt īpaŗi mīl arī apmesties, arī ap sāls recējumiem, un kad labi sāls salaizījuŗies, tad turpat atpūŗas stundām ilgi. Liekas, ka vienīgi bads viņu no turienes aizdzen. Labās ganībās tie rudenī paliek ļoti trekni, turpretīm ziemu, kad ganības pārklātas pēdām biezu sniega kārtu un tiem jāpārtiek ar trūcīgu barību, viņi bieŗi cieŗ trūkumu. Ŗādos apstākļos viņi miesās ātri izkritas, jo skrieŗana pa sniegu tos nogurdina, un diezgan bieŗi viņi nonikst noŗēlojamā kārtā.

Visi novērotāji apbrīno ŷuburāza ŷīglumu un veiklumu. Kaut gan daŗas antilopes viņu ŷinī ziņā arī pārspēj, tomēr starp preriju dzīvniekiem tas paliek nepārspēts. Viņŗ „traucas kā vētra pār līdzenumiem“, viegli un veikli ņemdams gaŗajām kājām lielus soļus un izturībā apkau-nodams ikkatru citu Amērikas zīdītāju. Steigdamies pa pakalniem, dzīvnieks dodas augŗup vai lejup tikpat izvei-cīgi un droŗi, kā pa līdzenumu, un pēc *O d i b o n a* (*Audu-bon*) izteiciena, sper priekŗkājas tik ātri vienu pakal otrai, ka tās vienu no otras nevar vairs atŗķirt, tāpat kā ritoŗa riteŗa spieķus. Bēgdami ŷuburāŗi, kā *K e n f i l d s* (*Can-field*) aplicina, nekad neskrien taisni prom, bet mezdami straujus likumus sava izbiedētāja priekŗā un paliek tad stāvot kādu simts soļu attālumā. Viņi mēdz arī kādus trīs-desmit līdz četrdesmit soļus rikŗot pēc dambrieŗa parauga, lekdami visām četrām kājām uzreiz. Bet pēc ŷāda ievada tie sāk skriet izstiepuŗies un bēgdami pilnā gaitā noskrien nedaudz minutēs vairāk jūdŗu. Arī peld tie ļoti viegli pār platām upēm. Vadonis iet pa priekŗu, pārējie pamazam

sastāda indiaņu rindu, un viss pulks pārpeld īsti smukā kārtībā upei pāri. Žuburāžiem ir smalkas maņas. Viņi redz visai tālu, dzird sevišķi labi un saož ienaidnieku, kuņģi lien pa vējam, jau par vairāk simts soļiem. Būdami uzmanīgi un bikli, viņi izmeklē sev apmešanās vietas un sevišķi vēl tās vietas, kur dienvidū apgulušies mēdz gremot arvien tā, ka paliek brīvs redzes lauks, prot arī izlietot valdošo vēja virzienu un nostāda bez tam vēl arī īpašus sargus. No cilvēka nometnēm tie rūpīgi izvairas, turpretīm no lopiem, kas ganās pulkos, tie daudz nebaidās, nebaidās arī no zirgiem un liellopiem, bet bieži pat ganās droši viņu tuvumā. Cilvēku viņi pazīst kā savu visbīstamāko ienaidnieku, bet prot arī pārējos pienācīgi novērtēt un tikai ļoti reti pielaiž tos tik tuvu, ka tie varētu palikt bīstami. Vadonis cieši uzmana tuvojošos cilvēku, pagriež pret viņu ausis, novēro to pamatīgi, vajadzīgā brīdī piesit ar priekškāju pie zemes vai griezīgi un svilpjoši nosprauslojas. Ar to viņš dod zīmi bēgšanai, kas acumirkli sākas un tiek turpināta ar nenogurstošu izturību tik ilgi, cik tas vajadzīgs. Viens pats būdams žuburāžis arī piesit ar kāju un sprauslo tāpat pirms kā metas bēgt, sabož reizē arī garās krēpju un cisku „spoguļa“ spalvas un tā dabū tikpat savādu, cik raksturīgu izskatu. Tā kā tas pats notiek arī ar visu pūli, kad tas uztraucies, tad šāda izturēšanās vēl pastiprina to iespaidu, ko bēgdams dzīvnieks atstāj uz novērotāju.

Apvaisļošanās laiks iesākas septembrī. Apmēram sešas nedēļas āži ir ļoti uztraukti un kaujas savā starpā diezgan mežonīgi. Kad viņi satiekas, tie dusmīgi raugas viens uz otru, tad ar noliektām galvām skrien viens otram virsū un cīņa iesākas. Abi pretinieki ar lielu ātrumu un spēku dod viens otram sitienus, kas dažreiz ir ļoti bīstami, līdz vienam ir diezgan un tas atstāj kaujas lauku. Visagrākais maijā un visvēlākais jūnijā vidū mātīte atnes pa lielākai daļai divi, vecākiem pēc krāsas līdzīgus teļus bez plankumiem; gadu vecās reti kad atnes vairāk par vienu. Pirmās dienas pēc piedzimšanas māte pavada pie sava teļa un ganas vistuvākā apkārtnē. Kad teļš četrpadsmit die-

OKAPI.

1920

nas vecs, tad jau viņam pietiekoši daudz spēka un viņš spēj pietiekoši ātri skriet, lai kopā ar žiglajiem vecajiem izbēgtu no vilka vai kāda cita četrkājaina ienaidnieka vajāšanām. Kā visi gremotāji, arī jaunie žuburāži aug samērā ātri. Jau jūlija beigās abu dzimumu priekšstāvjiem parādas radziņi, sākumā vēl kā īsas, neasas konaveidīgas smailes, kurās decembrī jau sasniedz garumā divi līdz pieci centimetri, bet tad tālāk neaug, tiek daudzkārt nomesti un izaug atkal no jauna.

Vēl pirms divdesmit līdz divdesmit pieci gadiem medības uz žuburāžiem sarīkoja reti, pēc *Vidas prinča* vārdiem, „tikai vajadzības gadījumos, ja nevarēja iegūt bizonu gaļu“. Tais laikos indīaņi bija šī dzīvnieka visnīkākie ienaidnieki, tagad viņiem jau daudzkārtīgi jāatkāpjas mednieka eiropieša priekšā. Medības prasa tikpat daudz pacietības un izturības, cik mūsu ģemžu medības. Kamēr te medniekam noder zvēra tekas, tikmēr žuburāža medībās vienīgi mednieka izveicība piezagties savam medījumam var dot panākumus, un tikai tas, kas pats savām acīm ir redzējis Rietuma apgabalu plašās stepes, kur nav ne koka, ne krūma, tikai tas īsti zinās ko tas nozīmē. Labums, kādu atnes šīs medības, nav liels. Dažiem šī dzīvnieka gaļa ir pretīga savas stiprās un atbaidošās smakas dēļ, lielākā daļa eiropiešu gan atrod, ka viņai esot pavisam citāda garša kā brieža vai stirnas gaļai un ļoti smalka, un tāpēc ar pilnu tiesību viņu varot pieskaitīt pie vislabākākiem Rietuma apgabalu ēdieniem. Tauki ir cieti un tāpēc noder labu sveču pagatavošanai; no vieglās un mīkstās, bet neizturīgās ādas indīaņi šuj sev kreklus, bet eiropieši pagatavo cimdus.

Patlaban žuburāži nedrīkstētu gan vairs medīt.

Arī starp gremotājiem sastopamas tādas būtnes, kas nav vairs saskaņojamas ar patlaban dzīvojošiem radījumiem un atgādina pasakainos zvērus sen pagājušās zemes lodes dienās; visuzkrītošāka ir žirafe. *Varro* ir diezgan daudz taisnības, kad viņš šo savādo būtni nosauc par „panteras un kamēļa maisījumu“; un arī mēs izglītotie eiropieši vēl šobaltdien brīnamies, kad dabūjam šo pasa-

kaino būtņi redzēt paši savām acīm dzīvu, kaut gan pēc zīmējumiem mēs to sen jau pazīstam. Žirafe ir savas īpašas dzimtas pārstāve (Devexa). Sivatherium'a pārkmeņotais galvas kauss, kurš izrakts Sivalika slāņos Indijā, domājams, pieder tās pašas dzimtas dzīvniekam, tā tad būtu atrasts radnieks senos laikos. Bet nesen atrasta arī vēl dzīva ģints, kas pieder pie šīs pašas dzimtas.

Patlaban žirafu dzimta apdzīvo it īpaši Āfriku uz dienvidiem no Saharas. Dzīvas pazīstamas tikai divas ģintis: Okapia un Camelopardis.

Pirmatnējākā no abām ir okapi ģints (Okapia), kuŗa pazīstama tikai kopš pusotra gada desmita.

Tas modināja lielu interesi, kad 1901. gadā aplidoja pasauli vēsts, ka Kongo valstī atrasts jauns, liels zīdītājs, un nevis kāda tām līdzīga jauna suga, kādas modernajā zīdītāju sistematikā parasts uzstādīt un kuŗas atšķirību no pazīstamajām formām var saprast tikai pēc pamatīgām salīdzinošām stūdiķām, bet gan zīdītājs, kuŗu arī nemācīta acs spēj atšķirt no citiem pazīstamajiem zīdītājiem, jauna zīdītāju ģints. Sers Harrijs Džonstons (Harry Johnston), Ugandas gubernators, bij dabūjis zināt sarunā ar Stenli (Stanley), ka pēc iedzimto ziņām Zemliki un Ituri apgabalu mūžu mežos dzīvojot kāds liels, ēzelim līdzīgs zvērs. Džonstons sāka pētīt pakaļ un viņam izdevās dabūt no Kongo valsts forta M'Beni zaldātiem švītrotas ādas sloksnes, kuŗas bij cēlušās no teiksmainā dzīvnieka un kuŗas zaldāti valkāja kā vienkāršas vēdera jostas. Arī belģiešu oficiēri tanī pašā fortā viņam apstiprināja, ka zvērs tur esot vispār pazīstams un ka iedzimtie viņu mēdijot un saucot par okapi. Ādas sloksnes, kuŗas pēc Džonstona domām piederēja zebrai, viņš aizsūtīja uz Londonu, kur Sklaters (Slater) tās aprakstīja kā Equus johnstoni. Bet jau tanī pašā gadā Džonstons dabūja visu šī ievērojamā dzīvnieka ādu kopā ar galvas kausu, ko viņš tāpat aizsūtīja uz Londonu. Nu Reilankesters (Ray Lankester) starptautiskajā zoologu kongresā 1901. gadā Berlīnē un arī pirmajā pamatīgajā darbā par šo dzīv-

nieku pierādīja, ka šē lieta grozas ap jaunu ģinti žirafveidīgo dzīvnieku dzimtā, kuŗai kā ģints vārdu viņš deva vietējo nosaukumu Okapia un no kuŗas līdz šim pazīstama viena vienīga suga o k a p i (Okapia johnstoni).

Pēc pirmajiem gabaliem uz Eiropu ir atsūtīti daudzi skeleti un ādas, tā kā viņa izskats tagad diezgan pamatīgi noskaidrots. Okapi izrādas par diezgan smagu un lempīgu gremotāju ar spēcīgiem muskuļiem, kuŗa priekškājas drusciņ augstākas par pakaļējām, tēviņš apmēram 1,5 metra augsts, mātīte nedaudz mazāka. Kakls vidēji garš, drīzāk pat īss. Konaveidīgi nosmailotā galva nes, vismaz vīriešu dzimumam, ragus un „varenas un ievērojami zemu stāvošas ausis, kuŗas pie pamata ir kā biezi stobri“, bet gar malām pinkainas, un stāv atkareni kā kudu ausis. Astei, kuŗa nobeidzas mazliet zem locītavas, galā pušķis. Nagu attīstība līdzīnas žirafei, jo arī okapi trūkst sānnagu, kādi ir visiem pārējiem gremotājiem, izņemot kamēli. Ciska, kā to vispirms pierādīja Š t r a s s e n s, pamatodamies uz rūpīgiem spalvu pētījumiem, ir tāpat kā žirafei un kamēlim — šiem abiem aideniekiem — brīva, nevis savienota ar ķermeni ar stiepjošos ādu, kā lielākai daļai zīdītāju. Ka arī okapi ir aidenieka gaita, to Š u b o e s (Schubotz) dabūjis zināt no beļģiešu posteņa Angu pārstāvja A n d e r s s o n a, kuŗš šādu novērojumu izdarījis 1908. gadā pie kādas sagūstītas un vairāk dienas dzīvas uzturētas okapi telītes.

L a m p e r t s apraksta Štutgartes gabalu krāsu sekoši: „Ķermeņa krāsa ir skaisti brūnsarkana, diezgan tumša, bet dažādiem toņiem; govns un jaunu dzīvnieku krāsu uzdod gandrīz melnu; tas saskan ar mūsu gabalu; otrai ādai, kuŗa saņemta no leitnanta Boitona (Boyton) un pieder jaunam eksemplaram jo ir labi mazāka un augstākā mērā ticami, ka nākuse no jauna bullēna, krāsa nav tumšāka, bet stipri gaišāka kā pieaugušai mātītei; to var apzīmēt par sarkanbrūnu. Augšpus purna sākas gaišā, baltganā galvas krāsa, kuŗa sniedzas līdz riklei, bet izņēmums šē ir tomēr gabals starp nāsīm un galvas virsdaļu. Uz muguras krēpes, kuŗas mūsu eksemplaram ļoti

īsas, tikko 5 mm; jaunākiem dzīvniekiem tās ievērojami garākas. Raksturīgs ādai ir smalkais spīdums, kuņš atgādina viscēlākā tīrasīņu zirga spalvas spīdumu.“

„Visuzkrītošākais un viszīmīgākais okapi krāsā ir balta švītras uz priekškājām, ciskām un pakalkājām, turklāt daudz skaistākas kā zebrai. Cieši melno un spilgti balto, bet dažreiz drusku iedzeltēno švītru mainīšanās sniedz ārkārtīgi patīkamu ainu; ir saprotams, ka šo ādas daļu iedzimtie tik labprāt izlieto kā krāšņuma jostas, tāpat kā ir arī pats par sevi saprotams, ka šis cebrai līdzīgais švītrojums vispirms pavedināja, šo noslēpumaino dzīvnieku ierindot šinī zirgu ģintī.“

„Švītras bieži mēdz būt divkāršas, ciskai pašā pakalā tās visplatākas, uz priekšu ķilveidīgi sašaurinas. Melnās starpšvītras, pamatkrāsa, neiet kājai gluži apkārt, bet iekšpusē lielāko tiesu ir balta, tāpat arī kāju apakšējā daļa. Balto švītru skaits nav konstants, pat tam pašam individam tas dažāds labā un kreisā pusē.“

Okapi ragi ir īsi un atpakaļ atliekti un jaunākajiem dzīvniekiem pilnīgi pārklāti ar ādu, tāpat kā žirafēm.

Samērā maz mums vēl pazīstams dzīves veids. Šubots (Schubotz) ir gan šo to dabūjis zināt no iedzimtajiem un par okapi ģeografisko izplatību informēts jau pamatīgāk, bet pats arī viņš nav dzīvnieku nedz novērojis, nedz pat redzējis. Biezais, purvainais mūža mežs Ituri-Aruvimi avotu apgabalā ir okapi dzimtene, un tā kā viņa dzīves veids ir nepastāvīgs, tad līdz šim*) tikai diviem eiropiešiem, šveicietīm Dr. J. J. Davidam un anglim Dr. Kristi (Christie), kuņš atrodas Beļģijas dienestā, ir izdevies okapi nošaut un novērot. Pēc Davida, ķermenis ir veltenisks, apaļš, pilnīgāks kā antilopēm, acis brūnmelnas, nespodras, ar neskaidri norobežotu irisa malu. Visuzkrītošākie, pēc Davida, ir divi žirafes radziņi, nodurtā galva ejot, asaī un stiepjamais purna gals, kuņš pastāvīgi

*) Līdz 1922. gadam.

Red. piez.

kustas, un, pats par sevi saprotams, acīs durošās horizontalās un šķībās zebraveidīgās švītras ap locekļiem. Viss izskats, ošņāšana pa purvu un sūkšana, ķermeņa druknā priekšdaļu, tas, kā okapi galvu tur, — viss atgādina tapiru, bet antilopi nekādā ziņā ne. Daži anatomiski novērojumi pavedinājuši D a v i d u izteikt domas par iespējamo barību: „Lūpas, vaigu iekšiene un rīkle aplāta ļoti stipriem un cietiem, kārpai līdzīgiem veidojumiem; tie norāda nevien uz rupju, bet tieši arī dūnās sameklētu barību.“ Tālāk D a v i d s raksta: „Ja zīmīgo, bet krāsas ziņā inverso (apgrieztu) zebra švītrojumu gribējum izskaidrot kā piemērošanās parādību, tad nevajaga domāt par tādu ēnas un gaismas atdarinājumu, kādu novērojam starp tieviem koku stumbriem vai starp džungļu palmām (tīģeris, zebra). Okapi nedzīvo šādās vietās (kā, piem., zirgantilope un ūdensāzis), bet gan visbiezākajā mūža mežā, kur cietlapainais, mitrais pamežs, kas sastāv no Arum, Donax, Phynium u. c. sugām, rada kopā ar orchideju lapām un kāpelējošiem augiem biezu režģi. Šīs lapas ir melnzaļas, stāv gluži horizontāli, spīd no valguma, tā kā gaismas efekts, kāds šie parādas, ir neskaitamas īsas, baltas gaismas švītras gar vidējo dzīslu, kuŗas patumšajā un krēslainajā mežā ļoti spilgti duŗas acīs. Biezā lapu kārtā zemē, kā arī koku miza ir melnbrūna un iesarkana, gluži tāpat kā purvainā Eiropas lapu mežā, kad ilgāku laiku list lietus, un gluži tāpat kā — okapi krāsu zīmējums un nianses. Tas tad būtu mēģinājums, izskaidrot okapi ārieni kā piemērošanos ārējiem apstākļiem. Bez tam kustīgais purns ļauj dzīvniekam priekšzīmīgi meklēt barību pa zemāko pamežu un starp purva augiem.“

„Tā bez traucējošiem rāgiem (arī mūža mežu bifelim un Kongo mūža mežos tik reti sastopamām antilopēm, zilāžiem, ir uzkrītoši īsi rāgi), nodurtu galvu, īsu kaklu, līdzīgi mazajam mūža mežu bifelim un kārpū cūkām, okapi ložņā pa kluso mūža mežu ātri, veikli un bez troksņa, un dzirdams tur tikai arvien spēcīgais reto pilienu troksnis un vietvietām arī nejaukais degunradža putnu kļiedziens. Īsts mūža mežs.“

„Arabizētās, brīvībā atsvabinātās vergu tautas, kas šinī apgabalā dzīvo, šo zvēru sauc par „keige“. Pigmeju vārds ir „o-a-pi“. Šis „pasaku zvērs“ ir tanī ziņā diezgan pazīstams, ka katrs melnais attiecīgā apgabalā zina viņa nosaukumu un pazīst arī jostu no viņa skaistās ādas. Pēdas, kā es tiku piedzīvojis, bij pazīstamas tikai Valesas un pigmeju mednieku tautām, kuŗu sabiedrībā arī es — un ar panākumiem — sāku retās pēdas dzīt. No 1903. gada novembra līdz 1904. gada martam mēs šī zvēra izplatības apgabala austrumu daļā dabūjām redzēt četras okapi pēdas. Šinī laikā es ieguvu arī ādas, visas no samērā jauniem dzīvniekiem. Tāpēc, ievērojot neticami grūto piekļūšanu un grūto pēdu sadzīšanu, nevarēs gluži tā teikt, ka okapi būtu ļoti reti. To saka arī melnie. Viens no mūsu melnajiem dzīvojis vairāk gadus kādā ciematā Ituri-Zemliki mūža mežā un apgalvoja gluži ticami, ka bieži esot ēdis okapi gaļu. Švītrotā cisku un kāju āda pie pigmejiem un citām mežu ciltīm ir ārkārtīgi iecienīta jostām. Man arī ir dažas ar visām sprādzēm, un viņu primitīvais pagatavošanas veids darītu lielu godu kādam senā akmeņu laikmeta cilvēkam.“

„Okapi uzturas nevien purvainās vietās, upju gultnēs un pamežā, bet kāpj arī uz stāvām, lapām aplātām un pa daļai jau kailām, bezkrūmainām nogāzēm un uz mežiem apaugušām klinšu kraujām. Es atrodu, ka redze viņiem noteikti vājāka kā zālaino klajumu antilopēm. Sakarā ar gandrīz mūžīgo bezvēju arī nāsis nespēlē, protams, nekādu lielu lomu, izņemot tikai, kad vajadzīgs izvairīties no svaigām un varbūt bīstamām pēdām un arī meklējot barību. Turpretīm dzirde ir stipri vairāk attīstīta, un ja arī jau nelielā attālumā pēdas un cilvēka tuvumu var saost, ievērojot spēcīgo zemes izgarošanu purvainā mežā, tad tomēr ikkatru dzīva radījuma tuvošanos mūža mežā nodod jau visniecīgākais troksnītis, un tad sākas bēgšana pilnā spēkā caur brikšņošajiem zariem un uz nekadneredzēšanos!“

Žirafei (*Camelopardalis Giraffa*) raksturīgs ir kakls, kuŗa gaŗums pārsniedz visus parastos kakla mērus,

gaŗas kājas, drukns viduklis ar nogāzenu muguru, glīti veidota, smalka galva ar lielām, skaistām, skaidrām acīm un divi savādi, ar ādu aplāti kaula puniņi. Augstās kājas un gaŗais kakls padara žirafi par augstāko un samērā īsāko no visiem zīdītājiem. Viņas ķermeņa gaŗums ir tikai 2,25 metri, plecu augstums turpretī jau 3 metri un galvas augstums 5 līdz 6 metri. Aste ar spalvu pušķi kopā ir 1,1 metra gaŗa, bez tā tikai 80 centimetri. Attālums starp purna galu un astes pamatu ir 4 metri, svars 500 kilogrami. Jau no šiem mēriem vien var redzēt, ka žirafe caur savu veidojumu atšķiras no visiem citiem zīdītājiem; ķermeņa uzbūve ir tik raksturīga, ka to vajadzīgs sīkākī aprakstīt. Liekas, ka žirafe būtu sastādīta no dažādu dzīvnieku daļām. Galva un ķermenis liekas aizņemti no zirga, kakls un pleci no kamēļa, ausis no vēŗša, aste no ēzeļa, kājas no antilopes, kāmēr gludās ādas krāsa un zīmējums atgādina panteru. Tāds savienojums var radīt tikai nesamērīgu stāvu, un patiesi neviens nevar žirafi saukt par skaistu vai samērīgi veidotu. Īsais stāvs nav nekādā samērā ar augstajām kājām un gaŗo kaklu; uzkrītoši nogāzenā mugura, ņemot pēc visiem mākslas likumiem, jāsauc par neglītu, un pārāk lielais dzīvnieka augstums nevar nebūt veicināt viņa skaistumu. Skaista ir galva, brīnišķīgas ir acis, patīkams ādas zīmējums, viss pārējais ir uzkrītošs un savāds.

Žirafes garenā galva, pateicoties stipri smalkajam purnam, izliekas vēl gaŗāka nekā viņa patiesībā ir, apbalvota ļoti lielām, dzīvi mirdzošām un tomēr sevišķī maigām, patiesi gaŗīgām acīm un lielām, skaisti veidotām, ļoti kustīgām ausīm, kuŗas ir apmēram 15 centimetri gaŗas, un diviem, jau minētiem, radziņiem pierē, kas attāli atgādina īstus ragus un ir drusku īsāki par ausīm. Starp viņiem paceļas ieapaļš kaula paaugstinājums, itkā trešais rags. Kakls apmēram tikpat gaŗš kā priekškājas, tievs, plakans un pakaļā izgreznots ar skaistu spalvu ķemmi. Ķermenis pie krūtīm plats, pie skausta daudz augstāks nekā pie krustiem un pa vidus līniju drusku ieliekts; priekšā ļoti raksturīgs ar gandrīz zem taisna leņķa izspiestiem plecu kauliem; pakaļā uzkrītoši šaurāks, tā kā pakaļējo daļu nemaz ne-

redz, ja dzīvnieku aplūko taisni no priekšas. Kājas samērā smalkas un gandrīz vienādā garumā, nagi glīti veidoti. Pie kāju locītavām redzama kaila tūlzna, kā tas ir ka-mēlim. Āda ļoti bieža un, izņemot jau minētos ragus, kakla ķemmi un astes pušķi, visur vienmērīgi pārklāta ar spalvu. Pamata krāsa ir gaiši smilšdzeltēna, kas uz muguras paliek drusku tumšāka un ķermeņa apakšā pāriet baltganā; virs tās izkaisīti samērā lieli, nepareizi veidoti, stūraini laukumi, tumšākā vai gaišākā rūsbrūnā krāsā, un stāv tik tuvu viens pie otra, ka pamata krāsa starp viņiem redzama tikai tīklveidīgi. Uz kakla un kājām šie laukumi ir mazāki, nekā uz pārējā ķermeņa. Pavēdere un kāju iekš-puse ir bez laukumiem. Krēpes pāsi un brūni strīpotas, ausis no priekšas un pie pamata baltas, no muguras puses brūnganas; astes spalvu pušķis tumši melns. Vēl nedzi-mušas, līdz galam neiznēsātas žirafes pārklātas ar ļoti mīkstu spalvu peles pelēkumā, bez kādiem laukumiem; pie-dzimstot tie jau pārklāj jaunā dzīvnieka ādu. Ļoti veci tēviņi bieži izskatas ļoti tumši, bet vecas mātītes parasti gaišas, itkā viņu spalva būtu izbalējusi.

„Par to, ka jau senie ēģiptieši pazinusi žirafi,“ saka *D i m i c h e n s* (Dümichen), „var spriest no tam, ka viņas attēls sastopams kā balsienu apzīmējums jau hieroglifos; bet arī uz dažādu tempļu un kapliču sienām sastop attēlus, kas rāda, ka žirafes ir vestas no dienvidiem kā mēsli. Ar žirafi apzīmētais balsiens lasāms „ser“ un viņš nozīmē „liels, augsts, cēls“; bet vai „ser“ ir arī bijis žirafes nosau-kums, tas nav pierādīts, jo liekas, ka nav atrasts tāds at-tēls, kur pie dzīvnieka zīmējuma būtu minēts hieroglifiskā rakstā arī viņa nosaukums.“

Tagad žirafe apdzīvo Āfrikas vidējo un dienvidus daļu apmēram starp 17. ziemeļu un 24. dienvidus platuma gradu. Ziemeļos viņas dzimtene sākas pie Saharas tuksneša dien-vidus robežām un dienvidos tā nobeidzas Oranjes upes tu-vumā. Cik tālu viņa no austrumiem iet zemē iekšā un uz rietumiem, nav vēl šobrīd izpētīts. Pie Kongo upes un Se-negambijā viņas nav nemaz, laikam tāpēc, ka zeme tur kalnaina; jo viņa uzturas tikai līdzenos stepju apgabalos;

bet nekad kalnājos un biezākos mūža mežos. Šīs pasaules daļas ziemeļos viņa vēl lielā skaitā apdzīvo plašās stepes zemajā Habešas līdzenumā, kā arī Taku, Senāru, Kordofanu, Dar el Furu un apgabalus gar Balto upi, otrpus ekvatora visus stepēm līdzīgos līdzenumus, kas līdz šim vēl maz vai nemaz netiek no eiropiešiem apmeklēti. Viņas izplatība saistīta ar dažādām mimózu sugām.

Savos dzimtajos mežos žirafe izturas, protams, citādi, kā šauri iežogotā zvēru dārzā. Arī šinī gadījumā novērojama zīmīga saskaņa starp dzīvnieka izskatu un vispārējo viņa parādību un starp to vietu, kurā tas dzīvo. G o r d o n s K e m m i n g s (Gordon Cumming) saka: „Ja redz kādu žirafu pulku izklaidus ganāmieš gleznainos, saules sargiem līdzīgos mimozu mežņos, kuņģi grezno viņu tēvijas līdzenumus, un no kuņģu augstākajiem zariem tās, pateicoties savam milzīgajam augumam var plūkt sev barību, tad patiesi nevajaga lielas izpratnes priekš dabas skaistumiem, lai šādu skatu atrastu par ļoti pievilcīgu.“ Visu pārējo novērotāju spriedumi pilnīgi sakrīt ar šiem vārdiem. „Tik gleznaina,“ saka B ē k e r s (Baker), „kā žirafe savās dzimtajās uzturēšanās vietās nav neviena cita dzīvnieka visā pasaulē. Žirafi sastop galvenā kārtā tur, kur sastopami vecu, pāraugušu koku stumbri, kuņģi, pateicoties ķērpjiem, kas tos pārklāj, dažreiz izskatas ļoti līdzīgi žirafes gaļam kaklam. „Bieži vien es esmu šaubījies,“ tā minētais mednieks turpina, „vai tas, ko redzu, ir žirafu pulciņš, un bij jāizpalīdzas ar tāļskati, pat mani pusmežonīgajiem pavadoņiem vajadzēja atzīties, ka viņu asā un ievingrinājusies acs dažreiz tika maldināta; jo viņi vai nu noturēja šos vēja aplauzītos koku stumbrus par žirafēm, vai atkal īstās žirafes samainīja ar šiem vecajiem kokiem.“

Jo spilgtāki viņu stāvi izeļas tad, kad tās kustas kailas, kokiem neapaugušas stepes redzes aploka ierobežotā malā; pēc H e u g l i n a (Heuglin) viņas tad, sevišķi pie labvēlīga vakara apgaismojuma, izskatas vēl gaŗākas un pārdabiskākas, nekā tās patiesībā ir.

Parasti žirafes sastop nelielās grupās pa seši līdz astoņi gabali; tur, kur šis cēlais dzīvnieks zina, ka ir drošs, viņš

sastopams daudz biežāki. Kemmings (Cumming) stāsta par pulkiem, kas sastāvējuši no trīsdesmit līdz četrdesmit gabaliem, bet viņš domā, ka par caurmēra skaitli jāuzskata sešpadsmit; Bēkers (Baker) pat domājās sastapis pulkus ar septiņdesmit līdz simts gabaliem. Es šo stalto zvēru esmu sastapis tikai vienreiz, un proti, trīs kopā, un Kordofanā esmu dzirdējis vienmēr tikai par maziem pulciņiem runājam.

Žirafes kustības visas ir kas sevišķs. Vislabāk izskatās, kad tā mierīgi soļo; tā izliekas tad cienīga un patīkama. Viņas gaita pati ir lēns un nosvērts aidenieka solis, jo viņa ceļ abas vienas puses kājas reizē. Pavisam citāda tā izskatas, kad tā bēgot skrien pilnos lēkšos. Lichtenshteins ļoti uzskatāmi tēlo to iespaidu, kādu dzīvnieks tad atstāj uz novērotāju. Viņš stāsta: „Es biju divām žirafēm piegājis klāt šāviena attālumā, kad tās mani ieraudzīja un aizbēga. Bet šī bēgšana bija tik negaidīti brīnišķīga, ka es aiz smiekliem, brīnumiem un priekiem savas medības gandrīz pavisam aizmirsu. Pie tās sevišķās nesamēribas, kāda ir starp priekšējo un pakaļējo augstumu, un starp kopējo augstumu un garumu, ātra skriešana dzīvniekam ir ļoti apgrūtināta. Ja Levaijans (Levaillant) apgalvo, ka viņš esot redzējis to rikšojam, tad viņš man aiztaupa pūles tam pierādīt, ka dzīvu šo dzīvnieku viņš nekad nav redzējis. Kā tas var būt, ka žirafe ar tik nevienādām priekš- un pakaļkājām var rikšot? Viņa var tikai aulekšot, kā es to varu apgalvot no piedzīvojumiem. Bet šī aulekšošanas ir tik smaga, neveikla un lempīga, ka no vairāk simts soļu attāluma, kur nav iespējams salīdzināt noskrieto gabalu ar dzīvnieka paša lielumu un ar apkārtējiem priekšmetiem, viņa izliekas tik lēna, ka var gandrīz nākt pie slēdziena, ka cilvēks kājām viņu varētu panākt. Bet šo lēnumu atsver soļa platums, jo lēciens, apmēram aprēķināts, ir četri līdz pieci metri plats. Priekšgala lieluma un smaguma dēļ žirafe nespēj to pacelt uz augšu ar muskuļu palīdzību vien, bet jāpalīdz arī ar kaklu, atliecot to atpakaļ, caur ko arī smaguma punkts tiek atbīdīts vairāk atpakaļ; tikai tad viņai kļūst iespējams, pacelt priekškājas no zemes.

Tas notiek bez kāju saliekšanas, un tāpat taisni un ar pakalējās ciskas muskuļu palīdzību dzīta tā speķ kājas arī uz zemes, reizē noliekdama arī kaklu uz priekšu. Kopā ar jaunu kakla kustību tiek piespertas klāt arī pakaļkājas. Tā kakls pastāvīgi līgojas uz priekšu un atpakaļ gandrīz kā masts kuģim, kuŗu svaida viļņi.“ Bēgot viņa ar gaŗo asti kā ar jājamo pātagu sit pati sev pa muguru; galvu ar skaistajām, gudrajām acīm viņa bieži pagriež atpakaļ, lai vērotu savu vajātāju.

Visaugstākā mērā īpatnējs ir tas stāvoklis, kādu šis dzīvnieks ieņem, kad viņš grib ko pacelt no zemes vai nodzerties. Vecākos aprakstos tiek apgalvots, ka žirafes tādus gadījumos nolaižoties uz priekšējo kāju locītavām, (ceļiem). Tas ir nepareizi. Sava ķermeņa priekšējo daļu viņa nolaiž zemāk izplesdama priekškājas tik tālu vienu no otras, ka ērti ar savu gaŗo kaklu var piesniegties pie zemes. Kas to pats nav redzējis, tas to turēs par neiespējamu, un tāpēc es esmu licis to uzzīmēt. Lai nogultos, viņa papriekšu nolaižas uz priekškāju locītavām, saliec tad pakalējās kājas un beidzot nogulstas uz krūtīm kā kamēlis. Gulot viņa pa daļai nolaižas uz sāniem un ierauj vai nu abas, vai tikai vienu priekškāju; kaklu tā saliec atpakaļ un labprāt ļauj, lai galva atdusas uz pakalējās ciskas. Viņas miegs ir modrs un ilgst tikai īsu laiku. Viņa var arī dienām ilgi iztikt bez miega un liekas, ka tad viņa izguļas stāvot.

Pats par sevi saprotams, ka žirafes barība atrodas pilnā saskaņā ar viņas veidu un raksturu. Dzīvnieks maz piemērots, lai varētu plūkt zāli no zemes, bet toties vairāk spējīgs raut lapas no kokiem. Te viņu ļoti lielā mērā atbalsta sevišķi kustīgā mēle. Kā zināms, tad lielākā gremotāju daļa mēli izlieto barības noplūkšanai; bet nevienam šis ierocis nav tik visai nepieciešams, kā žirafei. Kas zilonim sņukis, tas viņai mēle. Ar viņu tā var pacelt visniecīgākos priekšmetus, noplūkt vismaigāko lapiņu un ieiraut to mutē. „Mūsu zvēru dārzā,“ piezīmē O v e n s (Owen), „ne vienai vien skatītājai dāmai viņa ir norāvusi mākslīgās puķes, kas greznoja viņas cepuri. Liekas, ka barību izmeklējot

priekšrocības tanī ziņā, ka viņa ievērojami paplašina redzes aploku un jau laikus var ieraudzīt tuvojošos ienaidnieku. Heuglins piezīmē gan, ka viņam meža joslā vairākkārt izdevies piezagties žirafēm pistoles šāviena attālumā bez kādas sevišķas uzmanības, bet liekas, ka viņš arī ir vienīgais, kam tas izdevies. Visi pārējie novērotāji un mednieki ir tanī ziņā vienis prāti, ka nevienam citam Āfrikā savvaļā dzīvojošam dzīvniekam nav tik grūti pieiet tuvāk klāt, kā žirafei. Maz meža zvēru tā nokausē mednieka zirgu pakalddenoties, kā žirafe. Viņa apmierinas gan ar to, ka ietur tikai zināmu attālumu starp sevi un vajātāju, bet skriešanās viņa ir izturīgāka par vislabāko zirgu, ja vien zemes virsa tai labvēlīga, jo skriet pret iekalnu viņai, saprotams, ļoti grūti. Pēc Bēkera (Baker), dzenoties žirafei pakal, medniekam jāievēro sekoši noteikumi. Tanī pat brīdī, kad viņa sāk bēgt, vajag sākt arī pakal dzīties, un pieši jālieto sevišķi medību sākumā, zirgi jādzen cik ātri iespējams, lai jau no paša sākuma notiktu visstraujākā skriešanās sacīkste. Ja pirmajās piecās minūtēs žirafei ļauj aizskriet priekšā, tad zirgs ir pazaudējies.

Ļoti dzīvā veidā medības pašas attēlo Gordons Kemmings (Cumming). Viņš saka: „Neviena spalva un neviens vārds nevar medību draugam aprakstīt, ko nozīmē jātmilzīgo žirafu barām pa vidu; to vajag pašam piedzīvot, lai saprastu. Parasti vajātās žirafes bēg starp visādiem ērkšķainiem krūmājiem, un mednieka rokas un kājas ir vienās asinīs jau sen pirms tam, kā viņš savu medījumu panācis. Manās pirmās medībās man pa priekšu skrēja desmit milzīgas žirafes. Viņas aulekšoja omulīgi prom, turpretīmanam zirgam nācās attīstīt vislielāko ātrumu, lai nepaliktu pakal. Mani iespaidi šinīs medībās bija pavisam citādi, nekā tas, ko es līdz šim savā garajā mednieka mūžā biju piedzīvojis; es tā biju ieņemts no brīnišķī skaistā skata manā priekšā, ka jāju kā apburts un gandrīz nevarēju ticēt, ka dzenos pakal patiesi dzīvjiem šīs pasaules radījumiem. Zeme bija cieta un jāšanai labvēlīga. Ar katru sava zirga lēcieni es žirafu pulkam tuvojos arvien vairāk, šāvu beidzot viņu barā un atdalīju no pulka

skaistāko mātīti. Kad nu šī viena žirafe redzēja, ka atšķirta no citām un tiek dedzīgi vajāta, viņa skrēja vēl ātrāk un auļoja neparasti lieliem lēcieniem, kāmēr viņas kakls un krūtis sitās pie koku sausajiem, vecajiem zariem, lauza tos nost un pastāvīgi kaisīja man ceļā. Drīz es biju vairs tikai kādus astoņus soļus no tās, zirgam auļojot iešāvu mugurā vienu lodi, jāju tad vēl ātrāk, tā kā nokļuvu tai blakus, turēju bises stobra galu tikai dažas pēdas no viņas un iešāvu otru lodi plecā, nemanīdams, ka tas atstātu uz viņu lielāku iespaidu. Tad nostājos viņai taisni priekšā, kāmēr viņa sāka jau iet soļos, nokāpu no zirga un ātri pielādēju atkal savai bisei abus stobrus. Sausā upes gultnē es vēlreiz to piespiedu apstāties un šāvu uz to vietu, kur domāju, ka atrodas sirds. Viņa tūlīt skrēja tālāk; es pielādēju atkal, sekoju tai un piespiedu vēlreiz apstāties. Tagad es nokāpu no zirga un izbrīnējies to uzlūkoju. Viņas ārkārtējais skaistums mani apbūra, viņas maigās, tumšās acis ar zīdveidīgām skropstām likās noskatījās uz mani lūdzoši. Šai acumirkli es tiešām sajutu žēlumu, ka esmu izlējis viņas asinis. Bet mednieka dzīva paturēja virsroku. Vēlreiz es pacēlu savu bisi un iešāvu tai lodi kaklā. Viņa sacēlās augstu gaisā uz pakājkājām un nokrita tad uz priekšu zemē tā, ka tā nodrebēja. Bieza melnu asiņu strūkļa izšāvās no ievainojuma, milzīgie locekļi raustījās — vēl viens acumirklis un dzīvnieks bija beidzis dzīvot.“

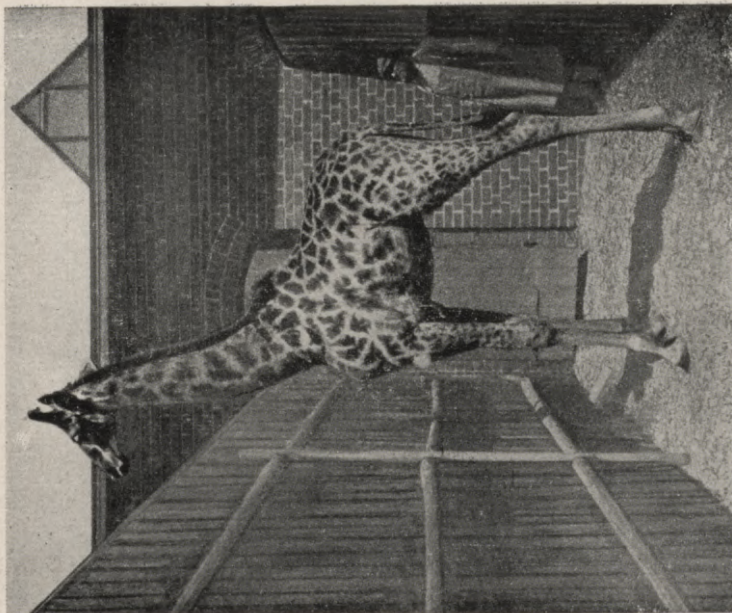
Daudzējādi izlieto nonāvēto žirafi. Āda der dažādiem ādas izstrādājumiem, astes pušķi izlieto kā vēdekli pret mušām, nagus dažādiem raga priekšmetiem un garšīgo gaļu bauda. Bet vairāk gan skatas uz to, lai žirafi varētu saķert dzīvu. Viscaur šis neparastais dzīvnieks atron piekrišanu, viscaur priecājas, ja izdodas viņu iegūt. Āfrikas vidienas pilsētās bieži redz dažas žirafu galvas, kas rēgojas pāri par kāda dārza augsto sētu, un nereti apdzīvotu vietu tuvumā redz pieradinātas žirafes, kas brīvi staigā apkārt. Kad mēs nonācām Karkodjā, kādā apdzīvotā vietā pie Zilās upes, tad pie mūsu barkas vispirmā pienāca žirafe, itkā ar nolūku mūs apsveikt. Viņa uzticīgi tuvojās mums,

pienāca gluži klāt mūsu laivai, ēda no mūsu rokas maizi un durras graudus un apgājās ar mums tik draudzīgi, itkā mēs būtu veci pazīstami. Ātri viņa novēroja, cik liels prieks mums ir par viņu, jo nu viņa nāca katru dienu vairākas reizes pie mums, kāmēr vien mēs uzturējamies šīs apdzīvotās vietas tuvumā, lai mēs viņu apglāstam. Arabu nosaukums „S e r a f e“ — mīlīgā — kuŗu mūsu vārds žirafe sakropļotā veidā atdarina, man tapa saprotams. Es neizsakāmi priecājos, ka man ir reiz izdevība tik neparastu dzīvnieku novērot visās viņa kustībās, jo brīvā dabā es viņu biju redzējis tikai vienreiz un no liela attāluma, lai gan nedēļām ilgi biju klīdis pa tādiem apgabaliem, kur saka, ka žirafu esot daudz.

Eiropā žirafes sacēla neaprakstāmu sajūsmu, kad tās pēc apmēram trīsdesmit gadiem atkal dabūja redzēt dzīvas 1827. gadā. Pa to laiku dzīvnieks jau bija tapis gandrīz par pasaku būtni, lai gan L e v a i j a n s (Levallant) to samērā pareizi bij aprakstījis. Apmēram minētā laikā Eģiptes pašā dabūja zināt, ka Senaras arābiem laimīgi izdevies uzaudzināt jaunas žirafes ar kamēļu pienu, un nolēma šos dzīvniekus dāvināt Eiropas monarhiem, lika tos aizvest uz Kairu, kopt trīs mēneši savos dārzos, lai atpūstos un uzkoptos priekš tālāka ceļojuma, tad lielās liellai-vās tās tika nosūtītas uz Aleksandriju un uzlādētas uz kuģa. Anglijas un Francijas konsuļi rūpējās par abiem sieviešu dzimuma dzīvniekiem, kuŗi arī laimīgi nonāca norādītās vietās: Londonai nolemtais 11. augustā 1827. gadā. Parizē valdīja šo brīnišķīgo dzīvnieku mode: vēl 1828. gadā nēsāja à la girafe. T i b o (Thibaut), kāds man labi pazīstams Kordofana iedzīvotājs, atveda 1834. gadā uz Eiropu citas dzīvas žirafes, ko viņš savas zemes stepēs bija dzinis un sagūstījis. Jaunās viņš ieguvis tikai pēc tam, kad vecās bija nonāvētas. Pēc viņa nostāstiem, žirafu gūstīšana prasa ārkārtīgas pūles un grūtības. Nedēļām ilgi jādzīvo stepēs, jāņem līdz labi zirgi, kamēļi un govīs, un arī arābiem, bez kuŗu palīdzības uzņēmums neizdotos, jāmaksā par sagūstītiem dzīvniekiem samērā daudz. Jaunās žirafes viegli padodas savam likte-

Titklainā žirafe
(*Giraffa reticulata*).

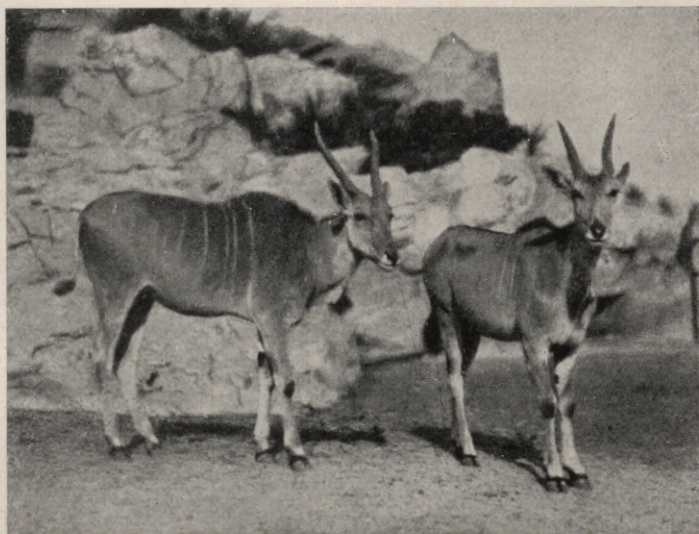

Dienvidafrikas žirafe
(*Giraffa camelopardalis capensis*).

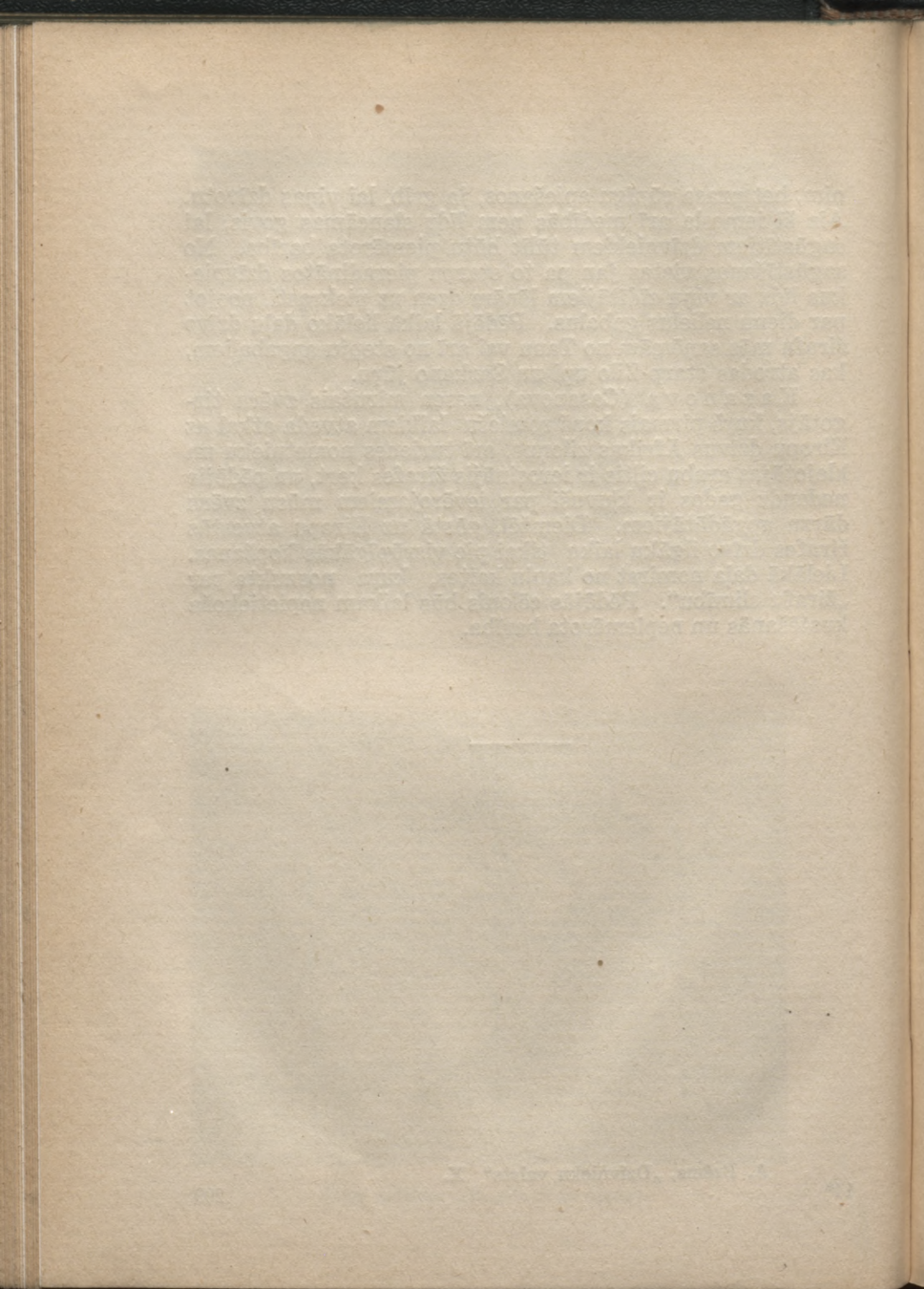
Ūdensāža kaza (*Kobus ellipsiprymnus*).

Alņu antilope (*Buselaphus oreas*).

nim, bet prasa rūpīgu apiešanos, ja grib, lai viņas dzīvotu. Aiz šī iemesla arī medībās ņem līdz slaucāmas govīs, lai sagūstītiem dzīvniekiem tūlīt būtu piemērota barība. No sagūstīšanas vietas jau pa to starpu pieradinātos dzīvniekus līdz ar viņu zīdītājiem lēnām dzen uz piekrasti, noejot par dienu nelielus gabalus. Pēdējā laikā lielāko daļu dzīvo žirafu mēs saņēmām no Tanu vai arī no stepju apgabaliem, kas atrodas starp Zilo upi un Sarkano jūru.

K a z a n o v a (Casanova), nesen mirušais zvēru tirgotājs, kurš pirmais kopš romiešu laikiem atveda atkal uz Eiropu dzīvus Āfrikas zilonus, arī turienes nometnieku un klejotājas arābu ciltis ir ierosinājis žirafes ķert, un pēdējie nedaudz gados ir kļuvuši par ievērojamiem mūsu zvēru dārzu apgādātājiem. Diemžēl, gūstā uz Eiropu atvestās žirafes dzīvo ilgāku laiku tikai pie visrūpīgākās kopšanas. Lielākā daļa nomirst no kaulu kaites, kuŗa nosaukta par „žirafu slimību“. Pēdējās cēlonis būs laikam nepietiekoša kustēšanās un nepiemērota barība.

**Ragu dzīvnieki:
Antilopes.**

ROYAL COLLEGE

AMSTERDAM

Otro gremotāju galveno nodalījumu sastāda ragu dzīvnieki (Cavicornia), kas, pēc diezgan vienprātīga pētnieku atzinuma, ir viena vienīga, uz āru labi norobežota dzimta. Cik arī tuvu radniecīgi neizliekas brieži ragu dzīvniekiem, tomēr viņi no pēdējiem atšķiras kā ar savu stāvu un veidojumu, tā arī ar ragu attīstības gaitu, jo te ragi attīstas un veidojas nepārtraukti. Kā tālākā šīs dzimtas pazīme var noderēt, ka visiem šie piederīgiem dzīvniekiem priekšzobi ir tikai apakšējā žoklī, skaitā astoņi, jeb, kā daži to grib, seši priekšzobi un divi ilkņi; bez tam katrā žoklī, augšā un apakšā pa seši dzerokļi, ka, tālāk, galvas kausa kauli sānos priekš acs ir biezi un nepārtraukti, nags ir samērā neglīts un platāks par pirkstu, spalva mēdz vienmērīgāk aplāt ķermeni nekā pie briežiem un spalvu kušķi pie pakaļkājām nemaz nav sastopami vai sastopami tikai izņēmuma gadījumos.

Ragu dzīvniekiem cilvēka dzīvē daudz lielāka un svarīgāka nozīme, nekā visiem pārējiem gremotājiem, izņemot vienīgi kamēli. No viņu vidus arī mūsu senči izvēlējusies tos dzīvniekus, kas cilvēkam dod barību un noder citām vajadzībām; no viņiem mēs iegūstam lielu daļu savas kārtējās barības un apģērbu; dzīvot bez viņiem patlaban mēs vairs nespētu. Arī tās sugas, kas šinī dzimtā palikušas nepieradinātas un priecīgas bauda savu neaprobežoto brīvību, caurmērā atnes vairāk labuma nekā posta, jo viņu uzbrukumi tam, ko mēs saucam par savu īpašumu, neķer mūs tik jūtami, kā citu lielo zvēru rīcība, un šād un tad nodarītos zaudējumus tie atsver arī ar savu gandrīz bez izņēmuma garšīgo cepeti, ar savu ādu, ragiem, un vilnu, ja, visumā ņemot pat ar uzviju. Gandrīz visi savvaļā dzīvojošie ragu dzīvnieki pieskaitāmi meža zvēriem, ne mazums arī tādiem medījumiem, kuņus mednieks nostāda bla-

kus briežiem kā pilnīgi līdzvērtīgus. Bez cilvēka vēl arī daudzi citi ienaidnieki dzen ragu dzīvnieka pēdas; bet vēl vairāk kā visi vajātāji kopā viņu vairošanos ierobežo trūkums, bads un to sekas — dažādas sērgas.

Pirmā vietā starp ragu dzīvniekiem mēs nostādam *antilopes* (*Antilopina*), kuŗas apvienotas sevišķā apakšdzimtā. Antilopju nodaļai pieder lielākā daļa šīs dzimtas sugu un arī skaistākie un piemīlīgākie radījumi vispār starp visiem ragu dzīvniekiem. Tomēr to var teikt tikai vispār ņemot, jo taisni starp antilopēm ir arī atrodamas dažas tādas, kuŗas maz saskan ar tiem jēdzieniem, kādus ar minētiem vārdiem apzīmējam. Šinī nodaļā sastopam dzīvniekus, kuŗi vispārējos vilcienos atspoguļo visu dzimtu; še pieder gan visslaikākie un graciozākie starp dobradžu zvēriem, gan tāpat arī lempīgie un smagie radījumi, kuŗus uz pirmā acu uzmetiena drīzāk var pieskaitīt gan vēršiem, nekā antilopēm. Tamdēļ arī kā antilopes, tā arī visu dzimtu ir vienlīdz grūti raksturot vispārīgi, un nav nebūt viegla arī šīs grupas nodalīšana, jo atsevišķām antilopēm šķiet daudz vairāk līdzības ar vēršiem un kazām, nekā ar savu pirm-tipu, par kādu mēs jau kopš vissenākiem laikiem esam uzskatījuši tālu izslavēto gazeli.

Vispār antilopi var raksturot kā slaiki veidotu, briedim līdzīgu dzīvnieku ar īsu, gandrīz vienmēr cieši pieguļošu spalvu un vairāk vai mazāk savērptiem ragiem, kuŗi lielāko daļu ir abējiem dzimumiem. Atsevišķās sugas visumā viena otrai ārkārtīgi līdzīnas, un drošas sugu atšķirības pazīmes dod tikai ragu, nagu un astes veids, kā arī atsevišķas savādības spalvā. Bet antilopju skaits ir tik liels, ka grupas malējiem locekļiem liekas nav vairs nekādas līdzības savā starpā; jo roku rokā ar lielo sugu skaitu iet arī, saprotams, dažādība izskatā, un tamdēļ daudzveidība šinī dzimtā ir lielāka, kā pārējās dzimtās šinī pašā šķirā. Te sastopam pieskaņojumus gan lempīgam vērsim, gan arī graciozai stirnai, un mazajam mošusbriedim, tāpat kā zir-

gam. Parasti isā aste vai nu kļūst garāka, kā vērsim, vai arī līdzinas brieža astei. Uz kakla attīstas nelielas krēpes; spalvas ap muti īpatnēji pagarinas, tā kā pārvēršas gandrīz par bārdu, kā kazai. Ragi vai nu vienmērīgi saliecas, vai arī savērpjas un sagriežas trīskārtīgos likumos; viņu gali noliecas vai nu uz priekšu vai atpakaļ, un uz iekšu vai uz āru; abi ragi kopā ir lirveidīgi, vai arī atsevišķs rags ir skrūvveidīgs vai atkal gluži taisns, mazākais pavisam maz izliekts. Te viņš ir apaļš, te kantains, te ar šķautni, te plakans; šķērsredzeni, kas nozīmē pieaugumu, pa lielākai daļai skaidri redzami, bet var arī būt tikko iezīmēti un t. t. Vienai ģintij ir pat četri ragu stieņi.

Antilopju dzimtene ir visa Āfrika, Vidus, Rietum- un Dienvidāzija, Vidus- un Dienvidēiropa. Lielākā daļa viņas mīl līdzenumus, bet dažām tomēr kalni noteikti patīk labāk par ielejām un tās uzkāpj pat līdz mūžīgā sniega robežai; vienas apdzīvo klajus, maz ar stādiem apaugušus apgabalus, citas retus krūmmežus, bet atsevišķas sugas dzīvo arī mežu biežokņos un vēl dažas pat purvos un niedrājos. Lielākās sugas sadodas kopā trupās un pulkos, dažreiz pat ļoti lielos; mazākās dzīvo vairāk pa pāriem vai mazākais ne tik lielās sabiedrībās. Viņas ir dienas un nakts dzīvnieki, tā tad arī caur to atšķiras no briežiem, kas, kā zināms, ganas un klejo pa naktīm, bet dienu uzmeklē paslēptuves un guļ. Viņu kustības pa lielākai daļai ir dzīvas un ātras, arī ļoti graciozas. Dažu sugu ātrumu nevar pārspēt neviens cits no zīdītājiem, arī neviens cits nav tik piemīlīgs. Gaisu, gaisu un neaprobežotu brīvību viņas mīl par visu vairāk; taisni tāpēc viņas apdzīvo nabadzīgos tuksnešus, tāpēc apmetas pilnīgi neapdzīvotos apgabalos. Tikai nedaudzas sugas rikšo neveikli un smagi un nogurst jau pēc īsas vajāšanas; pārējās tiek apgārotas pašas caur savām kustībām. Viņām ir ļoti smalkas maņas, tās redz, dzird un saoz sevišķi labi, ir kārumnieces un ir jūtīgas pret ārējiem iespaidiem. Būdamas ziņkārīgas, jautras, priecīgas un uz jokiem, kā kazas, viņas prot izmantot savus piedzīvojumus, izliek sargus, ja tikušas vajātas un ir tad vislielākā mērā biklas. Daudzas pazīstamas ar savu miermīlību, citas var

būt īsti ļaunas. Viņu blējošo, stenošo vai svilpjošo balsi dzird ļoti reti, parasti riesta laikā, kad aži un kazas strīdas savā starpā.

Barība sastāv tikai no stādu vielām, galvenām kārtām no zālēm, lapām, pumpuriem un jauniem dzinumiem. Dažām pietiek laikam ar sausām ganībām, citas ir ļoti izvēlīgas un ēd tikai tos sulīgākos un garšīgākos augus. Pie svaigas zaļas barības lielākā daļa var palikt ilgi nedzērušas, bet tās, kas dzīvo tuksnešos, iztiek pat dienām un nedēļām ilgi pilnīgi bez ūdens.

Antilopes gandrīz visas bez izņēmuma var saukt par derīgiem dzīvniekiem. Tur, kur viņas dzīvo, tās reti kad nodara jūtamus zaudējumus, bet atnes gan labumu ar savu gaļu, ragiem un teicamo ādu. Tāpēc visas tautas, kuŗām ar antilopēm kopēja dzimtene, medī viņas kaislīgi. Bet lielākam vajadzētu būt vēl tam labumam, ko cilvēks gūst priecādamies par viņas skaistumu, košumu un piemīlīgumu un ko sniedz ārkārtīga medību izprieca. Dažas jau kopš seniem laikiem plaši pazīstamas antilopes ir skaļi apdziedājuši dzejnieki un slavējuši ceļinieki, citu dēļ Alpu mednieks liek savu dzīvību simtām reižu uz spēli. Tāpat cilvēku saista arī visas pārējās antilopes. Turklāt vēl arī lielāka daļa viegli panes gūstu arī uz ilgāku laiku, vismaz savā dzimtenē, vairojas gūstā un iepriecina savus kopējus ar savu palāvību un rāmumu. Dažas pārvēršas pilnīgi par mājas dzīvniekiem un agrāk par tādām vārda tiešā nozīmē ir arī uzskatītas un turētas.

Iesāksim garās dažādo sugu rindas aprakstu ar *antilopēm* (Antilope) šaurākā nozīmē. Zem šī vārda pazīstamā ģints atšķiras ar vidēju, apmēram mūsu stirnām līdzīgu augumu un gaŗiem liras veidīgiem vai skrūvveidīgi savērptiem ragiem, kuŗi parasti ir abiem dzimumiem. Par *brīžkazu antilopēm* sauc sugas ar apaļiem, augšup un atpakaļ vērstiem, skrūvveidīgi savērptiem un gredzenotiem, gandrīz taisniem ragiem, kuŗi ir tikai tēviņiem. Mātītei divi pupi.

Briežkazu antilope (*Antilope cervicapra*) spēlē ievērojamu lomu indiešu mācībā par dieviem. Viņa uzzīmēta arī uz debesu kartes, kur viņa aizjūgta priekšā mēness ratiem, un tiek tēlota kā dievu bulta, indu dzīvnieku starpā viņa ieņem kalnāža vietu un blakus daudzām citām sugām ir svētīta dievietei Čandrai jeb mēnesim. Viņa ir drusku mazāka, slaikāka un daudz skaistāka par mūsu dambriedi; viņas ķermeņa garums ir 1,3 metra, astes garums 15 centimetri un augstums pie skausta 80 centimetri. Ķermenis drusku iegarens un plecīgs, mugura samērā taisna un pakalā drusku augstāka nekā pie skausta, kakls kalsens un no sāniem saspīests, galva diezgan apaļa, uz pakauša pusi augstāka un priekšā šaurāka, piere plata, deguns taisns un purna gals noapaļots. Kājas tai augstas, slaikas un tievas, pakalējās drusku garākas par priekškājām. Zem samērā lielajām un ļoti dzīvajām acīm atrodas asaru bedrites, kuņas izveido itkā maisiņu, kas attaisāms un aiztaisāms pēc vēlēšanās. Ausis lielas un garas, apakšā noslēgtas, vidū platas, pret galu šaurākas un smailākas. Ragi sasniedz garumā līdz 40 centimetri un ir novirzīti gan uz priekšu, gan atpakaļ, gandrīz taisni, tomēr vairāk reiz viegli izliekti un sagriezti skrūvveidīgi. Pie pamata abi ragu stieņi stāv tuvu kopā, bet galos tie attālināti viens no otra uz 35 centimetri. Skatoties pēc vecuma, ragi ir vai nu spēcīgāki, vai vājāki un pie pamata ar mazāku vai lielāku skaitu riņķveidīgu paaugstinājumu. Veciem dzīvniekiem šādu pieauguma riņķu var saskaitīt vairāk par trīsdesmit, trīs gadi veciem ap desmit, pieci gadi veciem jau ap divdesmitpieci; bet riņķu skaits tomēr nestāv tiešās attiecībās ar pieaugumu. Spalva īsa, bieza un gluda, atsevišķās spalvas diezgan cietas un, kā lielākai daļai briežiem līdzīgo, drusku savērptas. Uz krūtīm, pleciem un starp ciskām spalva stāv labi redzamās vilēs, pie ragiem un nabas ir virpuļi, ausu iekšpusē spalva stāv trīs gareniskās rindās, uz locītavām un astes galā viņa paliek garāka un rada nelielus pušķus, apakša astei ir gluži bez spalvas. Skatoties pēc vecuma un dzimuma, arī spalvas krāsa ir dažāda. Veciem āžiem priekšējā sejas daļa, kakls, mugura, ķermeņa

trīcēt un izgāž savas dusmas badīdamās ragiem. Visslabāk viņas jūtas, ja dod brīvu vietu kur kustēties. Lielākos parkos briežkazu antilopēs, pateicoties viņu piemīlībai un skaistumam, ir ko noskatīties, un še viņas top arī daudz rāmākas nekā būros, kur taisni tēviņi dažreiz uzbrūk saviem kopējiem un tos bada. Indijā briežkazu antilope top bieži pieradināta un turēta kā svēts dzīvnieks. Šī pusdievinātā dzīvnieka kopšana ir sievu darbs un tās dzirda viņu ar pienu; muziķi spēlē tai skaņu mākslas darbus. Vienīgi bramini drīkst baudīt viņas gaļu. No viņas ragiem indu garīdznieki un svētie pagatavo savādu rīku, savienodami tos apakšā ar dzelzs vai sudraba šķērstieni tā, lai gali stāvētu uz sāniem viens no otra nost. Šo rīku nēsā kā spieķi vai arī kā metāmo pīķi.

G a z e l e s ir slaikas un ļoti piemīlīgas antilopes ar gredzenotiem lirveidīgiem ragiem, ar asaru bedrītēm, ar gaņām, smailām ausīm, maziem nadziņiem un ar divi pupiēm. Aste īsa, ar pušķi galā, citur spalvu kušķi ir vēl pie vēžīšiem. Ragi ir abiem dzimumiem.

Tuksnešī gazele ir tik patīkams radījums, ka jau kopš seniem laikiem austrumzemju dzejnieki to apdziedājuši ar visu savu dvēseles kaislibu. Un arī svešnieks, nākdams no rietumzemes un redzēdams gazeli brīvībā, gan saprot, ka pēc taisni pie viņas austrumzemes iemītnieks sajūt tik dziļu prieku; jo arī svešnieku ķer tās pašas kvēles dvesma, kuŗa likusi izteikt šī dzīvnieka slavas dziesmas tik visai dedzīgiem vārdiem un padarījusi pantu tik viegli plūstošu. Tās acis, kuŗu dziļums liek silt un plaukt tuksneša dēla sirdij, viņš pielīdzina gazeles acīm; to slaido, balto kaklu, kuŗu viņš skauj savām rokām klusajās mīlestības stundās, viņš nezina nosaukt daiļāk, kā atkal teikdams par gazeles kaklam līdzīgu. Dievbijīgajam šī glītā tuksneša meita ir tas redzamais tēls, kuŗš dara saprotamas viņa sirds ilgas pēc tā, kas cildens un cēls. Gazele apbur ikkatru. Senie ēģiptieši svētīja to viņas daiļuma dēļ savai cēlākai dievietei Izis un upurēja viņas teļus dievu karālienei; viņas skaistums bij paraugs Augstās dziesmas dzejniekam; jo viņa ir ta „stīrna“ un „jaunais briedis“, ar kuŗu tiek salīdzināts

draugs, viņa ir ta stirna jeb kalnu kaza, pie kuŗām Jeruzā-
lemes meitas tiek lūgtas nedomināt mīlestību, kamēr tai
pašai patīk. Viļinošāko daiļumu, kāds pēc austrumzemju
jēdziena sievām ir, šis dzejnieks varēja salīdzināt vienīgi
ar „divi jaunām stirnām“, ar „kalnu kazas dvīņiem, kas
lilju starpā ganās“. Nekad arabiešu dzejnieki nav varē-
juši diezgan viņu apdziedāt; viņu teic šis tautas visvecākie
dzejas darbi, un viņu slavē mīlestības dziesminieki uz ielām
vēl šobaltdien.

Kā bieži, tā arī šē pie gazelēm mēs varam ievērot,
ka plaši izplatītās ģintīs tās sugas, kuŗas aizgājušas vis-
tālāk no izplatības centra nost, visvairāk arī atšķiras no
pārējām. To var izskaidrot tā, ka tā vieta, no kuŗienes
sākusies kādas ģints izplatīšanās, ir tamlīdz arī šīs ģints
izcelšanās vieta. Šē tā tad dzīvo visvecākās, vispirmākās
sugas, bet gar izplatīšanās apgabala robežām mīt jaunākās,
tā tad arī visvairāk pārveidotās sugas. Gazeļu izcelšanās
centrs būs gan laikam Ziemeļaustrumāfrika. Visām sugām,
kas šē dzīvo, ir noteikts sejas zīmējums. Un proti, vienu
tumšo vidējo joslu, kas sākas vidū starp nāsīm un iet līdz
pierei, apņem abās pusēs divas baltas vai iedzeltēnas švī-
tras, kas sākas aiz un virs acīm un iet uz leju līdz nāsīm.
Gaišajām švītrām savukārt atkal abās pusēs iet līdztekus
pa tumšai, kuŗas, sākdamās pie iekšējā acu kaktiņa, no-
laižas virslūpai apmēram pret vidu. Ja nu paturam vērā,
ka šis sejas zīmējums ir lielākai gazeļu daļai, un pat uz
mata tāds pats ir arī kazām un līdzīgs ir ģemzēm, tad
viņš būs jāuzskata par senu pazīmi, turpretīm ja viņa ne-
būs, tad tas nozīmēs jaunāku pazīmi. Un taisni tām gaze-
lēm, kuŗu dzimtene izbīdīta visvairāk uz ziemeļiem un uz
austrumiem, kuŗas dzīvo Ziemeļķinā (*Gazella gutturosa*),
Tibetā (*G. pecticaudata*) un Mongolijā (*G. przewalskii*), šī
īpatnējā sejas zīmējuma nav, kamēr *Persijas gazele*
(*G. subgutturosa*), kuŗa pieder Rietumāzijas apmēram no
Mongolijas sākot un līdz Kaukazam un Mazāzijas, tā tad
minētās trīs formas saista ģeogrāfiski ar pārējām gazelēm,
ir kā saistītājs starplocēklis arī tanī ziņā, ka viņai sejas
zīmējumā redzam tikai divi tumšās blakus švītras, bet

gareniskās vidējās joslas nav, jo deguna virsma tām balts. Persijas gazele (un tāpat arī viņai ļoti līdzīgā un tuvu radniecīgā arābu *M a r i k a s g a z e l e* (*G. marica*)) rāda arī, ka tipiskā sejas zīmējuma iztrūkums ir diezgan jauna pazīme, jo jaunībā viņām vidējā gareniskā josla mazāk vai vairāk skaidri ir vēl redzama. Pieminēsim, ka Falc-Feina parkā kāda Persijas gazele tika aplaista ar briežkazu antiļopi; diemžēl māte nobeidzās pirms atnešanās.

Tikko minētās Centralāzijas gazeles atšķiras no citām vēl arī ar to, ka mātītēm parasti nav ragu. Trīm pirmajām no minētām ir stipri sarukušas sprunguļastītes un īsākas ausis, kas droši vien izskaidrojams sakarā ar viņu dzimtenes auksto klimatu, un Mongolijas un Ziemeļķīnas gazeļēm ausis ir sevišķi mazas. Šo un arī vēl citu savādību dēļ, kā spalvu kušķa trūkums vai niecīgums pie locītavām un acu priekšdziedzeri, ir mēģināts viņas apvienot īpašā ģintī vai apakšģintī (*Procapra*), bet ievērojot atkal Persijas gazeles vidējo stāvokli starp šīm un pārējām, šīs domas tika atmestas.

Centralāzijas gazeļu dzīves veids, par kurām teicamus novērojumus mums sniedzis *Pr ž e v a ģ s k i s* (*Przewalsky*), ir tanī ziņā atsevišķām sugām savāds, ka *T i b e t a s g a z e l e s* dzīvo nelielās ģimenēs pa 5—7 kopā (reti kad vairāk par 20), un daudzus āžus bieži sastop pat savrup, turpretīm Mongolijas gazeles bieži var redzēt lielos pulkos, vairāk simtu līdz vairāk tūkstošu kopā, kaut gan lielākā daļa arī dzīvo nelielos pulciņos, kopā pa 15—20. Bez tam Tibetas gazeles tāpat kā čiru izkaš pēdu dziļas alas, kur dienu guļ.

No šīs grupas vislabāk un visilgāk jau pazīstama ir Ziemeļķīnas antilope, dzerene jeb *g ā m u r g a z e l e* (*Gazella gutturosa*), par kuru rakstījis jau *P a l l a s*, bet vēlāk jo sevišķi pamatīgi ziņojis *R a d d e* savā „Ziemeļ- un Austrumsibīrijas ceļojumā“. Par „gāmurantilopi“ dzīvnieks nosaukts tāpēc, ka vīriešu kārtas antiļopēm stipri attīstīts gāmurs, kurš kaklam pret vidu izspiežas uz āru kā guzna. Līdzīga savādība ir par iemeslu arī Persijas gazeles nosaukumam „gāmurgazele“.

Gāmurantilope ir labi mazāka par dambriedi: āzis 1,4 m garš, no kurienes uz asti nāk 17 cm, pie skausta 80 un pie krustiem 83 cm augsts, bet kaza turpretim tikai 1,2 m gara un plecos 74 cm augsta. Ķermenis slauks, galva īsa un resna; kājas slaidas un ļoti glītas, pakalējas mazliet augstākas par priekšējām, nagī trīsstūrāini velvēti, priekšējie ceļi gludi. No citas puses dzīvnieku raksturo vēl lielas S-veidīgas nāsis, vidū rievota lūpa, kas, tāpat kā arī smakrs, aplāta retām spalvām, plakstiņi bez skropstām un mēreni lielas, smailas ausis. Krāsa mainās skatoties pēc gads laikiem. Vasarā apakšlūpa, rikle un virslūpas priekšējā mala ir balta, tāpat kā balta ir arī pakaja, kuņa tā tad izveido „spoguli“, galvas sāni gaišpāli, vieta ap nāsīm un pieri bāli iebrūnpelēka, galvas virsa, pakausis un kakla sāni augšā atsit sarkandzeltēnā krāsā, visa ķermeņa virsdaļa un sāni spilgti pāldzeltēni, kakls apakšā līdz krūtīm iedzeltēnbalts, ķermeņa apakšdaļa asi nošķirta no dzeltēniem sāniem un ir balta, tāpat kā cisku iekšpuse līdz stilbiem, kājas priekšpusē gaiši iedzeltēnas, pakalpusē baltākas. Spalva arī pa vasaru gara, no sākuma līdz galam lielāko tiesu vienādā krāsā, vietvietumis ar baltiem galiem. Ziemas uzvalks, kā R a d d e saka, atšķiroties ar gaišākām krāsām; muguras nespodrā brūnpelēkā krāsa sniedzas arī līdz vaigu augšai priekšā un līdz iekšējā acu kaktiņa apakšai. Muguras spalva no priekšas atpakaļ ņemot pieņemas garumā, tā kā tā mērojama ar 3 līdz 5 cm un ir tik neparasti bieza, ka no vilnas spalvas nemana ne zīmes. Ragi, kas ir tikai āzim, stāv pie pamata cieši kopā, pamazam liecas viens no otra nost un ir izliekti atpakaļ un uz iekšu; līdz gludajam galam tiem apmēram 20 ļoti spēcīgu greznu.

Gāmurantilope dzīvo Mongolijas tataru zemēs, stepēs starp Kinu un Tibetu, kā arī Austrumsibirijā, un še, un it īpaši Gobi augstienā, tā tad vienmēr uzturas klajā vietās. Kā R a d d e saka, tad arī pie viņas varot novērot lēnu atkāpšanos arvien vairāk uz dienvidiem un austrumiem, tāpat kā pie džiggetāja un argali. P a l l a s redzējis gāmurantilopes vēl pie augšējās Ononas tekas, kur tagad viņas

vairs nedzīvo. Viņas ir ārkārtīgi veikli dzīvnieki un lekšanā tikpat izveicīgas, kā kuŗa katra cita antilope, bet bīstas no ūdens un tikai vislielākā vajadzības gadījumā dodas peldēt. Riests iekrīt decembrā sākumā, un tēviņi karsti cīnas mātītes dēļ. Mazie, parasti divi, atlec ap jūnija vidu, un, kā mongoļi stāsta, pēc atlekšanas trīs dienas vēl guļot, bet tad esot jau tik spēcīgi un izturīgi, ka vajāti nepaliekot vairs mātei pakaļ. Tuvojoties rudens beigām, gāmurantilopes dodas tālos ceļojumos, kuŗu iemesls laikam gan būs tas, ka dažās viņu dzīves vietās, piemēram, dienvidus Gobi, nesnieg vairs gandrīz nemaz un nedaudzie ūdenskrājumi pārklājas ar ledu, kas priekš viņu nespēcīgajiem nagiem ir par stipru, un, slāpju mocītiem, dzīvniekiem nu vajag doties ceļā, meklēt ūdeni vai mazākais sniegu. Tad viņi spiežas uz zemākiem lidzenumiem ziemeļu virzienā, sadodas arvien lielākos pulkos un beidzot viņu milzīgais pūlis atgādina Āfrikas lēcējāžus un citus turienes radniekus. „Cik milzīgos pulkos tās dažreiz var parādīties,“ saka R a d d e, „par to es varēju pārliecināties 1856 gada oktobrī viņpus Arguņas mongoļu daļā; jo šie bij tik daudz pēdu un tik daudz mēslu palicis, ka likās, ka būtu gājis pāri tūkstošiem avju. Toreiz panākt viņas mēs vairs nevarējām; tās gāja, pēc robežkazāku izteiciena, jau „kā ar vēju“, t. i. vairs neapmetās nekur un, slāpju dzītas, steidzīgi devās prom pa savu ceļu.“ Vasarā, kā tas pats pētnieks liecina, gāmurantilopes medījot tikai reti, jo tad viņas var sastapt tikai nedaudzas; toties dedzīgāk tās vajā viņu ceļošanas laikā. Parasti medī divi, un viens dzen otram virsū. Stepju tungusi prot sevišķi veikli viņas izcelt un nošaut, un šos dzīvniekus te dzen pat jaunas skuķes. Viens mednieks var pie labas izdošanās nošaut par ziemu ne mazāk kā 200 gāmurantilopes, jo šie dzīvnieki dažreiz iet tik ciešos baros, ka šāvējam vajag tikai mērķēt kājās, un ar vienu pašu šāvienu var nogāzt 3—4.

Lielākai daļai no pārējām gazelēm arī ir aprakstītais raksturīgais sejas zīmējums. Dažām tad arī nav citu nekādu joslu, un balto pavēderi un balto spoguļi nešķir nekāda josla no brūnas virsas. Tad atkal abas krāsas var

būt nošķirtas viena no otras ļoti asi. Spogulis var būt liels, iet ap visu astes pamatu apkārt un viens stūrīts aizstiepjās arī līdz gurna locītavai. Šis zīmējums norāda uz *Zemeringa gazele* (*G. soemmeringi*), kas lielāka par dambriedi un dzīvo gar Sarkanās jūras piekrasti no Suakina līdz Tadžurai un Somalizemes ziemeļos. Ar savu melno deguna virsu un melno astes galu tā atšķiras no citādi zīmējumā līdzīgās, bet tikai slaikākās un augstākās *damgazeles* (*G. dama*). No pēdējās vietējām formām *Morra gazele* (*G. dama mhor*) no Dienvidmarokas, ir vistumšākā sarkanbrūnā krāsā, un šī krāsa no baltajām ķermeņa daļām ir asi norobežota. *Nanžiram* (*G. dama permista*) no Senegambijas un istajai *damgazelei* (*G. dama dama*) no Čadezera apgabala sarkanbrūnā ķermeņa krāsa paliek gaišāka un viņa nav arī tik skaidri norobežota no baltās, neskaidrāks ir arī sejas zīmējums. Vistālāk šinī virzienā attīstība iet pie *sarkankakla antilopes* (*G. dama ruficollis*) no Sudanas; viņai vienīgi kakls no kāda nenoteikta daļa no muguras ir gaišā rūsas krāsā. Ragi īsi, drukni, stipri līrveidīgi un uz priekšu noliektiem galiem.

Līdzīgs baltā un brūnā sadalījums kā *Zemeringa gazelei* ir arī tām gazelēm, kuŗas dzīvo Austrumāfrikā, no kuŗām pazīstamākā ir *Granta gazele* (*G. granti*) ar dzīves vietu apmēram no Rūdolda ezera līdz Ugogo. Ar savu 95 cm augstumu pie pleciem to varētu saukt par staltāko gazeli pēc tikko minētām. Viņai ir arī visstaltākie ragi no visām, kā absolūti, tā arī relatīvi ņemot, jo var sasniegt 75 cm garumu. *Šillings* (*Schillings*) atradis, ka ragi, kas var būt dažādi tanī pašā apvidū, ir dažreiz ļoti plati, dažreiz arī cieši kopā. Krāsas ziņā viņu no *Zemeringa gazeles* atšķir melna josla, kas spoguļi lejpus tūplim šķir no brūnuma, „tūpla josta“ gazeļu zīmējumos. Bez tam var būt vēl divas sānu joslas, viena apakšējā, tumša, un viena augšējā, gaiša, sānos starp ķermeņa brūno virsdaļu un starp balto pavēderi. Bet šo joslu attīstība ir ļoti mainīga; parasti ļoti neskaidras, bet bieži arī tikko saskatāmas, tās citos gadījumos, un savišķi jauniem dzīv-

niekiem, var būt atkal ļoti pilnīgi attīstītas. Arī brūnās krāsas tonis ķermeņa virsdaļā ir ļoti mainīgs. Uz purna tūlīt virs nāsīm vienmēr ir melns plankums.

Tikko aprakstītām līdzīnas drusku mazākā *Petersa gazele* (*G. granti petersi*) no angļu Austrumāfrikas piekrastes apgabala. Spogulis viņai palicis mazāks; tas nensiedzas vairs astei visapkārt, un šaura brūna švītra, kuŗa aizķer arī astes virspusi, savieno tās pamatu ar brūno muguru. Šī gazele tad ir arī kā pārējas forma uz citām gazelēm, kuŗām baltā krāsa daudz mazāk izplatīta. Sevišķi spogulis ir šaurāks un ar baltu stūri, un uz muguras pārdalīts ar brūnu strīpu, tā tad neiet vairs visapkārt astes pamatam.

Vispirms tagad apskatīsim tās formas, kuŗām augšā minētā tumšā sānu josla tikai neskaidri saskatāma un nav nekad melna. Še pieder liels daudzums mazu, vien' otrai ļoti līdzīgu un it īpaši ar dažādo ragu izliekumu atšķirīgu gazeļu, kuŗas dzīvo lielajos tuksnešos un gar viņu malām apmēram no Alžīras caur Eģipti, Arabiju, Palestīnu, Dienvidpersiju līdz Priekšīndijai. Visvairāk uz austrumiem šīnī grupā dzīvo *Indijas gazele* (*G. bennetti*), kuŗa katrā ziņā ir izceļotāja no Āfrikas, tāpat kā lauva, gepards un hijena. No lejāk aprakstītās *Dorkas gazeles* tā atšķiras ar ragu formu, kuŗi nav tik noteikti lirveidīgi, ar tumšāku krāsu un melnu plankumu virs nāsīm, kuŗš tai kopējs ar tuvu radniecīgo *arabu gazeli* (*G. arabica*) un *Ziemeļāfrikas Edmi-gazeli* (*G. cuvieri*).

Še varam minēt arī tuvo *Spīka gazeli* (*G. spekei*). Nevien tamdēļ, ka kopā ar *Peļcelna gazeli* (*G. pelzelni*) kā Somalizemes iedzīvotājas abas tās starp gazelēm ar dalītu spoguli dzīvo vistālāk uz dienvidiem, bet arī tamdēļ, ka *Spīka gazelei* uz deguna savāda krunkaina vīle un paaugstinājums, kuŗu var uzskatīt kā čiru un zaigas snuķa attīstības sākumu.

Savu gazeļu apskatu mēs varam noslēgt ar tādām formām, kuŗām sānu josla ir melna un skaidri redzama. Kā pārējas formu zināmā mērā var uzskatīt jau agrāk minēto *Granta gazeli*, jo pēc *Rūzvelta* (*Roose-*

velt), veciem āžiem, kuŗu svars, blakus minot, var sasniegt 171 mārciņu, tumšā sānu josla galīgi izzūd. Vispazīstamākā no šīm formām ir *Tomsona gazele* (*G. thomsoni*) no Massaja stepēm. Tā dzīvo angļu un vācu Austrumāfrikas vidienā no Rūdolfa ezera līdz Dienvidus Irangi un atšķiras ar gaŗiem ragiem, sarkanbrūnu pieri un melnu deguna plankumu. Arī tūpla josla un divi pēdējas trešdaļas no astes ir melnas. Citādi ķermeņa virsdaļas krāsu var saukt par tumši iesarkansmilšbrūnu. Šīs gazeles kazām bieži ir saŗukuši vai citādi kā aplam noauguši ragi. Viņai tuvu rada ir *sarkanpieres gazele* (*G. rufifrons*), kuŗa dzīvo Sudanā un Rietumāfrikā un kuŗai ragi ir īšāki ar vairāk izliektiem galiem.

Bieži vienā apgabalā dzīvo vairākas šo daudzo gazeļu sugas blakus. Bet tad ikkatra suga izvēlas it īpaši vienu noteiktu novadu, kuŗu gandrīz vienīgi tad arī apdzīvo, kā to *Loders* (*Loder*) attiecībā uz trim Alžīras gazelēm aprāda. Viena no viņām, proti, *Edmi-gazele* (*G. cuvieri*) dzīvo vienīgi kalnos, kur veikli, līdzīgi ģemzei, kāpelē pa visstāvākajām klintīm, un nekad nenolaižas istā tuksnesī. Dorkas gazele sastopama istajā cietajā un akmeņainajā tuksnesī un gadas arī priekškalnos. Bet smilšu kāpas ir *kāpu gazeles* (*G. leptoceros loderi*), šī ļoti gaišā smilškrāsas, gandrīz vai baltā dzīvnieka istā nomešanās vieta.

Dažādo gazeļu dzīves veids ir diezgan līdzīgs. Starpība augstākais ir tā, ka dažas mīl vairāk sabiedrībā dzīvot un sastopamas varbūt mazliet lielākos pulkos kā pārējās. Tā *Tomsona gazele* redzēta līdz 60 galvu lielos baros. Bet visbiežāk gazeļu pulciņā var saskaitīt tikai nedaudz dzīvnieku. Sīkākam aprakstam ņemsim vispazīstamāko sugu, kuŗa sava patīkamā skaistuma dēļ jau kopš seniem laikiem plaši pazīstama un austrumzemju dzejā vienmēr spēlējusi ievērojamu lomu, proti, isto jeb *Dorkas gazeli*.

Dorkas gazele (*Gazella dorcas*) nerasniedz pilnīgi mūsu stirnas augumu, bet ir daudz gleznāki un slaidāki veidota un skaistāki arī zīmēta, nekā šī. Veci āži ir 1,1 metra, kopā ar asti 1,3 metra gaŗi un pie skausta 60 cm augsti. Ķermenis drukns, kaut gan pateicoties augstajām

kājām izskatas kalsnējs; mugura viegli izliekta, pie krusta augstāka nekā pie skausta, aste diezgan gaļa, galā ar kuplu spalvu. Kājas ļoti gleznas, slaikas un ar ļoti skaistiem nagiem. Uz garenā kakla sēd vidēji gaļā galva, kuņa atpakaļ ir plata un augsta, priekšā šaurāka, pie purna mazliet nopapaļota. Auisis sasniedz apmēram ceturto daļu no galvas gaļuma; lielām ugunīgajām un dzīvajām acīm gandrīz pavisam apaļš redzoklis; asaru bedrītes vidēji lielas. Ragi katram dzimumam diezgan savādi. Āzīm tie vienmēr spēcīgāki kā kazai, un arī pieauguma riņķi te lielāki kā tur. Abiem ragu virziens ir uz augšu un atpakaļ, bet gali atkal noliecas uz priekšu un mazliet viens pret otru, tā kā no priekšas apskatot viņi atgādina seno tautu liru. Galvenā krāsa ir smilšu dzeltēns, kas pret muguru un uz kājām pāriet vairāk vai mazāk tumši sarkanbrūnā. Vēl tumšāka ir strīpa, kas velkas abpus ķermenim un šķir apzīlinoši balto pavēderi no tumšākas virsdaļas. Galva gaišāka par muguru, viena švītra, kas velkas no acu kaktiņiem līdz augšlūpai, ir brūna, deguna virsus, rīkle, lūpas, riņķis ap acīm un švītra abpus deguna iedzeltēnbalta, ausis iedzeltēnpelēkas ar melnu malu un ar diezgan biezu spalvu trijās gareniskās rindās. Aste pie pamata tumši brūna tāpat kā mugura, no gala līdz pusei melna. Dažiem dzīvniekiem krāsa atsīt vairāk pelēkā un tad ļoti līdzinās Persijas gazuļes spalvai, kuņu, tāpat kā vairākas citas variācijas un pasugas, daži pētnieki uzskata par īpašu sugu.

Dorkas gazuļes izplatības robežas sniedzas no Marokas un Alžīras līdz Sarkanai jūrai un uz Siriju. Visu šo tuksnešu joslu, kā arī stepju apgabalus abpus tai var uzskatīt par viņas dzimteni; Abesīnijas kalnos vietējā forma (*G. dorca isabella*), kā *T. f. Heuglins* ziņo, paceļoties augstākais līdz 1500 m. Jo bagātāks apgabals augiem, jo biežāk šis dzīvnieks sastopams; tomēr nevajag aizmirst, ka augiem bagāts apgabals Āfrikā nenozīmē to pašu, ko pie mums. Mēs maldītos, ja iedomātos, ka gazeli var sastapt kā pastāvīgu iedzīvotāju tiešām auglīgajos ieleju līdzenumos; šāis vietās viņa ienāk tikai gaļām ejot un, ja nav spiesta, laikam gan pavisam ne. Zemus līdzenumus viņa

ciena vairāk nekā izdegušās augstienes, bet gan tikai tuksneša līdzenumus; upju ielejās viņu var sastapt tikpat reti kā augstos kalnos. Mimožu mežiņi un vēl vairāk tie smilšainie apgabali, kur mainas uzkalniņu rindas ar ielejām un kur visur aug mimožas, neizveidodamas nedz istu birstalu, nedz krūmu mežu, ir viņu iemīlotas vietas, jo mimoža ir jāuzskata par viņu īsto barību. Stepēs viņas tāpat sastopamas un dažās vietās pat ļoti bieži; bet arī še viņas labāk uzturas retu krūmu apgabalos, nekā viļņojošās stiebraugu audzēs. Kordofanas stepēs var sastapt pulkus ar četrdesmit līdz piecdesmit gazelēm, kuņi klist, gan laikam ne cauru gadu, pa diezgan plašu apgabalu; viņu iemīlotās vietās var tās manīt tikai nelielos pulciņos pa divas, trīs līdz astoņas kopā, ļoti bieži arī vienu tikai. Vidusjūras piekrastes tuvumā gazele ir reta. Bet jo tālāk ejam uz Nubijas pusi, jo biežāk sastopam arī viņu; visparastākā tā būs gan laikam tuksnešos un stepēs starp Sarkano jūru un Nilupi. Mazie pulciņi nav parasti nekas cits, kā ģimene, kuņa sastāv no āža un viņa kazas un jaunajiem pēcnācējiem, kuņi drīkst palikt pie vecākiem līdz nākošajam rīstam. Bet tikpat bieži var sastapt arī pulciņus, kuņi sastāv vienīgi no āžiem, un proti, gan no tādiem, kuņus stiprākie ir padzinuši. Šie jaunie zeļļi turas uzticīgi kopā līdz riesta laikam.

Katrs ceļinieks, kas kaut tikai dažas jūdzes gājis caur tuksnesi, dabū arī gazeli redzēt, un ja pazīstams viņas dzīves veids, tad to droši var atrast visos viņas dzimtenes stūros. Tikai pa viskarstāko dienas vidu, sākot no pusdienas un apmēram līdz četriem pēc pusdienas, viņa labprāt atdusas gremodama mimožas ēnā; parasti viņa gandrīz vienmēr kustas bez mitēšanās. Bet tik viegli to nevar ieskatīties, kā varētu domāt; viņas uzvalka vienādība ar galveno zemes krāsu apgrūtina viņas ieraudzīšanu. Ja ņemot atdalīt jūdzes atstatumā mūsu vājam redzei viņa pazūd, kamēr āfrikanu vanaga acis viņu saredz dažreiz vēl pat jūdzēm tālu. Parasti gazeļu grupa stāv tieši blakus vai arī apakš zemo mimožu krūma, kuņ lapotnes izplešas kā saules sargi no lejas uz augšu un dod dzīvniekam jumtu, kas tos aiz-

sargā. Uz vakti stāvošā gazele ganas, pārējās gremodamas vai arī tāpat atpūsdamās guļ netālu no viņas. Tikai tā, kas stāv, ir saredzama, gulošās līdzinās kādam tuksneša akmenim tik pilnīgi, ka pat mednieks var maldīties. Kamēr nekas neparasts nenotiek, viss pulks paliek izvēlētā apgabalā un augstākais, ja pārmaina nomešanas vietu, klejodamas uz priekšu un atpakaļ; bet tiklīdz tās mana, ka tiek vajātas, tad acumirkļi aiziet uz citurieni. Pietiek jau ar vēju vien, lai gazeles uz šādu vietas maiņu ierosinātu. Viņas stāv vienmēr pret vēju, vislabāk tā, lai no kalna nogāzes varētu pārredzēt līdzenumu sev priekšā un lai vēja pūtiens varētu arī no mugurpuses vēstīt par briesmām. Izbiedētas, tās vispirms uzbēg pakalna vai kalna galā, nostājas uz malas un nu rūpīgi pārbauda visu apkārtni, meklēdamas visdrošāko paslēšanās vietu.

Ir vienmēr skaidrs, ka gazele ir ļoti apdāvināts dzīvnieks. Viņa spēj tā kustēties kā neviena cita antilope, un turklāt dzīvi, žigli un visai piemīļīgi. Viņas skrējieni ir ārkārtīgi viegls; liekas, ka viņa tikko pieskartos zemei. Bēgošs pulks ir tiešām lieliska aina; pat tad, kad briesmas jau tuvu, liekas, ka viņš rotaļātos ar savām spējām. Bieži kāda gazele aiz tīrās pārgalvības lec citām pāri, graciozi palekdamās vienu vai divi metri augstu, un tikpat bieži viņu redz arī lecam par akmeņiem un krūmiem, kuŗi gadās taisni pašā ceļā, kaut gan varētu tiem viegli apskriet arī apkārt. Maņas viņai priekšzīmīgi attīstītas. Viņa saož lieliski, redz asi un dzird tālu. Turklāt viņa ir gudra, izmanīga un pat viltīga, tai ir skaista atmiņa un, krādama piedzīvojumus, tā top arvien saprātīgāka. Viņas izturēšanās modina interesi. Viņa ir nevainīgs un mazliet bailīgs radījums, bet nav nebūt tik mazdūšīga, kā parasti domā. Pulkā nereti sacēlas ķildas un cīņi, kaut gan vienīgi starp viena dzimuma locekļiem, proti, starp āžiem, kuŗi labprāt iet cīņā par skaisto dzimumu, kurpretīm līdz riesta laikam viņi izturas pret kazām laipni, ja, pat maigi, un to pašu saņem arī no viņām pretī. Ar pārējiem dzīvniekiem gazele dzīvo ar visiem satīcīgi; tamdēļ arī nereti to var redzēt citu, viņai tuvu stāvošu antilopju sabiedrībā.

Nevar taisni teikt, ka gazele būtu bikla; bet viņa ir gan uzmanīga un rūpīgi izvairas no katra uzkrītoša priekšmeta vai no katra dzīvnieka, kuŗš tai izliekas bīstams. Kordofanā es kādreiz jāju caur apgabalu, kas atrodas sāņus no parastiem ceļiem un maz apdzīvots un apaudzis plašiem, zāļainiem mežiem. Te es vienas dienas laikā redzēju vai divdesmit dažādus un bez izņēmuma ļoti lielus gazeļu pulkus. Laikam šie dzīvnieki vēl nebija mācījušies pazīt šaujamos ieročus. Viņi pielaida mani klāt uz apmēram četrdesmit soļiem, tas ir apmēram tik tālu, cik tālu sudanietis var aizmest savu šķēpu. Tad viņi gāja paļāvīgi tālāk, mani nēko neievērodami. No sākuma šie skaistie dzīvnieki mani tā valdzināja, ka es nemaz nedomāju griezt savu ieroci pret viņiem. Bet mednieka tieksmes ņēma virsroku par visām pārdomām. Es izšāvu uz pirmo labāko āzi, kuŗš man bija pa šāvienam, un sašāvu to. Citi aizbēga, bet apmēram simts soļu attālumā palika atkal stāvot un rikšoja mierīgi tālāk. Es varēju tām atkal tuvoties uz astoņdesmit soļiem un nošāvu otro āzi, un beidzot nošāvu no tā paša pulka vēl trešo, iekams beidzot pulks sāka īsti bēgt.

Ziemeļāfrikas klimata dažādība ir par iemeslu arī dažādam riesta laikam. Ziemeļos tas iekrīt starp augusta un oktobra mēnešiem, zemēs ap ekvatoru tas sākas oktobra beigās un ilgst tad līdz decembra beigām. Blēdami āzi izaicina viens otru uz cīņu un cīnas tik spēcīgi, ka viens otram nolauž ragus; es esmu daudzus tādus nošāvis, kuŗiem viens rags pie pamata ir bijis nolauzts. No kazām dzird vienīgi klusu un maigu aicinājumu. Stiprāko āzi, saprotams, viņas ievēro vairāk, tas necieš arī sāņcenšus. Uz ticīgi kaza iet viņam visur līdz un labprāt saņem sava kunga un dzīves biedra glāstus. Pēdējais seko savai skaistulei uz katra soļa, apošņā to no visām pusēm, berzē viegli savu galvu pie viņas kakla, laiza tai seju un vispār pūlas visādi parādīt savu mīlestību.

Ziemeļos februāra beigās vai marta sākumā, dienvidos starp marta un maija mēnešiem kaza atnes, apmēram pēc pieci vai seši mēneši ilgas grūsnības vienu vienīgu telīti. Marta beigās un aprīļa sākumā nošautās mātītes lielākā

daļa bij jau stipri grūsnas, un dažām bij jau stipri attīstīties auglis. Jaunās telītes ir pirmajās dienās samērā ļoti nevarīgi radījumi, un tāpēc arī gadās, ka izveicīgie arabi un abesinieši var noņert tās ar rokām. Jo nevarīgāks ir jaunais dzīvnieks, jo vairāk māte viņu mīl. Ne visai spēcīgiem ienaidniekiem viņa stājas dūšīgi pretī; tā viņa prot ar saviem smailajiem nagiem aizdzīt kādu lapsu, kas lien klāt ar viltīgu nolūku. Tomēr jaunajam dzīvniekam jāpārdzīvo daudzas briesmas, kamēr viņš kļūst tik ātrs, ka var turēt līdz saviem vecākiem. Tas ir stipri pārspīlēts, ja saka, ka puse no mūsu gazeles un citu viņai radniecīgo nespēcīgo dzīvnieku pēcnākamiem krītot par upuri tiem neskaitāmajiem laupītājiem, kuŗi tiem vienmēr uzglūn. Saprotams; ja nebūtu to dzīvnieku valsts locekļu, kuŗi palīdz ieturēt līdzsvaru dabā, tad arī gazeles savairotos tā, ka līdzīgi lēcējāžiem un citām pulkos dzīvojošām antilopēm Āfrikas dienvidos, varētu mazākos augus tikpat kā iznīcināt.

Jaunas saķertas, gazeles pēc dažām dienām kļūst ļoti rāmas, panes arī, sevišķi savā tēvijā, labi un ilgstoši gūstniecību. Šo dzīvnieku acu skaistums ir pie visām austrumzemju tautām tik pilnīgi atzīts, ka sievas grūtniecības laikā kopj gazeles tikai tamdēļ, lai arī uz viņu augli pārietu šī dzīvnieka skaistums. Bieži viņas ilgāku laiku sēž šī dzīvnieka priekšā un skatas viņam skaistajās acīs, velk ar pirkstu pār viņa baltajiem zobiem, aizskar tad savējos un runā turklāt dažādus vārdus, kuŗu sevišķajam spēkam viņas vēl tic. Ziemeļ- un Austrumāfrikas lielākās pilsētās var eiropiešu mājās parasti sastapt pieradinātas gazeles, un starp viņām ir daudzas tādas, kas tā pie cilvēka pieradušas, ka uzskatāmas par īstiem mājas dzīvniekiem. Viņas seko savam kungam kā suņi, nāk istabās, ubago pie galda sev barību, aiziet arī pastaigāties tuvākos laukos vai tuksnesī un atgriežas labprāt un priecīgi uz mājām atpakaļ, kad tuvojas vakars, vai kad izdzird sava iemīļotā kopēja balsi. Arī pie mums var gadiem ilgi gazeles uzturēt pie dzīvības, ja tik viņas pienācīgi kopj. Kā tas jau arī sagaidams, šie ļoti jūtīgie dienvidus zemju bērni rūpīgi jāsargā no skarba

klimata; silts stallis ziemā un lielāks parks vasarā ir tamdēļ nepieciešams, lai viņas varētu justies labi. Gazeļu pulks piešķir katram lielākam dārzam vai parkam skaistumu, ko grūti varētu cits kas pārspēt. Skaistā stirna salīdzinot ar gazeli izliekas neveikla un smaga; jo piemīlībā un glitumā ar viņu nevar sacensties gandrīz neviens cits gremotājs. Pieradinātās gazeles ir arī pret svešiem cilvēkiem maigas un uzticīgas; tikai āži dažreiz izlieto savus ragus, bet gan vairāk, lai parotaļātos nekā ar nodomu ievainot. Siens, maize un mieži, vasarā āboliņš un cita zaļbarība ir gūsteknei pietiekoša barība; ļoti labprāt viņas dzer arī kliju dziru, tāpat kā kazas. Ūdens tām vajaga ļoti maz, viņu slāpes pilnīgi apmierina viena vidēji liela glāze ūdens dienā. Turpretī tās prasa sāli, ko kāri laiza.

Visur, kur pieradinātās gazeles labi tiek turētas, viņas arī vairojas; saprotams, ka dienvidos tas notiek daudz vieglāk nekā pie mums, nemīlīgajos ziemeļos. Kairo pilsētā kāda gazele pieci gadi no vietas atnesa pa vienam labi attīstītam teļam un laimīgi arī izaudzēja; mūsu zvēru dārzos tas arī negadas tik reti.

Savā tēvijā gazele ir viskārstāko, ja, pat viskaislīgāko medību priekšmets. Tautas, kuņas dzīvo tanīs pašos apgabalos, sacenšas savā starpā šīs lieliskās izpriecas sarīkošanā. Dīzciltīgais persietis un augstais turks iet uz gazeļu medībām ar tādu pašu prieku, kā beduīnu virsnieks un kā sudanietis. Āfrikas ziemeļos galvenais ierocis ir šaujamašais rīks; Persijā un tuksneša vidienā, kā arī Eģiptē, jau zvēru medī ar vanāgiem vai arī nodzenā līdz nāvei ar kurtiem.

Eģiptē es esmu diezgan bieži redzējis augstus kungus ar vanāgu uz rokas izjājot uz gazeļu medībām, bet ir tā iznācis, ka man nekad nav gadījies ņemt viņās dalību, un tamdēļ, šādas medības aprakstot, man jābalstas uz Heuglina un Sponēja (Spony) tēlojumiem. Piekuni, kuņas ziemeļos mēs pūlamies izskaust, ir parastais piekuns un medību piekuns. — Lai viņus iemācītu gazelēm uzbrukt, tad pēc tam, kad tie zināmā mērā jau pieraduši pie cilvēka, viņus sapin un met virsū izbāstai gazelei, kuņas acu

dobumi piebāzti ar gaļu. Dresētājs pamazam vien laiž medību vanagu arvien no lielāka attāluma, kamēr tas pieron jau pats uzmeklēt gazeli jau par gabalu. Kad vanags ēdis gaļu no acu dobumiem, viņu katrreiz piesien uz rokas. Pamazām vien viņu sāk atsvabināt no visiem pinekliem un mēģina piedabūt tik tālu, ka pats atgrieztos uz saucienu atpakaļ. Grūtākais šinī mācībā ir piedabūt vanagu, lai tas uzbruktu arī dzīvajām gazelēm. Šinī nolūkā laiž tos uz sakertām telītēm; ja tādu nav, tad uzmeklē tās tuksnesī, ja iespējams, nošķir no vecajām kazām un nogurdina ilgāku laiku dzenājot; tad vanagu palaiž un met mazajam dzīvniekam virsū. Tā pamazām vien viņš iemācas uzbrukt arī vecākām gazelēm, un ja tikai reiz izcīnījis ar pēdējām cīņu, tad medībām jau der.

Pie gazeļu medībām ar vanagiem ir vajadzīgs daudz ļaužu, zirgu, suņu un vanagu, un tāpēc tās iznāk ļoti dārgas un tādas sarīkot iespējams tikai valsts lielmaņiem. Pēc *Sponēja* nostāstiem, *Hahim pašā* pēdējā laikā ik gadus šaīs medībās nodzinis mazākais piecpadsmit zirgu un trīsdesmit suņu. Pirms medībām tiek izvēlētais apgabals, kur pēc eepreekšējām ziņām gazeles ir sastopamas, dažas dienas pamatīgi pārmeklēts un rūpīgi izzināts, kur medījums patlaban uzturas. Jau nakts tumsā mednieki vislielākā klusībā dodas tuksnesī un tuvojas medību vietai, kur mednieki jau iepriekš ielenkuši. Te redz jau arī zirgā kādu vanaga laidēju ar putnu uz rokas un suni pie pavadas, tur atkal kādu otru kājām ar vienu vanagu tāpat uz rokas un otru uz pleciem, un varbūt arī vēl trešo uz galvas; aiz tiem nāk suņu puikas ar veselu baru sasietu kurtu. Bez tam turpat redzami arī kamēļi, kas apkrauti ar pārtiku un ūdeni. Pa priekšu iet mednieki, kas zina pamatīgi visas tekas un pārzina arī visas medību lietas, kuriem uzlikts par pienākumu, no augstākajām vietām novērot, kur zvēri patlaban atrodas, parādīt ar zīmēm virzienu, kur tie stāv un norādīt medniekiem, ievērojot vēja virzienu, uz kuriem tiem jājāj. Lēnām un klusu un cik vien iespējams pret vēju tagad sāk tuvoties kādam gazeļu pulkam, izlietojot šim nolūkam ikkatru labāku vietu, kas

uz zemes virspuses atrodama. Piemērotā attālumā laiž vaļā kādu piedzīvojušu vanagu, ja viņš gazeles jau pamanījis. Vanags paceļas augstu gaisā un ātri kā bulta skrien uz gazelēm, drāžas no augšas leju virsū tām un mēģina iecirst ar nagiem acīs. Kratīdamies un krizdams pie zemes pārsteigts dzīvnieks pūlas tikt vaļā no plēsīgā putna, kurš vajadzības gadījumā arī atlaižas no galvas, bet tikai lai tūlīt atkal uzbrukt par jaunu. Kaut gan suņi nav vēl gazelu redzējuši, tad tomēr no piedzīvojumiem tie saprot jau, ka medības līdz ar vanaga palaišanu ir jau iesākušās, paliek karsti, rausta pavadu un nav vairs noturami. Palaisti vaļā, tie tūlīt seko vanagam, kuŗu viņi neizlaiž no acīm, viņiem pakaļ pilnos lēkšos seko mednieki. Ja vanags labs, viņš kaut kuŗu ne pārāk lielu antilopi uzkavē tik ilgi, līdz piesteidzas suņi un to norauj pie zemes. Dablibniekiem šādas medības ir aizgrābjošas. Katreiz, kad vanags panāk bēgošo gazeli, un metas tai virsū, lai iecirstu savus nagus galvā vai kaklā, no visām rīklēm atskan prieka saucieni, ja labs vanags ļauj, lai gazele, kuŗas kaklā viņš iecirtis savus nagus, nes viņu lielāku gabalu līdz, tad no visām pusēm atskan mednieku piekrišana. Kad medījumu panāk kurti un nogāž gaŗ zemi, tad suņi un gazele izskatas kā viens nesaprotams ņudzeklis, un nu ir laiks vismaz vienam no medniekiem doties arī turp. Viņš saķer vanagu, dod vēl dzīvajam medījumam pēdējo žēlastības sitienu, aizdzen suņus un vanagu peeseen.

Es esmu medījis gazeles vienīgi ar bisi un vairāk nekā vienreiz vien esmu par dienu nošāvis sešas gabalas pat tad, ja man bij darišana jau ar piedzīvojušiem dzīvniekiem. Visdrošāk pie mērķa noved pielavīšanās. Manā pēdējā ceļojumā pa Habešu man bij izdevības diezgan medīt gazeles, lai gan es īstenībā nemaz no sava ceļa nenovirzījos. Kad mēs, es un mans pavadonis v a n A r k e l s ieraudzījām kādu gazelu trupu stāvam, tad jājām mierīgi savu ceļu tālāk, un daudz ja drusku tikai novirzījamies, kamēr bijām piekļuvuši tik tuvu, cik tas mums izlikās par derīgu. Tad aiz kāda krūma viens no mums nolēca no mūļa, atdeva to pavadonim kalpam un līda, bieži rāpus, ievērodams

vēja virzienu, medījumam tuvāk. Otrs turpināja savu ceļu, jo mēs ļoti drīz pārliecinājamies, ka gazeles jātniekiem piegriež daudz mazāk vērības kā kājiniekiem, un tāpat arī, ka viņas acumirkli aizbēg, tiklīdz jātnieku karavane pēkšņi apstājas. Parasti pulka vadonis ziņkārīgi noskatījās jājējam pakal, bet aizmirsā uzmanīgāk novērot pārējo apkārtni. Mednieks nu centās izmantot laiku cik labi vien iespējams, un daudzos gadījumos varēja arī, aiz kāda biezāka krūma aizslēpies, dot laimīgu šāvieni, parasti ne tālāk, kā no deviņdesmit līdz simts piecdesmit soļiem. Dzīvās palikušās gazeles pēc šāviena devās cik ātri vien iespējams prom, visbiežāk uz tuvāko pakalnu, pa kuŗu viņas skrēja steigdamās līdz pat augšai. Bet tur tās palika stāvot, itkā gribētu pārliecināties par notikušo, un vairāk kā vienreiz mums ir izdevies pielīst ar panākumiem arī šiem, itkā uz vakti nostādītiem dzīvniekiem. Tomēr ir gadījies arī ka zvērs aizkustinošā kārtā ir pierādījis pieķeršanos saviem līdzbiedriem. Divi reizes nedaudz dienu laikā man ir izdevies no viena krūma nošaut divi gazeles. Uz pirmā šāviena viena gazele palika itkā no bailēm sastingusi pie mirstošās stāvot, laiku pa laikam bailīgi iebledamās un tad sāka staigāt kritušai apkārt, viņu bailīgi uzlūkodama. Tad es ātri pielādēju savu bisi un izšāvu vēl otru nāvīgu lodi. Es noteikti piezīmēju te, ka šādā kārtā es esmu nošāvis vienu pāri tikai vienu reizi, bet otrie divi, kuŗus es sašāvu vienpakal otram, bij āži; bet šie neizrādīja mazāku pieķeršanos viens otram, kā pirmie, kuŗus saistīja mīlestība uz savu dzīves biedri. Dažās vietās augstāki pakalni pamazam vien pildas ar gazelem, kuŗas izbijušās no mūsu šāvieniem, sanāca no visām malām, lai no saviem sargu torņiem apraudzītu apkārtni. Es drikstētu gan apgalvot, ka mazāk apaugušās kalnu galotnes ieguva caur to apbrīnojamu skaistumu. Skaistie stāvi atdalījās tik skaidri pret tumšzilo debesi, ka katrs loceklis bij pilnīgi saskatams arī par lielu gabalu. Bieži gadījās arī, ka sabaidītās gazeles aizbēga pāri par kādu zemāku pakalniņu, kādiem Saharas tuksnesis tik bagāts, un, neredzēdamas vairs mednieka, palika tūlīt turpat aiz tā stāvot. Viņas mani

ar šādu neparastu izturēšanos dažu labu reizi izjokoja. Es rāpos pavisam uzmanīgi kalnā augšā un skatījos pēc sava medijuma kaut kur tālumā, bet tas turpretīm stāvēja turpat apakšā gluži klāt. Akmeņš novelšanās vai kāds cits troksnis, kuŗu es tišu prātu taisīju, lika tad gazelēm uztrūkties un nu viņas metās tik strauji bēgt, ka šāvieni garām, kuŗi tad nāca uz mana rēķina, būtu gan piedodami. Bet nekad es neesmu redzējis, ka, cilvēka vajātas, gazeles bēgtu ar pilnīgu ātrumu; jo tik ātri viņas skrien vienīgi tad, kad suns uz pēdām. Es nespēju aprakstīt to skatu, kādu abi šie dzīvnieki sniedz; augstākais ko varu teikt, ir tikai tas, ka no suņa bēgoša gazele liekas nevis skrien, bet lido; bet ar to viņas bēgšanas ātrums nebūtu vēl izteikts!

Lieliskās medības ar dzīšanu sarīko šad un tad beduīni un, ja labi izdodas, nošauj vienā pašā reizē simtām gazelju. Antilopēm bagātajos tuksnešu apgabalos var redzēt vienā un otrā vietā akmeņu mūrus cilvēka augstumā un augstākus vēl, kuŗu gali, viens no otra attālinadami, tālu iestiepjas tuksnesī iekšā tā, ka viņu atstatie gali būtu vismaz pusjūdzi viena no otra, bet otrie gali riņķveidīgi ieslēgtu kādu pagalmam līdzīgu laukumu. Ja nu antilope stāv šo mūru tuvumā, tad beduīnu cilts dodas uz medībām, jādama sāk ielenkt zvērus no liela gabala un lūko iedzīt tos iežogojumā. Ne vienmēr, bet lielāko daļu tomēr šis nodoms izdodas, un ja gazeles reiz iekļuvušas mūros, tad izejas viņām vairs nav nekādas; jo izbailēs tās gandrīz i nemēģina pārlekt par mūri pāri. Beidzot tās piepilda iežogoto laukumu, un nu sākas riebīga šī cēlā medību zvēra nomaitāšana, kuŗai nav nekā kopīga ar istu medīšanu un kuŗu pavada dalībnieku skaļee uzvaras kliedzieni.

Bez cilvēka pieaugušās gazeles vajā tikai nedaudzi ienaidnieki, vispirms leoparda un medību pantera, hijenu suņi, šakaļi vilki un citi savvaļas suņi un varbūt arī viens, otrs ērglis.

Gazelēm stipri līdzīgas ir lēcēja antilopes, kuŗas tomēr atšķiras ar kādu svarīgu, vienīgi viņām piemītošu

pazīmi kā no minētiem, tā arī no citiem saviem radiniekiem. Proti, gar muguru, sākot apmēram no vidus iet ar ļoti garām spalvām izklāta ādas kroka, kuŗa radusies dzīvnieka ādai izliecoties un tam mierīgi soļojot ir cieti, bet kustoties strauji, un sevišķi lecot, atveras vaļā. Vienīgais šīs grupas pārstāvis ir lēcējāzis (Antilope Euchore), brīnišķa antilope ar pusotra metra gaŗu ķermeni, no kuŗienes 20 cm jāŗēķina uz astes, un 85 cm augstiem kamiešiem. Krāsa ir spilgtā tumši kanēļdzeltēna; stripa, kuŗa iet no ragu pamata pāri acīm un degunu, un vēl otra plātāka, kuŗa stiepjas gaŗ sāniem no priekšējās uz pakalējo cisku, ir riekstbrūna, viss pārējais ir balts, un tamdēļ **L i c h t e n s t e i n a m** ir diezgan daudz taisnības, kad viņš dzīvnieka pamatkrāsu apzīmē par sniegbaltu un piezīmē, ka no pleciem līdz cisku pakalpusei abpus mugurai stiepjas vēl plata pāla josla ar kastaņbrūnu apakšmalu. Melno ragu gaŗums, mērojot gaŗ likumu, sniedzas no 30 līdz 40 cm un tiem ir apmēram divdesmit pilnīgu gredzenu, bet gali tiem tomēr gludi. Sniegbaltā spalva, kas izklāj muguras kroku, ir 20 līdz 25 cm. gaŗa. Kaza krāsas ziņā pilnīgi līdzīnas tēviņam, bet ir tomēr mazāka un rāgi viņai vājāki un tamdēļ arī ne tik izliekti; tesmenis tai ar divi pupiem.

Izplatīšanās stiepjas no kolonijas pie Labās Cerības raga priekškalniem līdz pāri ekvatoram, vietām pat vēl tālāk uz ziemeļiem, jo daži ceļotāji šo dzīvnieku esot sastapuši pat Rietumkordofana stepēs. Kapzemē, sevišķi Karū, un vispār kolonijas ziemeļu daļā, lēcējāzis sastopams vēl parasti, dažugad milzīgos pulkos, kaut gan viņa istā dzīves vieta meklējama vairāk Dienvidāfrikas vidienē. Kapzemes ziemeļus ieņem plaši līdzenumi bez avotiem, kuŗos cilvēks var dzīvot tikai pa lietus periodu. Pēdējā beigās paliek vēl peļķes ar netīru ūdeni, ar kuŗām zvēriem pietiek. Šīs postašas, īstenībā jau tuksneši, ir lēcējāžu istā dzimtene. Kārtīgi mainīgajos apstākļos viņi te dzīvo mazākiem vai lielākiem pulciņiem kopā; še viņi pārtiek no nedaudzajiem, bet sulīgajiem un smaržīgajiem augiem, ko liesā zeme izdod; še viņi vairojas; še viņi savairojas simtiem tūkstošiem, un atkal simtiem tūkstošiem, piepil-

dīdami vārda tiešā nozīmē bezgala plašus apgabalus. Ja nu, kā tas gadās ik pēc četri vai pieci gadiem, iestājas ilgāks sausums un peļķes izžūst, tad trūkums šos dzīvnieku miljonus dzen uz dienvidiem, uz Kapzemi, un viņi tad iebrūk šē iznīcinādami un izpostīdami visu, kas zaļo. Tikai sākot atkal lietum līt un pārklājoties izdegušai zemei atkal ar augiem, viņi atgriežas savos mierīgajos klajumos. Tūkstoši un atkal tūkstoši sadodas kopā šinī savādajā ceļinieku sabiedrībā, un bars aug tikpat kā siseņu bars.

„Ikviens ceļotajs,“ tā stāsta kapteinis Gordons Kemings (Cumming) par laikiem, kuŗi pagājuši jau kopš 6 gadu desmitiem, „kuŗš tāpat kā es ir redzējis tās nepārredzamās masas, kādās lēcējāzis ceļodams parādas, un grib redzēto patiesi un pareizi aprakstīt, būs spiests bailoties, ka viņa aprakstam nemaz neticēs, tik brīnišķīgs ir ceļojošā pūļa skats. Zīmīgi un pareizi tas ir salīdzināts ar postu nesējiem siseņu bariem, kuŗi ceļiniekam šinī brīnumu zemē tik labi pazīstami; tāpat kā tie, arī viņi nedaudzās stundās apēd visu zaļumu pa savam ceļam un vienā pašā naktī iznīcina lauksaimnieka ilggadēju pūliņu augļus.

28. decembrī es piedzīvoju prieku, pirmo reiz redzēt trekāzi. Es domāju, tas bija lieliskākais, varēnākais skats, kādu es jebkad esmu redzējis pie medijamiem kustoņiem. Apmēram jau divi stundas pirms gaismas aušanas es gulēju nomodā savos ratos un klausījos uz āžu riešanu, kuŗus es manīju apmēram divsimt soļu attālumā. Es domāju, ka kāds liels lēcējāžu bars ganas blakus manai nometnei; bet kad palika gaišs un es uzcēlos, es ieraudzīju, ka burtiski viss līdzenums bija aplāts ar milzīgu lēcējāžu baru. Viņi lēnām klejoja šurp un turp. Pa kādu starpu garā pakalnu ķēdē pret vakariem, caur kuŗu viņi likās plūda kā lielas upes ūdens, viņi izplatījās līdz kādam uzkalnam apmēram vienu jūdzi uz ziemeļrītiem, aiz kuŗa pazuda. Es stāvēju apmēram divi stundas uz manu ratu priekšējās kastes, nogrimis šī brīnišķīgā skata apbrīnošanā, un man bija jāpieliek zināmas pūles, lai pārlicinātu sevi, ka tā bija īstenība, ko es šeit redzēju, un nevis

mednieka dēku sapnis. Pa šo laiku neskaitāmas masas bez gala plūda iekšā pa minēto pakalnu starpu. Šo lēcējažu baru tāļu pārspēja cits, kuņš man bija jāredz vakarā. Jo kad mēs bijām pārkāpuši par zemo pakalnu ķēdi, caur kuņas starpu bija plūduši lēcējaži, es ieraudzīju, ka līdzenums un pat pakalnu nogāzes, kuņas stiepās visapkārt, bija aplātas ne ar atsevišķiem bariem, bet ar vienu pašu lēcējažu masu. Ciktāl sniedzās acs, visa apkārtnē mudžēja no viņiem, līdz beidzot tie saplūda neskaidrā dzīvu radijumu mudžeklī. Velti būtu mēģināt novērtēt antilopju skaitu, kuņas es tajā dienā redzēju, tomēr es nemaz nešaubos, ka manā redzes aplokā atradās daži desmittūkstoši.“ Mums varētu uznākt kārdināšana, noturēt šo pazīstamo Āfrikas mednieka dzīvo tēlojumu par īstu mednieku stāstu, ja minēto ziņu patiesību neapstiprinātu visi ceļotāji. Arī *Le Vaillants* (*Le Vaillant*) runā par desmit līdz piecdesmit tūkstoš īpatņu lieliem bariem, kuņas vajājot lauvas, leopardi, lūši un hijenas, un *Edward Kreamers* (*E. Kretschmar*) stāsta par masām, kuņas viņš vērtē miljonos.

Klejojošu antilopju kustēšanās virziens nearvien paliek viens un tas pats. Parasti viņas atgriežas atpakaļ pa citu ceļu, ne pa to, pa kuņu izgāja. Viņu ceļa līnija tāpēc parasti izveido milzīgu, gaļumā izstieptu ovalu vai lielu četrstūri, kuņa caurmērs ir varbūt dažas simts jūdzes. Šo ceļu šie kustoņi noklejo apmēram sešu mēnešu līdz viena gada laikā. Brīnišķīga ir klejojošā bara cenšanās turetīs kopā. *Harris* stāsta, ka kāds aitu bars reiz nejauši nokļuvis starp klejojošiem lēcējažiem un bijis spiests skriet tiem līdz, kurp tie gājuši un gans nespējis atsvabināt viņa aizsardzībā nodotos lopus. Pat vareno lauvu, kuņš cītīgi uzglūn šīm antilopēm, bars dažreiz vienkārši sagūstot. Cik lielas arī nebūtu bailes, kuņas šis plēsējs sagādā neapbruņotiem gremotājiem, tomēr tie, kuři tieši sajūt šīs bailes, nespēj pretoties pārējo spiedienam, kuři neko nezina par bīstamo laupītāju, un lauvam savukārt gribot negribot ir jāklejo līdz masai, jo viņš nespēj izlaust sev ceļu caur dzīviem pulkiem, kuři katru acumirkli klist

Granta gacele.

prom un rodas no jauna. Šīs ziņas izklausas ļoti dīvainas, tomēr liekas, ka nav gluži neticams. Bara nosebojušies kustoņi ziņāms nespēj pretoties neskaitamiem, izsalkušiem inaidniekiem, kuņi seko šiem gājieniem; bet visiem lauvām, leopardiem, simtiem hijenu un šakaļu, kuņi siro ap baru un tūkstošiem ērgļu, kuņi rinķo gaisā, gandrīz arī nemaz nav jāpūlās, jo no simttūkstošiem klejojošo antilopju ikdienas barības trūkuma dēļ tik daudzas iet bojā, ka visiem plēsējiem pietiek.

Vēl tiek minēts, ka pulka priekšgājēji un aste pastāvīgi apmainoties. Tie, kas pulku vada, saprotams atrod vairāk barības kā tie, kuņi grib ganīties tur, kur paēdušies jau tūkstoši; pirmējie iegūst savu dienišķo maizi bez lielām pūlēm un top trekni un laiski. Bet līdz ar to viņu labie laiki ir pagājuši; jo tad uz priekšgalu ar varu izlaužas izsalkušie un tie, kas nobaņojušies, paliek arvien vairāk un vairāk iepakaļ, līdz tie nokļūst gājiena astē. Dažas ceļojot un trūkumā pavadītās dienas viņus atkal pamudina no jauna atgūt vietu pulka priekšgalā, un tā visā barā mūžīgi notiek viļņošanās šurp un turp.

Ne par velti kolonisti šo dzīvnieku ir nosaukuši par lēcējāzi. Vajāti lēcējāži bēg un taisa veselu rindu savādu stāvu lēcienu, viens pēc otra paceļoties augstu gaisā ar saliektām kājām un tajā pašā laikā ļaujot plivināties sniegbaltai un gaļai spalvu segai gaŗ muguru, ar ko tie iegūst patiesi burvīgu izskatu, ar ko šī antilope atšķiras no visām pārējām. Dažreiz viņi lec vairāk kā divi metri augstu un ar katru lēcienā vairāk kā četri līdz pieci metri tālu, liekas bez sevišķas piepūlēšanās. Pirms lēciena viņi noliec galvu pret priekškājām, tad spēji šaujās gaisā ar visām četrām kājām uz reizi, ar stipri saliektu muguru paceļas līdz minētam augstumam, parasti gan zemāk, un pa pacelšanās laiku vēdekļveidīgi izplēš savu ādas kroku. Vienu acumirkli izliekas, itkā tie karātos gaisā, pēc tam nāk uz leju ar visām četrām kājām reizē, nokrīt uz zemes un atkal paceļas gaisā, itkā viņi gribētu laisties prom. Tā viņi kustas tikai dažus simts soļus, tad sāk skriet vieglos, vingros rikšos un noliec savu skaisti izveidoto galvu un

degunu uz zemi. Ieraudzījuši ienaidnieku, viņi pēkšņi apstājas, griežas apkārt un vērīgi raugas uz savu bailu priekšmetu. Ja viņi nonāk pie tekas vai braucama ceļa, pa kuŗu neilgi pirms tam ir gājis cilvēks, vai arī krusto teiciņu, pa kuŗu ir staigājis viņiem bīstams plēsējs, tad viņi pārlec tam pāri ar vienu vienīgu lēcieni, un kad varbūt daudz tūkstošu liels bars seko pa tamlīdzīgu ceļu, tad tas sagādā visai skaistu skatu, jo katrs atsevišķs āzis taisa to pašu drošo lēcieni.

Lai gan lēcējāzis sastāda bieži pats savus barus, tomēr parasti viņu sastop gnu, baltpieraino āžu, kvaggu un strausu sabiedrībā. Ātrs kā vējš un pilnīgi apzinādamies savu ātrumu, viņš, pēc H a r r i s a, liekas ļoti bezrupīgi klejo pa raibo baru, pie gadījuma ar paceltu kaklu tuvojas kādai vēlīgai savas sugas kazai un šad tad atver savu muguras kroku, tā kā top redzamas baltās spalvas, kuŗas pēkšņi pilnīgi pārmaina viņa ārieni, jo brūnā krāsa tad gandrīz pilnīgi pazūd. Tomēr šādī rotaļadamies viņš nekad neaizmirst savu drošību. Būdams modrāks par visām pārējām antilopēm, viņš vienmēr pirmais dod bēgšanas signalu un tad vada bēgošo baru. Svešam priekšmetam parādoties, viņš uzmanīgi ausas, paceļ galvu, nepacietīgi parīkšo drusku uz priekšu, lai pārlicinātos, vai ieraudzītais nevarētu būt bīstams, apstipriņošā gadījumā noliec galvu pie zemes un sāk, kā kolonisti saka, greznoties, t. i. lekt gaisā nupat aprakstītā veidā, rādīdams visu savu skaistumu. Arī H a r r i s apgalvo, ka šis dzīvnieks, kad iesācis bēgt, paceļoties līdz trīs metri virs zemes un varot taisīt līdz pieci metri tāļus lēcienus.

Kalaharu kafri, kuŗiem šie klejojošie bari sniedz papildnam barības un sagādā daudz svētku dienu, lēcējāja labad pirms lietus perioda aizdedzina plašas stepju joslas, lai šeit virs apdegušās augsnes jo vieglāk varētu klāties svaigi zaļā sulīgās zāles sega āžiem par visai patīkamu ganību. Retumis viņus mana gaŗā, niedrveidīgā zālē, kuŗa aplāj plašas joslas viņu dzimtenē. Viņi ir noteikti vismīkstāko augu cienītāji un šādās svaigi zaļās vietās ierodas no tālienes, solot cilvēkam bagātu laupījumu.

No mazatnes audzināti, lēcējāži drīz top rāmi. Tie, kuņus es redzēju un kopu, bija bailīgi un uzmanīgi pret svešiem, bet rādījās draiskulīgi, ja bija darišana ar pazīstamiem. Vairāki lēcējāži vienās telpās ne katreiz dzīvo saticīgi; īpaši āži izrādas par ķildīgiem zēniem, kuņi moca vai mazākais apgrūtina pat kazas. Atskaitot šo nēsātību, sagūstītie lēcējāži ir pievilcīga parādība. Viņu mīksta, krāšņā krāsa gērbis, viņu piemīļīgais stāvs un viņu kustību daļums arī vēl tad saista katru, kad šie kuņi iežogojuma šaurās telpās nespēj vairs nemaz parādīt visas savas spējas. Par nožēlošanu, dzīvi līdz mums nonāk tikai nedaudzi. Gaŗais jūŗas ceļojums laupa vairāk kā pusi no tiem, kuņus pie Kapstātes ievieto kuņi; mūsu klimats, bet vēl vairāk tas, ka daudzām antilopēm var ierādīt tikai šausmīgi šauru uzturēšanās vietu, pārpalikušiem bieži nāk par postu. Lielākā tiesa no tiem, kuņi iet bojā zvēru dāŗzos, zaudē savu dzīvību paši savas vainas dēļ. Neizprotamu iemeslu dēļ viņi dažreiz drāŗas pret treliņiem un salauŗ sev kājas vai ievainoŗas kā citādi, tā kā pēkšņi saļimst bez dzīvības.

*

Pārējās četri Antilopinae apakšdzimtas ģintīs katrā pa vienai sugai. Visas tās vairāk vai mazāk tuvu rada gazelēm. Gazeles zīmējums seŗā, bet bez tumšām švītrām uz ķermeņa, gaŗa aste līdz pat papēŗiem, mazi nadziņi, vidēji gaŗš kakls un uz priekšu izliekti, vidēji gaŗi ragi, kas ir tikai āŗiem, — tādas ir Ammodorcas ģints pazīmes. Vienģajai sugai, l a m a s g a z e l e i, iedzimto d i b a t a g a m (A. clarkei) ir ļoti aprobeŗots izplatģbas apģabals un tā dzģvo daŗos, savā starpā saģstģtos vidģjās Somalizemes austrumu apģabalos. Minģtās antilopes še mģt smģlģu stepģs ar zemiem dzeloņkrģmiem. Tģpat kā nģkoģā suga, ar kuņu dzģves veģdģ lamasgazelei ļoti liela lģdzģba, viņa dzģvo pģros vai arī nelielās ģģmenģs. Šģ zvģri tģpat kā ŷirafes pģrtģek visvairģk no mimozu krģmiem, kuņu zarus viņģ, pateģcotģes gaŗajam kaklam, var ar gaŗo virslģpu aizķert un noplģkt.

Bieži viņi paceļas arī šinī nolūkā uz pakalkājām stāvus, atspiezdami priekškājām pret koka stumbru. Viņu krāsa ir diezgan vienādi purpurbrūna, kas asi atšķiras pret balto pavēderi un tādu pat spoguli.

Ļoti savāds izskats stipri pagarinātā kakla dēļ ir žirafes gazelei jeb *gerenuk'am* (*Lithocranius walleri*), kas ir arī vienīgā suga savā ģintī *Lithocranius*. Kājas ir ļoti garas un smalkas, nadžiņi ļoti mazi. Gazeles zīmējums sejā nav tik skaidrs kā iepriekš minētai sugai, bet gar sāniem iet gaiša švītra. Rāgiem, kuņi ir tikai āzim, mazāk vai vairāk liras veids ar galiem uz priekšu. Aste sniedzas līdz ciskas vidum. Virsējā ķermeņa daļa ir spilgtā kastaņbrūnā krāsā, no kuņģa asi nošķiras gar sānu augšmalu gaišāka sānu josla, kas sānu apakšmalā pamazam pāriet smilšbrūnā krāsā. Šādā kārtā uz muguras rodas segliem līdzīgs zīmējums. Pavēdere balta. Dzīvnieka galvas kauss taisni tanī daļā aiz rāgiem ļoti garš. Še tad arī kauli ir sevišķi cieti un stipri, ko izteic latiniskais nosaukums „akmens galvas kauss“.

Žirafes gazele dzīvo Somalizemē līdz Tanai un angļu Austrumāfrikas apgabalos ap Kilimandžaro. Dzīves veids tai ļoti līdzīgs ar lamas gazeli, bet starpība ir tā, ka bēgot ta galvu un asti tura zemu nolaistu, bet pirmā paceļ uz augšu. Un tad, viņai patīk vēl vairāk mimozu krūmiem apaugušās vietas, biezie „khanza“-džungli, t. i. tās vietas, no kuņģam citas antilopes izvairas, tāpēc ka tur nav zāles un ūdens. Še starp krūmiem viņa stāv nekustēdamās un, galvu augstu pacēlusi, ar asu skatienu vēro, vai nedraud kāds ienaidnieks, kurpretim pašu to nevar gandrīz pamanīt. Arī viņa pārtiek it īpaši no zariem, tāpat kā žirafe, kuņģai tā līdzīnas, un lai tos labāk varētu sasniegt, tad paceļas stāvus uz pakalkājām, priekškājām atspiezdāmās pret koka stumbru. *Mengess* sastapis žirafes gazeles Somali zemē mazos pulciņos pa 10—15, augstākais pa 30 kopā, un starp gazelēm tikai nedaudz spēcīgo āžu. Citādi viņas līdzību ar tikko iepriekš minēto sugu atzīst par ļoti lielu.

Nākošā suga *čiru jeb orongo* (*Pantholops hodsoni*) ir tā, kuņģu kopā ar vēl turpmāko bij domāts apvienot vienā

„snuķaino antilopju“ ģinti. Jo abām ir palielināts ārējais deguns. Orongo nav gan tas atpakaļ saliekts kā saigai, bet vairāk gan izspiedies abās pusēs uz sāniem, līdzīgi baložu olām. Abos gadījumos lieta grozas gan ap piemērošanos vienādiem dzīves apstākļiem, bet nav te tuvākas radniecības. Taču čiru mātīte ar saviem divi pupiem stipri atšķiras no saigas. Bez tam apakšā tai seši dzerokļi. Tā tad viņu var uzskatīt par īpašas ģints (Pantholops) pārstāvi, kuŗas vienīgā suga dzīvo Tibetas augstienē. Tāpat kā saigai, arī čiru ir kupla, bieza un vilnaina spalva smilšpelēkā krāsā ar brūnganu toni, kuŗš sevišķi manāms sānos; pavēdere balta. Īsas un smailas ausis, kādas vispār pie antilopēm mēs atrodam reti, čiru ir vienādas ar saigu un viņas dzimtenes gazelēm. Ka ausis tik īsas, tā būs gan piemērošanās parādība aukstajam klimatam, kāds valda tanīs apvidos, kur viņa dzīvo. Vecam āzim, kuŗa augstums pie pleciem sasniedz 80 cm, seja un kāju priekšpusēs ir melnas; bet mātītei un jaunajiem šīs vietas nav melnas. Gaŗie, gredzenotie raģi, kuŗus nes tikai āzis, paceļas stāvus uz augšu, iet abi gandrīz līdztekus un, skatoties no sāniem, ir tikai mazliet izliekti S-veidīgi.

Pamatīgi par čiru dzīves veidu ir rakstījis *Mac Kinloch* (Mac Kinloch) savā ievērojamā darbā „Large Game of Tibet and Northern India“ (1885). Par turpmākām ziņām mums jāpateicas *Blanfordam* viņa zīdītāju apstrādājumā *Stoličkas* (*Stoliczka*) otrajā ceļojumā uz Jarkendu. Šie autori stāsta, ka čiru dzīvojot lielāko tiesu nelielos pulciņos pa 20—25 kopā un reti kad sadoties lielos pulkos. Riests iekrīt novembrī un decembrī. Tad āzis sadzen savā haremā 20—25 mātīšu un apsargā tās sirdīgi, un aizstāvēdams cīnas ar sāncenšiem, kas bieži nobeidzas ar nāves gadījumiem. Kad riests gaŗām, tad dzīvo atkal mierīgi kopā, mātītes un tēviņi katrs savā pulkā. Mazie atlec jūlijā. Dzīvnieki ir ļoti bīkli, ganīties iet pie šļūdoņu strautiem no rīta un pēc pusdienas. Še viņi izkašā dobes, „kuŗas ir tik dziļas, ka paslēpj viņu ķermeni“. Tā, būdami paši neredzami, viņi var īstā laikā ievērot tuvojošās briesmas.

Pēc gacelēm var nākt govsantilopes (Bubalis), jo viņas zināmā mērā ir pārejas locekļi no pirmējām uz šīs dzimtas smagajām formām. Jau sentautām pazīstamā stepju govsantilope, arābu tetela, abesiniešu tori un tora (Bubalis boselaphus) sasniedz gandrīz dambrieža lielumu, proti 2,8 metra garumu, no kuŗa aste atņem gandrīz pusmetri, un bagātīgi 1,5 metra augstumu skaustā. Stiprie, augstu virs galvas vidus sēdošie ragi ar vītveidīgiem valnīšiem apakšējās divi trešdaļās sākas tuvu viens otram, no sākuma izliecas drusku uz augšu viegli liektā, stāvā lokā, tad ar spēcīgu vēzienu atpakaļ un nobeidzas ar strupiem, augšup vērstiem galiem. Gludā spalva ir vienādi gaišsarkanbrūna, kuplais astes pušķis melnbrūns.

Dienvidāfrikas kama, kolonistu „hartebeest“, latviski brieža govsantilope (Bubalis caama), atšķiras no stepju govsantilopes ar vēl vairāk pagaŗinātu un šaurāku galvu, spēcīgākiem, zem asāka leņķa izliektiem ragiem, samērā īsākām ausīm un ar krāsu. Īsie, pie pamata ļoti resnie ragi, kuŗi uzrāda apmēram sešpadsmit mezglus, no sākuma paceļas uz augšu viens otram blakus, tad vienādā virzienā dodas mazliet uz priekšu un pēdējā trešdaļā noliecas ar aso galotni atkal uz āru un gandrīz zem taisna leņķa atpakaļ. Arī šai antilopei galvenā krāsa ir skaists gaišs kanēļbrūns; piere un galvas priekšpuse ir tumši brūna, divi gareniskās švītras, kuŗas sākas uz priekš- un pakalķāju cisku apakšējās daļas un sašaurinātas stiepjās lejā līdz kāju panta daļai, un arī astes pušķis ir melns, brillveidīgs plankums ap aci, pakrūte, pavēdere, pakalķejo cisku iekšējie sāni un plats, pūsmēnešveidīgs spogulis, kas iesniedzas pat ciskās, beidzot ir balts.

Visas šīs antilopes ar savu dzīves veidu, dabu un izturēšanos izrādas par tuviem radiniekiem. Raibāzis (Bubalis pygarga), laikam visskaistākā šīs grupas suga, līdz ar savu tuvāko radnieku — baltpieresāzi (Bubalis albifrons) ļoti lieliem bariem apdzīvo Dienvidāfrikas iekšienes augstienes, no šejienes izplatīdamies līdz ekvatoram un varbūt vēl tālāk uz ziemeļiem un stepju apgabalus

ar stāvošiem ūdeņiem cienidami vairāk par pārējiem apvidiem. Kur baltais cilvēks tik retumis parādas ar saviem iznīcinošiem šaujamiem ieročiem, tur, pēc H a r r i s a, simti un atkal simti šo antilopju, apvienojušies lielākos vai mazākos baros, klejo šādu peļķu apkārtnē, kāri laizīdami izdalijušos sāli, noteiktos laikos nāk dzert un tad atkal izklist pa plašo stepi, lai šeit ganītos. Agrākos laikos šī skaistā antilope apdzīvoja arī Kapzemi, un proti, gandrīz tikpat lielā skaitā kā lēcējāzis; bet izkaušana, par kādu izvērtās zemnieku nesavaldītais medību vai, pareizāki, slegkavošanas prieks, ir viņas iznīcinājusi, un bija jāiejaucas valdībai, kuŗa noteica 500 dolarus lielu soda naudu par katra raibāža nogalināšanu, lai viņus vēl pasargātu vienā Cvellendamas novadā. Tāds pats liktenis bez šaubām būtu sagaidījis arī baltpieres āzi, ja viņam izplatīšanās apgabala viduspunkts neatrastos tālāk uz ziemeļiem, kā viņa radniekam. Par Senegales antilopi (Bubalis senegalensis) sīkākas ziņas mums sniedza vispirms Heiglins (Heuglin). Ilgu laiku pazina vienīgi šī skaistā dzīvnieka galvas kausu un ragus, bet pēdējā laikā šad un tad tas nonāk Eiropā arī dzīvs. Āfrikas iekšienē šī antilope apdzīvo sevišķi bieži līdzenumus starp Kir un Djur upēm. Pa slapjo gada laiku viņa dzīvo sausākās, klajās ganībās pa desmit līdz trīsdesmit īpatņu lielos pulciņos; kad diķi un lietūs ūdeņi izžūst, tad viņas salasas purvu apgabalos ap lielākām upēm. Ļoti labprāt viņas uzturas skrejās ganībās un sevišķi tādos apgabalos, kur atrodas daudz termitu mājokļu un bauchiniju krūmu. Ar savām mazliet neveiklām kustībām viņa atgādina stepju govus antilopi, kuŗa tāpat kā viņa maz baidas no cilvēka. Senegales antilope ir sastopama tikai Āfrikas sirdī, šad un tad kopā ar līdz šim minētām, jo viņas izplatīšanās apgabals atrodas tālāk uz ziemeļiem, sevišķi šī kontinenta ziemeļaustrumos. Stepēs pie Abesīnijas augstienes dienvidus nogāzēm, kā arī plašos apgabalos ap Barku un Atbaru viņa ir bieži sastopama. Lai arī viņas izplatīšanas apgabals izplešas tālu, tomēr apmēros viņš ievērojami mazāks, kā radniecīgai k a m a i; jo pēdējā apdzīvo ne tikai visu Āfrikas dienvidus pusi, bet lielā skaitā

arī šī kontinenta vidieni un rietumus, jo Heiglins un Šveinfurts (Schweinfurth) to ir sastapuši ievērojamā daudzumā visur augšējos Nilas apgabalos. Pateicoties pēdējo pētnieku, sevišķi Šveinfurta novērojumiem, mēs pašlaik kamu pazīstam labāk par viņas radiniekiem un tāpēc mēs drīkstam visvairāk paturēt acīs viņu, kad gribam sniegt šīs grupas kopējo aprakstu.

Kama, kas senāk bija bieži sastopama viscaur Labās Cerības raga kolonijās, tagad nemitīgas vajāšanas dēļ šeit ir ļoti mazinājusēs skaitā, un nekāds aizliegums nespēj aizkavēt viņas pilnīgu iznīdēšanu. Tikai koloniju ziemeļos vai no medniekiem reti apmeklētos apgabalos viņa ir sastopama lielākā skaitā, un Āfrikas sirdī piemērotos apvidos viņa ir jāpieskaita pie visbiežāk sastopamām antilopēm. Heiglins nereti novērojis viņas pa pāriem vai dzimtām retāku mežu joslā pie Bahar el Djebel, Šveinfurts iepazīnes ar viņu kā ar parastāko bongo un ņam-ņam zemju iemītnieku. „Visbiežāk,“ viņš aizrāda, „var uzdurties uz pieci līdz desmit īpatņu lieliem pulciņiem neapdzīvotās nomalēs; apstrādātos apgabalos šis dzīvnieks visvairāk mīl retus krūmājus upju leju tuvumā, tomēr pēdējās viņš nenokāpj. Viņam ir paradums ap pusdienas laiku atpūsties stāvot kājās pie koku stumbriem vai termitu mājokļiem, kas gaiši apspīdēti no saules, un ar savu mierīgo izturēšanos un izdevīgo, pilnīgi līdzīgas krāsas fona izvēli viņam izdodas paslēpties no izlūkotāju skatiem.“ Pēc Harriša, katra pulciņa priekšgalā atrodas vecs āzis, kas tāpat kā daudzas citas antilopes savā pulkā, kuŗu viņš pārvalda un ir dabujis pavalstniecībā, necieš otra sev līdzīga. Neraugoties uz neglīto stāvu un nejauko un neveiklo galvu, kuŗa kamai soļojot piešķir tikpat savādu, cik lempīgu izskatu, viņa tomēr uz aplūkotāju atstāj majestātisku iespaidu, un proti sevišķi labu tad, kad viņa sāk aulekšot. Skriešanas sākumā zināms izliekas, it kā pakāļkājas būtu paralizētas; bet tiklīdz viņa labi ieskrējusies, tad šis iespaids pilnīgi izzūd. Tad viņa kustas uz priekšu šūpojošos, vingros rikšos, cēli nes galvu ar smagiem ragiem kā dižciltīgs kumelš, ceļ kājas kā apmācīts zirgs, kuļ balto spoguļi ar spīdoši melno

asti un diezgan ātri drāžas uz priekšu. Viņa mīl kustēties kā neviena cita antilope, un bieži ar patiku taisa brīnumskaistus lēcienus un apgriezienus, nereti arī īpatnēji rotaļājas. „Nepilnu piecsimts soļu attālumā no ceļa,“ stāsta Šveinfurts, „pulciņš rotaļājošos hartebeestu saistīja mūsu uzmanību. Viņas tik savādi rotaļājās cita ar citu, ka varēja domāt, ka viņas apgriežas neredzamu jātnieku vadītas. Un tas viss norisinājās karavanes priekšā, kuņas garums bij pusstundas gājiens. Pa pāriem tās skraidīja ap lielu koku puduru, skrejot ap to pa aploci kā arenā; bet citi pulciņi no trim līdz četrām kamām stāvēja klusām pie malas kā uzmanīgi skatītāji un pēc kāda laika stājās riņķojošo vietā. Tā tas turpinājās, kāmēr beidzot mani suņi metīs tām virsū un tās izklīdināja uz visām pusēm. Šo notikumu es novēroju taisni tā, kā to nupat mēģināju attēlot ar iepriekšējiem vārdiem. Man liekas, ka šiem kustoņiem bija riesta laiks, un šajā stāvoklī tie bija akli pret ārējām briesnām.“ Ciktāļ Šveinfurta uzskats ir pamatots, to vislabāk redzam no tam, ka šādas rotaļas pie kamām un visien viņas radiniekiem izvēršas par nopietnām divkaujām, tiklīdz pulciņā ierodas otrs stiprs āzis. Kā jau senās tautas stāsta par savu bubalu, viņi tādās cīņās nometas zemē, ndiekuši galvu starp priekškājām, tuvina pieres un tad ar visleļāko niknumu sit ragus viens pret otru, ta kā rodas tāļu dārdams, trokšņains klaudziens. Nereti tie saķeras kā briči, kas cīnas, un tad vai nu pavisam nespēj izšķirties, vā arī tikai, zaudēdami vienu ragu. Brūces, kuņas āzi cīndies viens otram nodara, ir dziļas un saplosītas, tāpēc arī ļoti bīstamas. Tādā pašā kārtā tie aizsargājoties arī pret saviem ienaidniekiem un lielāko daļu no tiem aturot piklājīgā attālumā.

Vieīgā teļa atnešanas laiks, pēc Harri s, pie Labās Cerības āga iekrītot aprīļa un septembra mēnešos, no kam būtu jāšēdz, ka šī antilope pārojas divi reizes gadā. Sagūstītas viņas ir atkārtoti, vairojušās arī mūsu, Vācijas zvēru dārzos un atnesušas telītes, kuņas bez grūtībām varēja uzraudzēt. Kāds Frankfurtes zvēru dārzā piedzimis stepju gōvsantilpes teļš bija lielāks par dambrieža teļu, vēl vairāk

kā vecāki līdzinājās govīm, govš teļam, viņam bija ļoti augstas kājas, jau zināmā mērā gaļa galva, bet ļoti izliekta piere un sarkandzeltēna krāsa kā vecākiem. Tūlīņ pēc atlekušanas viņš skraidīja kopā ar savu māti pa krātiņu, lai gan viņa kustības bija vēl visai neveiklas un aulekšojot viņš atgādināja žirafi. Pēc citā vietā izdarītiem novērojumiem rāgi parādas pamēram trešā dzīvības mēnesī; tomēr paiet vairāki gadi, iekams tie sasniedz savu īpatnējo izliekumu, un tamdēļ dažādos laikmetos tie stipri atšķiras no vecu antilopju rāgiem, viņu veids un izliekums gandrīz nemitīgi mainas līdz pašām attīstības beigām. Bez lielām kaķu sugām, sevišķi lauvām un leopardiem, kuŗi cītīgi uzglūn govš-antilopēm, viņas vēl visai moca parazitī. Viena lopu mušu suga dēj savas oļņas zem antilopju ādas, bet otra nāšu gļotādā, un attīstas kāpuri, kuŗus liekēžu mocītais dzīvnieks gan izmet šķaudot un spurcot bieži veseliem višķiem, bet kuŗi viņam sagādā šausmīgas mokas.

Govšantilopes vajā visur, kur vien viņas sastopamas, kā iedzimtie, tā arī baltie. Viņām ir paradums, redzot sevi vajātu, vienmēr ieturēt noteiktu atstatumu starp sevi un mednieku un ar to pēdējo zināmā mērā izjokot un izmīet, jo viņas turas pa šāvienam tikai vistālāk šaujošām oisēm. Uz zirga mednieks drīzāk piekļūst viņām tuvu; bet ar suniem nomedīt sevi viņas neļaujas. Viņu gaļu visur ļot ciena, jo tā ir pieskaitāma pie garšīgākām, kādu dod antilopju dzimta. Pie Kapas viņu mēdz sagriezt strēmelēs, gaisā izžāvēt un vēlāk izlietot zupas vārīšanai. Ādu izlietosegām, no miecētas ādas taisa siksnas un zirglietas, no cieciem un spīdošiem rāgiem pagatavo visādus rīkus un gežnuma lietas.

*

Mežāži (Tragelaphinae) sastāda īpašu apašdzimtu. Pretēji visam vairumam pārējo antilopju, šie ir ar savu dzīvi saistīti pie meža un bieži mīt pat visblezākos mūža mežos un džungļos; pat purvus apdzīvo viena ģīts. Mežāži sastopami mežainos Āfrikas apgabalos uz dievidiem no

Sahasas un Indijā. Tie ir vidēji un lieli dzīvnieki, lielāko tiesu ar ļoti raksturīgām baltām šķērsstriepām. Bieži bez tam vēl atrodam pārs baltu plankumu uz vaigiem, baltu V-veidīgu šķērsjostu pāri degunam, šaipus priekšējiem acu kaktiņiem, divi baltas šķērsjostas uz krūtīm un pāri baltu plankumu sānos vēzīšam. Pavēdere nekad nav balta, bet bieži pat tumšāka krāsā kā galva. Vispār par krāsu vēl var teikt, ka mātītēm un jauniem tā ir vairāk vai mazāk brūna līdz sarkanbrūnai, bet veciem āžiem bieži paliek tumšāka un tā līdz pat gluži melnai. Šādaī krāsas maiņai pie atsevišķiem dzimumiem un dažādās vecuma pakāpes, kuŗa novērojama arī pie citām lielajām antilopēm un pie dažiem liellopiem, ir varbūt tā dziļākā nozīme, ka pirmatnējā ragu dzīvnieku krāsa būtu sarkanbrūna un atsevišķās apakšdzimtās līdz ar viņu turpmāko attīstību tiecas pāriet melnā. Ragiem, kuŗi lielāko tiesu ir tikai āžiem, priekšā ir šķautne. Purns liels un kails. Kazai četri pupi. Āfrikas sugas ir ar samērīgu ķermeņa būvi un ar vērptiem ragiem, vienīgā Indijas suga, zilbulis, ir gaŗām priekškājām un tamdēļ ar slīpu muguru, kā arī ragi nav tam vērpti. Šīs apakšdzimtas locekļi mīl vientulību un nebiedrojas ar raibajiem un milzīgajiem Āfrikas stepju apdzīvotāju pulkiem.

Tipiska ģints ir k r ū m ā ž ī (Tragelaphus). Tie ir apmēram stirnas lielumā. Galva slaika, pret purnu vienmērīgi sašaurināta, purns smalks un glīts, kailais purna gals bumbiervēidīgs, virsū apaļš, pie nāsīm uzpūsts, pie lūpas nosmailots, acis lielas, ar šķērsu redzokli, ausis lielas, platas un apaļiem galiem, ārpusē apklātas ļoti īsām spalvām, augšmalai apakšā gar iekšu spalvas sakopotas itin kā skropstās, kakls slaiks, viduklis augsts, plakans, ar augšup izliektu muguru, no priekšas atpakaļ ņemot arvien spēcīgāks, priekš- un pakalējās ciskas platas un spēcīgas, kājas uz leju paliek stipri tievākas, nags ļoti glīts, aste stipri plata un diezgan gaŗa. Vidēji gaŗie vai īsie ragi, kuŗus nes vienīgi āzis, ir šķērsgriezumā iegareni-olvēidīgi, ar šķautni priekšā un pakalā, kuŗa kopā ar ragu pašu vērþjas nedaudz līdz pat raga galam, stāv virs acīm gandrīz vienā virzienā ar sejas līniju, jo ir tikai drusciņ vai nu atpakaļ, vai arī uz

priekšu noliekti, ar likumu uz sāniem, bet gali iet līdztekus. Bieža, raiba spalvu sega ar krēpēm gar visu muguru ir turpmākā ģints pazīme. Tā dzīvo Āfrikā uz dienvidiem no Saharas.

Viens no pazīstamākajiem krūmāžiem ir sleju antilope (*Tragelaphus scriptus*). Pieaugušā āža kopējais gaņums ir 1,6 metra, no kuņģiem apmēram 15 cm nāk uz asti, skausta augstums ap 85, krustu augstums 90 un ragu gaņums 20—30 cm. Biezā un gaļā spalva izaug visgaļām gar muguru par ķemmveidīgām krēpēm un pagarinās arī uz ciskām pakaļā, kā arī astē, no kuņģa tā izplešas kā vēdekļi uz visām pusēm. Spalva raiba. Tā kā rūsarkanajam galvas un kakla spalvām ir pelēks pamats un melnīgsnēji un iepelēki gali, tad šīs kermoņa daļas arī izskatās krāsā citādas, kā pārējā miesa, galva palspelēka, kakls, priekša un mugura tumši pelēka, turpretīm sāni un pakaļējās ciskas ir tīrā rūsarkanā krāsā. Melnibrūni ir deguna mugura, krūtis, pavēdere, priekškājas un vieta pie vēzīšiem, brūnmelnas ir krēpes pie pleciem, bet brūnmelnas ar baltiem galiem pie krustiem, balts ir plankums zem acs, vēl otrs blakus uz apakšžokļa, trešs aiz auss pie viņas pamata, balta ir virslūpa un smakrs, šķērss plankums pie rīkles un plata, pusmēnešveidīga josla vidū starp kaklu un krūtīm, balts ir arī ap pleciem un paslēpenēm, baltas ir priekš- un pakaļkājas no priekšas un iekšpusē, sākot no ceļa locītavas līdz vēzīša locītavai, plankums uz paša vēzīša, spalva astes sānos, kā mēr citādi aste ir rūsbrūna, un beidzot balts ir sleju zīmējums, kuņģis mainās nevien pie katra dziivnieka, bet arī katros sānos ir savāds tam pašam dzīvniekam un sastāv no divi gareniskām švītrām sānos, viena augstāk un otra zemāk, un no vairākām šaurām stāvšvītrām apmēram vienādos attālumos viena no otras, bet dažreiz arī vēl no krustiskām švītrām, kuņģa ar pirmējām saplūst, un no apaļiem vai olveidīgiem plankumiem, kuņģi uz priekšējās ciskas sastopami pa vienam un nedaudz, bet uz pakaļējās pa daļai čupā kopā, pa daļai viens aiz otra, līkā līnijā. Mazajiem un mātītēm tumšo krāsas toņu nav. Sleju antilopes izplatības apgabals ir Rietumāfrikas mežu josla no Senegales līdz An-

golai. — Dažas ne tik raibas radniecīgas sugas dzīvo arī Dienvid- un Austrumāfrikā, tā *Abesinijas krūmāzis* (*Tragelaphus decula*) un *Dienvidāfrikas krūmāzis* (*T. sylvaticus*).

Bongo (*Boocercus euryceros*) dabūjis savu latinisko ģints nosaukumu (*Boocercus*) pateicoties savai vēršam līdzīgai astei. Tas ir stipri lielāks par tikko minētiem un sasniedz staltbrieža augumu un vispār uzskatāms par vienu no skaistākajām un staltākajām antilopēm. Zīmējumā tas atšķiras no sleju antilopes ar to, ka tam nav švītru sānos, bet šķērsstripu ir daudz vairāk, 14—15. Abiem dzimumiem ir spēcīgi, lirveidīgi liekti un šķautnaini ragi, kuŗu gaŗums caurmērā sasnieds 60—65 cm, retos gadījumos arī 70 un pat 80 cm, un kuŗi var būt arī diezgan resni. Kā dzimtene šim zvēram pazīstams Āfrikas mūža meŗs no Līberijas sākot līdz Kongo un līdz angļu Austrumāfrikai.

Niala (*Nyala angasi*) atšķiras ar vienādas krāsas stirnbrūnām kājām un bez baltiem plankumiem un ar augšējās baltās krūšu joslas iztrūkumu, un sasniedz arī gandrīz brieža lielumu. Tai ir apmēram 14 baltu šķērsstīpu un uz gurna daŗi plankumi. Tēviņam ir līdz 70 cm gaŗi ragi, krāsa tumšpelēka un gaŗas krēpes pakrūtē, pavēderē gar abām pusēm un pakalcisku apakšā un gaŗa švītra gar muguru. Kazai, kuŗai ragu nav, nav arī krēpju, tās krāsa ir spilgti kastaņbrūna, bet muguras švītra ir melna, josla ap degunu pelēka. *Niala* dzīvo Dienvidaustrumāfrikā (Zulu zemē līdz Niasas zemes dienvidiem).

Par šo dažādo krūmāžu dzīvi brīvībā mēs zinām, ka tie uzturas pa vienam vai, augstākais, pāros pa daļai parkiem līdzīgajās savannās ar koku un krūmu puduriem un krūmu meŗiem, kur tek arī ūdeņi, bet pa daļai arī mitros zemumos un pat purvainos apgabalos, kas apauguŗi biezām niedru audzēm. Par austrumāfrikas sleju antilopēm mums raksta R. Bēms (*Böhm*): „Sleju antilopei īsteni piederas „ūdēns-āŗa“ vārds. To gandrīz vienmēr sastop tiešā ūdens tuvumā, bieŗi arī seklākos ūdeņos iekšā, upēs uz smilŗu sēkļiem guloŗu, upju krastos seviŗķi tādās vietās, kur nelielas pļaviņas mainās ar lielākām niedru audzēm. Paŗos biezākajos

dzinoties maza suniša riešanai, ka varot viegli piekrāpties. Pret suņiem un plēsīgiem zvēriem krūmāzis aizstāvas ļoti droši, un pat cilvēkam dūšīgi griež preti krūti.

Tikai nedaudzas tikpat lielas antilopes ir uzturēt gūstā vieglāk, kā sleju antilopes. Brīvībā viņas ēd it īpaši mīkstās lapas, pumpurus un atvases, kuņas plūc ar savu neparasti garo un visai kustīgo mēli; bet ļoti ātri tās pierod pie mūsu mājlopu barības, ir vispār ar visu apmierināmas un arī vairojas krātiņos diezgan bieži. Pie Somali zemes krūmāža *Heinrots* konstatēja 7 un pus mēneša ilgu grūsnības laiku. Rakturā krūmāži maz atšķiras no pārējām antilopēm. Jaunībā rāmi, vecumā tie ātri paliek ļauni un uzbrūk pat savam vismīļākajam kopējam. Krišdami vārda tiešā nozīmē cekulā, tie ieņem pavisam savādu stāvokli, proti, uzmet kūkumu kā kaķi, sabož krēpes un garās astes spalvas, kuņa uzcelta gaisā, un tad, gatavodamies durt, pēkšņi noliecas pie zemes.

Kā tuvi krūmāžu radinieki mums jāuzskata *purvāži* (*Limnotragus*). Bet tos atšķir īpatnējā kājas būve: nagi ir neparasti pagarināti, bieži vien trīsreiz tik garī, kā plati. Pirkstu locekļi ļoti kustīgi. Vidējie pirksti var izstiepties ļoti plaši, viņu apakšgali ejot atspiežas uz zemes; tie ir bez spalvas un aplāti ar ragveidīgu ādu. Nadziņi sniedz līdz zemei. Saprotams, ka šī savādā kājas būve ir piemērošanās mīkstajai purva zemei, kur šie zvēri dzīvo, un atvieglo tiem staigāšanu pa purvu, neļaujot iestigt. Raugoties pēc ragiem, purvāži tanī ziņā var noderēt kā pārejas forma uz nākošo ģinti, ka te parādas tieksme, ragiem vēl trešo reiz savērties. Izskata ziņā arī tie stāv apmēram vidū starp iepriekšējo un nākošo ģinti; vistuvāk tie tomēr krūmāžiem, bet ir spēcīgāki, lielāki par dambriedi. Kājas garākas kā tam, arī spalva garāka un rupjāka. Purva antilopes dzīvo Kongo baseinā un Dienvid- un Austrumāfrikas ezeru rajonā.

No trim sugām, kuņas *Tomass* (*Thomas*) un *Sklaters* (*Sclater*) uzstādījuši, divām spalva ir viscaur vienādā vai gandrīz vienādā krāsā; bet maziem var tomēr vienmēr redzēt mazāk vai vairāk skaidru zīmējumu, proti,

baltās švītras un plankumus. Mūsu zvēru dārzos visbiežāk dabū redzēt trešo sugu, Rietumāfrikas purvantilopi (*Limnotragus gratus*). Āzis ir spilgtā, tumšbrūnā krāsā un ar raksturīgo mežāža zīmējumu uz galvas un uz krūtīm. Ar baltu ietvērts arī pats purna gals, balta ir apakšlūpa un smakrs, līnija uz muguras, atsevišķi plankumi un švītras sānos un uz ciskas, balta ir priekškāju iekšpuse augšā, ceļi pakājkājām un iekšpuse pēdām, tālāk priekšpuse pakāj- un priekškāju vēzišiem. Kazas daudz mazākas par āžiem, spilgtā kastaņbrūnā krāsā un ar spilgtāku balto zīmējumu un ar melnu muguras švītru. Tāda pat krāsa arī mazajiem; bet kazlēna spalva jau agri sāk mesties tumšāka. Šī antilope dzīvo Rietumāfrikā no Kamerunas līdz Kongo.

Visas purvantilopes piemērotas dzīvei Āfrikas mūža mežu purvos un ezeros. Še nereti tās stāv līdz ceļiem ūdenī, un ūdenī tās atkāpjas arī briesmu gadījumā un mēģina no tām glābties, ieiedamas ūdenī iekšā līdz pat kaklam. Gūstā tās dzīvo labi un arī vairojas vairākkārt mūsu zvēru dārzos. Grūsnības ilgums svārstījās, pēc novērojumiem Amsterdamas zvēru dārzā, starp 240 un 257 dienām. Heinrots Berlīnes zooloģiskā dārzā novērojis 225 dienas. Še katru reizi atleca tikai pa vienai telītei. Hamburgas zvēru dārzā tika divreiz izaudzināti bastardi starp minēto sugu un Dienvidaustrumāfrikas sitatungu (*Limnotragus selousi*). Grūsnība abi reizes vilkās ilgāk par 7 mēnešiem, un atnešanās iekrita februārī. Liekas, ka šie dzīvnieki ēd zarus vairāk kā zāli. Vismaz Rūzvelts (Roosevelt) atradis Austrumāfrikas purvantilopes (*L. spekei*) priekškuņģī tikai kāda purvu krūma zarus un lapas.

Tāpat kā govsantilopes, arī niedru antilopes (*Redunca*) līdzinās gazelēm. Starp šīs grupas antilopēm pazīstamākā ir niedru āzis (*Redunca eleotragus*). Šis skaistais dzīvnieks kopā ar asti ir 1,4 līdz 1,5 metra garš, skaustā apmēram 95 centimetri un krustos 80 centimetri augsts; ragi sasniedz 30 centimetru garumu un apakšā ir apmēram 3 centimetri resni. Vispār niedru āzis līdzinās mūsu stirnai, tomēr ir drusku slaikāki veidots. Ķermenis

mazliet izstiepts, pakaļdaļā nedaudz resnāks kā priekšā, kakls garš un tievs, no sāniem saspīests un izliekts līdzīgi kā dambriežam, galva samērā liela, uz priekšu sašaurināta, ar platu pieri, taisnu deguna muguru un strupi saīsinātu purmu; ausis, kas no abām pusēm aplātās biežām spalvām, ir lielas, garas, šauras un nosmailotas, pie pamata slēgtas, bet pret galu atvērtas, galā sašaurinātas, acis lielas un dzīvas, nagi vidēji lieli, drusku vēlvēti, nadziņi saspīesti plakani un šķērsām. Aste ar pinkaino spalvu pušķi sniedzas gandrīz līdz ceļiem un sava kuplā spalvojuma dēļ izskatas daudz biežāka un resnāka, kā īstenībā ir. Samērā resnie un spēcīgie ragi stāv diezgan tālu viens no otra, no pamata liecas atpakaļ un uz augšu, tad viegli liektā lokā uz priekšu un atvirzīdamies viens no otra diezgan tālu, tad atkal gali mazliet tuvojas savā starpā. Apakšā līdz pusei tie izvagoti dziļām un regulārām gareniskām rievām, sākot no vidus līdz galam tie gludi, pie pamata ar desmit līdz divdesmit šķērskrunkām. Diezgan īsā un biežā spalva nepieguļ ķermenim tik gludi, kā pie pārējām, līdz šim minētām antilopēm, pavēderē un kāju augšējo stilbu pakaļpusē, kā arī pakaklē līdz krūtīm tā pagarinājas un vidū uz muguras, pakaklei apakšā, kā arī uz galvvidus izveido virpuļus. Lejpus ausīm, deniņu daļā, atrodas apaļš, kails plankums. Ķermeņa virs- un ārpuse parasti ir sarkani palēkbrūna, apakšpuse un priekškāju iekšpuse balta. Kāju ārpuse krāsa pārīet vairāk iedzeltēnā, uz galvas un kakla kā arī ausu ārpuse bālā. Mātīte raksturīgi atšķiras no tēviņa ar to, ka viņai nav ragu, kā arī ar mazāku augumu.

Purvaini, niedrām un grīšļiem aplāti Dienvid- un Vidusāfrikas apgabali ir niedru āža dzimtene, kuŗš dabūjis nosaukumu pēc savas uzturēšanās vietas. Labās Cerības raga kolonijās, namakvu un kafru zemēs dažās vietās viņš ir bieži sastopams; Āfrikas vidienē viņš, pēc šveinfurta novērojumiem, parādas tikai viņpus augšējā Nīlas apgabala lieliem purviem. Šeit viņš pa pāriem apdzīvo krūmājus ūdeņu vai purvu tuvumā. Viņa vientulīgā dzīves veida dēļ viņu redz daudz retāk, nekā varētu domāt, spriežot pēc viņa biežās sastopamības.

Par viņa dzīves veidu sniedz ziņas *Drayson* (*Drayson*) savās skaistajās „Medību ainās Dienvidāfrikā“. Reti kāds dzīvnieks sola medniekam tik daudz, kā niedru āzis. „Parasti viņš gul aplēpies grīšļos, kāmēr viņam pieiet gandrīz klāt, un iztramdīts viņš bēg projām tikai pa maziem gabaliņiem, tad apstājas un raugas atpakaļ pēc sava vajātāja. Turklāt dzird viņu izgrūžam īpatnēju šķaudienu, kas acīmredzot ir brīdināšanas sauciens. Bet tā saceltais troksnis bieži nāk viņam par postu, jo tas taisni vērš mednieka uzmanību uz viņu. Viņš ļoti mīl jaunu labību, un tāpēc viņu ļoti nīst kafri. Tie pieliek visas pūles, lai viņu aizdzītu, un kaut ar viena purvu āža nobeigšanu savās medībās viņi uzskata jau par ļoti labām sekmēm, jo viņiem galvenā kārtā rūp iznīcināt savu sējumu postītājus. Vairākkārt man gadījies iegūt veselas sādžas mūžīgu draudzību, nošaujot dažus „*umzeks*“, kuri šos ļaudis vairākas nedēļas bija kaitinājuši.

Patiesi apbrīnojama ir šīs antilopes sīkstā dzīvība. Bieži gadas, ka viņa priecīgi skrien prom vēl pēc tam, kad tai caur visu miesu ir jau izgājusi lode, un ja arī daudzos gadījumos viņai bēgšana neko vairs nepalīdz, tad tomēr medniekam tā ir zudusi. Ja viņa mēģina apslēpties attālakā meža gravā, lai izbēgtu saviem vajātājiem, viņu tomēr uzmeklē citi ienaidnieki, lai tas būtu arī tikai pulciņš izsalkušu hijenu, kurās jūdzēm seko pa asiņainām pēdām, naktī ielaužas viņas paslēptuvē un viņu saplosa.“

Par niedru antilopju tuviem radniekiem uzskata *ūdēns āžus* (*Kobus*), lielas, apklātas diezgan gaļām spalvām, bieži krēpainas un samērīgi noaugušas antilopes, ar gaļiem, smailiem, gredzenotiem ragiem, kuri viegli liektā lokā izliecas vispirms atpakaļ un uz priekšu, tad uz augšu un uz leju, un kuri tomēr ir tikai tēviņiem. *Ūdēns āzis* (*Kobus ellipsiprymnus*) ir stalts kostonis, gandrīz dambrieža lielumā ar 2 metri kopgaruma un 50 centimetri astes garuma, pie 1,3 metra augstuma krustos. Viņš nes, mērojot gar līkumu, 80 centimetri gaļus, stipri gredzenotus ragus un kuplu, uzkrītoši taukainu un rupju, tik uz galvas virsdaļas, lūpām, ausu un kāju ārpuses īsu un biezu, bet

citādi garu un pinkainu, visvairāk pelēki krāsotu spalvu, jo brūni ir tikai spalvu gali. Uz galvas, vidukļa, astes un ciskām šī krāsa pāriet dzeltēnsarkanā vai sarkanbrūnā; uzači, šaura švītra zem plakstiņa, apakšlūpa, purns, kakls sānos un šaura josla pie rīkles, kā arī otra vēl, kas stiepjas pār cisku pakalējo daļu no krustiem uz priekšu un leļpus un ir olveidīgi izliekta, ir balta. Mātīte ir bālāka un gleznāki veidota.

A. S m i s s (Smith) atrada ūdens āzi Dienvidāfrikā uz ziemeļiem no Kurrichano mazos pulciņos, kuŗi bija astoņi līdz desmit īpatņu lieli un uzturējās pie upju krastiem; H e i g l i n s un pēc viņa š v e i n f u r t s mācījās pazīt šo kustoni arī kā Vidusāfrikas apdzīvotāju . Katrā pulciņā redz divi vai trīs āžus, tomēr spēcīgu tikai vienu, jo šis, kā liekas, vājākos nodzen; tomēr iedzimtie apgalvo, ka kazu vispār esot vairāk kā āžu, jo kaziņu dzimstot vairāk kā āzišu. Neraugoties uz viņa gandrīz neveiklo augumu, ūdens āzis uz aplūkotāju atstāj labu iespaidu. Viņa acis ir dzīvas, izteiksmīgas un atspoguļo viņa rakstura patstāvību vai pat mežonību, viņa kustības ir samērā graciozas. Ganoties viņš izskatās drusku lempīgs; bet uztraukts tas paliek diezgan stalts un cienīgs, un sevišķi kad paceļ galvu, viņš izskatas žirgts un gudrs . Pēc H e i g l i n a viņš nav īsts purva apdzīvotājs, bet mīl vietas, kuŗas apaugušas augstām, gaŗākām par cilvēka augumu niedrām. Tāpat kā zircantilopēm, arī viņām ir paradums uzkāpt uz termitu mājokļiem un no turienes majestātiski apskatīt savu mitro novadu. Tamdēļ viņu var viegli ieraudzīt; bez tam kad viņš iet pa krūmiem, tad arī baltās spoguļa švītras tālu spīd caur lapu krēslu. Sevišķi bikls viņš nav, turpretīm drīzāk gan pielaiž šāvēju diezgan tuvu klāt. Manot patiesi briesmas, āžu vadonis aizbražas ļoti ātros aulekšos un viss pulks viņam pakal. Parasti viņi bēg uz ūdeni, un šeit viss sabiedētais bars bez kavēšanās metas viļņos, ka noplunkš vien. Liekas, ūdens āzi ir paraduši tādā pašā kārtā izbēgt arī no sava ļaunākā ienaidnieka, no lauvas. Viņu barība sastāv no purva un ūdens augiem, kā arī no sulīgas zāles, kas atrodama visos Dienvidāfrikas zemumos.

Iedzintie Labās Cerības raga priekškalnu zemēs atstāj ūdens āžus netraucētus, Vidusāfrikas nēģeri viņus nogalina medībās ar dzinējiem tikpat labprāt, kā kuŗu katru citu meža kustomi. Harris vecu āžu gaļu atrada par ēšanai pilnīgi nederīgu un apgalvo, ka stiprā smirdoņa viņu dažreiz taisni aizdzinusi no laupījuma un ka viņš nekad neesot spējis nogalinātam kustomim novilkt ādu; turpretīm Šveinfurts piezīmē, ka mīkstā, lai arī liesā teļu gaļa viņam esot ļoti garšojusi.

* * *

Pie staltākiem visas šīs dzimtas priekštāvjiem pieder zirgu āži jeb zirgu antilopes (Hippotragus), kuŗi tā nosaukti lielo krēpju dēļ, kas aug šīs grupas sugām uz pakauša un uz kakla. Vispirms šeit ir jāmin sirmā antilope, Labās Cerības raga kolonistu bastardģemzāzis (Hippotragus leucophoeus) — varens un skaists kustomis ar gandrīz trīs metri kopgaruma, vai 2,2 metra ķermeņa un 75 centimetri astes garuma, 1,6 metra plecu augstumu un rūzgani iedzeltēnpienbaltu galveno krāsu. Otrā šīs grupas suga, kuŗu atrada Harris, ir melnā antilope (Hippotragus niger), kuŗa lielumā gandrīz nepaliek pakaļ savai radniecei. Galvenā krāsa ir spīdoši dziļi melna, kas vienā otrā vietā zaigo tumšā riekstu brūnumā.

Agrāk pieņēma, ka šīs abas zircantilopes mītot vienīgi Āfrikas dienvidos, bet tagad mēs zinām, ka Vidusāfrika ir viņu īstā dzimtene un zemes blakus Labās Cerības raga priekškalnu kolonijām ir viņu izplatīšanās apgabala dienvidu robeža. Uz ziemeļiem tās sniedzas austrumos līdz Atbarai, rietumos līdz Senegalei un Gambijai. Abas sugas apdzīvo kalnu apgabalus, sevišķi klinšainus, zemiem krūmiem trūcīgi apaugušus kalnājus, sastāda seši līdz augstākais divpadsmit īpatņu lielus pulciņus, un katrs pulciņš, kā šķiet, patura sev diezgan lielu novadu, staigā daudz, bet izturībā tāļu paliek pakaļ daudziem saviem radniekiem.

Ļoti skaistu medību stāstu sniedz Šveinfurts.
„Kāds mans diendienas sirojums pa krūmiem un mežu itkā pa jokam izvērtās par nedzirdētu medību dēku. Kaut ko tamlīdzīgu var piedzīvot vienīgi Āfrikas vidienē. Kāda sviesta koka tumšā pavēnī un apslēpts no gaŗās zāles, kas bija izaugusi viņa aizsardzībā, es sēdēju jau labu pusstundu klusi satupies, pilnīgi nogrimis savu augu apskatīšanā. Mani trīs pavadoņi kā parasti gulēja saldā miegā; tāļu visapkārt valdīja svinīgais meža vientulības klusums, tā kā varēja dzirdēt kā skudras iet; zīmētāja ausi nemitīgi sasniedza klusa čakstēšana, kuŗu sacēla nerimstošie darbi termitu darbnīcās. Te man gaŗām paslīdēja milzīga ēna, un kad es pacēlu savas acis, man taisni pretīm, nepilna pistoles šāviena attālumā stāvēja varens antilopju āzis. Nerēdētā kustoņa skaistums pavairoja manu pārsteigumu, un ar pukstošu sirdi es cieši lūkojos mīklainajā tēlā, kas likās itkā no zemes izaudzis. Tas bija gaiši pelēkbrūns bastardģemzāzis ar gaŗām spalvām aplātu krūti un baltu vēderu. No stalti paceltās galvas ar gaŗiem, smailiem un masīviem ragiem līdz melnām kājām ar baltām skrumšļu svītrām āzis viss stāvēja brīvi manā priekšā, tik majestātiski, kā varens bifelis, kuŗš draudoši skatās un vēro uz visām pusēm, iekams turpina savu ganīšanās gājienu. Sarkanbrūnās, stīvās krēpes, kas stiepās no liektā pakauša pār visu skaustu, piešķīra viņa izskatam kaut ko neapprakstāmi pārgalvīgu un izaicinošu. Čabēdama liecās zāle zem viņa sparīgiem soļiem. Tagad viņš pagriezās uz sāniem, ar to pievēršot man visu spoguļa daļu; es varēju saredzēt mušas, kuŗas lidoja ap šurp un turp vēcināto žirafes asti, ar kuŗu šī antilopju suga raksturīgi atšķīras un kuŗa līdzinājas pušķim no trīsceturtdaļ pēdas gaŗām spalvām, kas pietīprinātas pie slaika kāta. Neviens no maniem ļaudīm nepakustējās; tālab es uzmanīgi izstiepu roku pēc blakus guļošās šautenes, uzvilku drošības atsperi un pie nākošās kustoņa ķermeņa pagriešanās mana lode ieurbās pleca vidū, nepilnu trīsdesmit soļu attālā mērķī. Ar varēnu lēcīenu āzis uzšāvās gaisā; tad vienu acumirkli viņš stāvēja mierīgi, kājas izplētis un kā apdullis ar drusku nolaistu galvu.

Jau gribēju tvert pēc otras šautenes, kad atskanēja varens brikskšis, un medību laime bija iemetusi staltāko laupījumu man klēpī, klēpī — jo cik tur trūka, ka bastardģemzāzis būtu nogāzies uz manas vaļējās zīmēšanas mapes?

Šāviens tikai drusku bija pamodinājis manus ļaudis; šai zemē vienam šāvienam nepiegriež nekādu vērību, un tikai mani gaviļu kliedziņi sacēla viņus kājās. Tagad kā parasts no tuvējām būdiņām tika atvesti daži nēģeri, kuri rosiģi ķērās pie ādas novilkšanas un gaļas saciršanas gabalos. Galva viena pati svēra piecdesmit trīs mārciņas. No iedzimtiem es dabūju zināt, ka manja, kā bongo sauc šo antilopju sugu, pieder pie šī apgabala visretākajiem kustoņiem, lai gan viņa ir sastopama visās šī apgabala daļās, un ka viņa iet ganīties parasti atsevišķi viena pati vai arī tāļu atšķirusies no sev līdzīgām. Viņa esot vienīgā no lielākām sugām, kuŗa stājojies medniekam preti un nikni uzbrūkot, līdzīgi bifelim.“

*

Jau no senlaikiem pazīstamas un slavenas antilopes ir m i e t ā ž i (Oryx), no kuŗiem mazākais viena suga bieži tika attēlota uz Eģiptes un Nubijas pieminekļiem. Šeit oriksu redz visdažādākos stāvokļos, parasti ar valgu ap kaklu, par zīmi, ka viņš ir medīts un sagūstīts. Lielās Cheopsa piramides istabās redz šo pašu kustoni, šad tad attēlotu tikai ar vienu ragu, un uz šo daži dabas pētnieki grib dibināt apgalvojumu, ka orikss esot devis ierosinājumu tikai par vienradzi, kamēr zem bībeles r e m a jeb vienradža taču var būt domāts noteikti tikai degunradzis. Par šo oriksu senie cilvēki stāsta brīnišķas lietas. Viņi apgalvo, ka viņš tāpat kā kazu bari varot ievērot, kad Siriuss lec, nostājoties pret šo zvaigzni un to itkā pielūdzot, ka viņš sadulķojot un padarot netīru ūdeni, kamdēļ arī viņu Eģiptes priesteri ienīduši, ka viņš savus ragus pēc vēlēšanās varot nest te četrus, te tikai divus, te pat tikai vienu ragu, un vēl citas tamlīdzīgas lietas.

M i e t ā ž i pieder pie lielākām un smagākām antilopēm, tomēr, par spīti savam drusku neveiklam augumam, viņi atstāj uz aplūkotāju majestātisku iespaidu. Galva ir stiepta, bet nav nejauka, sejas līnija gandrīz taisna vai tikai mazliet liekta, kakls vidēji garš, galā aplāts lieliem spalvu pušķiem; acis lielas un izteiksmīgas, ausis samērā īsas, platas un noapaļotas, ragi, kuņus nes abi dzimumi, ir gaļi un tievi, sākot no pamata gredzenoti un vai nu taisni, vai arī izliekti atpakaļ un uz āru lēzenā lokā. Visas pazīstamās sugas drusku līdzīnas viena otrai, un tas ir pavedinājis uz domām, ka šeit ir darīšana tikai ar dažādiem viena un tā paša dzīvnieka veidiem; bet ja tomēr dažādos mietāžus redz vienu otram blakus, tad šis uzskats izrādas par nepamatotu.

Par šīs grupas pirmveidu uzskata parasti p a s a n u, kuŗu Labās Cerības raga kolonisti būri sauc par ģ e m z - ā z i, (*Oryx gazella*). Tas ir stalts dzīvnieks ar 2,8 metra kopgarumu, jeb 2,4 metra ķermeņa un 40 centimetru astes garumu un 1,2 metra plecu augstumu. Ragi, kuŗi kazai mēdz būt gan tievāki, bet tomēr divainā kārtā garāki kā āzim, ir pāri par 1 metru gaļi, ļoti maz liekti vai pat pavisam taisni, un paceļas slīpi atpakaļ un uz āru un apakšā līdz pusei ir ar trīsdesmit līdz četrdesmit gredzeniem, bet galā gludi un asi. Spalva pieguļ cieši un gludi un sastāv no īsām, cietām spalvām, kuŗas, izņemot stāvās, krēpjveidīgās spalvas augšā uz kakla un mugurā pie pleciem, kā arī pušķi gaŗu, sarainu spalvu pakaklē, viscaur ir puslīdz vienādā garumā. Kakls, pakausis, mugura un sāni ir dzeltēnbalti, galva, ausis, pakalējo cisku augšējā daļa, krūtis, vēders un kājas no vēziša locītavas ir apžilbinoši baltas; švītra uz pieres, plats plankums uz deguna priekšgala, otra švītra no ragiem pār acīm uz apakšžokli, un vēl viena josla, kas iet līdztekus pēdējai un atdala balto galvu no palsā kakla, un arī ārējā auss mala ir melna, kāpēc izliekas, itkā uz galvas būtu uzzīmēti apauši; tādā pašā krāsā ir arī plankums, kas sākas uz muguras, izplēšas virs krustiem un pieņem kārava formu, priekšējo un pakalējo cisku apakšējās daļas, švītra uz vēziša priekšpuses, otra švītra, kas len-

tai līdzīgi iet no krūts vidus uz priekšu, bet augšā līdz paslēpenēm, un beidzot arī lielais astes pušķis; turpretim pakauša, krēpju un kakla pušķi vairāk atsit melni pelēkā.

Pasans, cik līdz šim zināms, mīt tikai Dienvidāfrikā, bet ziemeļaustrumos viņa vietā stājas kāda viņam ļoti tuva suga.

Šī suga, kuŗu sauc par beizu (*Oryx Beisa*), laikam ir īstais seno tautu orikss, kuŗa krāsa līdzinoties „piena krāsai pavasarī“. Augums viņai nav mazāks kā pasanam, ragi tāpat ir vairāk vai mazāk taisni un metru gaŗi, krāsa un raibumi arī ļoti līdzīgi. Spalvas pamatkrāsa viņai izskatas gaišāka kā pasanam, pāsi bālpelēka un iedzeltēnbalta. Abiem dzimumiem līdzīga krāsa. Beiza apdzīvo Habešas piekrastes zemes, izplatoties uz ziemeļiem līdz tropam, uz dienvidiem līdz Somalu novadam.

Šīs grupas trešā suga, kuŗu mēs parasti saucam par zobena antilopi, bet arābi par savvaļas jeb stepju govi (*Oryx leucoryx*), ir drusku neveiklāka par saviem radniekiem un nes tikpat gaŗus, trīsdesmit līdz četrdesmit reizes gredzenotus, bet viegli liektus, uz āru un atpakaļ vērstus, ar galiem uz leju noliektus ragus. Īsā, rupjā, tikai gar mugurkaulu un pakauša čukuru pagarinātā, bet citādi gludi pieguļošā spalva ir diezgan vienādā krāsā. Pamatkrāsa ir vairāk vai mazāk tīri iedzeltēnbalta, uz kāju apakš- un iekšpuses top gaišāka, turpretim uz kakla mainas pret rūsas krāsu; uz galvas seši nespodri brūni plankumi, no tiem viens ragu starpā, divi starp ausīm, citi divi starp ragiem un acīm un beidzot sestais švītras veidā uz deguna muguras. Veci āži sasniedz pilnīgu divu metru gaŗumu pie 1,3 metra plecu augstuma.

Zobena antilopes izplatīšanās apgabals stiepjas pa Vidusāfrikas ziemeļdaļu, sākot no lietus robežas uz dienvidiem. Viņa nav reta Sennarā un Kordofanā, Vidus- un Rietumsudanā, bet ir sastopama arī uz ziemeļiem Bahiudas stepē un atsevišķās ielejās Nubijas tuksnesī līdz Eģiptes robežai.

Dzīves veida ziņā oriksantilopes galvenos vilcienos laikam neatšķirsies viena no otras; tomēr līdz šim trūkst

pietiekoši plašu novērojumu par viņu savvaļas dzīvi, un šo jau senatnē slaveno dzīvnieku dabas vēsture vēl arvien ir nepilnīga un trūcīga.

„Ģemzāzi,“ saka Gordons Kemmings (Gordon Cumming), „daba, kā liekas, ir nolēmusē sauso karu apdzīvošanai karstajā Dienvidāfrikā, kuŗiem viņš pie savas dabas teicami piemērots. Viņš viešas arī neauglīgos apgabalos, kur būtu jādomā, ka nezin vai sienāzis te atradīs ko paēst, un par spīti savas dzimtenes tveicei, viņš tomēr ir pilnīgi neatkarīgs no ūdens. To viņš nekad nedzēr, pat ja tas viņam ir pieietams, kā mani par to ir pārliecinājuši personīgie novērojumi un zemnieku vairākkārtēji apgalvojumi.“ Gluži līdzīgos apstākļos dzīvo ziemeļu sugas, lai gan viņas nepavisam nenicina ūdeni, kā pasans. Katrā ziņā šos staltos kustoņus, kuŗi jau no tālienes izeļas ar savu vareno lielumu, sastop karstās Dienvidnubijas un Kordofanas bezūdens stepēs, un nav saprotams, kur viņi varētu dzesēt savas slāpes; bet tajās pašās vietās dzīvo arī vēl daudz citu dzīvnieku, kuŗi arī dzer ūdeni. Oriksāži pēdējo arī nesmādē, mazākais gūstniecībā.

Oriksantilopes redz parasti pa pāriem vai ļoti mazos pulciņos, bieži tikai ar viņas mazajiem. Lielas sabiedrības sapulcējas ļoti reti, un tādas, divdesmit divi īpatņi lielas, kādas redzējis Gordons Kemmings, laikam rodas tikai izņēmuma gadījumos. Neapdzīvotos apgabalos šie skaistie dzīvnieki nekur nav reti, bet arī bieži nekur nav sastopami, un turklāt vienmēr ir tik tramīgi un bailīgi, ka dabon redzēt tikai nedaudzus no tiem, kas zināmā apgabalā dzīvo. Viņi bēg, pirms jātnieks tiem piejājis kautcik tuvāk. Pēc maniem novērojumiem no meža viņi izvairas; Kordofanā viņi uzturas tikai stepē. Bagātā stādu valsts tur viņiem sniedz pietiekošu barību, un kad pēc tam atnāk sausais laiks ar trūkumu — ziema, tad viņi ir jau uzkrājuši tik daudz tauku, ka zināmu laiku spēj iztikt arī ar sliktāku barību, izkaltušiem stiebriem un kailiem zariem. Tikai atsevišķi mimozu krūmi tad vēl sniedz viņam svaigu barību. Ganoties viņi stiepj kaklu tālu uz augšu

un arī slienas pie stumbra ar priekšskājām, lai varētu augstāk pasniegties.

Oriksāži ir ātri. Soļo viņi viegli, rikšo pasmagi, aulekšo ļoti smagi, tomēr izturīgi un vienādā ātrumā. Tikai vislabākais zirgs spēj viņus dažreiz panākt. Kā Bahiudas, tā arī Bakhari arābi, kuņiem ir visai teicami zirgi, piekoppj īpatnēju izpriecu, izmēģinādami savu zirgu ātrumu pie oriksa un pēdējam, tiklīdz tas pašā beidzamā brīdī stājas briesmām pretīm, dur ar šķēpu krūtīs no augšas, ragiem gaļām. Lai gan mietāži ir tramīgi, tomēr viņiem par godu ir jāsaka, ka nekādā ziņā tie neizrādas tik bailīgi, kā pārējās antilopes, drīzāk gan viņiem piemīt drusku vērša daba. Sakaitināti tie trakās dūsmās metas virsū uzbrucējam un ļauni mēģina to sakropļot. Pret suņiem, kas dzēnas pakal viņi prot sekmīgi aizstāvēties, nodurot galvu uz zemi un ātri grozoties uz visām pusēm un badot ar tādu spēku, ka ragi izduras sunim cauri, ja vien tas veikli neizvairas. *L i c h t e n s t e i n s* stāsta, ka viens no viņu pavadoniem lielā Karu atradis blakus panteras un oriska ģindeņus. Āzis savu bīstamo ienaidnieku bija nogalinājis ar raga dūrienu, bet pats bija nobeidzies no iepriekš dabūtiem ievainojumiem. *H a r r i s* netura par iespējamu, ka līdzīgs liktenis zināmos apstākļos varētu ķert arī lauvu.

Medības uz visām oriksantilopēm visbiežāk izdara uz zirga. *K e m m i n g s* ļoti dzīvi apraksta šādas medības un pie tam stāsta, ka viņš veselu dienu jāšus dzinies pakal kādam ievainotam pasanam, līdz beidzot kustonis vairs nespējis tikt tālāk. Hotentoti pa vienam neuzdrošinas uzbrukt ģemzāžiem, ne arī tos vajāt, jo pēdējie acumirkli griežas tiem pretīm. Neviena cita antilope nesagādādot skaistāku skatu, kā bēgošs oriksāzis. Nereti viņu sastop citu antilopju baros, kur viņš ir iekarojis sev vadoņa vietu. Tiklīdz viņš mana, ka viņu vajā, tā viņš izgrūž, kā stāsta, spēcīgu, griezīgu brēcienu, paceļ galvu uz augšu, tā kā ragi gulstas uz muguras, izstiepj asti taisni un tad trakos aulekšos aizdrāžas pa līdzenumu, visu, kas gadas ceļā, nogāzdamš zemē vai sadurdams. Pār krūmiem, kas viņu griebtu aizkavēt, viņš pārlec ar vienu pašu varenu lēcianu;

viņš izlaužas cauri cebru bariem un dzen strausu barus trakos skriešos. Tikai pēc vairāku stundu pakaļdzīšanās ir iespējams piekļūt viņam pa šāvienam, jo arī ar sviedriem pilēdams viņš vēl turpina bēgt.

Oriksantilopes gaļu un ādu izlieto parastā kārtā. Pasauna un beizas taisnos ragus bieži izlieto kā šķēpu galus. Pagaida, kamēr pūšanai sākoties ragi atdalas no stiprām ieradzītēm, tad tos nomauc, piestiprina uz parastiem šķēpu kātiem, un ierocis gatavs. Eiropieši Kapzemē liek šos ragus labi nospodrināt, izgreznot ar sudraba pogām un lieto tad kā spieķus pastaigājoties.

Mendesantilopes (*Addax nasomaculatus*) stāv oriksāžiem vistuvāk, jo viņu vienīgā svarīgā atšķirība ir vieglie, skrūvveidīgi vai lirveidīgi sagrieztie, viscaur no viena gala līdz otram gredzenoti, slaikie un gaļie ragi. Jau senie grieķi un romieši pazina viņas diezgan labi; Plinijs min viņas zem grieķu nosaukuma „strepiceros“ un zem latīņu „addax“; pēdējam vajaga būt sensenam šīs antilopes nosaukumam viņas dzimtenē, jo vēl šodien arabi viņu sauc par abu-addas.

Mendesantilopes izplatīšanās apgabals aprobežojas ar Austrumāfriku. Dienvidnubijas zemēs, sevišķi Bahiudā, viņu dažreiz redz lielos baros, bet biežāk mazās ģimenēs. Viņa dzīvo arī vissausākās vietās, kur pēc nomadu apgalvojumiem, visapkārt nav ne piliena ūdens. Viņa ir trimīga un bailīga kā pārējās antilopes, veikla un izturīga skriešanā, tomēr tiek vajāta no daudziem. No kustoņiem viņai uzglūn gan tikai hijenu suns jeb simirs un karakals; bet jo cītīgāk viņu vajā zemes augstmaņi, kuŗu robežās viņa dzīvo. Nomadu un beduīnu valdnieki uzskata viņu par vienu no cēlākiem medījamiem kustoņiem un meda viņu ar suņiem, pa daļai gaļas dēļ, pa daļai lai izmēģinātu savu zirgu un kurtu ātrumu, pa daļai arī lai sagūstītu teles, kuŗas viņi tad izaudzē.

*

Par vītradžu jeb skrūvradžu antilopēm (Strepsiceros) sauc dažas lielas antilopes ar skrūvveidīgi sagrieztiem, plakaniem un šķautnainiem ragiem, kuņus nes vienīgi āzis, un ar raibu strīpotu vai citādi kā gaišām krāsām zīmētu spalvu. Par šīs grupas priekšstāvi var nodevēt staltais kudu (Strepsiceros Kudu), antilope, kuņa lielumā pārspēj mūsu staltbriedi un nav gandrīz mazāka par alni, lai gan pēdējā svaru viņa nesasniedz. Veci āži, mērot no deguna līdz apmēram 50 centimetrus garās astes galam, ir 3 metri gaļi, pie 1,7 metra augstuma skaustā, un svarā sasniedz 300 kilogrami un vēl vairāk. Mātīte ir ievērojami mazāka; bet kāda veca mātīte, kuņu es izpētīju, bija tomēr 2,5 metra gaļa un 1,5 metra augsta skaustā. Ķermeņa būves ziņā kudu daudzējādā ziņā atgādina staltbriedi. Ķermenis ir drukns, kakls vidēji garš, galva diezgan īsa, pierē plata, priekšā saasināta, virslūpa aplāta spalvām līdz rievai; acis lielas, ausis garākas par pusgalvu. Ragi šim kustonim dod lielu skaistumu. Tie pieder pie vislielākiem, kādus vispār nes antilopes. Jau vidēji veciem āžiem atsevišķa raga gaļums, mērojot taisnā līnijā no gala līdz pamatam, ir apmēram 60 centimetri, bet ļoti veciem ragi sasniedz gandrīz divreiz tik lielu gaļumu. Patiesi ir grūti saprast, kā šis kustonis spēj nest tik smagu galvas rotu un kā viņam iespējams ar tādiem ragiem bēgt caur bieziem krūmiem. No pamata ragi iet slīpi atpakaļ un vairāk vai mazāk uz āru. Dažiem ragiem gali ir gandrīz metri tālu viena no otras. Ragu stieņu vītes vienmēr atrodas vienā un tanī pašā vietā, pirmā apmēram pirmajā, otrā apmēram otrajā trešdaļā. Arī gali pagriezti vītveidīgi drusku uz āru, veciem dzīvniekiem vairāk kā jauniem. Pie ragu pamata sākas asa šķautne, kuņa iet gaļi ragu vītēm visgaļam un izzūd tikai pret galu, kas pilnīgi apaļš. Īsā, gludi pieguļošā, mazliet rupjā spalva pagarinādamās izveido krēpes uz kakla un uz muguras čukura, āžim arī pakaklē no zoda lejā līdz pakrūtei. Pamatkrāsu ir grūti apzīmēt; tā ir sarkani brūnpeleka, uz vēdera pakalējas daļas un kāju iekšpuses pāriet baltpelēkā; pakauša krēpes ir tumšbrūnas vai melnas, bet ļoti veciem dzīvnie-

kiem un mazākais gaŗ visu pakakli baltpelēkas, aste virsū tumšbrūna, apakšā balta, pušķis melns. Acis apņem iesarkani riņķi. Uz šīs pamatkrāsas asi izceļas baltas švītras, skaitā visbiežāk septiņas vai deviņas, no kuŗām dažas žuburojas. Viņas stiepjas vienādos attālumos gaŗ sāniem no muguras uz leju. Mātītei visas švītras ir vājākas un bālākas. Kā liekas, kudu vismīlāk apdzīvo Āfrikā tik plaši izplatītos dzeloņainos krūmājus, izņemot mežus. Bogo zemēs mēs viņu sastapām vispirms sešsimts metru augstumā virs jūras līmeņa un līdz divtūkstoš metriem augšā, vienmēr kalnu nogāzēs, kur viņš majestātiski soļoja starp zaļām mimozām. Spēcīgie āži dzīvo savrūp; turpretīm kazas labprāt apvienojas nelielos pulciņos, pa četrām līdz sešām kopā.

Pēc mūsu novērojumiem un ziņām, kuŗas mēs varam ievākt, kudu savā dzīves veidā un dabā līdzinās mūsu lielajiem meža zvēriem. Viņš klejo pa diezgan lielu novadu un kārtīgi maina uzturēšanās vietu. Izturēšanās un gaita atgādina staltbriedi. Pirmējā ir tikpat stalta, otrējā tikpat gracioza un turklāt tomēr nosvērta, kā mūsu staltajam briedim. Kamēr kudu neviens netraucē, tikmēr viņš diezgan lēni soļo pa kalnu nogāzēm, uzmanīgi izvairīdamies no dzeloņainiem krūmu biezokņiem un ganīdamies izdevīgās vietās. Pumpuri un dažādu krūmu lapas ieņem svarīgu vietu viņa barībā; tomēr viņš nesmādē arī zāles un tālab, sevišķi pievakarē, ierodas arī zaļajos meža klajumos. Iztramdīts viņš skrien diezgan smagi sīkiem soliņiem un īsti bēg tikai līdzenā vietā. Bet arī tad viņš skrien samērā lēnām. Krūmājos viņam rāgi jānoliec tiktāl atpakaļ, kamēr to galotnes gandrīz skaŗ muguru, lai tie neaizķertos. Pirms bēgšanas, viņš izgrūž tāļi dzirdamu šņācienu un dažreiz apspiestu brēcieni. Kā paters Filippini mar: teica, pēdējais nākot tikai no kazām; āzis brēc vienīgi riesta laikā, bet tad tikpat pārliecinoši, kā mūsu staltbriedis.

Habešā āzis ejot uz riestu janvara beigās. No kalniem ap šo laiku pievakarēs dzird atskanot viņa ērgelēšanu, ar kuŗu viņš izaicina uz cīņu sāncensūs. Kā iemilē

jušies aži savā starpā izcīna sīvas cīņas, par to gandrīz nav jāšaubas, jo kudu arī citādi izrādas par ļoti dūšīgu un kareivisku kustoni. Atnešanās sakrīt ar lielā lietus perioda sākumu, parasti augusta beigās; tā tad mātīte ir grūsna septiņi līdz astoņi mēneši. Tikai ļoti reti sastop vēl āžus pie kazām pēc tam, kad tās jau atnesušās; māte viena pati baro, uzrauga un sargā savu teļu.

Visās zemēs, kur sastopams staltais, smuki raibais kudu, viņu ļoti cītīgi vajā. Viņa gaļa, kā es pats esmu pārliecinājies, ir ļoti laba un garšā atgādina mūsu staltbrieža gaļu. Kaulu smadzenes dažas Dienvidāfrikas tautības skaita par nepārspējamu gardumu. Sevišķi kafriem, kad tie ir nogalinājuši kudu, nav cita steidzošāka darba, kā nolibīt gaļu no kauliem, tos pārsist un sūkt smadzenes no kaulu dobumiem tādas pašas jēlas. Arī ādu Āfrikas dienvidos vērtē ļoti augstu un dažiem nolūkiem uzskata viņu taisni kā vienīgu derīgu. Holandiešu kolonisti uzpērk viņu par lielu maksu, lai no tās pagatavotu pātagas, bet sevišķi pātagas galus, kuņus uzskata par svarīgāko sastāvdaļu tādām pātagām, kuņas der plikšķināšanai. Bez tam miecētu ādu izlieto siksnām, ar kuņām šuj ādas vai sien pakas, tāpat arī zirglietām, sedlu segām, kurpēm un t. t. Habešā ādu miecē un no ragu žuburiem, pēc tam kad tie pūdami ir atlobijušies no kaulu ieradzēm, pagatavo pildāmos ragus medus, sāls, kafijas un tamlīdzīgu vielu uzglabāšanai.

Jaunībā sagūstīti, kudu paliek ļoti rāmi. Andersons, kuŗš sagūstīja mazu teļu, slavē viņu par skaistu, rotaļīgu radījumu. Mazais kustonītis, kad viņu ieguva, bija vēl tik kuls, ka vajadzēja pasniegt pienu no pudeles, kuŗa bij viegli aiztaisīta ar vaļīgu aizbāzni. Bet drīz audzeknis tā pierada pie sava kunga, ka kļuva par pilnīgu mājkustoni. Pie Kapas bez šaubām jau būtu mēģināts kudu pieradināt un izlietot mājstaimniecībā, ja nebūtu piedzīvots, ka viņiem uzkrīt briesmīgā „zirgu slimība“, kuŗa nolaupa tik daudzus Dienvidāfrikas kustonus, un ka viņi gandrīz vienmēr no tās nobeidzas.

*

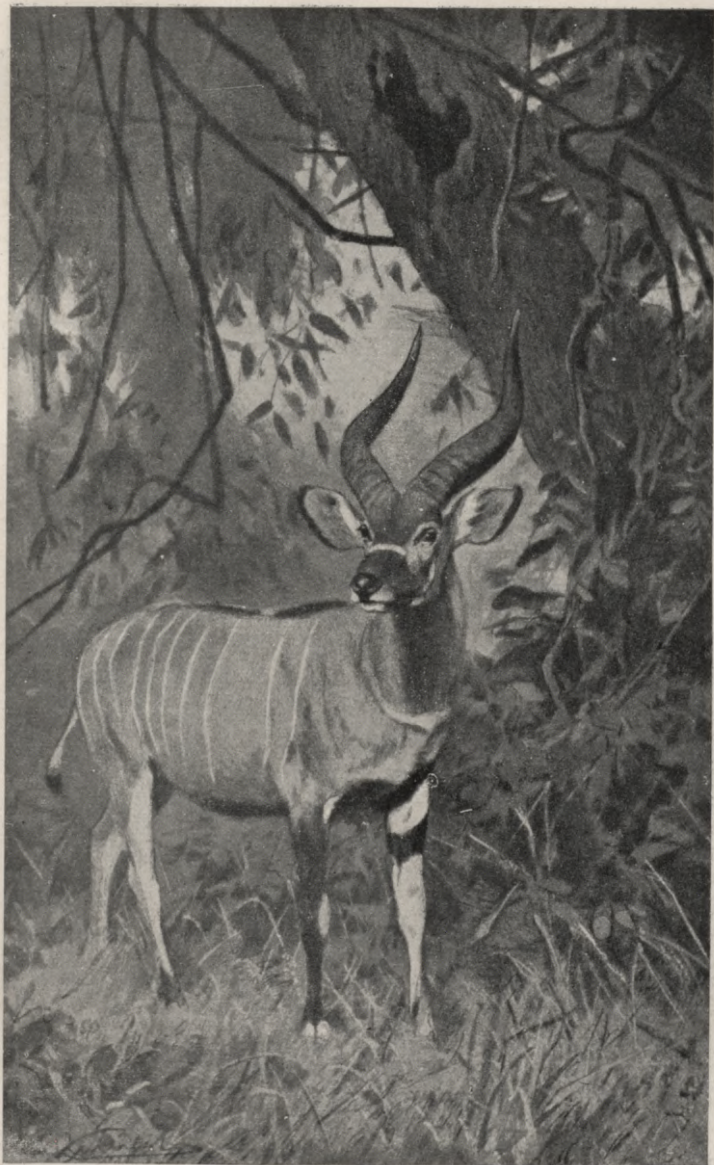
Vērša antilopju grupa (*Buselaphus*) ir savā ziņā pārejas loceklis starp antilopēm un liellopiem. Šeit pieskaitāmām sugām ķermeņi ir neveikls, smags, resns un spēcīgs, kakls īss un drukns, galva liela, aste līdzīga govssastei, kakla priekšpuses āda pagarinoties izveido pakakli, kas zemu nokarājas, ragi, kuņus nes abi dzimumi, sēd uz pieres kaula augstākās daļas, ņemot pēc sejas līnijas noliekti atpakaļ, diezgan taisni un drusku izlikumoti, šķautnaini un, tā kā šķautne ragam vairāk reizes vijas apkārt, ragi ir arī savērpti, apakšā šķērsām krunkoti, purns mazs, šaurs, bet noteikts, asaru bedrišu nav. Mātīte līdzinās tēviņam; viņas tesmenim četri pupi.

Šīs grupas priekšstāvis, *alḡu antilope*, ir lielākais un smagākais loceklis visā apakšdzimtā. „Kā domājams“, ļoti pareizi saka *Šveinfurts* (*Schweinfurth*), „šim staltram kustonim viņa brieža nosaukumu ir devuse kāda daudzlasījuša kolonista pārdrošā fantazija, jo tālo ziemeļu pirmtips holandiešu būriem varēja iztēloties vienīgi kā mītu un varoņteiku dzīvnieks. Kaut arī šai antilopei krāsas un ragu ziņā ir maz kopēja ar briedi, tomēr es atrodu viņas augumā zināmas līdzīgas līnijas ar šo stalto mūsu ziemeļdzimtenes kustoni; guzai līdzīgais, pinkainais spalvu darinājums priekšā zem kakla, kuplās sarainās spalvas uz pieres, bet par visām lietām varenā aste un krēpainais skausts zināmā mērā attaisno šo salīdzinājumu. Daudz vairāk duņas acīs šī kustona līdzība ar Āfrikas liellopu cebu rāsām, kuņas lielā mērā uzrāda antilopju ārējo izskatu. Īsais stāvs, uzpūstais apaļais viduklis, gaļā pakakle, kas zemu nokarājas, kuprveidīgais skausts, beidzot palsā spalva ir daudz raksturīgākas pazīmes kā iepriekšminētās, un viņas runā pēdējam salīdzinājumam par labu.

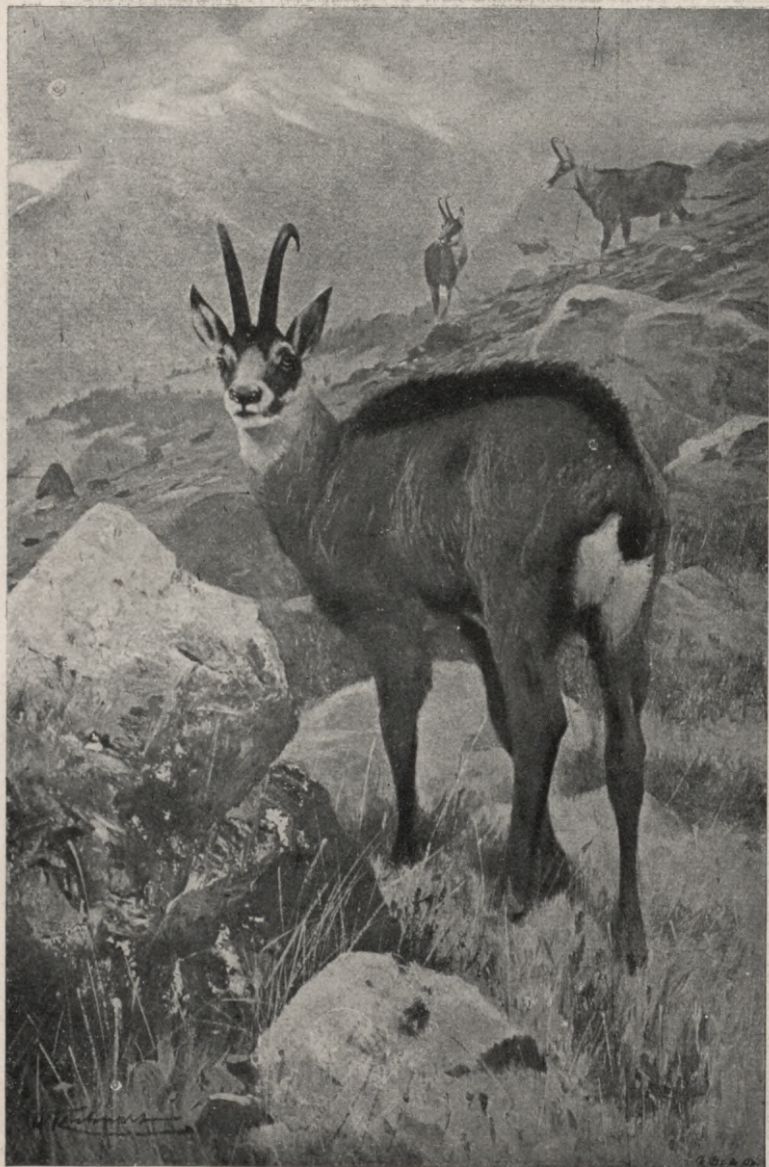
Alḡu antilope (*Buselaphus Oreas*) sasniedz gandrīz 4 metri garumu, no kuņa 70 centimetri nāk uz asti, pie 2 metri augstuma skaustā, un sver 500, pēc *Harris'* a pat līdz 1000 kilogrami. Tā tad lielumā un svarā viņi pilnīgi līdzinās vidēji lielam vērsim. Krāsa mainas atkarībā no vecuma. Pieauguši tēviņi virspusē ir gaišbrūni vai iedzeltēnpelēki ar rūsgani sarkanu piekrāsu, sānos baltiedzel-

tēni, apakšā un uz cisku apakšējās daļas ārpusēm iedzeltēnbalti, pie galvas gaiši iedzeltēnbrūni, kamēr krēpes uz pakauša un spalvu kušķis pakaklē izskatās dzeltēnbrūns vai tumši brūnsarkans. Muguras švītra ir apmēram tādā pat krāsā. Plankums uz priekškāju ceļu locītavas brūns un riņķis, kas iet ap vēzīti, sarkanbrūns. Mātīte daudz mazāka un smalkāk būvēta, viņas ragi gaļāki un slaikāki, parasti arī tālāk atvirzīti viens no otra un citādi liekti, pakakle maza vai arī tās nav pavisam, krāsa vienmēr tumšāka kā tēviņam.

Aļņu antilopes izplatīšanās apgabals ieņem daudz lielāku Āfrikas daļu, kā to agrāk domāja. Līdz Heiglina (Heuglin) un Šveinfurta (Schweinfurth) pētījumiem pieņēma, ka šis dzīvnieks ir sastopams tikai šīs pasaules daļas dienvidos; tagad mēs zinām, ka no šejienes viņš izplātas pa visām piemērotām vietām ne tikai šī kontinenta dienvidpusē, bet arī tālu šai pusē ekvatora. Pagājušā gadu simtenī viņš dzīvoja vēl Labās Cerības raga priekškalnu kolonijā; šī gadu simteņa sākumā, kad Lichtenšteins apmeklēja minētos apgabalus, viņš vēl uzturējās diezgan lielos baros, pa divdesmit līdz trīsdesmit īpatņu kopā, pie šo koloniju robežām; pašlaik viņš ir atspiests tālāk uz iekšieni, un viņpus Āža saulgrieža riņķa viņš ir palicis jau tik rets, ka Fričs (Fritsch) domā, viņš esot bijis pēdējais eiropietis, kurš uz dienvidiem no šī riņķa vēl redzējis piecdesmit īpatņu lielu pulciņu. Turpretīm arī vēl tagad viņš viscaur ir bieži sastopams Vidusāfrikas kalnāja dienvidus un ziemeļu daļās. Bongo zemē, pie Baltās Nilas augšgala, viņš pēc Šveinfurta ir parasts, lai gan tikai reti sapulcējoties tik lielos baros, kā tas, pēc Harriasa, notiek Dienvidāfrikā. Viņa mīlākās ganību vietas ir ar retām mimosām apauguši zālaini līdzenumi, no kuriem viņš sausā laikā nokāpj ūdensbagātās ielejās. Bet savādā kārtā viņš ir sastopams arī kalnainos apgabalos, viskailākās vietās, piemēram uz grūti pieejamām galotnēm, kur viņš izdevīgo vietas apstākļu dēļ vislabāk pasargāts no mednieka vajāšanas. Visbiežāk mana pulciņus pa astoņi līdz desmit īpatņi, no kuriem viens, vai augstākais divi ir tēviņi. Bet

Bongo.

Gemze (*Capella rupicapra*)*

zināmos gads laikos šādi pulciņi dažreiz apvienojas ievērojami lielos baros: *Harris* stāsta par tādu baru, kas bijis apmēram trīssimts īpatņu liels. Tamlīdzīgs pulks skatoties no tālienes, tik ļoti līdzinās mājlopu pulkam, ka ar pēdējo var samainīt. Daži no šiem kustoņiem staigā uz priekšu un atpakaļ lēnām ganīdamies, citi gozējas saulē, citi gremodami atpūšas mimožuniecīgajā paēnā; īsi sakot pulks ļoti līdzinās govīm, kas mierīgi ganas. Mainīdamas ganību novadu, aļņu antilopes zem veca bulļa vadības slēgtās masās skrien sīkiem tecīņiem pakaļ savam vadonim, līdzīgi jātnieku nodaļai, kuŗa zem drošas vadības lēnām rikšo savu ceļu. Vajāti šie kustoņi sāk skriet gan ne ātros, tomēr neparasti šķirmīgos rikšos, bet stipri apdraudēti aulekšo, lai vējš gaŗ ausīm šalc, un tad, kā *Šveinfurts* saka, izliekas, ka apaļie, plānie ķermeņi uz nespēcīgajām īsajām kājām patiesi lidotu gaŗām. Jauni vēŗši un govīs skriešanā ir daudz ātraki un izturīgāki kā vecie un bieži pārspēj vislabāko zirgu, kurpretīm vecie bulļi var izturēt parasti tikai īsu laiku un droši top par laupījumu katram veiklam un labam jājējam. Tomēr viņi viegli uzskrien pakalnos un kalnos un prot pārklūt arī pār nepieejamām kalnu virsotnēm.

Aļņu antilopes barība, pēc *Lichtenšteina*, sastāv no tiem pašiem lakstaugiem, kuŗi apdzīvotākās vietās sniedz teicamu barību aitām un govslapiem, un kuŗi savu smaržīgo īpašību dēļ, liekas, ir sevišķi labi visiem lapiem. Tāpat kā dažas liellopu un daudzas antilopju sugas, bulļi izplata tik stipru mošus smaku, ka pēc tās ne tikai var manīt šo kustoni par gabalu, bet var arī skaidri pazīt tās vietas, kur viņš ir atpūties, pat ilgāku laiku vēl pēc tam, kad viņš tās jau atstājis.

Izņemot sausā perioda mēnešus, kuŗi aļņu antilopju bariem nes trūkumu un līdz ar to zināmu pagurumu, vecie bulļi bieži viens ar otru naidojas un viņu cīņas dažreiz top tik sīvas, ka tie viens otram nodara dziļas brūces vai nolauŗ ragus. Atsevišķs ļauns vēŗsis parasti padzen no bara visus pārējos tēviņus un piespieŗ pēdējos savukārt sadoties pulciņā, un viens pats paņem govīs savā uzraudzībā.

Noteikta riesta laika laikam nav; mazākais Harris apgalvo, ka visos gada laikos sastopot grūtas govīs un tikko atlēkušās telītes. Grūsnības laiks, kā tas novērots pie sagūstītām govīm, ir 282 dienas.

Mazatnē sagūstītas aļņu antilopes ļaujās pieradināties viegli, šķiet vēl vieglāk, kā labsirdīgi savvaļas liellopi, bez kavēšanās atdodas tādas govīs kopšanā, kas mīl teļus, vēlāk iemaisās lopu pulkā un pat vēl lielā vecumā izrādas samērā lēnas un padēvīgas. Jaunākos laikos viņas ir kļuvušas parasta parādība Eiropas zvēru dārzos.

Aļņu antilopes atnes ļoti ievērojamu labumu. Smags bullis sver pāri par 500 kilogrami, zem sirds sakrājušies tauki vien dažreiz sver 25 klg. Gaļu turpat medībās sagriež gabalos un vai nu izkaltē, vai iesāla, iesaiņo ādās un līdzpaņemtos ratos noved uz māju, kur to dūmos izžāvē un tā iegūst zināmu krājumu ļoti veselīgas un lētas uzturas vielas; taukiem piejauc nedaudz vērša tauku un drusku alauna un izgatavo labas svecas, beidzot no neparasti biežās, sīkstās ādas pagatavo teicamas siksņas. Aļņu antilopes gaļa, pēc Lichteņšteinā, visvairāk līdzinās mūsu vērša gaļai, tomēr viņai ir piegārša, kuŗa top sevišķi jūtama un nepatīkama, ja vairāk dienu no vietas ir jāpārtiek no svaigas aļņu antilopes gaļas; bet pēc žāvēšanas šī garša pilnīgi izzūd, un sevišķi tā sauktie „biltongi“ jeb cīsku mēles, kuŗas ēd jēlas, ir īsts gārdums. Tie ir dūmos žāvēti gurnu muskuļi, kuŗus izgriež visā viņu gaŗumā, tad mazliet dūmos apžāvē un sagriež plānās šķēlītēs un liek uz sviestmaizes.

Aļņu antilope dabon ciest ne tikai no cilvēka, bet arī no dažādiem citiem ienaidniekiem, tomēr tikai nedaudz ir viņai bīstami. Dažādi liekēži moca viņu tāpat kā pie Labās Cerības raga dzīvojošos govīslopus. No plēsējiem viņai bīstams laikam tikai lauva.

*

Viena no ievērojamākām sugām šinī dzimtā, ja pat visā gremotāju šķirā ir žikara (*Tetraceros quadricornis*),

četr radžu antilopju ģints (Tetraceros) priekšstāve. Starp pieradinātiem gremotājiem gan gadas atsevišķi īpatņi ar četriem, pat astoņiem ragiem, tomēr nekad viņi nav uzskatami par patstāvīgu sugu, bet tikai par savādiem izņēmumiem. Arī neviens savvaļas dzīvnieks neuzrāda tādu ragu daudzumu, kā minētā antilope. Tāpēc viņa, mazākais cik līdz šim zināms, ieņem pilnīgi atsevišķu stāvokli.

Četr radžu antilope jeb žikara ir mazs, glīts dzīvnieks. Viņas garums ir 85 centimetri, astes garums 14 centimetru, augstums skaustā 50 centimetri. Priekšējais ragu pāris sēd virs priekšējā acu kaktiņa un ir drusku noliekts slīpi atpakaļ, pakaļējais pāris stāv virs pakaļējā acu kaktiņa, līdz vidum vērsās stipri atpakaļ, augšā izliecas uz priekšu, apakšā ar gredzeniem, bet uz galu gluds un noapaļots. Šī kustoņa ārējo izskatu bez tam vēl raksturo lielas, noapaļotas ausis, garās asaru dobītes, plats, kails deguna gals, slaikas kājas un gara, stīva spalva, kuŗa virspusē ir brūni bāla, apakšā balta un mātītei gaišāka kā tēviņam.

Pēc Hartvika (Hartwicke) ziņojumiem, žikara Indijā nepavisam nav reta, Bengales rietumu novados viņa ir pat bieži sastopama. Tur viņa apdzīvo pakalnus un mežiem apaugušus apgabalus. Viņas lielais tramīgums un veiklība apgrūtina viņas novērošanu savvaļā, un par tām nedaudzām, kuŗas turētas gūstā, ir zināms tikai tas, ka pat mazatnē sagūstītas tās, paliekot vecākas, kļūst arvien ļaunprātīgākas. Āzi riesta laikā rādījās tik uztraukti, ka pārgalvīgi uzbruka katram citam mājkustonim un ļaunā noteiktībā metās virsū pat pazīstamam uzraugam, kuŗš viņus ikdienas ēdināja. Sagūstītās žikaras, kuŗas turēja Hārtviks, vairojās. Mātītei atleca divi teļi uzreiz.

*

Pundurantilopju grupā (Neotragus) apvieno šīs dzimtas vismazākās sugas, visai daļi noaugušus, viens otram ļoti līdzīgus kustonīšus, pie kuŗiem vienīgi tēviņi

nes ļoti mazus un tievus, stāvus, ilenveidīgus, apakšā nedaudz gredzeniem vai pusgredzeniem apņemtus ragus; bez tam viņu ārieni raksturo ieapaļa galva un smails deguns ar mazu purnu. Savā dzīves veidā un dabā visas pazīstamās sugas līdzinas viena otrai, tā kā vajadzētu pietikt, ja es visvairāk paturēšu acīs to punduru antilopi, kuŗu pats esmu novērojis un ar šo aprakstu savienošu arī to, kas zināms par pārējām sugām. Kurtu antilope, *Masau's iedzīvotāju beni izrael*, Tigras apgabala iedzīvotāju *edro* (*Neotragus Hemprichii*) ir viens no visdaiļākiem gremotājiem, kādi vien sastopami. Āzis nes pārs mazu ragu ar desmit līdz divpadsmit pusgredzeniem ārpusē apakšā un ar uz priekšu noliektiem galiem, kuŗi gandrīz apslēpti ļoti attīstītā spalvu cekulā un gaŗo ausu dēļ pavisam maz duras acīs. Ķermenis drukns, aste — isām spalvām aplāts stulms; kājas vidēji gaŗas, bet ārkārtīgi nespēcīgas, nagi gaŗi, šauri un saasināti, nadziņi tikko manāmi. Ļoti smalka un diezgan gaŗa spalva sedz ķermeni. Ģērbs izliekas rūzgans kā lapsai un pelēki zilgans, jo atsevišķām spalvām, kas pie pamata izskatas pelēki brūnganas, zem tumšā, tikko manāmā gala ir gaišas un iesarkanās švītras. Uz muguras krāsa pāriet sarkanbrūnā, uz deguna muguras un pieres rūzgansarkanā; priekšējās ciskas bieži ir plankumainas, kāju lejas daļa un iekšpuse balta. Plata švītra pār un zem acīm balta; ausis ar melnganām malām, ragi, nagi un asaru bedrītes melnas.

Abesinijā, sākot no jūrmalas līdz droši divtūkstoš metru augstumam piemērotās vietās reti kad nesastop mūsu *beni izrael* (latviski: *izraēļa bērni*). Gandrīz visas pundurantilopes apdzīvo krūmājus, ar kuŗiem Āfrika ir tik bagāta. Biezokņi, kuŗi citām, lielākām antilopēm ir tikpat kā necaurejami, šiem liliputiem sniedz skaistu mitekli. Viņi gan zinās atrast ceļu arī caur vissmalkākiem režģiem un vārtiņus pat visniknākos ērkšķos. Edro noteikti mīl vairāk ielejas kā kalnus. Visvairāk viņai patīk zaļās mežmalas gar lietus upju gultnēm. Šeit ir labas paslēptuves: mimozas, Kristus ērkšķus, dažādus vilka pieneņu krūmus un citus lielākus augus aptin un caurauž īsts vīteņu augu

tīkls. Šeit atrodas vērtīgas lapas un no ārpuses pilnīgi noslēgti krūmu puduri, kuņi iekšā ir apdzīvojami un pilnīgi paslēpti, bet arī šauri biezokņi, kuņi tomēr nepārtraukti stiepjās tālus gabalus. Tālāk no spirdzinošiem ūdens strautiem krūmi top retāki un tur var augt zaļa, sulīga zāle. Šeit pilnīgi droši var sastapt edro. Viņa tāpat, kā vairums viņas radnieku, par kuņiem mums ir ziņas, dzīvo stingri pa pāriem, nekad pulcētos; pēdējais notiek vienīgi tad, kad pāritim ir radies pēcnācējs, kuņam vēl vajaga mātes gādības. Tad arī pēdējais sīkā rīksītī steidzas saviem vecākiem pakal.

Pie reiz izraudzītas dzīves vietas kurtu antilopju pāris, kā liekas, uzticīgi piēturas, kamēr viņu no turienes neaizdzen vai tuvumā negadas cita, vēl labāka paslēptuve. Pie dažām lietus upju gultnēm Abesinijas Samharā, kuņas es pa savu Iso uzturēšanās laiku četras reizes apmeklēju, es vienmēr atradu edro taisni tanīs pašās vietās, kur es viņu iepriekš biju redzējis. Visas punduru antilopes pārtiek galvenā kārtā no krūmu lapām, kuņas viņas mājo. Lielāko pārtikas daļu kurtu antilopei, kā domājams, sniedz mimoza. Bez maigi plūksnotām lapām, par kuņām tūlīņ var teikt, ka tās tādiem maziem kārumniekiem garšos, viņas tomēr nesmādē arī zaļas atvases un pumpurus, un bieži, kā Dienvidāfrikas mednieki apgalvo, var redzēt šos veiklos radījumus kāpjot pat krūmu slīpos stumbros, lai varētu mieloties pie augstāk stāvošiem zariem.

Arī beni izrael tāpat, kā gazele, izkārpā sev sekas bedres, kuņās viņa atstāj savus izkārnījumus. Pēdējie veidā, lielumā un krāsā līdzinās zaķu spirām un katrā laikā noder medniekam par virdrošāko pazīmi, pēc kuņas var noteikt, vai pārits, kuņš šo bedri racis, būs vēl atrodams, jeb vai ir jau nogalināts vai aizdzīts, kas medniekam ir no diezgan liela svara. Tādas šo tīrīgo kustoņu atejas vietas parasti atrodas starp diviem biezākiem krūmiem, netālu no lapenes, kuņā šie kustoņi vismīļāk uzturas.

Pēc sīkākas iepazīšanās ar edro parašām, viņas medīšana ir tikpat vienkārša, cik sekmīga. Diviem medniekiem nav daudz jāpūlas. Viens seko pāritim, kuņš bēg lekdams,

otrs paliek stāvot tur, kur kustoņi tika izcelti. Diezgan bieži dabon šaut dzinējs, bet droši tas, kuŗš paliek stāvot. Ja mednieku sabiedrība ir lielāka, tad viņi nostājas vienkārši pusriņķī un liek dzinējiem vai suņiem pārmeklēt mežmalu gar abiem lietus upes krastiem. Pēc dažiem šāviņiem beni izrael parasti bēg atpakaļ un ir spiesta krustot šāvēju ķēdi. Tādās vietās, kur viņa vēl nav piedzīvojusi nekādu vajāšanu, viņa bieži paliek mierīgi stāvot diezokņa klajumos, varbūt tamdēļ, ka viņa pārvērtē savas krāsas līdzību ar apkārtnes krāsu. No sākuma es medībās lietoju ložu, bet vēlāk skrošu bisi, un pēdējā arī ir vienīgais piemērotais ierocis šī kustoņiša medīšanai. Nerunājot jau par to, ka šim pundurim, pat ja viņš stāv klajā vietā tikai septiņdesmit līdz astoņdesmit soļu attālumā, ir labi jāmērķē, mednieks, lietojot savu iemīļoto ieroci, reti kad būs apmierināts, jo lode mazajā ķermenī gandrīz vienmēr izrauj tik briesmīgu caurumu, ka viņš uz nošauto kustoņi labprāt nevar vairs ne skatīties. Arī citādā ziņā skrošu bise ir pilnīgi vietā, jo pilnā gaitā bēgoša punduru antilope ir droša no katra slihta šāvēja; te vajadzīga ļoti laba acs un droša roka. Bez tam tie paši krūmi, kuŗos dzīvo punduru antilopes, mudž no frankoliniem un pērļu vistām, kuŗām arī labprāt neļauj aizbēgt netraucētām, bet kuŗas ar ložu bisi, saprotams, nevar nošaut.

Edro gaļa ir diezgan cieta un sīksta, bet tomēr puslīdz laba barība. Viņa der gandrīz vairāk zupai, kā cepetim. Uz *Draysona* (Drayson) ieteikšanu es vairāk turējos pie pundura antilopes aknām, un man ir jāpiekrīt šim uzticības vīram, ka tās ir īsts gardums.

Bez cilvēka pundurantilopju ļaunākais ienaidnieks laikam visur ir leopards. Habešā viņš taisni tos diezokņus, kur uzturas edro, mīl vairāk kā pārējās medību vietas. Lai gan pundurantilopes kustas visu augu dienu, tomēr rīta stundās un vēl vairāk pievakarē viņas izrāda sevišķu rosību. Ap šo laiku bieži sastop veiklo kaķi slāpstoties apkārt, un daudz biežāk viņš turpat ir klāt, tomēr neviens viņu nenojauš. Dienvidos nespēcīgo punduru laikam vajā

servals un Sudanā palsaī kaķis, un ir ļoti iespējams, ka arī plēsīgais ērglis šur un tur pakampj mazākais pa kādai telītei.

*

Kalnu antilopes atšķiras no pārējām ar savu drukno, spēcīgo augumu. Formu slaikums un sevišķi kāju augstums, kas atsevišķas sugas dara tik patīkamas, pie šiem kalnu bērniem ir gandrīz pilnīgi nozudis. Turpretīm viņas ir tuklas un iskājainas un viņu nagi tā nostādīti, ka viss kustoņa svars gulstas uz to galotnēm. Caur to kāja iegūst kaut ko ļoti raksturīgu, nags paliek īsāks, naga čaula priekšgalā nav tik smaila, bet vairāk noapaļota; arī naziņi sniedzas zemāk kā tām sugām, kuŗas apdzīvo tikai līdzenumus. Šos vēso kalnu apdzīvotājus ne mazāk vēl raksturo arī vairāk vai mazāk bieza un stīva spalvu sega. Šāda ķermeņa būve ir kopēja visām sugām; bet ragu ziņā ir atšķirības, jo viņus nes gan abi dzimumi, gan arī tikai tēviņi vien; arī ragu veids dažādi mainās.

Pie šeit pieskaitāmām sugām pieder Labās Cerības raga kolonistu klinšu lēcējs jeb abesiniešu zasa (*Oreotragus saltatrix*). Viņš ir atsevišķas grupas priekšstāvis. Stāva ziņā šis patīkamais kustonis ieņem apmēram vidusstāvokli starp ģemzi un dažām mazām kazu sugām. Kopkrāsā zasa līdzinas mūsu stirnai. Augša un ārpuse viņai ir olivdzeltēna un melni lāsaina, apakša bālāka, bet tomēr vēl lāsaina; tikai rīkle un kāju iekšpuse ir vienādi balta. Ģarums ir apmēram 1 metrs, augstums apmēram 60 centimetri.

„Paskatījies lejā bezdibenī,“ saka *Gordons Kemmings* (*Gordon Cumming*), „es bieži tiku redzējis divus vai trīs šos pievilcīgos radījumus guļot vienu otram blakus, parasti uz lielas, līdzenas klinšu plātes, kuŗu zandeļa vai cita kalnu koka viesmīlīgā ēna sargāja no dienvīdus saules tveices. Ja es šos bailīgos zvērus iztramdīju, tad viņi neticamā kārtā, līdzīgi gumijas bumbai, leca no klints uz klinti, pāri plaisām un bezdibeņiem, vienmēr ar vislielāko veiklību un drošību.“ Šie slavēnā mednieka vārdi iešāvās

man prātā, kad es Menzas ielejā pirmo reiz augstu, uz ļoti šauras kalnu muguras ieraudzīju divas antilopes, kuŗas stāvēja un mierīgi šūpojās šurp un turp, itkā gar abām pusēm nebūtu nekāda bezdibeņa. Tiem vajadzēja būt klinšu lēcējiem; es to sapratu, lai gan pirms tam nekad nebiju redzējis ne viņus, ne arī kādu ģemzi savvaļā. Vēlāk man radās izdevība iepazīties vēl tuvāk ar šiem skaistiem radījumiem.

Klinšu lēcējs jeb zasa ir sastopams ne pārāk zemos kalnājos, Bogo zemēs katrā ziņā tādos, kas ir 600 līdz 2500 metrus augsti. Viņš dzīvo pa pāriem; tomēr bieži viņu redz mazos pulciņos pa trīs un pat četri īpatņi kopā, tā ir vai nu ģimene ar saviem mazajiem, vai arī divi pāriši, kuŗi satikušies un klejo nu zināmu laiku kopā. Labā laikā katrs pulciņš turas pēc iespējas augstu kalnos, ja ilgāku laiku līst lietus, tad nokāpj zemāk ielejā. Kamēr zāle vēl mitra no rasas, tikmēr viņi arvien klejo apkārt pa klinšu bluķiem un akmeņiem; bet pusdienas tveicē viņi meklē patverties zem kokiem vai lielām klinšu plātēm, vismīļāk uz apēnota bluķa, no kuŗa atveras plašs skats uz leju. Laiku pa laikam mazākais viens no dzīves biedriem pakāpjas uz tuvējās augstākās vietas, lai apskatītu apkārtni. Reiz izvēlētā novadā pāris turas ar vislielāko neatlaidību. Paters Filippi n i Menzā varēja pilnīgi noteikti pateikt, uz kuŗa kalna stāvēs zasu pāris; šo kustoņu uzturēšanās vietas viņš prata noteikt ar kļūdu līdz dažām minūtēm.

Klinšu lēcēju barība sastāv no mimozu un citu koku lapām, zālēm un sulīgiem alpiņiem augiem. Viņš ganas priekšpusdienas un vēlākās pēcpusdienas stundās. Ap šo laiku zasa pilnīgi noslēpjas starp vilkpieneņu krūmiem vai gaŗā zālē, kas aug ap klinšu bluķiem, un mednieks tad pūlēsies veltīgi ieraudzīt kādu no šiem zvēriem, kuŗus jau tā grūt pamanīt.

Nevar apgalvot, ka zasa būtu sevišķi bikla; tomēr tas tā būs gan laikam tāpēc, ka abesinieši viņu maz medī. Vairākreiz tiku redzējis, lejā stāvēdams, ka viņa mierīgi un bezrūpīgi noraudzījās uz mums no nelieliem pauguriem, kaut gan bijām piegājuši tik tuvu klāt, ka varēja labi šaut. Pa-

rasti viņa stāvēja uz kāda pārkārušās klinšu gabala sastinguši kā statuļa, cieši uz mums noraudzīdamās, lielās ausis sāniski atliekusi un nerādīdama nekādu dzīvības zīmju, izņemot ausu grozīšanu un cilāšanu. Acīmredzot, viņa šē vēl nepazīna cilvēka ļaunprātību visā pilnībā; jo visur, kur viņa tikusi jau vajāta, viņa pasmejas par mednieka viltību un aizbēg jau no pārs simts metru attāluma. Šāviena trokšņa iespaids uz klinšu lēcēju ir ļoti zīmīgs. Ja mednieks nošāvis gaļām, viņš redz to pēc tam ne ilgāk kā ceturtdaļminūtes; vēlāk tā ir nozudusi. Putna ātrumā žiglais radijums tad lec no viena klinšu raga uz otru, uz vistuvākajām klinšu sienām augšā un gaļām gar drausmīgiem bezdibieniem, un tikpat viegli tiklab augšup, kā lejup. Kur atsperties viņam pietiek visniecīgākā nelīdzenuma; viņa kustības vienmēr ir drošas tikpat, cik ātras. Visvairāk var apbrīnot kāju spēku, kad zasa bēg pa kalnu augšā. Tad strādā beidzamais muskulis. Miesa izrādas tik spēcīga kā nekad, stiprās kājas ir it kā no atsperīga tērauda kaltas. Ik ar katru lēcieni dzīvnieks lido kā pa gaisu uz augšu; te tas parādas skatītāja acīm viss, te jau atkal ir pazudis starp akmeņiem vai metri augstos augos, kuņģi sedz nokāres. Neticamā ātrumā tas steidzas prom; tikai nedaudzu mirkļu vajadzīgs, un bise to vairs nesniedz.

Kā liekas, tad Habešā zosas atnešanās laiks iekrīt lielā lietus perioda sākumā. Martā es sastapu kādu pāri, kurš vadāja vēl līdz pusgadu vecu telīti. Noteikti teikt ko abesinieši nezināja, kaut gan klinšu lēcēja viņiem ir ļoti pazīstams dzīvnieks. Habešā zasu nekad netura gūstā; bet medī gan, lai iegūtu cepeti. Ādu šē neizlieto, kamēr Kapā gan lieto to polsterēšanai, segliem un tamlīdzīgi.

*

Toreiz, kad visus iepriekšējās rindās aprakstītos ragu dzīvniekus apskatīja vienkārši kā antilopes, tad mēdza tām labprāt pievienot arī tagadējo *g e m ž v e i d ī g o* dzīvnieku (*Rupicaprinae*) apakšdzimtu. Un patiesībā dažām ģintīm, kā piem. goralam, ir arī liela līdzība galvas kausa būvē un

ragu formā ar dažām primitīvākām antilopēm, piem. ar meža kaziņām. No otras puses īstās ģemzes stāv tuvu arī aitām un kazām ar stipri izliekto galvas kausu acu starpā un stobrveidīgi uz priekšu izvirzītiem acu dobumiem. Kāda ģints, *Budorcas*, apvieno savādā kārtā gnu, mošus-briežu un liellopu pazīmes. Tā tad ģemžu apakšdzimta ir ļoti piemērots pārējās loceklis starp zemāk stāvošajām antilopēm un augstāk stāvošām aitām un liellopiem. Izskats zināmā mērā līdzīns kazai, tāpat arī dzerokļu forma. Lielāka vai mazāka purna daļa nav aplāta ar spalvām. Abiem dzimumiem ir ragi. Parasti ir četri pupi, un aste ir īsa. Dzīvnieki viscaur ir kalnu iemītnieki. Sevišķi Austrumāzija ir jāuzskata par viņu īsto dzimteni, kur dzīvo trīs ģintis, un pa vienai ģintij dzīvo Eiropā un Amērikā.

No Āzijas sugām minēsim *serovu* (*Capricornis sumatrensis*), kuŗš pazīstams jau kopš visilgāka laika. Pēc *Šneidera*, viņa atpūtas vietas atrodoties Sumatrā 600—800 metri augstumā virs jūras līmeņa zem nokārušamies klintīm. Tas dzīvo nelielos pulciņos pa 3—6 kopā, ir ļoti bikls un, būdams priekšzīmīgs kāpelētājs, apdzīvo visbiezākiem mežiem aplātas klintis. *Serovs* ir īpašas apakšģints pārstāvis, kuŗas pazīme ir krēpes. *Suga* izplatīta plaši, līdz Indijai un Ķīnai, tai daudz vietējo formu, un viņas spalvas krāsa svārstas sākot no pilnīgi melnas līdz sarkanbrūnai, bieži ar baltganām un iesarkanām ciskām. Krēpes netīri pelēkā krāsā, dažreiz ar iesarkanu piekrāsu, bet nav nekad gluži baltas; skaisti sudrabbaltas un ar garākām spalvām tās ir tikai *Vidusķinas baltkrēpāinām serovām* (*Capricornis argyrochaetes*), kuŗš ar saviem 112 cm augstiem pleciem ir lielākais ģints pārstāvis.

Pie otrās apakšģints (*Capricornulus*) pieder mazāki dzīvnieki bez krēpēm, no kuŗienes *Teminkss* (*Temminck*) aprakstījis *vilnspalvas jeb japaņu ģemzi* (*Capricornus* (*Capricornulus*) *crispis*).

Šo visu zvēru dzīves veids laikam gan neatšķirsies no mežakazu antilopju (*Nemorhaedus*) dzīves veida.

Daži viņu pārstāvji atšķiras ar sevišķi garu asti un garu pušķi galā, kuŗas īpatnības dēļ dabujuse savu nosaukumu gaŗastainā kazu antilope (*N. caudatus*) no Rietumķinas. Cita gaŗastaina suga (*N. raddeanus*) dzīvo no Korejas līdz Amurupes zemēm, tā tad no visām vecās pasaules ģemzēm sastopama vistālāk uz ziemeļiem. Vairāk pazīstams, kā tikko minētās sugas, ir gorals (*N. goral*). Tas ir kazas lielumā. Viņa gaŗums ir 1,2 metra, astes gaŗums 10, kopā ar spalvu pušķi 20 cm, augstums pie skausta 75 cm. Āža ragi ir 15—22 cm gaŗi, īsi, resni, nopaloŗoti, pie pamata abi stieņi ļoti tuvu kopā, pret galu atliecas viens no otra nost. Pieauguma gredzenu skaits svārstas starp 20 un 40. Goralam ir drukns viduklis ar taisnu muguru, kalsenas kājas, vidēji gaŗš kakls un īsa, uz priekšu saŗaurināta galva ar lielām olveidīgām acīm un ar gaŗām, ŗaurām ausīm, īsa, bieza, mazliet atspura, daŗreiz uz vidukļa un kakla izpūrose spalva pelēkā vai iesarkanbrūnā krāsā ar melniem un iesarkaniem traipiem sānos augŗā un arī apakŗā, un arī apakŗā, izņemot ŗauru dzeltēnu garenisku ŗvītru uz pavēderes, bet balta uz smakra un rīkles un balta arī ŗvītra, kas sākdamās no ŗenes iet viņpus vaiŗiem uz ausīm, bet pagarinātā spalva gar muguru ir melna. Kazai ragi īsāki un vāŗāki kā āzim, citādi gan abi dzimumi vienādi veidoti un vienādā krāsā.

Pēc Adams'a, Džerdona (*Jerdon*) un Kinlocha, gorala izplatības apgabals aprobeŗots uz Himalajiem, un proti, joslā starp 1000 un 2600 m virs jūŗas līmeņa. Pēc Kinlocha, tie dzīvojot sabiedrībā, daŗreiz lielos pulkos, bet parasti gan plaŗi izklīduŗi nelielos pulciņos vai arī pa vienam un pāriem. Gorals mājo tiklab meŗos, kā arī uz kailām klintīm un akmeņainām nogāzēm, bet vislabāk tomēr uz stāvām klinŗu sienām, kuŗas apauguŗas retiem krūmiem un skrejiem koku puduriem. No karstās saules tas mēģina slēpties pavēnī, ja debess apmākusies, tad nereti dzīvo pa ganībām visu dienu. Tā kā viņŗ bieŗi uzturas dzīvojamo vietu tuvumā un ir pieradis redzēt ganus un nogāztus kokus, tad medniekam kaut kur izlienot tik viegli vis neuztraucas, un arī pielist viņam tuvāk nav tik grūti,

jo zeme lielāko daļu ļoti nelīdzena. Iztramdīts gorals, tāpat kā ģemze strauji nošņācas un pārsteidzošā ātrumā laiž prom pa savu ceļu, vienalga, kāds tas arī nebūtu, vai labs, vai arī tāds, kur var kaklu aplauzt. Tas kāpj pa vistāvākajām klinšu sienām tikpat viegli kā ģemze.

Pēc Džerdona (Jerdon), grūsnības ilgums ir 6 mēneši, un telītes atlec maijā un jūnijā. Jauni sagūstīti dzīvnieciņi, kuņus liek izaudzēt kazām, viegli paliekot rāmi, turpretīm vecāki gūstekņi vienmēr paliek bikli un mežonīgi, vienalga, kaut arī tos koptu uz visrūpīgāko. Turklāt grūti tos savaldīt, jo viņi rāpjas gar sienām uz augšu tāpat kā kalnāži, un prot vienmēr aizbēgt, ja vien negriež uz to sevišķu vērību. Kāds gorals, kuŗš piederēja angļu pārvaldniekam un tika turēts četrstūrainā laukumā, vairāk reiz mēģināja pārlekt par apmēram 3 metri augsto žogu, un ikreiz gandrīz arī sasniedza vajadzīgo augstumu. Mūsu zooloģiskos dārzos ir rets viesis. Taču viens dzīvoja vairāk gadus Hamburgas dārzā, un Berlīnes dārzā varēja arī redzēt gan goralu, gan arī serovu un vilnspalvaino ģemzi.

Šīm svešajām antilopēm nu varam piebiedrot mūsu vietējās. Piemīlīgais, daudzkārt vajātais mūsu kalnu bērns ģemze jeb gams (*Capella rupicapra*), vienīgā suga ģintī, sasniedz garumā 1,1 metra, no kuŗiem uz asti nāk 8 cm, un augstumā pie skauستا 75, uz krustiem 80 cm, bet svarā 40 līdz 45 kilogrami. Ragi, gar likumu mēroti, ir apmēram 25 cm gaŗi, āzīm platāk izplēsti un arī spēcīgāki un līkākāki, kā kazai. Citādi gan abi dzimumi līdzinas viens otram gandrīz pilnīgi, kaut gan parasti āži ir drusku stiprāki par kazām. Spalva diezgan cieta, vasaru īsa, t. i. augstākais 3 centimetri gaŗa, pie pamata brūnpeleka, galos gaišā rūsas krāsā, bet ziemu 10 līdz 12, mugurai pa vidu, tā sauktā bārda, pat 18 līdz 20 centimetri gaŗa un melniem galiem. Spalvas krāsa mainās skatoties pēc gads laika. Vasaru kopkrāsa ir netīri sarkanbrūna vai rūsarkana, pārīet apakšpusē gaišsarkandzeltēnā; mugurai pa vidu iet garenska melnbrūna švītra; rīkle baltdzeltēna, pakausis baltgani iedzeltēns; uz pleciem, uz ciskām, krūtīm un paslēpenēs

krāsa paliek tumšāka; pakaļā ir arī švītra, kur dzeltēnā krāsa tonēta gandrīz līdz baltai. Astes virsa un pamats sarkanpelēks, apakša un gals melns. Sākot no ausīm un pāri acīm iet šaura, melngana gareniska josla, kuŗa asi atšķirās no citādi še blāvās krāsas. Virs priekšējā acu kaktiņa, kā arī starp nāsīm un virslūpu redz sarkandzeltēnus plankumus. Ziemu ģemzes virsdaļa ir tumšbrūna vai spīdoši brūnmelna, pavēdere balta; kājas lejgalā izskatās gaišākās, nekā augšā un atsitas vairāk sarkanā krāsā; pie nagiem iedzeltēnbaltas tāpat kā galva, kuŗa uz pakauša un pie purna paliek tumšāka. Gareniskā josla no purna gala uz ausīm ir tumšbrūnmelna. Ziemas un vasaras krāsa pāriet viena otrā tik pamazam, ka tīrā veidā kā viens, tā arī otrs uzvalks tiek nēsāts tikai ļoti īsu laiku. Jaunie dzīvnieki ir sarkanbrūni un ap acīm gaišāki.

Gaišās krāsu varietates vai arī pilnīgi baltus dzīvniekus dabū tikai reti redzēt; starp četri tūkstoši dzīvniekiem mazākais, kuŗus grafam Hansam Vilčekam (Wilczek) bijusi izdevība redzēt, iebaltā krāsā novērots tikai viens vienīgs. Ari nepareiza ragu attīstība gadās reti. Šur tur tiek gan rādīti galvas kausi ar četriem ragiem; bet tas nav nekas cits, kā viltīgā nolūkā uzstādīti kazu galvas kausi ar četri ragiem. Ja ragi attīstījušies nepareizi, tad vienmēr par iemeslu tam ir ievainojums.

Visi mednieki šķir kalnu ģemzi no meža ģemzes, jeb atkal šļūdoņu ģemzi no lapu ģemzes. Pirmās ir vājākas par otrām, katrā ziņā gan tikai nabadzīgākas barības dēļ, ar kādu viņām jāiztiek, un parasti arī ne tik tumšas krāsā; bet nevar tās uzskatīt ne vienu, nedz otru par sevišķu rāsu.

Daži pētnieki ir izteikuši domas, ka tās ģemzes, kuŗas sastopamas Pirenējos un Kantabrijas piekrastes kalnos, un tāpat arī tās, kuŗas dzīvo Kaukazā, no mūsējām noteikti atšķiroties un esot tāpēc jāuzskata par īpašām sugām; bet patlaban mums nav vēl pietiekošu pierādījumu, vai šāds uzskats pareizs, vai ne.

Iberijas ģemze, kuŗu Pirenējos sauc par „i z a r d u“ (Capella pyrenaica), sevišķi atšķiras, kā man mans brālis par to raksta, ar savu niecīgo augumu un uzkrītoši maza-

jiem ragiem, kā arī ar vasaras spalvu lapsassarkanā krāsā un ir bez muguras švītras, un arī Kaukazā dzīvodamai formai, kuŗu sauc par „a č i“ (*Capella caucasica*) vajag no Alpu ģemzes diezgan ievērojami atšķirties; es tomēr domāju, ka abos gadījumos varētu būt runa tikai un vienīgi par vietējām novirzībām, kādas novērojamas pie lielākās daļas plaši izplatīto dzīvnieku, un šaubos tāpēc apzīmēt abas šīs formas par īpašām sugām.

Par īsto ģemzes dzimteni būtu gan apzīmējami Alpi. Bet viņas izplatības apgabals sniedzas daudz tālāk, jo ģemzi sastop arī Abrucos, Pirenējos, Kantabrijas, Dalmācijas un Grieķijas piekrastes kalnos, Karpatos, sevišķi uz Augstā Tatra galotnēm un Transilvanijas Alpos, beidzot Kaukazā, Taurijā un Gruzijā; bet par šī apgabala centru varējum tomēr uzskatīt Alpus. Ir izmēģināts, bet veltīgi, ieviest to arī Norveģijā.. Alpos šveicē viņas tagad ir retas, katrā ziņā nesalīdzināmi retākas, kā Austrumu Alpos, un proti, Augšbavarijā, Zalcburgā, Zalckamerā, šteiermarkā un Karintijā, kur bagāti un lietprātīgi lielgruntnieki un medības iecirkņi nomnieki audzē un taupa tās zvēru parkos, un tāpēc viņas tur var arī sastapt ievērojamā daudzumā. Arī stāvajos, nepieejamajos Vidus Karpatu augstumos tās dzīvo iepriecinošā daudzumā, kaut gan še par viņām nerūpējas neviens.

Ir aplamas vispārizplatītās domas, ka ģemze būtu Alpu dzīvnieks visšaurākajā vārda nozīmē, t. i. būtu sastopama vienīgi apgabalā virs mežu joslas, tiešā šļūdoņu tuvumā; jo viņa pieder pie mežu antilopēm. Visur, kur viņu taupa, ta noteikti dzīvo gadu no gada virsejā meža joslas malā. No šejienes tad pa vasaru ģemzes kāpj mazākos vai lielākos daudzumos līdz augstākajām kalnu nogāzēm, dzīvo nedēļām vai mēnešiem ilgi firnu sniega un šļūdoņu tuvumā, izvēlēdamās uz kādu laiku sev par uzturēšanas vietu visaugstākās kailklingtis un klajumus; bet viss vairums ģemžu kādā apgabalā arī pa vasaru dzīvo mežu joslas augšmalā, un te sastopamas pat tā sauktās kalnu jeb šļūdoņu ģemzes tad, ja laiks nejauks, bet sevišķi pirms lielajām vētrām, kuŗas, kā liekas, šie dzīvnieki nojauž jau divi dienas iepriekš, vai

arī vēlos rudenos un ziemā, bet tiklīdz vien iespējams, tad tās atgriežas atkal atpakaļ savos ierastajos augstumos, jo sniegs šē gandrīz vienmēr tiek nodzīts vai arī nokūst agrāk, nekā ielejās. Savas pagaidu dzīves vietas ģemze vasarā izvēlas rietumu un ziemeļu, turpretīm citos gada laikos austrumu un dienvidu nokalnēs, un to var arī izskaidrot vienkārši, jo viņa, tāpat kā visi meža zvēri ar smalkām maņām, savu nometni piemēro patlabanējiem laika apstākļiem. Netraucēts ģemžu pulciņš paliek diezgan noteikti vienā un tanī pašā vietā, protams, ieņemdamas labi plašu iecirkni; bet maina arī to bez kāda ārēja iemesla, un ikkatrā apgabalā savādi, kā man par to stāstīja piedzīvojuši ģemžu mednieki, aiziedamas pat desmit līdz divpadsmit stundas tālu, un tad nokļūst, kaut gan tikai retos gadījumos, arī tādos apvidos, kur neviens neatceras tās agrāk redzējis. Pie veciem āžiem tamlīdzīgās ekskursijas atrod vairāk piekrišanas, nekā pie kazām vai pie jaunažiem āžiem, vispār pie tām ģemzēm, kuŗas dzīvo pulkos.

Kā viss antilopju vairums, tā arī ģemze ir dienas dzīvnieks. Pa dienu viņa darbojas, naktīm atpūšas. Gaismiņai austot viņa ceļas no savas mīgas, kur apgulstas naktij satumstot, un dodas ganībās, parasti lēnām atkāpdamās atpakaļ; priekšpusdienas stundas viņa pavada gremodama kāda pārkārušās klinšu gabala ēnā vai arī zem kādas vecākas egles zariem, visvairāk gulēdama uz saliektām kājām un omulīgi izstiepusies; ap pusdienu tā sāk lēnām kāpt kalnos augšā, pēcpusdienā atkal dažas stundas atdusas zem koka, uz gludiem klinšu galiem, firnu sniegā un tamlīdzīgās vietās, lielāko tiesu kur gadās, nevis pastāvīgi savā īpašā vietā, kuŗu arvien uzmeklētu, bet šur un tur, pievakarē dodas vēl reiz ganībās, un krēslai iestājoties iet pie miera. Vasaru gaišās mēneša naktīs viņa no šādas dienas kārtības šad un tad gan atkāpjas. Vēlā rudenī un ziemu viņa ganās visu dienu, un kad uzsnidzīs sniegs, tad kalnu zemajās nogāzēs, kur ģemze tagad sāk dzīvot, viņa apmetas saules pusē, jo šē sniegs tā neķeras klāt, kā ēnas pusē. Nakts nometne tiek izvēlēta ļoti dažādi, bet vienmēr to ierīko tādās vietās, no kuŗienes atklājas plašs redzes lauks un sevišķi,

kur viegli pārredzami dziļumi. Sevišķu migas sagatavošanu mūsu antilope neatzīst, bet gulstas vienkārši uz zemes vai uz klintīm kaut kuŗā vietā, kuŗa viņai izliekas piemērota.

Milēdamas ļoti dzīvi sabiedrībā, ģemzes sadodas nereti visai lielos pulkos. Sabiedrību sastāda kazas, viņu telītes, un jaunākie āži līdz otram, augstākais trešam gadam. Vecie āži dzīvo par sevi, izņemot riesta laiku, vai varbūt arī sadodas ar vienu, diviem vai trijiem sev līdzīgiem, bet kā liekas, ciešu sadraudzību uz ilgāku laiku nekad nenoslēdz. Pulka vadību uzņemas kāda veca, piedzīvojusi kaza, bet šim amatam citi trupas locekļi to nebūt neievēl, tāpat ne tik tā netiek arī no vadītājas amata padzīta tanī gadījumā, ja nav pietiekoši modra, kā agrāk vecie mednieki apgalvoja. Šis vadonis lielāko tiesu, un vienmēr nebūt arī ne, regulē pulka kustības tikpat, cik pēdējais paļaujas tikai un vienīgi uz viņa modrību. Šā vai tā, bet pie katra apmetušās ģemžu pulka kārtīgi var redzēt vienu vai vairākas kazas stāvot un skatoties visapkārt, un šīs pašas tad lielāko tiesu dod citām ziņu par kāda bīstama radījuma tuvošanos; bet stāvētājas neizpilda nekādu viņām uzliktu pienākumu, bet paklausa vienīgi savai dziņai, kuŗa vienlīdz piepilda arī visas pārējās un pie visām līdzīgā kārtā arī izpaužas. Ikviena ģemze, kas kaut ko aizdomīgu ievērojusi, izteic to ar tāļu dzirdamu svilpienu, piesperdama vēl turklāt uz zemes ar vienu no priekškājām, un pulks, līdz ko pārlicinājies, ka briesmas tiešām draud, metas tūlīt bēgt, un tad vienmēr viena kaza, laikam tā vecākā, uzņemas vadību. Kā Grills stāsta, tad viņai seko visjaunākās telītes, tad gadu vecās un pēc tam mazāk vai vairāk raibā barā viss pārējais pulks.

Kustībās ģemze sacenšas ar citiem savas dzimtas kalnu kāpējiem, kuŗus jau pazīstam. Viņa ir veikls kāpelētājs, drošs lēcējs un drošs un spēcīgs kalna kāpējs, kuŗš veikli un izveicīgi staigā arī pa visbīstamākajām vietām, kur neiedrošinas rāpties neviena Alpu kaza. Kad viņa iet lēnām, tad gaitā ir kaut kas smags, neveikls un visa iznešanas drusku neskaista; bet līdz ko viņas uzmanība pamostas un tā sāk bēgt, tad uzreiz viss dzīvnieks pārvēršas. Tas iz-

Baltbárdainais gnu.

skatās spirtāks, drošāks, cēlāks un spēcīgāks un steidzas prom ātriem lēcieniem, parādīdams katrā kustībā vienlīdz daudz spēka un piemilības. Par ārkārtīgajām lekšanas spējām ir izdarīti daži noteikti novērojumi. F o n V o l t e n s (v. Wolten) izmērojis, kā š i n c s (Schinz) ziņo, kādas ģemzes lēcieni un atradis to septiņi metri garu. Kur tikai arvien gadās nelieli klinšu radziņi, tur ģemze var jau atsperties, un nedaudz lēcieniem viņa sasniedz augstumu tikpat kā spārniem, pirms palekšanās ieskriedamās un dodamās augšup slīpā virzienā. Pāri par visstāvākajām klintīm viņa skrej tikpat droši, kā viņas gara un miesas radnieki, un tur, kur varētu domāt, ka neviens dzīvnieks nevarētu uz tik maza pamata atsperties, viņa droši un zibenātrumā skrej pāri. Kalnā augšā viņa lec vieglāk kā lejā un priekšējās, kuņas viņai ļoti lokanas, ta sper ar lielu apdomību, lai nenogrūstu neviena akmeņa. Pat smagi ievainota, viņa aizbēg pa visbīstamākajām tekām; ja, arī tad vēl, kad viņai pāršauta kāja, tā parāda gandrīz ne mazāku žīgumu, kā vesela būdama. „Lai ir redzējis to nezin cik bieži,“ saka K o b e l l s, „vienmēr tomēr ir jābrīnas, kā šāvienu vien' pakaļ otram ribot ģemzes bēg pa gluži stāvu sienu un pa vienu pašu celiņu, nekrizdamas neviena, kuņu šāviens nav ķēris. Pietiek tikai divi centimetri platas radzītes, ko atsperties, bet bieži vien tā varenēm lēcieniem tiek pāri pilnīgi nedrošām vietām un tomēr atkal tūlīt atrod kur atbalstīties. Zināmos apstākļos viņa pārcieš arī kritienu, kuŗš jāredz, tad tikai varēs ticēt.“ Tikko teikto patiesību man apliecināja M i l b a c h e r a (Mühlbacher) kungs, pilnīgi ticamais grāfa V i l č e k a (Wilczek) virsmednieks, kuŗš redzējis, kā ģemzes āzis lecot nav sasniedzis nodomāto mērķi un nogāzies, klinšu sienu neaizskārdams, tādā grāvā, kuņas dziļums, pēc M i l b a c h e r a aprēķina, nevarējis būt neko mazāks par simts metriem. Dzīvnieks laimīgi nokritis uz zvīrgzdu čupas, pret kuŗu tad atsities ar visu sparū. Pēc neilgas apdomāšanās zvērs bez redzama ievainojuma, ja, pat bez manām nepatikšanas sajūtām, devās tālāk un spēcīgi, kā kad nebūtu nemaz nogāzies, uzleca augstajā sienā pa citu vietu. Kā š i n c s (Schinz)

stāsta, tad tomēr dažreiz, neskatoties uz savu izveicību un veiklību, ģemzes nokļūstot tādā stāvoklī, ka netiekot vairs ne uz priekšu, nedz atpakaļ, nevarot vairs nekur dabūt kājai atbalstu un nonīkstot vai nu badā, vai arī nogāžoties bezdibenī. Č u d i (Tschudi) saka to pašu tādā veidā, ka ģemze vienmēr mēģinot padarīt neiespējamo par iespējamu, lekdama bezdibenī, vienalga, lai kaut ar' lejā sadragātos. Ka ģemzes drāžas zemē pa stāvām klintīm, tas visiem karintiešiem un Šteiermarkas medniekiem ir labi zināms fakts; mans vecais, piedzīvojumiem bagātais medību draugs M o r h a g e n s man tika stāstījis arī, ka ja ģemzēm stipri ejot virsū, tad vajadzības gadījumā bez apdomāšanās tās lecot divpadsmit līdz sešpadsmit metru dziļumā, un parasti laimīgi. Augstākā mērā uzmanīgi ģemze iet pāri par apsnigušu šļūdoni, un še arvien uz vis to uzmanīgāko izsargās no apsnigušām plaisām, kaut redzēt tās ģemze nevar. Tāpat ārkārtīgi uzmanīgi un lēni tā iet arī pa klinšu nogāzēm. Daži pulciņa locekļi piegriez savu uzmanību tikai; pārējie bez mitēšanās vēro, vai nedraud citas briesmas. „Mēs tikām redzējuši,“ stāsta Č u d i, „kā kāds ģemžu pulciņš gribēja tikt pāri par bistamu, nodrupumiem apkārtu ļoti stāvu klints gabalu, un varējām par šo dzīvnieku pacietību un gudrību nopriecāties. Viena gāja pa priekšu un kāpa lēnitiņam, citas gaidīja pēc kārtas, kamēr pirmā bij pilnīgi uzkāpusi augšā, un tikai tad, kad vairs nevēlās lejā neviens akmens, pirmā sekoja otrā, tad tāpat trešā un tā tālāk. Uzkāpušās neizklīda nebūt pa ganībām, bet palika uz klints malas stāvat, uzmanīdamas apkārti, kamēr arī pašas beidzamās nebij viņām laimīgi piebiedrojušās.“ Tādu pat uzmanību un tādu pat izveicību parādot ģemzes arī, kad jāpāriet par trakojošiem kalnu strautiem, kā man to stāstīja kāds piedzīvojis ģemžu mednieks. Vajadzības spiesta, tā lec gan vidū ūdenī iekšā un steidzas tad tālāk; bet ja viņai neiet virsū, tad papriekš ilgi apsver, kurā vietā būtu jāiet pāri, un to pētidama skrej gar trakojošo ūdens straumi uz augšu un uz leju, apskata tās dažādās vietas, kurās viņai liekas piemērotas, un beidzot izvēlas vispiemērotāko. Mans uzticības vīrs bij redzējis, kā ģemze pār-

lekusi divi spēcīgiem lēcieniem par vairāk kā seši metri plato kalnu strautu Karintijas Elendlejā. Stipri dzīta, satramdīta vai ievainota, ģemze metas pat Alpu ezeru viņos, cerēdama peldot izglābties.

Neparasti liela vietas atmiņa ģemzei ļoti der visos viņas pārdrošajos ceļojumos. Viņa ievēro ikkatru ceļu, pa kuŗu kaut ar' tikai reiz gājusi, un šī ceļa rajonā pazīst, tā sakot, ikkatru akmeni; taisni tamdēļ arī augstos kalnos viņa jūtas kā mājās tikpat, cik atstāta tā liekas, kad no tiem aizgājusi. „1815. gada vasarā,“ tā Č u d i stāsta tālāk, „parādījās pēkšņi visiem acu lieciniekiem par lielu lielo brīnumu, uz pļavas pie Argonas kāds laikam gan vajāts ģemžu āzis, devās, tieši ne no viena nedzīts, pāri par visām sētiņām un ieskrēja ezerā, kur peldēja maldīdamies ilgi apkārt, kamēr beidzot, kad gals nebij vairs tālu, ieņēma to laiviņā. Dažus gadus agrāk Reinas lejā tika dzīva sagūstīta kāda purvā iestīguse ģemze.“

Brīnišķīgi asās maņas palīdz ģemzei tik lielā mērā, kā reti kādam, viņai radniecīgam dzīvniekam. Osme un dzirde liekas attīstīta vislabāk, bet redze mazāk. Osmes asums redzams nevien no tam, ka tā labi saoz, bet ka spēj arī pārsteidzoši pareizi segt pēdas un, kad reiz tās uzgājusi, sekot pa tām droši. Tā, dzenot ar suņiem var dažreiz augstajos kalnos novērot, ka pakaļā palikusi telīte bēg tik droši pa to pašu ceļu, pa kuŗu dažas minūtes iepriekš aizbēgusi māte, ka šādu noteiktu pakaļskriešanu iespējams izskaidrot tikai ar ārkārtīgu pēdu segšanas spēju. Tāpat ir ievērots arī, ka uzdūrušās cilvēku pēdām, ģemzes vienmēr apstājas, un nereti griežas pat atpakaļ. Ošanas ziņā mūsu kalnu antilopes laikam gan nepaliek pakaļ nevienam citam savas dzimtas loceklim. Kas grib ģemzes novērot vai viņām tuvoties, tam vējš jāizpēta uz visrūpīgāko, jo bailīgie dzīvnieki citādi vienmēr aizbēgs. Cik tālu sniedzas viņu ošanas spēja, tas nav droši nosakāms, bet tiek apgalvots, ka par šautenes šāvienu labi tālāk. Katrā ziņā ošanas spēja ir tā, kuŗa arvien pirmā un visnemaldīgāk ģemzi pārlicina par briesmu tuvošanos, un, kas ir viens un tas pats, piespiež to bēgt. Dzirde, kaut gan arī ļoti asa, mal-

dina viņu daudz vairāk. Par brūkošo un krītošo akmeņu troksni viņa parasti raizējas ļoti maz, jo pie tā kalnos viņa pieradusi; pat šautenes sprādziens ne vienmēr atstāj uz ģemzi sevišķu iespaidu. Ja viņai ir jau piedzīvojumi, ko īsti šautenes šāviens nozīmē un ja prot viņas sprādzienu pareizi pazīt, tad, protams, metas bēgt bez apdomāšanās; bet daudz reiz viņa pēc sprādziena apstājas, un tad medniekam ir izdevība, raidīt vēl otru lodi. Tas izskaidrojams tā, ka kalnos arī cilvēkam ir ļoti grūti spriest, kurā pusē šauts, vai pat pateikt, vai pavisam ir šauts un vai tas nav bijis tikai nokritušā akmeņa atsišanās. Mūsu dzīvnieks redz, bez šaubām, ļoti tālu, bet redze būs tomēr daudz vājāka kā citiem gremotājiem, jo mednieku, kurš sēd vai stāv mierīgi, ģemzes lielāko tiesu neievēro vai ar' nespēj atšķirt no apkārtējiem akmeņiem. Kaut gan mani medību draugi to bij man stāstījuši jau āgrāk, tad tomēr, būdams pirmo reizi ģemžu medībās, es biju ne mazumu pārsteigts, kad ieraudzīju, kā dzītā ģemze, kā likās, pilnīgā bezrūpībā nāca man virsū un paskrēja garām samērā netālu. Tāpat kā lielāka daļa zemāko mugurkaulaino dzīvnieku, proti, zivis, tā arī ģemzes, liekas, nav spējīgas pazīt mierīgi stāvošu cilvēku tiesām par cilvēku un tikai tad saprot, kas tas ir un ka no tā jābīstas, kad cilvēks sāk kustēties. Tamdēļ no ejoša mednieka, to pamanījušas, viņas bēg jau par lielu gabalu, kamēr pavēja pusē uzglūnošo mednieku ģemze nereti pielaiž pilnīgi šāviena tuvumā.

Tāpat kā visi meža zvēri, arī ģemze izturas gluži citādi tanīs apgabalos, kur to stipri vajā, nekā tur, kur to taupa. Cilvēkam gan viņa neuzticas nekad, bet vienā, otrā gadījumā tik visai bailīgi arī neizvairas no viņa tuvuma, kā to varētu jau iepriekš domāt. Kaut gan mājām tuvu tā pienāk tikai reti, tad tomēr dažreiz gadās, ka dažām ganu un mednieku būdām kalnos viņa tuvojas uz nedaudzu soļu atstatuma un, nelikdamās daudz neko zinot par pavarda dūmiem, ganās turpat mājas priekšā. Tā mans uzticības vīrs, piedzīvojumiem bagātais ģemžu mednieks K l a m p f e r e r s varēja novērot no kādas mednieku būdas Elend-

lejā, ka divi ģemzes vairāk dienu no vietas ganījās turpat tieši klāt pie viņa dzīvokļa.

Ar ģemzes saprātu sacenšas viņas viltīgums un blēdigums. Ja ģemze pamanījusi un arī pazinusi cilvēku, tad bieži vien izturas gluži mierīgi, palikdama uz vietas, bet līdz ko domā, ka viņu, varbūt, nevar vairs redzēt, tad steidzas prom cik vien ātri spēdama. Saprotams, ziņkārīga arī viņa ir tāpat, un to var piemānīt tāpat kā gazelles un meža kazas, saistot viņas uzmanību pie kaut kā cita un novēršot no sevis. Šinī ziņā ģemze ļoti atgādina kazu, ar kuŗu tai kopīga arī tieksme uz visādām rotaļām un jokošanos. Jaunie āzeni bieži vien sarīko bezgala jocīgas cīņu spēles un vingrinās tamlīdz arī tanī cīņā, kuŗu gadi tiem nenovēršami atnes. „Pa visšaurāko klints malu,“ tā tēlo Č u d i, „viņi dzenā viens otru, meklē badīties, vienā vietā viens otram uzbrūk, lai otrā atkal viens no otra atlaištos, un niekojas ar visnevaldamāko draiskulību. Bieži var novērot, ka vesels pulks draiskojas stundām ilgi, dažreiz nododamies visādām vingrošanas mākslām vārda pilnā nozīmē.“ Par kādu pavisam neparastu rotaļu man ir ziņojis jau agrāk minētais ģemžu mednieks, un viņa vārdus vēlāk apstiprināja mežzinis *W i p p e l s* (Wippel) tik pilnīgi, ka es nedrīkstu par viņu patiesību šaubīties. Proti, uzkāpušas vasarā līdz firna sniegam un juzdamās pilnīgi netraucētas, ģemzes bieži vien piekopj tādu izpriecu, ka stipri slīpā firnu laukuma virspusē metas kājas saliekušas pēkšņi sniegā iekšā, sāk tad visām četrām kājām irties pa sniegu uz leju un tādā kārtā nobrauc, slidēdamās tikpat kā uz ragavām, nereti piecdesmit līdz simts metri pa slīpo nogāzi uz leju, saceldamas augstus sniega virpuļus, kuŗš apputina viņas baltas kā ar miltiem. Nonākušas lejā, viņas trūkstas atkal kājās un kāpj lēnām pa to pašu ceļu augšup, pa kuŗu tikko nolaidušās lejup. Pārējie pulka locekļi noskatās ar patikšanu, kā viņu biedri vizinājas pa nogāzi, un viens, otrs arī uzņem tādu pašu rotaļu. Bieži kāda ģemze nobrauc pa firna sniegu lejup divi, trīs un vairāk reizes; bieži šļūc tieši viena pakal otrai vairākas kopā. Lai cik nodevušās viņas arī nebūtu tamlīdzīgai rotaļai, apkārt-

nes uzmanīšanu tās tomēr nekad neaizmirst, un pietiek, ka ģemzes pamana cilvēku, kaut tas būtu vēl bezgala tālu, kad rotaļa tiek tūlīt izbeigta un uz rāvienu pārmainas šo neuzticīgo radījumu būtība un izturēšanās.

Par citiem nevainīgajiem zīdītājiem ģemzes interesējas maz; ar dažiem, piemēra dēļ ar aitām, viņas dzīvo pat atklātā naidā, vismaz noraugas uz tām ar atklātu riebumu. Ja aitas sāk ganīties taīs augstumos, kuŗus citādi apmeklēja ģemzes, pēdējās tūlīt aiziet un nāk atpakaļ tikai vēl rudenī. No kazām, kuŗas spēj kāpuļot ģemzēm pakaļ vēl vairāk kā aitas un lielākā daļa spēj arī apmeklēt tās vietas, kur ģemzes dzīvo un tāpēc, kā šķiet, varētu būt arī daudz vairāk par apgrūtināšanu, ģemzes tomēr nebūt neizvairās, turpretīm, iet pašas no laba prāta pie viņām. Arī liellopus, briežus un stirnas ģemzes ieredz labprāt, vismaz nebaidās no tiem un nereti parādās viņu tuvumā.

Tuvojoties riesta laikam, kuŗš sākas novembra vidū un iet līdz decembra sākumam, spēcīgie āži ierodas pie pulka, staigā no viena uz otru, skraidelē bez mitēšanās uz priekšu un atpakaļ un sešās līdz astoņās dienās savus taukus ir pazaudējuši. Cik klusi tie mēdz būt citā laikā, tikpat bieži tagad var dzirdēt viņu balsi, grūti aprakstamu doţu un dziļu rukšķēšanu. Viņiem parādoties, jaunie izbailēs izklīst uz visām pusēm; turpretīm vecie varoņi, ja sagadās vienā pulkā, parasti neatkāpjas un cīnas savā starpā, jo spēcīgs āzis otru pulkā necieš, un kaut ar' pulkā būtu trīsdesmit vai četrdesmit kazu. Viņu greizsirdību pārspēj tikai viņu trakums; aizdomīgi tie loţņā okšķerēdami pa visu pulku, uzbudinājumā dažreiz neievērodami un aizmirzdami pat mednieku; jau pa gabalu tie nāk pretī ikkatram spēcīgam āzim, gatavi cīnīties, un, ja pretinieks neatkāpjas, uzsāk cīņu. Viņu aklo greizsirdību Austrumu Alpos izmanto medībās, uzliekot galvā baltu nakts mīci vai arī īpaši šim nolūkam pagatavotu galvas segu ar radziņiem, tad saliecies parādas uz acumirkli āzim un atkal noslēpjas, vēŗot tā uz sevi viņu uzmanību un modinot greizsirdību, un tā viņu pievilina klāt pa šāvienam. Pret kazām iemilējuŗies āži ir nepacietīgi un nesaudzīgi, dzenā

tās spēcīgi un izlieto varu pret tām, kuŗas negrib labprātīgi ļauties. Tāpat kā pie briežiem, arī šie bieži notiek, ka āzis kļūst par savas trakās greizsirdības upuri, kuŗa neļauj viņam baudīt mīlestības priekus un jaunie āži izlieto tad ikkatru gadījumu, lai apmierinātu dzimuma dziņu, kas modusies arī viņos. Šī dziņa kazām šķiet ne mazāk spēcīga, kā āžiem. Cik atturīgas tās izliekas sākumā, tikpat vēlīgi viņas nododas āža glāstiem vēlāk, uzaicina to, kā tas novērojums noskaidrots, pat formeli uz pārošanos un nebūt neapmierinas ar vienu vai divi reizēm vien.

Par grūsnības ilgumu novērotāju ziņas ir pretrunīgas. Šepfs (Schöpff) konstatēja, ka viņa sagūstītās ģemzes atnesās uz mata simts piecdesmit dienu pēc pārošanās, un nevarēja kļūdīties jo vairāk vēl tāpēc, ka āži pēc pārošanās vajadzēja tūlīt likt krātiņā viņa ļaunās dabas dēļ; bet ģemžu mednieki visi pieņem ilgāku grūsnības laiku. Steiermarkas un Karintijas Alpos riests nesākās pirms agrāk minētā laika un liekas, ka uz desmito decembrī ir noteikti beidzies; bet atnešanās iekrīt pēdējās maija dienās vaj jūnija sākumā, un tā tad grūsnības ilgumu varētu rēķināt apmēram uz divdesmit astoņām nedēļām jeb divi simts dienām. Skatoties pēc kalnu stāvokļa, augstuma un īpatnībām, riesta un atnešanās laiks var būt par dažām dienām, un, iespējams, arī par dažām nedēļām vēlināks, bet nav ticams, ka grūsnības laiks svārstītos tik stipri, kā tas augšā minēts. Vecās kazas atnes dažreiz divi, izņēmuma gadījumos pat trīs, jaunākās vienmēr tikai vienu kazlēnu. Jaunie, bezgala mīļie radījumi ir ar biezu, vilnainu spalvu gaiši bālsarkanā krāsā un, līdz ko nokaltuši, seko mātei ik uz soļa un jau pēc pārs dienām ir tikpat izmanīgi, kā māte. Ne mazāk kā seši mēneši māte kopj kazlēnu ar siltu mīlestību un maigumu, ir par viņu vienmēr ārkārtīgi norūpējusies un māca viņam un paskaidro visu, kas dzīvē nepieciešams. Viņa vada jauno paaudzi ar balsi, kas mazliet atgādina kazas blējienu, māca to kāpt un lekt, vajadzības gadījumā rāda mazajiem pat dažus lēcienus tik pārliecinoši un tik ilgi, kamēr tie nav sasnieguši

pietiekošu veiklību šādu grūtu lēcienu izpildīšanā. Jaunie pieķeras mātei maigi un dziļi un, kamēr tie jauni vēl, tikai nāve var tos atraut no vecās. Mednieki ir novērojuši vairāk reiz, ka mazie ģemzes bērniņi atgriežas pie nošautās mātes un raudādami paliek stāvot; ja, ir zināmi pat tādi gadījumi, ka šādus kazlēnus pie mātes liķa varēja saņemt rokām, kaut gan savas bailes tie pierādīja skaidri, dodji blēdami. Bāreņus pieņemot audžu mātes un izaudzējot lielus. Āzis par saviem pēcnākamiem nerūpējas nemaz, bet nav pret jaunām ģemzēm arī nelaipns, sajūt tomēr varbūt pat prieku par jautrajiem radījumiem. Kazlēni aug ļoti ātri, jau trešā mēnesī dabū ragus, un trešā gadā sasniedz gandrīz pilnīgu veco ģemžu augumu, vismaz ir spējīgi vaisļoties. Ģemzes gadu skaitu, kādu tā var sasniegt, vērtē uz divdesmit līdz divdesmit pieci, — cik tas pareizi, cik ne, to pateikt būs gan grūti.

Dažreiz gadās, ka ģemžu āzis iemaisas kazu barā, kuŗas ganās Alpu kalnos, iegūst kādas kazas labvēlību un sapārojas ar to. Arvien un arī pēdējā laikā tiek stāstīts par šādu mīlestības sakaru augļiem, proti, par neapstrīdamiem ģemžu un kazu bastardiem. Tādu auglīgu ģemzes un kazas krustošanos es neturu gan par neiespējamu, bet man tomēr liekas, ka tamlīdzīgas ziņas, ja tās arī dibinas uz neapšaubamiem novērojumiem, kur ikkatra kļūdišanās izslēgta, tomēr jāuzņem vienmēr ar noteiktu neuzticību.

Tur, kur viņas taupa un šauj tikai ar prātu, ģemzes savairojas ārkārtīgi ātri, neskatoties uz visādām briesmām, kādas viņām draud; jo viņas, kā to apliecina piedzīvojumiem bagātais Kobells, ir vienīgais meža zvērs, kuŗš samērā maz cieš no auksta laika. Uz stāvām nokārēm, no kuŗienes sniegs lielāko daļu ir nopūsts, vai apakš klintīm un kupliem kokiem, kur sniegs nav pieputināts, viņas vienmēr vēl var atrast barību, kamēr briežus un stirnas ziema sadzen ielejās un tie bieži iet bojā, ja netiek baroti. Bet tomēr ir robeža, līdz kuŗai vairošanās var iet, kā Kobells to uzsver, un to noteic vieta. Jo tāpat kā ikkatram meža zvēram, arī ģemzēm pie zināma skaita vajadzīga arī

zināma platība, un ja viņu par daudz, tad liekās atstāj to apgabalu un pārceļo uz citiem kalniem.

Pa vasaru ģemze pārtiek no labākajiem, sulīgākajiem un gāršīgākajiem alpieniem augiem, sevišķi no tiem, kuri aug sniega līnijas tuvumā, bez tam no jaunām atvasēm un krūmu zariņiem tanīs pat augstumos, sākot ar rododendroniem un beidzot ar skuju kokiem; vēl rudenī un ziemu turpretī viņai jāiztiek ar gaŗo zāli, kuŗas gali rēgojas virs sniega, un ar dažādām sūnām un ķērpjiem. Sāls viņai šķiet nepieciešama, tāpat kā lielākai daļai gremotāju; turpretīm ūdens dzeršanai viņai vajadzīgs tikpat maz kā citām antilopēm, jo viņa dzīvo arī uz pilnīgi sausām kalnu mugurām, kur nav avotu, nemainīdama savu dzīves vietu. Jādomā, ka savas slāpes viņa apmierina pilnīgi ar to rasu, ko nolaiza no lapām. Viņa ir gardēde, ja iespējams tādai būt, un iztiek ar ko gadas, ja citādi nevar, labās ganībās ātri paliek branga un tamlīdz arī stipri pieņemas miesās un svarā, bet sliktās ganībās ātri atkal noliesē arī. Ja zemi klāj dziļš sniegs, tad arī viņas dzīvē iestājas trūkums; jo arī zemāk stāvošos meŗa apgabalos viņa ne vienmēr var atrast pietiekoŗi barības, kaut gan vajadzības gadījumā var pārtikt ar bārdveidīgajiem ķērpjiem, kuŗi nokaŗas no zariem, dienām un nedēļām ilgi. Ap sienu kaudzēm, kuŗas dažos Alpu apvidos samet tāpat zem klajas debess, ģemzes salasās dažreiz pulkiem un izēd kaudzē alas arvien dziļāk, ka var tanīs paslēpties arī putenī un vētrā; turpretīm citos apvidos, kur viņām tādu sienu kaudžu nav, viņas aukstajā ziemas laikā pie barības netiek, un cieŗ badu un nīkst. Č u d i (Tschudi) domā, tas neesot ticams, ka ģemzes ziemu nonīktu badā; bet piedzīvojuŗi mednieki zina gan par daudz labi, ka stingra ziema laupa duŗiem un pat simtiem ģemzēm dzīvību jau uz ne visai liela apgabala.

Bez tā trūkuma, ko ģemzēm atnes ziema, viņām jācieŗ arī no sniega lavinēm, kuŗās dažreiz tiek apraktas veselas ģemžu sabiedrības. Dzīvniekiem šīs briesmas ir gan zināmas, un tāpēc tie meklē tādas vietas, kur varētu justies visdroŗāk; tomēr posts neiet tām secen. Arī krītoŗi

akmeņi un klinšu bluķi nosit dažu labu; slimības un sērgas tāpat atrod māju vietu arī pie ģemzēm, un vesela rinda ienaidnieku ir viņām pastāvīgi uz pēdām, proti, lūši, vilki un lāči, ērglis un bārdainā jeb jēru lija. Lūši pa ziemu uzglūn viņām mežos un nomaitā ļoti daudz; vilki dzenas tām pakaļ, kad sniegs dziļš, un lāči mazākais iedveš tām bailes vislielākā mērā. Engadīnā esot gadījies, ka kāds lācis dzinies ģemzei pakaļ līdz pat ciematam, kur tā paglābusies kādā malkas grēdā. Ērglis un bārdainā lija apdraud viņu ne mazāk, jo tie šaujās tai virsū tikpat kā zibens no skaidrām debesīm un jaunos kazlēnus vienkārši paceļ gaisā, bet vecākos, neskatoties uz viņu aizstāvēšanos, mēģina nogrūst bezdibeni. Šiem vajātājiem, kuŗi rezervatos par laimi jau paši gandrīz iznīcināti, piebiedrojas kā vislaunākais ienaidnieks arī cilvēks visur tur, kur noteikts medību likums vai medību parašas šo cēlo meža zvēru nesargā vai negrib regulēt viņa taupīšanu.

„Par ģemžu medībām,“ saka Francis fon Kobells, „ir rakstīts daudz, un dažreiz ir ņemuši spalvu rokā tādi, kuŗi nav ne pārs medību par lāgu redzējuši, un tēlojuši šo medību piedzīvojumus vai nu kā visbīstāmākos vispār, vai arī aprakstījuši tā, itin kā tas nebūtu daudz nekas vairāk par zaķu un stirnu dzīšanu. Ka šīs medības ir romantiskākas par daudz citām, tas ir tā ievērojot to apvidu vien, kur medības notiek; kas nu zīmejas uz briesmām, kādas medniekam draud, tad te jāievēro, kādā veidā, ar kādiem līdzekļiem un kādos apstākļos medības tiek sārīkotas. Kas būs piedalījies daudzās ģemžu medībās, tam nebūs arī sveša tā iekšējā šausmu sajūta, kāda jāpārdzīvo, kad rāpjoties gar kādu klinšu sienu vai kāpjot pār kādu bezdibeni uzreiz sāk augšā virs galvas ripot akmeņi, kuŗus ģemzes bēgdamas nograudojušas un tikko vēl var pagūt aizlīst aiz kāda klinšu raga un paglābties, vai arī kad, dzīdamies pakaļ kādai pāršautai ģemzei, pats nemanīdams nonāk tādā vietā, kur neizdevušās bet nenovēršama soļa vai lēciena sekas redzamas visā skaidrībā un pilnībā. Tad paliek pavisam savādi, noskatoties pakaļ tam akmenim, kuŗu kājas spēriens nogrūdis no klinšu sienas, kā viņš skanēdams gāžas

dziļumā un tur sabirst pret cietajiem klinšu ragiem tūkstoš drumstalās, kuŗas tāļu izšķīst uz visām pusēm. Un nu iedomasim arī, ka ļoti bieži mednieks nošauto āzi nevar no viņa krišanas vietas citādi aizdabūt, kā vienīgi likāms pār pleciem un rāpdamies tad pāri par kādu aizu vai arī šķērsām pār klinšu nokārēm, un tas viss jādara vienam pašam bez biedriem, bez palīdzības, kuŗa ir tāļu, paļaujoties uz sevi vien, uz savu veiklību un drošprātību.

Kāpšanā jāvingrinās. Ja kāds gribētu, piemēra dēļ, nokāpt lejā pa tādu sienu, kur vispār vēl var tikt uz priekšu, un darītu to tāpat kā pa trepēm, tas ir ar seju pret sienu un ķerdamies rokām un kājām, tad tas nozīmētu, doties tieši dzīvības briesmās, jo to krauju, kur grib kāju likt, viņš neredz, bet tikai jūt ar kāju un nezina, kas būs tālāk. Tādos gadījumos būtu jāapsēžas un sēdot jāturas rokām, kamēr dabū paskatīties uz leju un izpētīt tās vietas, kuŗas liekas drošas kāju atbalstam, ja vien šādu plānu iespējams izpildīt. Tad bise un spieķis bieži vien stipri traucē, un dažreiz tas jānomet zemē, ja tikai tamdēļ tas neiet pazušānā; šķirties no spieķa labprāt nevar, jo viņš sniedz lielu palīdzību, un bieži vien ir diezgan slikti, ja tamlīdzīgās vietās spieķis izslīd no rokām un nobrauc zemē. Kamēr ir vēl kur pieķerties un nav spiests lekt vai skriet, tikmēr iet vēl labi; bet kad nav vairs kur pieķerties un kad jāiet pa kādu šķību un šauru šķautni vai arī jāpārskrien vai jāpārlec kādai stāvai grāvai pāri, tad ir jāpadomā; un tomēr nevajag daudz domāt un nevajag būties. Gadās, ka tāda iešana vai šļūkšana ir daudz bīstamāka lieta, nekā pārs veikli soļi, un tas, kuŗam bail tos spert, darīs labāk, ja griezīsies atpakaļ, kaut gan, zināms, atpakaļ griezties var būt dažreiz bīstamāk, nekā iet uz priekšu. Citādi līdzīgos apstākļos briesmas kļūst mazākas vai lielākas, skatoties pēc tā, vai iet vēl kāds mednieks pa priekšu, jeb vai esi viens pats. Mednieku sabiedrībā to pašu ceļu, kuŗš vienam izliktos bīstams, var noiet gluži viegli. Tur nav no svara palīdzība, ko mednieks varētu sniegt; jo tas bieži nevar palīdzēt nekā; bet tad ievērojami uzmudina un palīdz apziņa, ka pa ceļu vispār var iet un norādījums taisni

uz to tecīnu, pa kuru jāiet. Kāpjāmie dzelži lietojami ar uzmanību un it īpaši zāles laukumīņos; bet pierod arī pie tiem par daudz, un es pazīstu ievērojamus kāpējus, kuri tikai reti lieto dzelžus pie kājām, izņemot gadījumus, kad zeme sasalusi vai par smagu tos nest. No zāli apaugušiem laukumīņiem, ja tie ļoti stāvi un nolijuši mitri vai apsni-guši, vai ja ļoti sausi, ir patiesībā tikai jābaidās. Ja lejas malā tie nobeidzas pie kādas kraujas, tad, pro-tams ir divtik bīstami; ja uz šādas zāļainas nokāres pa-krīt augšpēdu, tad pagalam, ja vien nepagūst tūlīt apvel-ties uz krūtīm un ieķerties rokām velenā. Patiesībā ir zī-mīgi, cik maz nelaimes gadījumu kāpjot notiek; bet ja arī notiek, tad medībās reti, turpretīm diezgan bieži snie-dzoties pēc kārdinošā edelveisa. Tur, kur briesmas acīm redzamas, nelaime arī tik bieži nenotiek, jo rīkojas uzma-nīgi. Bez tam parasti neievēro, ka nezaudēt apķērību krī-tot vai šļūdot nav vienmēr iespējams un nav arī nekāds glābiņš. Visbīstamākas ir slīpas akmeņu plātes, kur jā-noauj kurpes un jāiet zeķēs vien, vai, vēl labāk, basām kājām. Pēc visa sacītā pats par sevi saprotams, ka galva nedrīkst reibt, ja grib tikt uz priekšu.“

Nevajag, saprotams, iedomāties, ka ģemzēm un med-niekiem jārāpo vienmēr pa nokārēm tikpat kā mušām pa sienu. Vieta bieži ir tik izdevīga, ka medījumu var iegūt bez sevišķas mākslas un pūlēm, sevišķi ja medī ar dzīšanu, kad, piemēra dēļ, teka iet pāri kalnu celiņam vai caur mežu, vai pat pāri ielejai. Nezin vai būs vēl kādas citas medī-bas tādas, kur visi šie visdažādākie apstākļi tā mainītos, kā še.

Un tomēr, tas nav bez savām grūtībām, nošaut no pa-slēptuves labu āzi; bet tāpat kā gadījums var dažu slap-stīšanos izjaukt, citreiz tas var arī palīdzēt. Sevišķi gadās, ka mednieki, izstaigājušies daudz pa visādiem ceļiem, tiek bieži pie šaušanas tur, kur pa to nemaz nedomā. Dažreiz, lai varētu nemanīts pielīst, iznāk diezgan tālu ko iet. „Tad jau agri no rīta vajag no piemērotas vietas novērot ģemžu iziešanu un ievērot, kur āzis apmetas, kas parasti notiek zem klinšu sienas uz kāda klinšu raga, no kurienes ap-

kārtne smuki pārredzama. Ja nu zina, kur viņš nolicies, tad jātaisās pēc iespējas nemanot no novērošanas vietas prom un jāgaida, kamēr saule pakāpjas pietiekoši, ka sāk jau vēsma vilkt no lejas uz augšu; tad nereti vien pa tāļiem aplinkus ceļiem uzkāpj virs āža, augstāk, un šļūc uz vēdera pa nogāzi lejup uz to vietu, kur āzis nolicies, šļūc uzmanīgi un turēdams bisi gatavu šaušanai un tāpat guļot šauj no augšas uz leju. Bet nereti gadas arī tā, ka āzi no augšas nevar redzēt, kaut ar' nogāze būtu istā, jo gadas, ka nogāze pārkārusies, vai starpā kāds kalnu priedes krūms un t. t. Tad jāgaida, kamēr āzis pats pieceļas, taisīdamies iet ganībās, vai arī laiž lejā dažus akmentiņus, lai pamudinātu to piecerties. Bet neraugoties uz visu uzmanību, dažs labs grūts gājiens iznāk tomēr par velti.

Medībās ar dzinējiem ģemzes izturas ļoti dažādi; jo dažādi kalnos mainās arī nokāres ar grāvām un ar aizām. Ja ģemzes izdzirdušas dzinēju kļiedzienus un trokšņošanu vēl par lielu gabalu un nav vēl par daudz ielenktas, tad nereti uzkāpj gluži droši uz kādas augstas galotnes un paliek tur labu pusstundu vai ilgāk, arvien pagrieždamās uz dzinēju pusi, un tikai tad iet tālāk; bet ja viņas pēkšņi pamana dzinēju, tad lec nereti neticami ātri vienu nokāri zemāk un pazūd grāvā, parādīdamās pēc laiciņa otrā pusē uz kraujas. Gaŗ stāvām sienām pulks, ja netiek apšaudīts, iet gandrīz vienmēr pa vienu ceļu; pār aizu lec viena pakal otrai, un dažreiz iet bez kavēšanās liku loču uz leju. Krūmos ģemzes slēpjas labprāt, un nevar gandrīz ticēt, cik ātri tās spēj tikt uz priekšu cauri visam zaru un stumbru režģim. Ja labs vējš, tad parasti viņas var viegli dzīt; bet galvenais, kas jāievēro, lai viņas dzinēju redz, jo uzlaisti akmeņi, ja nokrīt tuvumā, liek gan viņām uztrūkties, bet daudz vairāk arī tās tad neraizējas. Viņas saprot ļoti labi, vai akmeņi tās var ķert, vai ne; ja tās aizslēpušās aiz kāda klinšu raga, tad paliek gluži mierīgi stāvēt, neskatoties uz akmeņu krusu, kas birst tām pāri. Miglā tikai tad var ko panākt ģemžu medībās, ja dzinēju ļoti daudz un tie var iet slēgtā rindā. Klinšu mugurās ir dažādas šauras plaisas un dobumi, kur ģemzes labprāt iebēg. Ja viņas tur iegā-

jušas un mednieks stāv augšā, tad var viegli nošaut. Ir tādas tekas, pa kuŗām staigā pulks, un atkal tādas, kur staigā tikai pamatīgāks āzis; zināmos apstākļos par to var būt tikpat drošs, kā par drošu lapsas stigu. Vecie āži ir gan ļoti viltīgi, un es esmu dažu redzējis izkāpjot no kādas grāvas tanī brīdī, kad dzinējs citā grāvā turpat tuvumā kliegdam un svilpodams kāpj tikai lejā. Nereti ģemzes paslēpjas tā, ka dzinējs ievēro viņas piegājis tikai gluži klāt. Ja vējš mazs, tad viņa neiet tālāk. Kad tuvojas ģemžu pulks, tad nereti var noskatīties un nopriecāties, cik vieglprātīgas tās ir. Jo galvenā trupa atļauj rūpēties bērnu mātei, kuŗa vada pulku, un kad tā apstājas, lai uzklausītos un apskatītos, kas būtu darams, tad citas nereti sāk badīties un cīkstēties, ja dzinēji pienākuši labi tuvu, tad tikai ne.

„Jo mežonīgāks apgabals, jo skaistākas šīs medības. Augstajās Berchtesgadenes kalnu jostās, ap Funtnaezeru, Zimmelsbergu un t. t. ir pietiekoši mežonīgi un nomaļi apvidi, tā kā dažreiz liekas, itin kā daži putni, kuŗus tur satieci, nebūtu cilvēka pat vēl ne redzējusi; jo acīmredzamas ziņkārības dzīti, tie lido ap mednieku, kuŗš paslēpies gaida. Krāšņo karmina dzeni (mūrložņu) es dažreiz būtu varējis viegli noķert ar kukaiņu tīkliņu; skaļi svilpojošais akmeņu kovārnis ar sarkanajām kājām uzskrien pa reizei svešajai cilvēka būtnei virsū. Turklāt sajūti sevišķu uztraukumu, sperdams kāju tādā vietā, par kuŗu var gan teikt, ka agrāk cilvēks te nav bijis. Ja nu šādā vietā esi uzkāvējies dažādās pārdomās nereti vairākas stundas no vietas, un tad pēkšņi tevi iztraucē krītošo akmeņu dārdoņa un svelpoņa, un aiz stūra parādas varens āzis, melns kā velns, un sāk nokāpt pa nokāri lejā, nākdams arvien tuvāk un tuvāk — vai tad kāds brīnums, ja tevi sāk kratīt medību drudzis? Dažus jaunākus medniekus tas sakrata tā, ka viņiem pat zobi klab! Un ja izdodas, un šāviens ir ķēris vajadzīgā vietā, un āzis kūleņo pa akmeņiem un pāri par rododendrona krūmiem lejā, bet šāviena atbalss skan no kalna uz kalnu — kā lai es uzrakstu to, kā tad ir ap sirdi? Sauciet to par materialu baudu, sauciet par nožēlo-

jamu cietsirdību, sauciet kā jums patīk, jūs, medību pēlēji; mēs tie pārējie uzsaucam līgsmi: lai dzīvo medības!“

Ģemzes cepetis varēs garšības ziņā mēroties ar kaut kuŗu citu, bet pēc mana ieskata tas pārspēj stipri vien pat stirnas cepeti, kuŗš, kā zināms, tiek uzskatīts par smalkāko un gāršīgāko no visiem vietējiem cepešiem, tamdēļ, ka ģemzes gaļai ir vircota, ne ar ko citu nesalīdzināma piegarša. Tikai riesta laikā tas garšo mazliet pēc āža un atgādina kazu cepeti, kuŗu pēdējo tad arī uzņēmīgie un veiklie Šveices viesniecnieki svešniekiem nereti ceļ priekšā par ģemzes cepeti, iepriekš kazas gaļu ar īpašu kodināšanu sagatavodami. Gandrīz tikpat vērtīga kā gaļa ir arī āda, kas miecēta ir visai laba. Arī ragus izlieto daždažādi; garā muguras spalva beidzot noder cepures izpušķošanai kā vecajiem medniecības meistariem, tā arī jautrajiem svētdienas šāvējiem, un kaut ar pēdējie nebūtu vēl savu laiku nevienas dzīvas ģemzes redzējuši.

Ģemzei mūsu Alpu tautas dzejā piekrīt tāda pat loma, kā gazelei pie austrumtautām. Simtām zīmīgu un skaistu dziesmu apdzied viņu un viņas medības; tautas teikas attēlo viņas dzīvi, cik nu tā tautai kļuvusi pazīstama. Kāda vispār izplatīta mānticība prasa no mednieka, lai tas attaisa nošautā zvēra sirdi un izdzer asinis, kas tanī vēl ir, jo tad viņa maņas un viņa muskuļi tapšot stingri kā tērauds un nreibšot galva; kāda cita tautas ticība sargā baltu ģemzi no nāvējošā svīna, jo tas, kuŗš šādu ģemzi nošaujot, visādā ziņā dabūšot galu nogāzdamies bezdibenī. Patiesības un māņu jēdzieni jūk pat gaišākajās un godīgākajās kalnu iedzīvotāju galvās, ja lieta grozas ap ģemzi, un Alpu dēls vēl šobaltdien ieskata ģemzi par savu neatsavināmu īpašumu, par meža zvēru, kuŗu viņš var medīt, kur vien gadās.

Jaunas saķertas, ģemzes var pieradināt pie cilvēka. Viņas baro ar kazu pienu, ar sulīgām zālēm, ar kāpostiem, kāļiem un ar maizi. Ja ir kārtīgas kazas, tad tām var uzticēt audžu vecāku pienākumus. Mazie, jautrie kalnu bērniņi tad izaug jo labāk vēl. Līgsmi rotaļājas tie ar kazlēniem, veikli un draiskulīgi ar suni; paļāvīgi seko tie kopējam, priecīgi skrej klāt, lūgdami barību. Viņu prāts ar-

vien cenšas pēc augstākā. Akmeņi pagalmā, kur tie mīt, mūru zimzes un citi paaugstinājumi top viņiem par vismīlākām vietām. Tur viņi stāv bieži stundām ilgi. Viņi gan neizaug nekad tik spēcīgi, kā savvaļas ģemzes, bet liekas, ka gūstā jūtas tomēr gluži labi. Dažiem vecumā parādās arī zināms mežonīgums; tad viņi sāk diezgan bieži lietot sparīgi savus ragus. Viņu pieticīgums atvieglo dzīvi gūstā. Vecuma dienās viņi barības ziņā ir vēl mazāk izvēlīgi, kā jaunībā. Norūdīti tie ir jau sākot no mātes miesām. Par ziemu tiem pietiek ar nedaudz salmu zem valēja nojuma. Ja viņus iesloga stallī, viņiem tur nepatīk; vieta kur kustēties un svaigs ūdens viņiem katrā ziņā vajadzīgs. Vecie, kas sagūstīti, paliek vienmēr bailīgi un tramīgi.

*

Uzkritošākā ģemzveidīgo suga ir vēršu ģemzes jeb g n u k a z a s (Budorcas), kā mēs šos dzīvniekus varam saukt viņu izskata dēļ. Tas ir it kā no daudziem citiem ragu dzīvniekiem sakopots tips. Galvas kauss ar stobrveidīgiem izspiestiem acu dobumiem atgādina mošus briežus, mazliet tikai kailais purna gals — ģemzes un kazas, bet galva tomēr, pateicoties lielajiem deguna caurumiem un platai mutei, atgādina vērsa galvu. Ļoti spēcīgie, no apakšas mazliet grumbotie, bet galā gludie ragi, kas pie pamata stāv cieši kopā, tad griežas vispirms uz āru, tad nedaudz atpakaļ un beidzot uz augšu, atgādina dažu antilopju, sevišķi gnu ragus. Tāpat kā pēdējiem, jaunajiem dzīvniekiem ragi ir kā vienkārši, stāvi mietiņi. Bārda vēršu ģemzēm ir tāpat kā kazām. Aste īsa. Špalva cieta un izpūrose. Vēršu ģemzes dzīvo kalnainajā Dienvidaustrumāzijā no Butana un Mižmi kalniem līdz Kanzu un Šenzi Ķīnā. Tās dzīvojot parasti pa pāriem vai nelielās trupās, bet vasaras vidū arī lielos pulkos kopā, par ziemu nokāpdamas no augstākajām vietām līdz kalna vidējai daļai. Ir dzirdēta viņu balss, ka viņas dziļi un itkā urkšķēdamas blēj un uztrauktas skaļi sprauslo.

No trim sugām visilgāk jau pazīstams *t a k i n s* (*Budorcas taxicolor*), kuŗa augstums pie pleciem ir pilnīgs 1 metrs. Ķermeņa virsdaļas krāsa mainas no pālsī salmdzeltēnās jeb iedzeltēni brūnpeleķkas caur brūnsarkanu līdz pat melnai. Melna vienmēr ir švītra, kuŗa sākas aiz pakauša un iet pa visu muguru līdz pat astei, tāpat melna ir arī galva, pakausis, aste, kājas un lielākā daļa ķermeņa apakšas. Šī suga apdzīvo Mižmi kalnus, uz ziemeļiem no Assamas, līdz Butanai. Rietumķinas suga (*Budorcas tibetana*), atšķiras visvairāk ar to, ka melnā krāsa nav tik izplatīta, un melnā muguras švītra nesniedzas pat līdz pleciem un uz galvas melnā krāsa aprobežota tikai ar melnu plankumu aiz auss, ap acīm un uz deguna un smakra. Tā Rietumķinas vēŗšu ģemze noder kā pārējas forma uz trešo sugu (*B. Bedfordi*), kuŗa dzīvo vēl tālāk uz ziemeļiem, ūenzi un Austrumkanzu provincēs. Pēdējās sugas pamatkrāsa līdzīga pirmām divām, bet melnā krāsa ir tikpat kā nozuduse un redzama tikai nedaudz vietās ap ceļiem un pie nagiem un dažas tumšākās astes spalvās.

Par ūo reto dzīvnieku, un sevišķi Rietumķinas vēŗšģemzes dzīves veidu ir tikai paša beidzamā laikā iegūtas dažas ziņas, pateicoties *H. F. U o l l e s a m* (*Wallace*) un *A. L a n i k a m* (*Lanick*, 1913). Kā pēdējais ziņo, tad vēŗšģemzes dzīvojot pirmātneji romantiskos gravām bagātos granīta kalnos, kur ieļejas dziļumos, kas pastāvīgi tīti miglā, aug rododendronu krūmi, bet kalnu muguras klāj cīruļģegles meži. Vidū uz nogāzēm aug bērzi, eģles, jāņogu krūmi un vēl citi sīkkoki un krūmi. „Šinī paradīzē takins dzīvo... Mums nevajādģēja ilgi meklēt. Virs mūsu galvām no biezokņa parādģjās papriekš viens, tad jau vairāki un tad veseliem bariem no visām malām. Saules apspīdēti, dzīvnieki laistģjās tur augšā zeltģzeltēnā krāsā, — aizģrābģjošs, negaidģts skats! Starpģba augumā rādģjja mums, kuŗa ir govs un kuŗš vēŗsis; jo pirmģjās ir nedaudz mazākas un arī spalva viņām ģaišāka, sudrabaināka. Mūs slēpa biezie krūmi un vējģ, un tāpēc mēs uzmanģgi pielģdģm visam pulkam klāt un varģjām to drģz vien novērot jau ģluģi tuvu. Lēnām, ģalvu nodģruģi, tie tekalģja uz

nos americanus) ir mājas kazas izskats, bet pateicoties sevišķi kuplai spalvai tā izliekas druknāka un ar īsāku kaklu. Gaŗā galva ar lielājam acīm, ar vidēji gaŗām, asi nosmailotām ausīm un ar bārdū pilnīgi izskatās kā kazai; īsā aste klāta sānos un virspusē ar kušķainu spalvu; kājas ir pamatīgas un kuplās spalvas dēļ izskatās vēl spēcīgākas, nekā patiesībā ir; nadziņi un nagī, kuŗi pēdējie augšā līdz pusei arī aplāti ar spalvu, ir spēcīgajai kājas būvei piemēroti, bet sevišķi neatšķiras no meŗa kazu nagiem. Mugura aiz augstā skauستا stipri nolaidena. Balta, pa visu ķermeni vienādi krāsota spalva sastāv no gaŗām, cietām sārū spalvām un no smalkām, gaŗām un vienkāršām vilnas spalvām. Uz sejas un uz pieres redz gandrīz vienīgi tikai biezo, smalko, sprogoto vilnas spalvu bez sariem; kaklu, sānus, pavēderi un ciskas klāj abējas spalvas kopīgi; uz pakauša, kakla virsdaļā, uz muguras, astē un krēpjveidīgajā pakakles rotā, uz krūtīm un pakalējam ciskai priekšpusē vilnas spalvas nav nemaz. Uz pakauša biezs, gaŗš spalvu kušķis, kuŗš izplešas uz visām pusēm un pāriet kakla un muguras krēpēs; uz smakra un apakššokļa kupla bārda, kuŗas biezās pinkas nokarājas uz zemi katrā pa sevi; kaklu sedz gaŗū spalvu apkakle, kuŗa sniedzas arī krēpjveidīgi pāri par plecu priekšējo daļu un priekšcisku un gandrīz pilnīgi aplāj priekškājas, t. i. brīva paliek tikai apakšējā trešdaļa; līdzīgas krēpes sedz arī pakalkājām priekšējo pusi, bet attīstas te tomēr tikai virs pašiem pirkstiem; asti rotā gaŗš un biezs sārū pušķis. Uz sejas spalva klāj visu, acis līdz pat plakstiņu malai, degunu līdz pat deguna caurumū malai; ausis kā no āras, tā arī no iekšas aplātas stīvām, gaŗām sārū spalvām. Spalva ir manami taūkaina, kā aitas vilna, un turas arī diezgan cieši kopā, atsevišķām spalviņām savā starpā manami saķeroties. Pie pleciem sniega kaza ir apmēram 1 m augsta. Ragu gaŗums, kuŗi ir abiem dzimumiem, bet āzim tikai mazliet spēcīgāki, sasniedz 20—27 cm un tie izliecas vienkāršā līkumā uz augšu, uz āru un atpakaļ. Pie pamata tie gandrīz apaļi un apakšā ar nelieliem gredzeniem, otrā trešdaļā sāniski mazliet plakani, bet galā atkal apaļi; nav viņiem ne šķautnes, ne asu-

mu, bet bieži gadās divi mezglī, viens zemāk par vidu, otrs tuvāk pie gala.

Sniega kaza dzīvo Ziemeļamerikas rietumos no Klinšu kalniem līdz Klusajam okeanam un Alaskai, uz ziemeļiem apmēram līdz 65. ziemeļu platuma gradam, un te sastopamas vairākas pasugas. Viņa dzīvo tik lielā augstumā, ka barībai še nevar vairs citu neko atrast, kā ķērpjus, sūnas un tikai pašus izturīgākos alpinos augus, bet labākā gadījumā vēl arī kādas priedes (*Pinus contorta*) panīkušos krūmus un līdzīgus sīkus krūmaugus. Tomēr vasarā viņas dzīve ir īsti patīkama, un rūpes un raizes sākas tikai tad, kad viņa spiesta ziemu atstāt savas augstās alpinās ganības. Pa vasaru tā kāpj kalnos vairāk kā 4000 m augstu un apmetas it īpaši kūstošo sniega lauku lejas malā, ziemu tā mēdz nolaisties drusku zemāk, tomēr augstos kalnus arī tad neatstāj. Pēc *P u r p u s' a*, parasti tās var sastapt pa divi kopā vai arī nelielos pulciņos pa četras līdz piecas, retāk un tikai ziemā pa 15—20 kopā. Iztramdītas vai arī no šāviena nobijušās, sniega kazaš bēg gar pašu visšausmīgākā bezdibeņa malu pilnos aulekšos vai lec tik viegli un glīši pār aizām, visas pa to pašu vietu, ka izskatās drīzāk gan pēc kādiem spārnotiem radījumiem, un nevis pēc četrkājiem, lai kaut ar' pašiem veiklākiem un žiglākiem. Vadību tad uzņemoties āži, kuņiem vienkāršā rindā seko kazas un kazlēni. Būdama ārkārtīgi uzmanīga un apdāvināta ar smalku dzirdi un osmi, sniega kaza pamana cilvēka tuvošanos lielāko tiesu jau laikus un tāpēc to tikpat grūti novērot, cik nošaut. Atnešanās iekrīt maijā vai jūnijā sākumā; sākot no šī laika tad var redzēt pie mātēm jau mazos, un proti, pa vienam, tikai visretākos gadījumos diviņus. *H o r n d ē j s* (*Hornaday*) novērojis Ņujorkas zooloģiskā dārzā, ka grūsnība vilkusies 177 dienas.

Sniega kazu medī galvenām kārtām ādas dēļ. 1860. gadu sākumā ādas tika vērtētas diezgan augstu, jo toreiz mufes un krādziņus nēsāja visvairāk no kāda Āfrikas pērtiķa ādas un šim pašam mērķim lietoja ar krāsotu sniega kazas ādu. Modei mainoties āda pazaudēja savu vērtību.

Mūsu pasaules daļas ziemeļ-austrumos bieži sastopamo

stepju antilopī jeb saigu (*Colus tataricus*) šķir no citām visām pazīstamajām antilopēm tik svarīgas īpatnības, ka ar pilnu tiesību viņa tiek uzskatīta par īpašas ģints pārstāvi. Pēc veida un pēc dabas viņa atdādina aitu, bet citādā ziņā atkal stirnu. Paskatā viņa ļoti lempīga, ķermenis tai resns un drukns, samērā arī zems, jo kājas ir gan slaikas, bet nav garas, āda klāta ar ārkārtīgi garu un tik biezu spalvu, ka izskatas pēc gludas segas. Bet vairāk kā ar kuŗu katru citu iezīmi saiga atšķiras ar purna izskatu un sevišķi ar nāšu izveidojumu. Purns stiepjās pāri par žodu, ir sākot no pieres saspīests plakans, pārdalīts ar garenisku rievu, klāts ar skrimšļainu ādu, savelkāms krūnkās un tā tad ļoti kustīgs, un strupajā galā tam ir apaļi nāšu caurumi, spalvoti gar malu, vidū kaili, tā kā viss tas izveido īstu snuķi. Pretēji šādai ārējā deguna attīstībai, viņa kaula skelets, deguna kauli, ir stipri sarucis, tā kā deguna caurumi galvas kausā ir ļoti lieli. Viss tas ir gan piemērošanās dzīvei tādos apgabalos, kur gaiss bieži stipri netīrs ar smiltīm aukaino vēju dēļ. Var taču kaut ko līdzīgu novērot, kaut gan mazākā mērā, arī pie čiru, kuŗa dzīvo līdzīgos apstākļos. Pat pie dažām tuksneša gazelēm var pazīt šādas deguna pārveidošanās sākumus, kad tas mazliet jau uzpūsts un ar druscīņ sarukušiem deguna kauliem.

Ragi āzim diezgan plati un stāv augstāk par au lineiju, liras veidīgi, apakšā neskaidriem gredzeniem un švītrām, galā tievāki un gludi, bālā krāsā un caurspīdīgi. Kaza bez ragiem un tesmens tai ar četri pupiem. Vasaru īsā spalva sasniedz augstākais 2 cm garumu, kurpretīm vēlū rudenī tā izaug līdz 7 cm un vairāk. Mugura un sāni vasaru izskatas iepelēkdzeltēni, kājas zem ceļiem tumšākas, kakls un vidukļa apakša, kā arī kājas iekšpusē baltas, piere un galvvidus dzeltēnpelēks vai pelnu krāsā. Tuvojoties ziemei, spalva top gaišāka, un dzīvnieka uzvalks top tad bāli pelēkdzeltēns, no virsas skatoties iebalts. Pieauguša āža garums ir 1,3 m, no kuŗiem uz asti jārēķina 11 cm, augstums pie skausta tikko 80 cm, pieauguša āža ragu garums gar līkumu mērojot 25 līdz 30 cm.

Salīdzinot ar agrāko, tagadējais saigas apdzīvotais apgabals ir palicis stipri šaurāks. Diluvijā viņa dzīvoja vēl pa visu Viduseiropu līdz Anglijai. P a l l a s'a laikos, apmēram 18. g. simteņa vidū, viņas rietumu robeža bij Polijā un Karpatos. Tomēr, vairojoties iedzīvotājiem un ņemot arvien plašākus zemes apgabalus apstrādāšanā, viņas izplatība tika ierobežota joprojām. Pēc G l i ĉ a (Glitsch), kuram mums jāpateicas par skaistu monografiju par saigu (Maskavā, 1865.), Eiropā saiga dzīvojusi vairs tikai kalmiku stepēs starp Volgu un Donu. Kā H e k s (Heck) to dabūjis zināt no Falc-Feina, tad šobrīd saigas Eiropā atrodamas vairs tikai kalmiku s tepēs starp Maniču un Volgu, bet apgabalā starp Volgu un Uraliem jau izskaustas. Āzijā tās dzīvo visās Sibīrijas un krievu Turkestanas stepēs uz dienvidiem no 55. ziem. pl. grada līdz pat Džungarijai un Mongolijai, bet nedzīvo Aizkaspijā.

Pēc G l i ĉ a, vasarā saiga dzīvo pa visu savu apgabalu, bet ziemu atkāpjas uz dienvidiem un šo gads laiku pavada kalmiku stepēs zālainajās Salupes un Maniča ielejās. Kad sniegs sāk kust, saigas atkal dodas uz ziemeļiem, papriekš āži, tad kazas, kāmēr maija beigās sasniegušas sava apgabala vistālāko ziemeļdaļu. Sevišķi bargās ziemās simtām iet bojā no sala, kā arī cilvēka vajātas, tā kā jābaidas, ka Eiropā saiga izzudīs vēl vairāk.

Viņa dzīvo pastāvīgi sabiedrībā, bet rudenim sākoties salasas baros pa vairāk tūkstoš gabalu kopā, kuņi klist no vienas vietas uz otru diezgan kārtīgi un tikai uz pavasara pusi bars izklīst un sadalas pulciņos, kuņi atgriežas uz savām agrākajām dzīves vietām atpakaļ. Ārkārtīgi reti var redzēt stepju antilopi vienu pašu; jo vecie āži arī pa vasaru turas kopā ar pulku. Pulks vienmēr nostāda sargus; vismaz P a l l a s novērojis, ka nekad neguļ visas uzreiz, bet atsevišķas saigas ganās un uzmana, kāmēr citas guļ zemē un gremo, un ka neviena neliekas arī pie miera agrāk, kāmēr kāda cita nav ar sevišķu paklanišanos un ar ne mazāk īpatnēju kļiedzienu uzaicināta piecelties vai apmainīt jau dežurējošo. Tikai tad, kad pēdējā piecēlusies un uzņēmusies sarga pienākumus, iepriekšējā apgulstas. Neskatoties

uz šādu uzmanību, nevar sacīt, ka saigas būtu sevišķi apdāvināti dzīvnieki. Viņām ir tikai neliela veiklība, caurmērā arī ne visai asas maņas un nenozīmīgas garīgās spējas. Pieaugušās gan skrien tik ātri, ka nevar panākt ne zirgs, ne kurts, bet jaunākās viegli aizelšas, un arī vecākās krīt ātri par upuri vairākiem laupītājiem, piem. vilkiem, ja tie rīkojas kopīgi. Viņu gaita ir šķērseniska un neliekas patikama tāpēc, ka iedamas viņas izstiepj garu kaklu un nodur galvu; lēcieni sniedz diezgan tālu, bet maz atgādina glītos citu antilopju lēcienus, jo ir stipri lempīgi un neveikli. Starp maņām osme ir vislabākā, jo ir ievērots, ka saigas priekšzīmīgi saož; turpretīm redze liekas ļoti vāja, jo dažreiz, saulē apzīlbušas, tās skrien ratiem virsū vai arī ienaidnieka priekšā paliek nezināšanā un nesaprašanā stāvot un apkārt raugoties, itin kā kad nebūtu spējīgas priekšmetus pazīt.

Saigas barība sastāv it īpaši no halofitu augiem, kuŗi kupli zaļo saulainajās, sausajās tataru stepēs, kur bieži verd sāls avoti. Gan savādās barības dēļ saigas gaļa iegūst asu smaku, kuŗa vismaz iesācējam ir tik pretīga, ka nevar saigas cepeti baudīt. Āži iziet novembra beigās uz riestu un cīnas savā starpā visai dedzīgi kazu dēļ; pēdējās ir grūsnas līdz maijam un ap šo laiku, parasti pirms šī mēneša vidum vēl, atnes vienu vienīgu mazo, kuŗš no sākuma ļoti nevarīgs.

Neraugoties uz slikto cepeti, stepju iedzīvotāji medī saigas kaislīgi. Viņas dzen uz zirga un ar suņiem. Tāpat kā dažām citām antilopēm, arī viņām top dažreiz bīstami glužiniecīgi ievainojumi. Arī vilki maitā viņas stipri, saplosīdami bieži visu pulku un apēzdami visas tā, ka paliek tikai galvas kauss un ragi. Pēdējos tad salasa ķirgizi vai kazāki un pārdod par lētu maksu uz Ķīnu. Un tomēr ienaidnieku skaits vēl nav pilns. Kāds dundurs dēj savas oliņas saigas ādā, dažreiz tik daudz, ka kāpuri, izlīzdami vēlāk, rada nelabus augoņus un dzīvnieks nobeidzas.

No mazatnes audzētas, stepju antilopes kļūst ļoti rāmas, iet pakal savam kungam kā suns, peldēdamas pat upei

pāri, bēg no savvaļas saigām un, ja palaistas brīvā, atgriežas vakarā atkal savā stallī.

*

Visuzkrītošākie starp antilopēm būs gan gnu (Catoblepas), ārkārtīgi savādi gremotāji, starplocekļi, ja tā drīkstētu teikt, starp antilopi, liellopiem un zirgu, īsti ķēmi savas dzimtas cēlo un glīto locekļu vidū. Gnu pirmo reizi uzskatīdams, palieci nezināšanā, kas tas īsti ir par radījumu. Dzīvnieks izliekas kā zirgs, bet ar šķeltiem nagiem un vēša galvu, un ar savu izturēšanos viņš pierāda, ka visa viņa daba ar šādu jaukteni vispilnīgāk arī saskan. Lai cik glīta arī nebūtu atsevišķu miesas daļu būve, visu dzīvnieku tomēr nav iespējams saukt par skaistu. Viduklis, kas atbalstas uz vidēji garām, slaikām kājām, ir drukns, priekšā manāmi augstāks kā pakaļā, galva gandrīz četrstūrainā, ragi plati kā liellopiem, nāsis kā ar nojumu, acis, ap kuņģam baltu, rupju spalvu rinķis, ļaunas, ausis mazas un nosmailotas, ragi, kuņģi ir abiem dzimumiem, stāv uz pieres, ir plakani, ļoti plati, kārpaini, izliekti sānis un atpakaļ un ar galiem uz augšu, aste ar gariem sariem kā zirgam, sejas augšdaļa, kakls, mugura, rīkle un vaigi ar lielām krēpēm, spalva citādi gludi pieguļoša. Nāsis iekšā atrodas kustināms vārstulis; trūksošo asaru bedrišu vietā dziedzerotas kārpas.

Baltastainais gnu (Catoblepas gnu), Labās Cerības Raga priekškalnu iemītnieks, sasniedz 2,8 m kopējā garuma, ierēķinot arī asti, kuņģa garums ir 50 cm bez, bet 80 līdz 90 cm ar spalvām, un 1,2 m augstumu pie skauستا. Pārsvarā ir tumša pelēkbrūnā krāsa, kuņģa dažās vietās top gaišāka, bet citās atkal tumšāka, un pāriet te vairāk dzeltēnā vai iesarkanā, te atkal melnīgsnējā; pakauša krēpes izskatās iebaltas, jo te spalva pie pamata ir pelēkbalta, vidū melna un galā iesarkana; turpretīm krūšu un kakla krēpes, kā arī spalvu kušķis virs deguna un zem acīm ir brūnā krāsā, spalvu rinķis ap acīm, ūsu spalvas, bārzdā un astes sari baltā, bet astes spalva pelēkbrūnā un galā iebaltā krāsā. Mātīte mazāka par tēviņu un ragi viņai smalkāki

kā tam, bet spalvas krāsa tai pilnīgi vienāda. Tikko piedzimušiem teļiem ragu nav nekādu, bet ir gan jau kakla un pakauša krēpes.

Gnu dzīvo Dienvidus Āfrikā līdz ekvatoram. Agrāk Kapzemē bij bieži sastopams, bet tagad izskausts tur, kur eiropieši iespiedušies; turpretīm hotentotu un kafru zemē gnu dzīvo vēl lielos baros. Kā ticami novērotāji stāsta, gnu ikgadus ceļojot, pēc A. S m i t a (Smith) domām, aiz iedzīmtas ceļošanas dziņas, tāpat kā putni, kuŗa tos spiež doties akli savam liktenim preti, un ja ceļojums atnestu tiem arī postu, bet pēc mūsu domām aiz barības trūkuma, tāpat kā citas antilopes. Gnu ir visai kustīgs un nevaldams dzīvnieks, kuŗš labi prot ierīkoties plašajos klajumos. „Gnu izliekas,“ saka H a r r i s, „starp visiem dzīvniekiem pats neveiklākais un īpatnējākais kā ārējā izskata, tā arī ierašu un tikumu ziņā. Daba viņā iemiesojusi kādu no savām kaprizēm, kuŗā nav iespējams bez smiekliem noskatīties, un kad tas ļogas un liecas uz visām pusēm, nodūris pinkaino un bārzdaino galvu starp slaidajām, spēcīgajām priekšējām, palaidis brīvi vējā plivināties savu gaŗo un balto asti, tad šis komiskais un arvien biklais dzīvnieks atstāj vienlīdz mežonīgu un smieklīgu iespaidu. Pēkšņi viņš apstājas un stāv mierā, izliekas tā, it kā gribētu aizstāvēties, nodur bārzdaino galvu uz badišanas, acis, kā liekas, met zibeņus, un viņa baurošana, kuŗa atgādina lauvas rūkoņu, skan spēcīgi un dūsmīgi; tad tāpat negaidot sāk pērt ar asti sānus, lēkā, slienā stāvus un sviežas apkārt, nokrīt ceļos, pieceļas un brītiņu vēlāk jau laiž prom pa klajumu, ka putekli vien griežas.“ Tādu viņu mācas pazīt visi ceļotāji, kuŗi nokļūst Dienvidāfrikas vidienē; jo viņš ir augstākā mērā ziņkārīgs un tīšu prātu tuvojas ikkatram priekšmetam, kuŗš modinājis viņa ziņkārību, bet it īpaši cilvēkam, ja tas kur parādas. Mīlēdams sabiedrību un būdams dzīvs un mūžam nepagurstošs, viņš, neatkarīgs no ūdens un no zāles, kļīst no vienas vietas uz otru skatoties pēc gads laikiem, un ceļotājs tāpēc var to sastapt lieliem bariem gandrīz visās vietās, parasti sabiedrībā ar kvaggu un lēcējāzi, kuŗi noslēdz ar viņu kopīgu sabiedrību. Šāds

bars tad mūžīgi kust, jo gnu gandrīz nevajadzīgs miers un tie pastāvīgi ieņem vistrakākās pozas. Dažreiz gadās, ka ceļotājam jāiet vārda pilnā nozīmē itin kā caur špicruteniem, jo gnu itin kā kaitinādami, bet turēdamies arvien zināmā attālumā, steidzas viņam pa priekšu un liekas, ka grībētu to druscīņ patramdīt.

Gordons Kemmings (Cumming) ir novērojis, ka gnu pat tad nebēg no savas vietas prom, kad viņus vajā vesels pulks mednieku. Pa bezgala tāliem riņķa ceļiem un visvisādi lēkdami šie dīvaino un no izskata tik dūsmīgo antilopju pinkainie bari vienmēr prot apbēgt vajātājiem apkārt. Kāmēr pēdējie jā pakaļ vienai daļai, citas bēg ar riņķi pa kreisi un pa labi atpakaļ un drīz vien atrodas jau tanī vietā, kurai mednieki tikai pirms nedaudz minūtēm vēl jāja pāri. Dažreiz pa starpām tanīs vietās, kuŗas dzinēji neaizķer, var redzēt vecos gnu pa vienam vai pulciņos pa četri līdz pieci stāvam visu priekšpusdienu bez kustēšanās un ar stīvu skatu vērojam pārējo gaitas, un turklāt vecie tad dod par sevi pārējiem ziņu, skaļi pūzdami un īpatnējā veidā īsi sprauslādami. Ja nu viņiem tuvojas kāds mednieks, tad, baltastēm vīcinādami, viņi sāk lekt augstu gaisā, saceļas kājās un laižas prom lieliem lēcieniem cits pakaļ citam, cik ātri vien spēdami. Tad uzreiz apstājas, un dažreiz divi uzsāk negantu cīņu savā starpā. Ar varenu spēku skrien viņi viens otram virsū, nobrūk uz ceļiem, strauji traucas atkal augšā, skrien ar riņķi viens otram apkārt, vīcina augstākā mērā brīnišķīgi savas astes un drāžas, putekļu mākonī ietinušies, klajumam pāri.

Vairāki ceļotāji apzīmē gnu par neaprobežotas brīvības veidolu un domā arī, ka viņš esot bezgala spēcīgs un drošsirdīgs dzīvnieks. Viņa kustības ir savādas. Gnu ir noteikts aidenieks un pat galopā ceļ bieži vien reizē abas vienas puses kājas. Visas viņa kustības ir ātras, neierobežotas, mežonīgas un dedzīgas. Uz joku dzīšanu un rotaļāšanos viņš ir tik kārs, kā neviens cits gremotājs. Ja notiek nopietnas cīņas, tad gnu bulļi parāda tādu pat drošsirdību, kā kazas. Viņu balss līdzīga liellopu maurošanai. Holandiešu kolonisti tulko savādo jauno gnu rēcieni se-

koši: „Nonja, gudtn avond“ jeb „jaunkundz, labvakar!“ un apgalvo, ka gnu mākot šo tik skaidri izteikt, ka bieži varot piekrāpties.

Maņas ir priekšzīmīgas, it īpaši redze, osme un dzirde; turpretīm gara spējas liekas niecīgas. Rotaļās vairāk ir trakulības un nebēdības, nekā kaut kā iepriekš pārdomāta. Gūstā gnu bieži parādas kā nevaldams un mežonīgs dzīvnieks, kas nav pieejams nekādām labināšanām un nav pieradināms pie cilvēka, bet ir arī diezgan vienaldzīgs par zaudēto brīvību. Viņš, protams, pienāk pie sava stelingā restēm, ja viņam kaut ko noņem, bet nebūt neparāda pateicības jūtas un staigā no viena skatītāja uz otru bez kādas izvēles. Viņa izturēšanās, kad tas mierīgs, ir gluži tāda pat kā liellopiem; bet aidenieka gaita viņu uz rāvienu atšķir no tiem. Pakalķāju viņš vienmēr tomēr ceļ mazliet agrāk par priekšējo. Rikšiem skriet viņu ir grūti piespiest, un ja grib piespiest ar varu, tad saskaistas, bet nav spējīgs tālus lēcienus taisīt.

Gnu govis atnes dažādos mēnešos vienu tēliti, kuŗa jau pēc nedaudz dienām prot tos pašus lēcienus un jokus, kā viņas vecāki, bet tā kā viņa ir maza, tad šķiet vēl draiskulīgāka. Māte viņu maigi mīl un viņas dēļ dodas nāves briesmās bez apdomāšanās. Nežēlīgi mednieki bieži notrenkā tēliti, kāmēr tā pakrīt pie zemes, lai iegūtu māti, jo pēdējā parasti nāk savam pakritušajam bērnam klāt, un tad mednieki to nošauj bez pūlēm.

Pieaugušu gnu medīšanai ir savas grūtības dzīvnieku neticamā ātruma un izturības dēļ. Tiek apgalvots, ka gnu, nebūdams pārliecināts, ka varēs izglābties bēgot, skrienot satrakots medniekam virsū un mēģinot to nonāvēt, durdams un sperdams ar priekšējām. Ievainotie, gribēdami paši darīt galu savām ciešanām, metoties dažreiz kādā bezdibenī vai ūdenī iekšā. Hotentoti lieto medībās saģiftētas bultas, kafri uzglūn no krūmiem un met sirdī piķi vai arī raida drošu bultu. Dzītiem gnu ir uzkrītoša līdzība ar vājiem meža vēršiem. Kā viņi izturās, kad tiek iztraucēti, kā paceļ galvu, kā nodur to, kā sper, pirms kā laižas bēgt, — viss tik dzīvi atgādina šos gremotājus. Tāpat kā

meža vēršiem, arī viņiem ir paraša, pirms atkāpšanās apskatīt to priekšmetu, no kuŗa sabījušies. Tāpēc arī, kā tas spriežams jau no K e m m i n g a (Cumming) ziņojumiem, gnu nebēg vēl pat tad, kad nāvīgs šāviens jau izrāvis vairākus no viņu vidus. Nereti gadoties, ka vesels bars gnu pielaižot mednieku gājienu gluži klāt un vēl nebēgot. Ierocū sprādzieni iedveš viņiem, protams, lielas bailes un tie sāk taisīt visjocīgākos lēcienus.

Tikai gadījums noved gnu lamatu bedrēs vai cilpā. Vecie saķerti izturas kā traki un bez prāta, turpretīm jau nie, ja tos uzauzdē ar govš pienu un daudz ar tiem nodarbojas, drīz paliek tik rāmi, ka var laist ganāmpulkiem līdzī uz lauka un var atļaut visas mājlopa brīvības. Bet tā kā zemnieki domā, ka jauni gnu slimojot daudz ar ādas slimībām un aplaižot arī mājlopus ar tām, tad ar gnu audzēšanu nodarbojas tikai retos gadījumos, un tāpēc arī dzīvi gnu tāpat reti tikai nokļūst mūsu zvēru dārzos.

No nošauta gnu iegūst to pašu labumu, ko no citiem Āfrikas meža zvēriem. Gaļu, kas ir sulīga un smalka, ēd, ādu izlieto visādu ādas lietu pagatavošanai un no rāgiem taisa nažu spalas un citus priekšmetus.

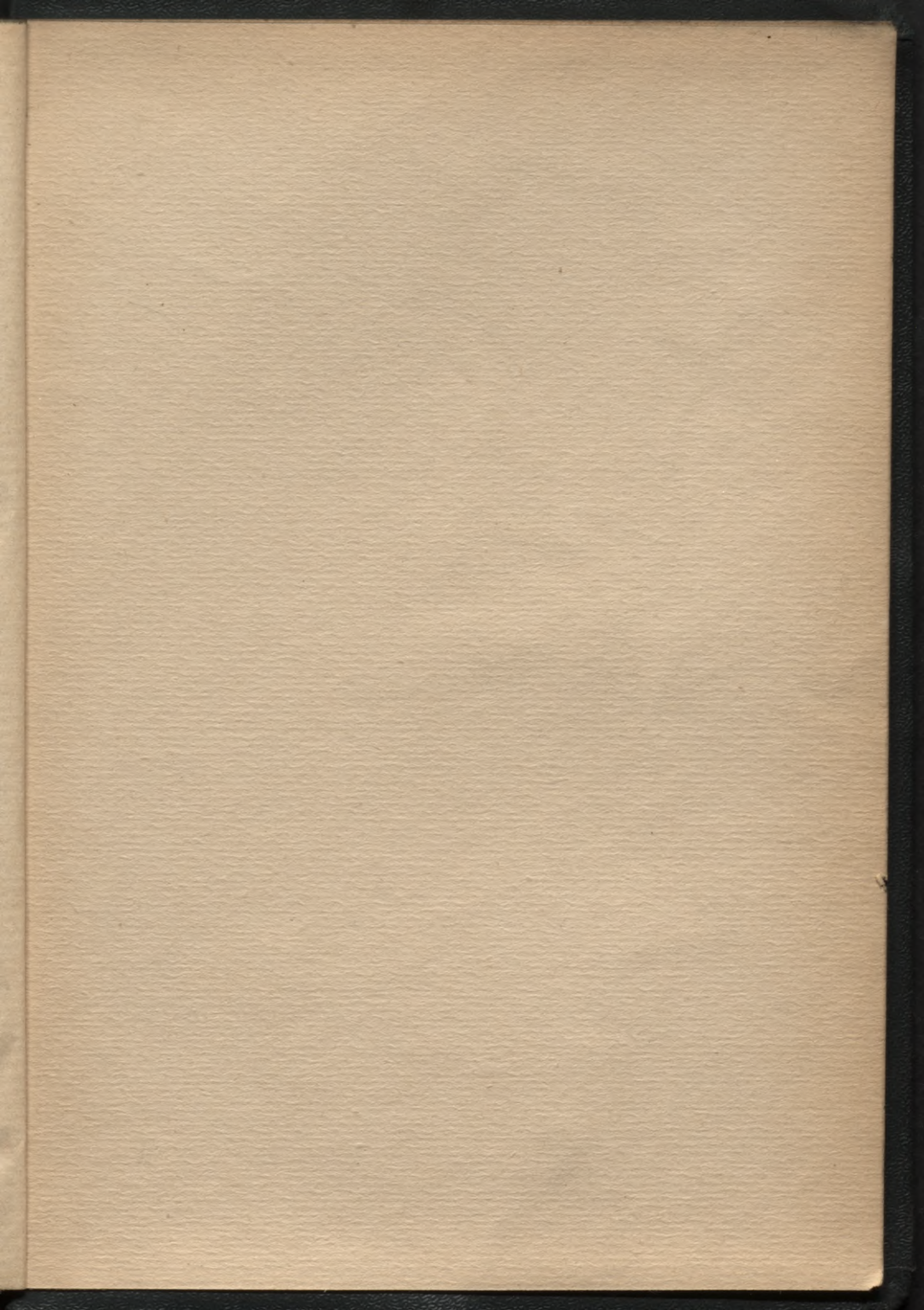
Otrā ģints suga, švītrainais jeb vērša gnu, hotentotu baas, kolonistu bastarda mežagovš (Catoblepas taurinus), ir ievērojami lielāka par gnu, jo viņas kopējais garums ir pilnīgi 3 metri, skausta augstums 1,6 metra, un no sava radnieka stipri atšķiras arī ar stipri izliektām auna nāsīm, labi augstāku skaustu, kā arī ar garākām pakauša un kakla krēpēm. Pārsvarā ir tumša pelnpeleka krāsa, kas pret melnajām šķērsšvītrām skaidri atdalās. Švītrainais gnu apdzīvo Dienvidusāfrikas vidieni ārkārtīgi lieliem bariem un stiepj savu izplatīšanās apgabalu no šejienes līdz pat augšējām Nilupes zemēm. Vislabāk viņam patīk līdzenumi, kas apauguši ar īsu zāli, kur dažādās mimosu sugas vievietām aug tik cieši kopā, ka rodas birstalas vai vismaz no nedaudz kokiem sastāvošas grupas; še tad viņš dzīvo tāpat parasti zebŗu sabiedrībā, kā baltastainais gnu, zināmā gada laikā tāpat arī aizceļodams tālāk. Parāšās un tikumos viņš maz atšķiras no radnieka.

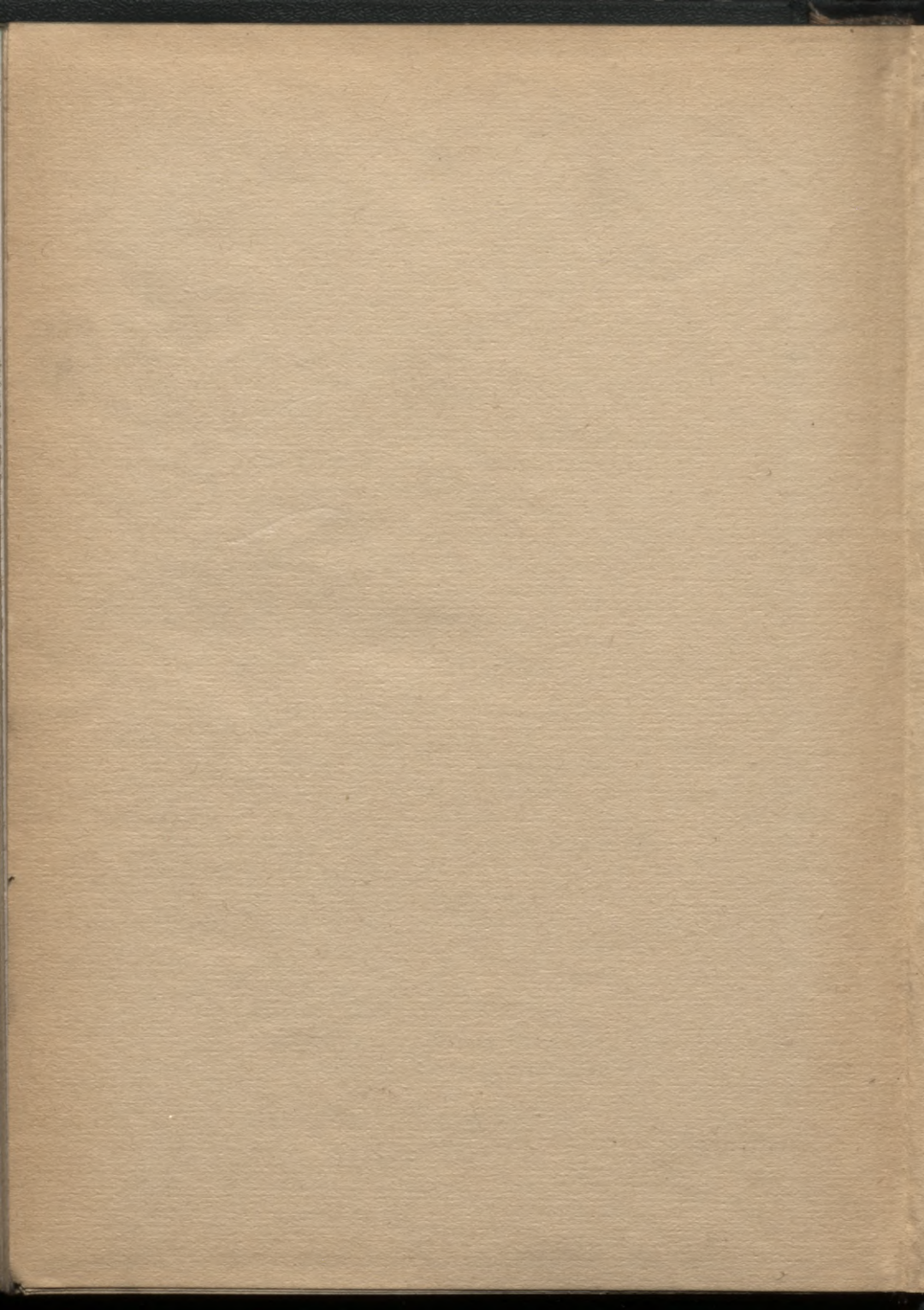
Otrā dzimta: Mošus brieži (Moschidae)	95
Mošus brieži (Moschus)	95
Mošus briedis (M. moschiferus)	95
Pundurmošus brieži (Tragulidae)	99
Kančils (T. pygmaeus)	99
Trešā dzimta: Brieži (Cervidae)	103
Alņi (Alces)	109
Alnis (A. palmatus)	109
Ziemeļbrieži (Rangifer)	123
Ziemeļbriedis (R. tarandus)	123
Dambrieži (Dama)	140
Dambriedis (D. vulgaris)	140
Brieži šaurākā nozīmē (Cervus)	143
Staltbriedis (C. elaphus)	144
Vapiti (C. canadensis)	165
Barazinga (C. duvaucelii)	165
Virdžīnijas briedis (C. virginiana)	166
Gaļastainais briedis (C. v. macrourus)	167
Zarradžu brieži (Blastoceros)	173
Pampusu briedis jeb gvacuī (B. (Cervus) campestris)	173
Stirnas (Capreolus)	175
Stirna (Capreolus (Cervus) capreolus)	175
Ceturtais dzimta: žuburradži (Antilocaprinae)	189
žuburāži (Antilocapra)	189
žuburāzis (A. americana)	189
Piektā dzimta: žirafes (Giraffidae (Devexa))	193
Okapi (Okapia)	194
Okapi (O. johnstoni)	195
žirafes (Camelopardalis)	198
žirafe (C. giraffa)	198
Sestā dzimta: Ragu dzīvnieki (dobradži) (Cavicornia)	213
Antilopes šaurākā nozīmē (Antilope)	216
Briežkazu antilope (A. cervicapra)	217
Gazeles (Gazella)	220

Gāmurgazele (<i>G. gutturosa</i>)	221
Persijas gazele (<i>G. subgutturosa</i>)	221
Marikas gazele (<i>G. marica</i>)	222
Zemeringa gazele (<i>G. soemmiringi</i>)	225
Damgazeles (<i>G. dama</i>)	225
Granta gazele (<i>G. granti</i>)	225
Indijas gazele (<i>G. benneti</i>)	226
Arabu gazele (<i>G. arabica</i>)	226
Spīka gazele (<i>G. spekei</i>)	226
Pelcelna gazele (<i>G. pelzelni</i>)	226
Tomsona gazele (<i>G. thomsoni</i>)	227
Sarkanpieres gazele (<i>G. rufifrons</i>)	227
Kāpu gazele (<i>G. leptoceros loderi</i>)	227
Dorkas (parastā) gazele (<i>G. dorcas</i>)	227
Lēcējantilopes (<i>Antidorcas</i>)	237
Lēcējāzis (<i>Antidorcas marsupialis</i> (<i>Antilope Euchore</i>))	238
Ammodorcas	243
Lamas gazele (<i>A. clarkei</i>)	243
Lithocranius	244
žirafes gazele (<i>L. walleri</i>)	244
Pantholops	244
čiru jeb orongo (<i>P. hodgsoni</i>)	244
Govsantilope (<i>Bubalis</i>)	246
Kama (<i>B. caama</i>)	246
Raibāzis (<i>B. pygarga</i>)	246
Baltpieresāzis (<i>B. albifrons</i>)	246
Senegales antilope (<i>B. senegalensis</i>)	247
Krūmāži (<i>Tragelaphus</i>)	251
Sleju antilope (<i>T. scriptus</i>)	252
Boocercus	253
Bongo (<i>B. euryceros</i>)	253
Nyala	253
Niala (<i>N. angasi</i>)	253
Purvāži (<i>Limnotragus</i>)	255
Rietumāfrikas purvantilope (<i>L. gratus</i>)	256
Niedruāži (<i>Redunca</i>)	256
Niedruāzis (<i>R. eleotragus</i>)	256

Ūdensāži (Kobus)	258
Ūdensāzis (K. ellipsiprymnus)	258
Zirgu antilopes (Hippotragus)	260
Sirmā antilope (H. leucophaens)	260
Melnā antilope (H. niger)	260
Mietāži (Oryx)	262
Pasans (O. gazella)	263
Beiza (O. beisa)	264
Zobena antilope (O. leucoryx)	264
Addax	267
Mendes antilope (A. nasomaculatus)	267
Vītradžu antilopes (Strepsiceros)	268
Kudu (S. Kudu)	268
Vērša antilopes (Buselaphus)	271
Alņu antilope (B. oreas)	271
Četrradžu antilopes (Tetraceros)	274
Žikara (T. quadricornis)	274
Pundurantilopes (Neotragus)	275
Kurtu antilope (N. Hemprichii)	276
Kalnu antilopes (Oreotragus)	279
Zasa (O. saltatrix)	279
Serovs (Capricornis sumatrensis)	282
Baltkrēpainais serovs (C. argyrochaetes)	282
Mežkazu antilopes (Nemorhaedus)	282
Garastainā kazu antilope (N. caudatus)	283
Gorals (N. goral)	283
Ģemze jeb gams (Capella rupicapra)	284
Vēršu ģemzes (Budorcas)	304
Takins (B. taxicolor)	305
Sniega kazas (Oreamnos)	306
Sniega kaza (O. americanus)	306
Saiga (Colus)	309
Saiga (C. tatarica)	309
Gnu (Catoblepas)	312
Baltastainais gnu (C. gnu)	312
Švītrainais gnu (C. taurinus)	316

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0304072678

